

BOŠ

Beogradska
otvorena
škola

**Zbornik završnih radova
studenata
Beogradske otvorene škole
GENERACIJA 2014/2015**

RADOVI STUDENATA
ODELJENJA ZA NAPREDNE DODIPLOMSKE STUDIJE
GENERACIJA 2014/2015

COLLECTION OF ESSAYS
DEPARTMENT FOR ADVANCED
UNDERGRADUATE STUDIES
OF THE BELGRADE OPEN SCHOOL

STUDENTS' ESSAYS
GENERATION 2014/2015

Beograd
Belgrade
2017

SADRŽAJ • CONTENTS

Ocene iznesene u radovima predstavljaju lični stav autora i autorki i ne izražavaju mišljenja Beogradske otvorene škole

Predgovor

XXII generacija

Aleksandar Vuksanović

Uticaj međunarodnih finansijskih insitucija na zemlje u razvoju: Slučaj Tajlanda

Aleksandra Albijanić

Branislav Nušuć kao upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu

Andelija Žunjić

Nuklearna moć Kine

Danica Misojčić

UGOVORNA ODGOVORNOST ZA ŠTETU - konkurencija ugovorne i deliktne odgovornosti

Danijela Grubnić

Da li rat može biti pravedan?

Dunja Vilić

Privatizacija Telekoma Srbije u svetlu neoliberalnog tržišnog kapitalizma

Gala Bajić

Pregled osnovnih karakteristika organizovanog kriminala u Srbiji

Gordana Bojanić

Kako i zasto ljudi glasaju - formiranje i uloga preferencija u glasackom ponasanju

Ivana Tokić

Princip „Odgovornost da se zaštiti” (Responsability to protect) kao pretnja po državnu bezbednost

Jelena Đukić

Kiparski model: (ne)moguće rešenje za Kosovo

Jelena Jelić

Tools of the trade – a guide to smothering independant journalism

Katarina Vučković

Govor mržnje u medijima

Kristina Anđelković

Položaj preduzetnika u Republici Srbiji, pravni okvir i iskustva

Izdavač

Beogradska otvorena škola
Beograd, Masarikova 5, Palata Beograd, XVI sprat
Tel: +381 11 30 65 800
Faks: +381 11 36 13 112
Imejl: bos@bos.rs
www.bos.rs
www.facebook.com/bos.rs

Za izdavača

Vesna Đukić

Urednik

Marinko Vučinić

Tehnički urednik

Katarina Blagojević

Lektura i korektura

Pavle Živković

ISBN

Ksenija Filipović

Izazovi bezbednosti na društvenim mrežama

Mihajlo Kopanja

Od straha do očaja - kako strah utiče na uspostavljanje distopijskih društava

Milan Trajković

Čekajući azil u Srbiji

Milica Vukosavić

Lobiranje

Nenad Zekavica

Kratka istorija Amalfija

Nevenka Ivošević

Društvena odgovornost kompanija

Nikola Petrović

Pravo na zaštitu privatnosti i kršenje autorskih prava, sa osvrtom na naknadu neimovinske štete, slučaj: Severina Vučković

Pavle Živković

Represivni sistemi vlasti u romanu „Derviš i smrt“ Meše Selimovića

Tamara Arsić

Politički i ekonomski odnosi Srbije i Nemačke od 5. oktobra 2000. godine

Biografije studenata/kinja

Students' Biographies

PREDGOVOR

Ako se nastoji pratiti razvoj programa „Studije budućnosti“, u okviru našeg studentskog programa, ali i stalne promene u delovanju Beogradske otvorene škole onda je neizbežno čitati eseje studenata. Način obrade, izbor tema jasno ukazuje da se otvorenost za nove ideje, ali i praćenje najbitnijih trendova i ideja savremenog doba javlja kao glavno obeležje u radu BOŠ-a i programa „Studije budućnosti. Otvorenost za izazove vremena u kojem živimo veoma je značajna, jer samo tako možemo prepoznavati inovativne i kreativne ideje i inovacije koje obeležavaju i pokreću društvene i ekonomske procese u našoj epohi. I upravo otvorenost i kreativnost se mogu jasno videti, ne samo u temama koje su obrađivali studenti u svojim radovima. Svaka generacija, koja prolazi studentski program u BOŠ-u, donosi različit i osoben pristup u “Studijama budućnosti”, što se jasno odslikava i u ovim esejima. To je od posebne važnosti jer se tako unosi neophodni duh promene, kreativnosti i inovativnosti. Uvid u sadržaj ovog Zbornika, ali i u same tekstove pokazuje da se ne radi o rutinskim školskim obavezama već o kreativnom pristupu programu „Studija budućnosti“. Od velike je važnosti da mladi ljudi shvate značaj praćenja i razumevanja najvažnijih trendova u društvenom i političkom životu i razvoju našeg doba, jer jedino tako možemo imati svest o važnosti otkrivanja i racionalnog spoznavanja budućnosti koja je već počela da se odvija pred našim očima. Velika raznovrsnost u izboru tema obeležila je ovu generaciju studenata. Navešćemo kao ilustraciju teme koje su obrađivane u ovom Zborniku studentskih radova: Uticaj međunarodnih finansijskih institucija na zemlje u razvoju - slučaj Tajlanda, Da li rat može biti pravedan, Kako i zašto ljudi glasaju – formiranje i uloga preferencija u glasačkom ponašanju, Kiparski model: (ne)mogući model za Kosovo, Govor mržnje u medijima, Izazovi bezbednosti na društvenim mrežama, Od straha do očaja – kako strah utiče na uspostavljanje distopijskih društava, Čekajući azil u Srbiji, Lobiranje, Društvena odgovornost kompanija, Politički i ekonomski odnosi Srbije i Nemačke od 5. oktobra 2000. godine, Represivni sistemi vlasti u romanu „Derviš i smrt“ Meše Selimovića, Branislav Nušić kao upravnik Narodnog pozorišta.

Marinko Vučinić

Predsednik skupštine Beogradske otvorene škole

ZBORNIK
BEOGRADSKE OTVORENE ŠKOLE
RADOVI STUDENATA
ODELJENJA ZA NAPREDNE DODIPLOMSKE
STUDIJE
GENERACIJA 2014/2015

*

COLLECTION OF ESSAYS
STUDENTS` ESSAYS
DEPARTMENT FOR ADVANCED
UNDERGRADUATE STUDIES
OF THE BELGRADE OPEN SCHOOL
GENERATION 2014/2015

UTICAJ MEĐUNARODNIH FINANSIJSKIH INSTITUCIJA NA ZEMLJE U RAZVOJU: SLUČAJ TAJLANDA

1. Uvod

Ogroman jaz između razvijenih zemalja Zapada i ostatka sveta konstantan je problem svetske ekonomije decenijama unazad. Uloga međunarodnih finansijskih institucija u prevazilaženju, odnosno produbljivanju, tog jaza predmet je velikih debata kako u akademskim, tako i u političkim krugovima. Dok sa jedne strane, zastupnici neoliberalne paradigme oličene u tzv. Vašingtonskom konsenzusu zastupaju tezu da su širenje slobodnog tržišta i direktne strane investicije jedini put ka razvoju, kritičari iste ističu da je upravo takva politika uzrok sve veće nerazvijenosti i daljih nejednakosti. Politika „strukturnog prilagođavanja“ je pod pritiskom međunarodnih finansijskih institucija, pre svega Međunarodnog monetarnog fonda, sprovedena tokom sedamdesetih i osamdesetih godina XX veka u mnogim zemljama u razvoju sa ciljem da se privrede tih zemalja deregulišu i liberalizuju što bi dovelo do priliva stranog kapitala i ekonomskog rasta, ali takva politika nije dala očekivane rezultate, već je dovela do upravo suprotnog efekta: veće ekonomske nestabilnosti i dubljih socijalnih problema. Međutim, iako se takva politika pokazala kao štetna i kontraproduktivna po zemlje koje su je primenjivale ona je i dalje nametana od strane međunarodnih finansijskih institucija kao jedina ispravna i univerzalno primenljiva, tako da je tokom devedesetih godina prošlog veka pod pritiskom pomenutih institucija počela da se primenjuje i na Tajlandu i zemljama Istočne Azije.

U ovom radu ćemo, nakon kratkog osvrta na efekte reformi tokom sedamdesetih i osamdesetih godina, pokušati da istražimo efekte primenjenih strukturnih reformi na Tajlandu i zemljama Istočne Azije. Pokušaćemo da dođemo do odgovora na to koliko su reforme ispunile teorijska očekivanja o stabilizaciji i rastu i naročito koliki su uticaj imale na izbijanje finansijske krize koja je zahvatila ceo region. Osim toga, osvrnućemo se i na samu demokratičnost i transparentnost pri donošenju odluka i implementaciji pomenutih reformi.

2. Vašingtonski konsenzus i njegova primena u zemljama u razvoju

2.1 Pojam Vašingtonskog konsenzusa

Vašingtonski konsenzus je pojam koji je prvi upotrebio Džon Vilijamson 1990. godine kako bi opisao skup politika slobodnog tržišta koje su latinoameričkim državama preporučivane od strane MMF-a, Svetske banke i Ministarstva finansija SAD. On obuhvata deset ekonomskih politika za koje se smatralo da će dovesti do ekonomskog prosperiteta u tim zemljama. Te politike su podrazumevale: fiskalnu disciplinu, preusmeravanje javnih troškovima ka profitabilnim sektorima, reformu poreskog sistema, liberalizaciju kamatnih stopa, slobodan valutni kurs, liberalizaciju spoljne trgovine, liberalizaciju priliva stranih direktnih investicija, privatizaciju, deregulaciju i osiguranje imovinskih prava¹. Ovde ćemo ukratko izložiti efekte primene politika Vašingtonskog konsenzusa u zemljama u razvoju tokom sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog veka.

2.2 Efekti primene Vašingtonskog konsenzusa

Prva zemlja u kojoj je primenjen neoliberalni recept bio je Čile. Vojna hunta na čelu sa generalom Augustom Pinočeom je 1973. godine uz logističku podršku CIA-e i američke korporacije ITT preuzela vlast u zemlji i svrgla demokratski izabranog predsednika Salvadora Aljendea. Usledile su sveobuhvatne ekonomske reforme, a glavni savetnik generala Pinočea bio je Milton Fridman, jedna od vodećih figura neoliberalizma. U prvih godinu i po dana privatizovane su skoro sve državne kompanije, tržište je liberalizovano, ukinute se sve barijere za uvoz, dozvoljene su nove forme finansijskih spekulacija a državni troškovi su smanjeni za deset posto. Sprovedene mere nisu dale očekivane rezultate, već su izazvale još veću krizu pa je 1974. inflacija skočila na 375 posto i postala najviša na svetu u tom trenutku. Takođe, nezaposlenost je dostigla rekordnu visinu s obzirom na to da su lokalne kompanije zatvarane zbog nemogućnosti da izdrže konkurenciju spolja, usled nametnute liberalizacije tržišta. Međutim, Pinočeovi ekonomski savetnici su smatrali da do poboljšanja nije došlo zato što reforme nisu dovoljno efikasno primenjene tako da je nastavljeno sa još radikalnijim pro-tržišnim merama. Javni troškovi su 1975. smanjeni za 27 procenata da bi do 1980. bili skraćeni za polovinu a najteži udarac su pretrpeli zdravstveni i obrazovni sistem. Nastavljeno je sa privatizacijom i privatizovane su skoro sve državne kompanije i banke, a takođe ukinute su i skoro sve trgovinske barijere što je uzrokovalo gubitak 177.000 radnih mesta. Konačno, 1982. čileanska ekonomija je doživela krah, javni dug je eksplodirao, nastavljena je hiperinflacija, nezaposlenost je narasla na 30 posto a kao glavni uzrok se navodi visok nivo spekulacija s obzirom da su prethodnim merama oslobođene svih regulacija. Ogroman procenat stanovništva je pao ispod granica siromaštva, nastupila je socijalna katastrofa a jedini koji su profitirali za to vreme bile su strane kompanije i grupa finansijskih špekulanata poznatih kao „pirane“.²

Nakon Čilea, državni udari su izvršeni i u Urugvaju i Argentini i u svakoj od država je vojna hunta primenila istu ekonomsku formulu. Rezultati su bili jednako poražavajući. Argentina, koja je pre državnog udara imala manji broj ljudi ispod granice siromaštva nego Francuska i SAD, samo 9 procenata, i stopu nezaposlenosti od samo 4,2 procenta, doživela je strmoglavi privredni pad. Za ministra finansija je postavljen Hoze Alfredo Martinez de Hoz, potomak argetinske zemljišne aristokratije i član upravnih odbora nekoliko multinacionalnih korporacija poput Pan American Airways i već pomenute ITT. Izvršena je privatizacija većine državnih preduzeća i preduzete su mere liberalizacije u cilju stvaranja uslova za privlačenje stranog kapitala. U tu svrhu je čak dat i oglas u magazinu *BusinessWeek* u kome se navodi da je argetinska vlada jedna od retkih u istoriji koja je stvorila toliko ohrabrujuće uslove za investiranje. Međutim, kao i u slučaju Čilea, reforme su se pokazale kao neuspešne i kontraproduktivne pa su u roku od godinu dana plate opale za 40 posto, mnoge fabrike su zatvorene i došlo je do ogromnom povećanja siromaštva. Slično je prošao i Urugvaj, u kome je nivo realnih zarada opao za 26 procenata.³

Tokom osamdesetih godina, pod diktatom „strukturnog prilagođavanja“ MMF-a paket pro-tržišnih reformi je primenjen i u ostalim delovima sveta u razvoju. Rezultati nisu bili bolji nego u Latinskoj Americi, pa je tako u podsaharskoj Africi nakon primenjenih reformi nivo prosečnog prihoda opao za 20 posto. Prema podacima Svetske Banke, u to vreme je od hronične nehranjenosti patilo 950 miliona ljudi od tadašnjih 5,2 miliona, duplo više nego deceniju pre toga. Dakle, jasno je da se politika Vašingtonskog konsenzusa pokazala kao nepodesna i destruktivna po zemlje u razvoju, naročito po siromašnije delove stanovništva i da su od primenjenih strukturnih reformi koristi imale jedino strane kompanije i domaća korumpirana političko-ekonomska elita.

² Naomi Klein, *The shock doctrine*, Metropolitan Books Henry Holt and Company, New York, 2007. str. 75-85.

³ Isto, str. 87-90.

⁴ Dragana Mitrović, *Međunarodna politička ekonomija*, Čigoja štampa, Beograd, 2009. str. 236

Međutim, bez obzira na sve nedostatke ove politike ona je i dalje od strane vodećih međunarodnih institucija forsirana kao adekvatna pa je krajem devedesetih uzela maha i na Tajlandu i zemljama Istočne Azije o čemu će biti reči u daljem delu rada.

3. Tajland i Istočna Azija pre MMF-a

Za razliku od većine ostalih zemalja u razvoju koje su dosledno primenjivale pro-tržišne mere i liberalizovale i deregulisale svoja tržišta, Tajland i zemlje Istočne Azije su primenile potpuno drugačiju razvojnu strategiju od one koja je propisana Vašingtonskim konsenzusom. Vladajuća neoliberalna paradigma pretpostavlja da nesputano tržište uvek dovodi do efikasnih rezultata i da je stoga svaka državna intervencija štetna i kontraproduktivna. Međutim, u zemljama Istočne Azije upravo je država igrala ključnu ulogu u privredi što je rezultovalo impresivnim ekonomskim rastom.

Prema politikama Vašingtonskog konsenzusa potrebno je brzo liberalizovati finansijsko tržište i tržište kapitala, međutim ove zemlje su svoja tržišta liberalizovale postepeno zadržavajući protekcionističke mere kojima su štatile svoje privrede. Zatim, dok su politike Vašingtonskog konsenzusa isticale potrebu sveobuhvatne privatizacije, u ovim zemljama su vlasti na nacionalnom i lokalnom nivou podsticale stvaranje efikasnih preduzeća koja su imala ključnu ulogu u domaćoj privredi. Po Vašingtonskom receptu, pokušaj države da kroz industrijske politike pokuša da usmeri razvoj privrede predstavlja promašaj jer stvara distorzije na tržištu, međutim ove države su upravo tim pitanjima posvećivale najviše pažnje. One su projektovale odgovarajuće obrazovne i investicione politike čime su nadomestili jaz u obrazovanju i tehnologiji u odnosu na razvijene zemlje. Takođe, za razliku od politika Vašingtonskog konsenzusa koje su ignorisale pitanje nejednakosti, politike ovih zemalja su se ozbiljno pozabavile ovim pitanjem. Takva ekonomska politika ostvarila je impresivne rezultate i u toku tri decenije pre krize rezultovala je rapidnim i stabilnim rastom pošteđenim kontrakcijama i krizama koje su karakteristične za sve tržišne privrede.⁵ Takođe, i distribucija tog rasta je bila na relativno visokom nivou, tako da je u ovim državama došlo do značajne redukcije siromaštva i smanjenja nejednakosti, s obzirom da ekonomski rast sam po sebi gubi svrhu ukoliko korist od njega nije ravnomerno raspoređena. U slučaju Tajlanda broj siromašnih je smanjen sa 17.9 miliona na 6.9 miliona u periodu od 1988. do 1996. godine.⁶ Naravno, i 7 miliona siromašnih je ogroman broj, ali je to predstavljalo značajan napredak u odnosu na ranije stanje i da se takav trend rasta nastavio uz još veći stepen redistribucije i jačanje mreže socijalnog staranja siromaštvo bi moglo biti gotovo iskorenjeno.

Međutim, umesto nastavka progresu desilo se upravo suprotno. Pod pritiskom međunarodnih finansijskih institucija, ove zemlje su usvojile paket reformi kojima su pre svega liberalizovani finansijsko tržište i tržište kapitala što je dovelo ne samo do stagnacije rasta već i do, u to vreme, najveće ekonomske krize još od Velike depresije. Kriza je izbila na Tajlandu ali se ubrzo proširila i na ostale zemlje u region poput Indonezije, Filipina, Malezije i Južne Koreje. Posledice krize kao i uloga međunarodnih finansijskih institucija u izazivanju i produblivanju te krize biće istraženi u nastavku rada.

4. Efekti primene mera MMF-a na Tajlandu i njihove posledice

4.1 Liberalizacija tržišta kapitala i izbijanje krize

Otvaranje novih tržišta i opšti trend transfera kapitala iz razvijenih zemalja u nerazvijene obeležio je deceniju nakon završetka Hladnog rata. U periodu od 1990. do 1997. godine protok privatnog kapitala iz razvijenih zemalja u nerazvijene se usedmostručio. Ukupni tok privatnog kapitala iznosio je (u milionima \$) 1990. godine 42.606 dok je u 1997. godini porastao na 303.894.⁷

Ovakav trend nije zaobišao ni Tajland i zemlje Istočne Azije, iako ove zemlje zbog stabilnog rasta i visoke stope štednje nisu imale realnu potrebu za dodatnim kapitalom. Međutim, MMF i Trezor SAD su izvršili pritisak na vlade ovih zemalja da liberalizuju svoja tržišta kapitala. Kao dva ključna argument navedeno je to da kontrola tržišta kapitala predstavlja smetnju za ekonomsku efikasnost i da će liberalizacija dovesti do veće ekonomske stabilnosti kroz diverzifikaciju izvora finansiranja. Takve tvrdnje nisu imale uporišta ni u teoriji ni u praksi. Kritičari ističu da tvrdnja da liberalizacija vodi ka većoj ekonomskoj nestabilnosti ne stoji i da ona vodi upravo do veće nestabilnosti, s obzirom na to da tokovi kapitala teže cikličnosti. To znači da kapital otiče iz zemlje za vreme recesije, kada joj je najviše potreban, a pritiče u vreme privrednog buma povećavajući time inflatorne pritiske. Takođe, potpunim otvaranjem tržišta kapitala privreda se izlaže iracionalnim ćudima investitora i spekulacijama što dovodi do stvaranja spekulativnog mehura i krize nakon njegovog pucanja.⁸ Osim nedostataka u teorijskim argumentima i praksa je više puta opovrgla tezu o svemogućnosti tržišta što je vrlo jasno pokazalo tragično iskustvo zemalja koje su tokom sedamdesetih i osamdesetih godina primenjivale recepte Vašingtonskog konsenzusa. Međutim, bez obzira na to što su i teorija i praksa ukazivale na to da liberalizacija tržišta kapitala može biti poguban potez ona je pod pritiskom Međunarodnog Monetarnog Fonda ipak primenjena. Među najvažnijim mehanizmima koji su uvedeni je "Bangkok international banking facilities" koji je uspostavljen 1992. godine. Njime je između ostalog omogućeno da domaće finansijske institucije pozajmljuju novčana sredstva od stranih kreditora po nižim kamatama i da one zatim pozajmljuju novac lokalnim preduzetnicima stvarajući time profit od razlike u kamatnim stopama.⁹

Tajland je pre liberalizacije imao oštra ograničenja po pitanju finansijskih spekulacija. Ta ograničenja su postojala jer su znali da su špekulativne pozajmice izvor ekonomske nestabilnosti i nastojali su da izbegnu takve rizike.¹⁰ Međutim, nakon liberalizacije došlo je do ogromnog upliva stranog kapitala, a sa njim i do znatnog povećanja spekulacija na finansijskom tržištu. S obzirom na to da je cena nekretnina u Tajlandu rasla, domaće banke su, podstaknute pomenutim mehanizmom, uzimale velike kredite od stranih kreditora i zatim ih masovno davale lokalnim preduzetnicima koji su žurili da investiraju dok kapaciteti ne budu popunjeni. Ranija ograničenja bi sprečila takvo neracionalno rasipanje resursa i rizikovanje spekulativnog mehura, međutim prema logici MMF-a i tržišnih fundamentalista, ukoliko tokovi tržišta nalažu rasipanje milijardi na nepotrebne nerketnine dok je zemlji očajnički potrebno veće investiranje u infrastrukturu i obrazovni sistem, tržište zna najbolje i treba pustiti "nevidljivu ruku" da obavi svoj posao. Naravno, kada je nivo spekulacija dostigao maksimum, kada su popunjeni svi kapaciteti

⁵ Jozef Štiglic, Protivrečnosti globalizacije, SBM-x, Beograd, 2004, str. 102

⁶ Viroj Tangcharoensathien, Health impacts of rapid economic changes in Thailand, Health Systems Research Institute and Thailand Research Fund, 2000. str. 792

⁷ Jozef Štiglic, Protivrečnosti globalizacije, SBM-x, Beograd, 2004, str. 265

⁷ Jozef Štiglic, Protivrečnosti globalizacije, SBM-x, Beograd, 2004, str. 265

⁸ Isto, str. 112

⁹ Kar-yiu Wong, Housing market bubbles and currency crisis: The case of Thailand, University of Washington, 2001, str. 2

¹⁰ Jozef Štiglic, Protivrečnosti globalizacije, SBM-x, Beograd, 2004, str. 105

¹¹ Isto, str. 113

Ukupan dug sektora nekretnina je do 1996. iznosio 800 milijardi bata, tajlandske novčane jedinice, i tokom 1997. godine nakon bankrota jedne od najvećih firmi "Somprasong land", čiji je dug iznosio 80 milijardi bata, došlo je do lančanog propadanja firmi zbog nemogućnosti da isplate dugovanja bankama a sa njima i do propadanja samih banaka jer nisu mogle da isplate dugovanja stranim kreditorima.¹² Pucanje spekulativnog mehura na tržištu nekretnina je snažno uzdrmalo privredu Tajlanda, no to je bio samo uvod u sveopštu finansijsku krizu koja je uzdrmala ceo region i prerasla u međunarodnu.

4.2 Strukturno prilagođavanje i produbljanje krize

Poljuljano stanje na finansijskom tržištu Tajlanda predstavljalo je idealnu priliku za špekulante koji su zaradivali na promeni deviznog kursa. S obzirom da je prethodno pomenutim merama olakšana konverzija valuta, finansijski špekulanti su imali širok prostor za manevrisanje. Očekujući pad vrednosti bata, oni su uzimali velike kredite kojima su kupovali američke dolare kako bi ih nakon pada domaće valute ponovo zamenili ostvarujući time profit u vrednosti razlike kursa. Centralna banka je u odgovoru na to prodavala svoje rezerve dolara kako bi održala balans i odbranila valutu, međutim kako se vest o devalvaciji bata širila sve veći broj špekulanata je ulazio u igru pa je na kraju centralna banka ostala bez devitnih rezervi što je dovelo do naglog pada vrednosti bata i ostvarenja prognoza špekulanata. Kriza je izbila 2. jula 1997. kada je bat gotovo preko noći depresirao za 25 procenata, a valutne spekulacije su se odmah proširile i na okolne zemlje Indoneziju, Maleziju, Filipine i Južnu Koreju. Iznenadan pad tajlandske valute pretio je da izazove kolaps mnogih banaka u region, a sa njima i kolaps privreda, koje zavise od njihovih novčanih sredstava.¹³ Međunarodni Monetarni Fond, koji je nametanjem mera deregulacije i liberalizacije i izazvao krizu, sada je izašao sa novim paketom mera koji bi trebalo da zaustave širenje krize. Međutim, kao i mnogo puta do tad, preporučene mere samo su pogoršale stanje i kriza se još više proširila.

Mesec dana nakon izbijanja krize, 5. avgusta, Tajland je zaključio stend-baj aranžman sa MMF-om. On je podrazumevao pomoć za sanaciju štete prouzrokovane krizom u vrednosti od 17.2 milijarde dolara pod uslovom da Tajland sprovede mere "strukturnog prilagođavanja".¹⁴ Slični aranžmani bili su potpisani i sa okolnim zemljama koje su bile zahvaćene krizom. Predstavnici MMF-a su istakli da će novac u kombinaciji sa strukturnim reformama doprineti stabilnosti valute i vraćanju poverenja što bi ubedilo kreditore da nastave da finansiraju svoje dužnike. Međutim, ispostavilo se da ni jedno ni drugo nije doprenilo stabilnosti. Umesto da novac bude iskorišćen za stabilizaciju valutnog kursa što bi vratilo poverenje na tržište i sprečilo spekulacije, on je prema diktatima MMF-a iskorišćen da bi obezbedio dolare firmama koje su imale dugove kod zapadnih banaka. To je delovalo više kao pomoć međunarodnim bankama da im se isplate dugovanja i tako ne snose odgovornost za sklapanje loših poslova, nego kao pomoć zemljama. Takođe, strukturne reforme nametnute kao odgovor na krizu samo su je još više produbile. Reforme su podrazumevale da zemlje ostvare izbalansiran budžet što bi bilo ostvareno smanjenom javnom potrošnjom i većim kamatnim stopama. Međutim, kritičari ovog pristupa ističu da pokušaj da se održi izbalansiran budžet u toku recesije samo vodi dublje u recesiju, jer štednja u toku krize samo još više povećava krizu jer još više smanjuje tražnju, a to se upravo i desilo u ovim zemljama. Osim toga, jedna od najkobnijih grešaka je i to što je zemljama rečeno da ukoliko žele da zaustave ekonomsko opadanje moraju da smanje deficit i ostvare višak u spoljnotrgovinskoj razmeni a to je moglo da bude ostvareno jedino smanjenjem uvoza s obzirom da nije bilo izgleda da se u toj situaciji poveća izvoz.

¹²Kar-yiu Wong, Housing market bubbles and currency crisis: The case of Thailand, University of Washington, 2001., str. 2

¹³Jozef Štiglic, Protivrečnosti globalizacije, SBM-x, Beograd, 2004, str. 101

¹⁴Steven Radelet, Jeffrey Sachs, The onset on the East Asian financial crisis, National bureau of economic research, Cambridge, Massachusetts, 1998., str. 40

S obzirom da su takve mere primenjene u svakoj od zemalja koje su potpisale aranžman sa MMF-om, zaštita od uvoza je produbila recesiju koja, se proširila dalje po regionu i izazvala globalnu krizu. Međutim, cilj te politike je ostvaren, a to je bilo skupljanje dovoljno deviznih rezervi za isplatu stranih kreditora, a cena toga je bila izazivanje globalne krize i ekonomsko i društveno propadanje zemlje.¹⁵

4.3 Socio-ekonomske posledice krize

Kriza koja je pogodila Tajland i region Istočne Azije imala je ogromne posledice po ekonomsku aktivnost zemlje i samim tim po životni standard stanovništva. Nakon perioda ekonomskog rasta i porasta društvenog blagostanja došlo je do stagnacije i ekonomskog opadanja. U periodu od 1992. do 1996. godine Tajland je imao konstantan rast BDP-a od oko 8 procenata koji je tokom 1997. pao na -0,4 %, a 1998. na -8 %. Inflacija koja je tokom 1996. iznosila 5,6 % do 1998. je porasla na 8 %.¹⁶ Takvi negativni ekonomski trendovi uticali su na porast nezaposlenosti i povećavanje cena. Stopa nezaposlenost je utrostručena¹⁷ a cene hrane su povećane za 9,5 %.¹⁸ Takva ekonomska situacija imala je ogromne socijalne posledice.

Stepen siromaštva, koji je, kako smo već naveli bio u opadanju, naglo se povećao tokom krize i u periodu od 1996. do 1998. broj siromašnih je porastao za milion. Od toga je najviše bilo ultra siromašnih, čija su primanja ispod 80 % prihoda koji čini oficijalnu granicu siromaštva. Njihov broj je porastao za 600.000. Takođe, broj dece koja su živela ispod granice siromaštva se znatno povećao i činio je 3,1 od ukupno 7,9 miliona. To je delom uzrokovano i povećanim stepenom napuštanja dece tokom krize.¹⁹ Povećani stepen siromaštva je uticao na povećanje stope mortaliteta i smanjenje prosečne dužine životnog veka. Takođe, zbog stresa izazvanim životom u siromaštvu povećan je i broj ljudi obolelih od mentalnih poremećaja kao i broj samoubistava.²⁰

Pristup zdravstvenim i obrazovnim institucijama je takođe bio otežan, kako zbog nezaposlenosti i opadanja prihoda tako i zbog redukcija u javnoj potrošnji koje su bile u sastavu mera koje je Tajlandu nametnuo MMF. Izdaci za zdravstvo su u 1998. godini smanjeni za 14,6 %, u trenutku kada je kriza izazvala znatno pogoršanje zdravstveno stanje stanovništva, naročito siromašnih slojeva. Povećan je broj ljudi obolelih od malarije kao i broj ljudi obolelih od HIV-a. Zaraženost HIV-om je naročito povećana kod žena, s obzirom da su mnoge od njih zbog siromaštva bile prinuđene da se bave prostitucijom. Tome je na ruku išlo i smanjenje izdataka za zdravstvo, s obzirom da je to uključivalo i značajno smanjenje izdataka za prevenciju i sanaciju zaraženih HIV-om, čime je prekinut prethodno pozitivan trend u borbi protiv side.²¹

¹⁵Jozef Štiglic, Protivrečnosti globalizacije, SBM-x, Beograd, 2004, str. 105-120

¹⁶Viroj Tangcharoensathien, Health impacts of rapid economic changes in Thailand, Health Systems Research Institute and Thailand Research Fund, 2000. str. 790

¹⁷Jozef Štiglic, Protivrečnosti globalizacije, SBM-x, Beograd, 2004, str. 109

¹⁸Sandra Hopkins, Economic stability and health status: Evidence from East Asia before and after the 1990s economic crisis, School of Economics and Finance, Perth, Australia, 2006, str. 351

¹⁹Viroj Tangcharoensathien, Health impacts of rapid economic changes in Thailand, Health Systems Research Institute and Thailand Research Fund, 2000. str. 791-792

²⁰Sandra Hopkins, Economic stability and health status: Evidence from East Asia before and after the 1990s economic crisis, School of Economics and Finance, Perth, Australia, 2006, str. 352

²¹Isto, str. 335

5. Zaključak

Na primeru Tajlanda i Istočne Azije, kao i ostatka sveta u razvoju, videli smo da mere nametnute od međunarodnih finansijskih institucija nisu ispunile očekivanja već da su vodile u dublje ekonomsko i društveno propadanje. Umesto da smanje razlike između razvijenih i nerazvijenih zemalja, nametnute reforme su imale suprotan efekat i još više povećale tu razliku. Takođe, sam proces sprovođenja tih reformi je izrazito nedemokratskog karaktera, i kao što smo videli, izvodio se ili putem nasilnih vojnih pučeva i uspostavljanja autoritarnih režima ili putem uslovljavanja dalje finansijske pomoći i refinansiranja duga. Pristajanjem na uslove aranžmana, država gubi deo političkog i ekonomskog suvereniteta budući da više nema mogućnosti da samostalno kreira ekonomsku politiku. Svaki pokušaj da se povrati ekonomska samostalnost se uglavnom završava bezuspešno, što je pokazao i slučaj Argentine koja je nakon promene režima pokušala da promeni kurs ali je zbog nesuglasica sa MMF-om bila prinuđena na bankrot 2001., pa zatim i 2014. godine.²²

S obzirom na to da se politika Vašingtonskog konsenzusa previše puta pokazala kao nepodesna postavlja se pitanje zašto se ona i dalje nameće kao jedina ispravna. Do odgovora možemo da dođemo prostim uvidom u to ko je dobitnik a ko gubitnik nakon primene pomenutih politika. Gubitnici su svakako, kako smo videli, stanovnici zemalja koje su prolazile kroz strukturno prilagođavanje. Dok koristi imaju jedino strani kreditori koji uvlače nerazvijene zemlje u sve veća dugovanja, špekulanti koji stvaraju profit izazivanjem finansijskih potresa i multinacionalne kompanije koje dobijaju pristup novim tržištama sa jeftinom radnom snagom i slabom regulacijom. Dakle, jasno je da iza politika MMF-a i neoliberalne ekonomske politike uopšte, stoje specijalni interesi a ne želja za podsticanjem ekonomskog rasta i prosperiteta.

Preterana vera u tržište i opšti trend deregulacije, liberalizacije i privatizacije koji je uzeo maha od uspona neoliberalizma početkom osamdesetih, preti ne samo zemljama u razvoju već čitavom globalnom ekonomskom sistemu. Svedoci smo sve češćih kriza, pri čemu je svaka još teža od prethodne. To potvrđuje i svetska ekonomska kriza koja je izbila 2007. godine a koja je nastala kao direktna posledica deregulacije i pucanja spekulativnog mehura na finansijskom tržištu SAD.²³ Kako bi se sprečio globalni ekonomski krah neophodna je sveobuhvatna rekonstrukcija međunarodnog finansijskog sistema u cilju postizanja veće demokratičnosti i transparentnosti čime bi bili stvoreni uslovi za utvrđivanje ekonomske politike koja služi opštem interesu čovečanstva a ne uskoj grupi finansijske oligarhije.

LITERATURA

- Dragana Mitrović, Međunarodna politička ekonomija, Čigoja štampa, Beograd, 2009.
- Naomi Klein, The shock doctrine, Metropolitan Books Henry Holt and Company, New York, 2007.
- Jozef Štiglic, Protivrečnosti globalizacije, SBM-x, Beograd, 2004.
- Viroj Tangcharoensathien, Health impacts of rapid economic changes in Thailand, Health Systems Research Institute and Thailand Research Fund, 2000.
- Kar-yiu Wong, Housing market bubbles and currency crisis: The case of Thailand, University of Washington, 2001.
- Steven Radelet, Jeffrey Sachs, The onset on the East Asian financial crisis, National bureau of economic research, Cambridge, Massachusetts, 1998.
- Sandra Hopkins, Economic stability and health status: Evidence from East Asia before and after the 1990s economic crisis, School of Economics and Finance, Perth, Australia, 2006.

²²<http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Osmi-bankrot-Argentine.sr.html> pristupljeno: 25.05.2015.

²³Dragana Mitrović, Međunarodna politička ekonomija, Čigoja štampa, Beograd, 2009. str. 157

SUMMARY

The huge gap between the developed countries of the West and the rest of the world has been one of the biggest problems of the global economy for decades. The role of the international financial institutions, especially of the International monetary fund, in overcoming that gap is being widely discussed.

During 1970s and 1980s “structural adjustment” policies, recommended by those institutions, were implemented in many of the developing countries and it was expected that those policies would lead to the economic growth and stability. Implementation of that formula did not meet expectations, but led to even further economic instability and deeper social problems. In spite of that fact keyinternational financial institutions continued to insist on it, as the only legitimate and universally applicable one, so in the 1990s it began to take ground in Thailand and other developing countries in South East Asia.

The main goal of this article is to investigate the effects of structural economic reforms in Thailand and South East Asia. After the short presentation of the results of reforms in the 1970s and 1980s, we will try to examine to what extent the structural reforms met theoretical expectations of stability and growth and especially what was their impact on the regional economic crisis escalation. Also, we will try to examine how democratic and transparent was the process of creation and implementation of those policies.

Ključne reči: MMF, strukturno prilagođavanje, zemlje u razvoju, Tajland, Jugoistočna Azija, ekonomska kriza

Key words:IMF, structural adjusment, developing countries, Thailand, South East Asia, economic crisis

BRANISLAV NUŠIĆ KAO UPRAVNIK NARODNOG POZORIŠTA U BEOGRADU

1. Uvod

Povodom smrti jednog od naših najznačajnijih pisaca, 21. januara 1938. godine ispred Narodnog pozorišta u Beogradu čule su se sledeće reči: "Branislav Nušić je redak primer visoko obdarenog stvaraoca... Duhoviti pozorišni pisac, satiričar koji nezlobno zapaža mane svojih savremenika...čovek živoga duha koji oseća težnje svoje sredine, preduzimljivi građanin koji nesebično radi za opštu stvar, primeran otac porodice koji vedrinom duha obasjava ceo svoj dom, veliki rodoljub koji otadžbini žrtvuje i jedinoga sina."²⁴

I danas, sto pedeset godina nakon njegovog rođenja, odajemo mu poštu kao velikom komediografu koji je tako dobro znao da pronikne u karakter našeg čoveka i pročita njegove potrebe i želje.

Međutim, manje je poznat Nušić kao direktor drame, upravnik, osnivač, organizator i reditelj, teoretičar pozorišta, izdavač i urednik pozorišnog lista, ličnost koja je dala doprinos u definisanju pozorišnog zakonodavstva i organizacije zbog čega mu pripada mesto uz velikane scene i organizatore nacionalnih pozorišta Evrope kao što su Šekspir, Molijer i drugi.²⁵

2. Pojam pozorišne politike

„Svi moramo krenuti...da u novoj Srbiji zasnujemo jedan kulturni renesans...ali (on) ne sme u budućnosti biti stvar slučaja...on mora postati deo državne brige, deo državne politike.“²⁶ B. Nušić

Pozorište je sintetička umetnost koja sjedinjuje nekoliko udruženih umetničkih grana, a najviše je upućeno na publiku svoga vremena i sredine, koja mu određuje sadržinu, duh i pravac.²⁷ Kao takvo, njega je nemoguće izolovati iz društveno-političkog okruženja i kulturoloških okolnosti jednog sistema – upravo zbog svoje sinkretičke osobenosti teatar više od bilo koje druge umetnosti zavisi od uticaja društvene sredine. Još od vremena antičke Grčke, pozorište je usmeravala država, vršeći uticaj na njegovu formu, makro i mikroorganizaciju.²⁸

Pozorišnom politikom se stvaraju uslovi za delovanje pozorišne institucije. Ona bi trebalo da odredi misiju i strategiju pozorišta koje će biti stimulatивne za razvoj pozorišnog sistema.²⁹

Pozorišna politika sadržana je u svim elementima pozorišne delatnosti: pravnoj regulativi;

- finansijama i menadžmentu pozorišta;
- organizacionoj strukturi;
- programskoj orijentaciji;
- razvoju dramaturgije;
- školskom sistemu za date oblasti;
- muzejsko-arhivskim institucijama;
- istraživačkom radu...³⁰

Na formulisanje i realizovanje ciljeva pozorišne politike utiče niz faktora: društveni uticaji, stanje kulture u određenoj sredini, pozorišna tradicija, kadrovi, finansijska sredstva...³¹

2.1 Elementi menadžmenta u pozorišnoj politici

„U prvom redu, samo pozorište je dužno da probudi interesovanje publike za sebe, da nju privuče sebi, da ova nađe u njemu hrane i naslade svome duhu i razumu.“³² B. Nušić

Menadžment je naučna disciplina vezana za upravljanje različitim tipovima organizacija. Najčešće se objašnjava kao usmeravanje organizacija ka ostvarivanju postavljenih ciljeva; suština je da se ti ciljevi ostvaruju posredstvom drugih ljudi.³³ Prema Piteru Drakeru, menadžment se mora usredsrediti na rezultate i učinak organizacije. Kada je reč o učinku i rezultatima pozorišnog delovanja, to nije samo broj dela na repertoarskom spisku, broj angažovanih glumaca, reditelja, igrača... Spoljni rezultati su ključni – dominacija na tržištu, kvalitet, razvijen i zadovoljan kadar i zadovoljan kupac, pozorišna publika.³⁴

Svaka pozorišna institucija u sprovođenju svoje misije bi trebalo da istražuje tržište kako bi saznala informacije o okruženju i konkurenciji i mogla da odredi finansijski i kadrovski menadžment. Za pozorište je od podjednake važnosti postaviti strategiju, odrediti rediteljske i dramaturške ideje, kao i dopremiti te ideje do javnosti, okruženja – pozorišnog tržišta.³⁵

Osnovni zadaci menadžmenta u pozorištu bili bi:

- odrediti specifičnu misiju institucije;
- učiniti njen rad produktivnim;
- upravljati društvenim uticajem i društvenim odgovornostima;
- stremiti optimalnom uspehu na tržištu.³⁶

²⁴Mirjana Odavić, „Nušić na sceni Narodnog pozorišta u Beogradu“, u Pozorišni Nušić: Zbornik radova, priredila Biljana Niškanović (Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine, 2009), 53.

²⁵D. Čolić-Biljanovski, „Branislav Đ. Nušić kao organizator pozorišne delatnosti“ (doktorska disertacija, Fakultet dramskih umetnosti, 2002), 7.

²⁶Iz pisma ministru prosvete i crkvenih poslova (30.6.1917.), citirano u: D. Čolić-Biljanovski, „Branislav Đ. Nušić kao organizator pozorišne delatnosti“ (doktorska disertacija, Fakultet dramskih umetnosti, 2002), 18.

²⁷Borivoje Stojković, „Istorija srpskog pozorišta od srednjeg veka do modernog doba (drama i opera)“, Teatron br. 13-14 (1978): 5.

²⁸M. Ristić, „Uticaj pozorišne politike na menadžment Narodnog pozorišta u Beogradu (1868-2003)“ (magistarska teza, Fakultet dramskih umetnosti, 2005), 5-14.

²⁹Isto, 16-17.

³⁰M. Ristić, „Uticaj pozorišne politike na menadžment Narodnog pozorišta u Beogradu (1868-2003)“ (magistarska teza, Fakultet dramskih umetnosti, 2005), 5-14.

³¹Isto, 17.

³²Branislav Nušić, „Pozorišni List“, Pozorišni list br. 1 (1901): 2.

³³Slobodan Aćimović i dr., Ekonomski rečnik (Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2010), 491.

³⁴Ristić, „Uticaj pozorišne politike na menadžment Narodnog pozorišta u Beogradu (1868-2003)“, 40-41.

³⁵Ristić, „Uticaj pozorišne politike na menadžment Narodnog pozorišta u Beogradu (1868-2003)“, 40.

³⁶M. Ristić, „Uticaj pozorišne politike na menadžment Narodnog pozorišta u Beogradu (1868-2003)“ (magistarska teza, Fakultet dramskih umetnosti, 2005), 40-41.

Menadžment sadrži elemente kojima se pozorišna politika iz teorije pretvara u praksu i sprovodi putem organa i sektora u jednom pozorištu i usredsređen je na krajnji rezultat – pozorišnu predstavu, koja se ostvaruje putem sveobuhvatnih sadržaja pozorišne politike.³⁷

2.2 Instrumenti pozorišne politike

Instrumenti pozorišne politike su sredstva kojima se prevazilazi jaz između željenih ciljeva i postojećeg stanja u jednom pozorišnom sistemu i oni se dele na ekonomske, političke i moralno-estetske.³⁸

Ekonomskim instrumentima omogućava se postojanje određene institucije. Budžetiranje od strane države nameće pozorištu obavezu izvršavanja državnih ciljeva i organizovanje u skladu sa ograničenim finansijskim sredstvima. Kada je reč o političkim instrumentima, država sistemom nagrađivanja, konkursa za dramska dela određenog pravca ili sadržaja određuje razvoj repertoarske politike nacionalnog pozorišta. Moralna sredstva podrazumevaju raznovrsne načine stimulisanja umetnika koji će svojim statusom u javnosti uticati na imidž nacionalnog pozorišta.³⁹

Iz ugla menadžmenta, instrumente pozorišne politike delimo na spoljašnje (zakoni, finansiranje, repertoar) i unutrašnje (upravljanje, kadrovi, organizacija). Za pozorište je od nacionalnog interesa da država postavlja upravljački tim, upravni odbor i upravnika, čiji je zadatak da sprovedu ciljeve pozorišne politike. Na taj način i upravnik i upravljačka struktura postaju instrumenti pozorišne politike.⁴⁰

2.3 Misija nacionalnog pozorišta

„Narodno pozorište s jedne strane ima da posluži kao javna škola za stvaranje i ojačavanje rodoljublja i buđenje narodne svesti i istoriskih uzora, a s druge strane ima dužnost da obdelava srpsku književnost, srpsku dramu, glumu i muzičku umetnost.“⁴¹ B. Nušić

Čemu služi nacionalni teatar? Jasno je da mora biti u službi nacije koja ga stvara. Jedna nacija određena je istorijskom teritorijom, mitovima i istorijskim sećanjem njenih pripadnika, zajedničkom masovnom kulturom, zakonima i ekonomijom. Prostor za delovanje nacionalnog teatra bi se morao pronaći u nekoj od navedenih oblasti – mitovi, istorijska sećanja i masovna kultura.⁴²

Nacionalni teatri nastaju kao jedan od simbola nacionalne države, u periodu kada je neophodno ostvariti integraciju društva na nacionalnoj osnovi i predstaviti svoju državu pred spoljašnjim svetom u najboljem svetlu. Njihov nastanak je odraz potrebe država da kroz umetničko stvaralaštvo izraze svoj nacionalni identitet i snagu, kao i vrednosti vladajuće aristokratije. Razvijaju se organizacioni i finansijski modeli koji umetnicima obezbeđuju odgovarajuće uslove za rad i grade velelepne pozorišne zgrade, ukrašene tako da zadive posetioce i odslikaju bogatstvo i moć države koja ih gradi.⁴³

³⁷Isto, 43.

³⁸Isto

³⁹Isto, 43-44.

⁴⁰M. Ristić, „Uticaj pozorišne politike na menadžment Narodnog pozorišta u Beogradu (1868-2003)“ (magistarska teza, Fakultet dramskih umetnosti, 2005), 45.

⁴¹Branislav Nušić, „Dečje predstave“, Pozorišni list br. 3 (1901): 17.

⁴²Saša Sailović, „Misija nacionalnog teatra u 21. veku“, u Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti 17, urednica izdanja dr Enisa Uspenski (Beograd, Fakultet dramskih umetnosti, 2011), 120-121.

⁴³Isto, 118-119.

3. Branislav Nušić kao upravnik Narodnog pozorišta 1900-1902.

Kada Pavle Marinković, Nušićev veliki prijatelj, postane ministar prosvete, to Nušiću otvara put da ispuni san iz gimnazijskih dana i postane šesti po redu upravnik Narodnog pozorišta.⁴⁴

Na tom položaju važno je znati upravljati spoljašnjim faktorima pozorišne politike jednako kao i unutrašnjim i uspostaviti svojevrsan balans između njih kako bi postavljeni ciljevi mogli da se ostvare. Nušić, u skladu sa svojom vizijom kulturno i umetnički razvijene Srbije, postavlja sebi cilj da unapredi poslovanje Narodnog pozorišta iznutra i spolja – da formira model pozorišne organizacije koji će biti funkcionalan i u kome će zaposleni biti zadovoljni, kao i da približi pozorište široj publici. Danas se u tu svrhu vrše istraživanja tržišta, što je početkom 20. veka nepoznat pojam, ali Nušić kao pisac dobro poznaje svoje savremenike i šta je to što oni žele da vide na sceni.

3.1 Repertoar, pozorišni orkestar i predstave za đake

Srpska publika se tek navikla na novu vrstu kulturno-umetničke razonode i volela je da gleda nacionalno-istorijske teme, dinamične situacije i mnogo muzike i pevanja.⁴⁵ Svestan toga, Nušić u repertoar uvodi operetu – prva izvedena opereta „Gejša“ imaće čak šesnaest repriza, što je u to vreme bilo neuobičajeno.⁴⁶ Izvođenje muzičkih komada biće omogućeno angažovanjem vojnog orkestra – ministar vojni je na Nušićev zahtev odobrio da „potreban broj muzikanata beogradskog vojnog orkestra može svirati pri predstavama u Kraljevsko-srpskom narodnom pozorištu, i to u uniformi“.⁴⁷

Pod Nušićevom upravom, premijerno je izvedeno dvadeset domaćih (od kojih pet iz njegovog opusa) i četrnaest stranih dela.⁴⁸ Domaćoj dramaturgiji daje prednost sa željom da stimuliše domaće pisce s obzirom na njihov značaj za razvoj srpske kulture. Takođe, Nušić nastoji da privuče različite segmente tržišta u pozorište, posebno đake, zbog čega inicira ozbiljniji pristup predstavama koje se igraju za decu i omladinu - „...radi svestranog upoznavanja prošlosti i života; radi upoznavanja ljudi, navika, običaja, ove su predstave ne samo korisne, nego neophodne; i s pravom se može reći da u njima istorija može imati jedno vanredno pomoćno sredstvo za očiglednu nastavu.“⁴⁹ Imajući u vidu da se publika stvara od malih nogu, on u ovom slučaju koristi i cenovne instrumente omogućavajući popuste za učenike Velike škole.

Imajući u vidu da se publika stvara od malih nogu, on u ovom slučaju koristi i cenovne instrumente omogućavajući popuste za učenike Velike škole.

3.2 Organizaciona struktura

Po Pozorišnom zakonu iz 1870, na vrhu hijerarhijske lestvice Pozorišta je ministar prosvete, zatim Pozorišni odbor (kasnije Književno-umetnički odbor) i upravnik, a ispod njih zaposleni u umetničkom, tehničkom i administrativnom sektoru.

⁴⁴Miloje Nikolić, „Nušić kao upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu“, u Zbornik Muzeja pozorišne umetnosti: Branislav Nušić 1864-1964, priredili Milan Doković i Milena Nikolić (Beograd, Muzej pozorišne umetnosti, 1965), 321.

⁴⁵Borivoje Stojković, „Istorija srpskog pozorišta od srednjeg veka do modernog doba (drama i opera)“, Teatron br. 10-11 (1978): 91-92.

⁴⁶Ksenija Šukuljević-Marković, „Branislav Nušić i Narodno pozorište u Beogradu 1900-1902“, u Pozorišni Nušić: Zbornik radova, priredila Biljana Niškanović (Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine, 2009), 39.

⁴⁷Miloje Nikolić, „Nušić kao upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu“, u Zbornik Muzeja pozorišne umetnosti: Branislav Nušić 1864-1964, priredili Milan Doković i Milena Nikolić (Beograd, Muzej pozorišne umetnosti, 1965), 324-325.

⁴⁸Šukuljević-Marković, „Branislav Nušić i Narodno pozorište u Beogradu 1900-1902“, 39.

⁴⁹Branislav Nušić, „Dečje predstave“, Pozorišni list br. 3 (1901): 18.

Dužnosti tadašnjih upravnika zalaze i u domen dramaturgije i režije, što govori o nedovoljnoj razvijenosti ovih delatnosti, ali i o sposobnostima i znanjima ljudi na ovom položaju.⁵⁰

Nušić je imao veliku podršku ministra prosvete Marinkovića i Književno-umetničkog odbora čije je članove sam odredio; to su bili pisci i pozorišni znalci koji su imali najznačajniju ulogu u svim umetničkim pitanjima od interesa za pozorište.⁵¹

Rad umetničkog ansambla Nušić je budno pratio i nastojao da ga bolje organizuje i unapredi – aktivnosti koje je tada sprovodio danas bi se nazivale menadžmentom ljudskih resursa. On uvodi radna mesta glavnog reditelja i direktora pozornice i određuje njihove dužnosti i prava. Povećava plate glumačkom osoblju i uvodi nagrade za revnost u službi – pod revnošću podrazumeva dolazak na probe i predstave na vreme, dobro učenje i razumevanje uloga i pravilno maskiranje.⁵²

3.3 Pravna regulativa

S obzirom da odredbe dotadašnjeg zakona o Pozorištu "nisu dovoljne da ovoj ustanovi obezbede lepu budućnost i uslove za stalno napredovanje"⁵³, ministar određuje komisiju na čelu sa Nušićem za nacrt novog zakona. Novi zakon bavio se Narodnim pozorištem u Beogradu, Narodnim pozorištem u Nišu i putničkim pozorištima, dok se dotadašnji Zakon bavio samo Narodnim pozorištem u Beogradu. Međutim, odlaskom Marinkovića sa položaja ministra prosvete, predlog ovog zakona propada.⁵⁴

Nušić je tvorac i memoranduma o ukidanju putničkih diletantskih družina i formiranja jedne putujuće trupe sastavljene od odabranih glumaca pod okriljem Narodnog pozorišta. Po njemu, ovakve družine „šire nemoral u narodu, postaju od vlasti zaklonjena pribežišta svega što je nečasno i ubijaju u narodu ugled pozorišta“. Zato je potrebno obrazovati „Putničko odeljenje Kraljevskog pozorišta“ i zabraniti rad svim putujućim trupama kako bi se „ukinuo u Srbiji glumački proletarijat“. Iako Nušić daje i precizan budžet za sprovođenje ove ideje, ovaj predlog je odbijen.⁵⁵

Narodno pozorište se određeno vreme suočavalo sa nelojalnom konkurencijom – dva orfeuma su počela da prikazuju i pozorišne komade „bez ikakvog izbora“ i time odvlačila deo pozorišne publike. Nušić je ovaj problem rešio pisanjem predloga Ministarstvu prosvete za naredbu po kojoj bi orfeumi svoje predstave počinjali po završetku pozorišnih predstava. To je jedini primer rešenja ovog spora dok se pitanje takvih družina ne bude regulisalo Zakonom.⁵⁶

3.4 Pozorišni list i pokušaj izdavanja „Zbornika srpske dramske književnosti“

Nušić je, smatrajući neophodnim da se o Narodnom pozorištu u javnosti zna što više, osnovao Pozorišni list sa namerom da ovaj časopis ima vaspitnu i literarnu ulogu i da zbližava publiku sa pozorištem.⁵⁷

Pozorišni list je takođe dokaz Nušićevih marketinških umeća – on u prvim brojevima poziva potencijalne klijente da svoje proizvode i usluge oglašavaju u ovom časopisu jer „to nije dnevni list koji se ne čuva, već dnevni list koji se sa svoje literarne sadržine čuva i na kraju godine koriči“, a čitaoce poziva da se na List pretplate.⁵⁸

Briga za očuvanje naše dramske književnosti okupirala je Nušića u velikoj meri. Mnogi tekstovi dramskih dela bili su oštećeni tokom postavljanja na scenu ili izgubljeni, i zato je želeo da u jednom Zborniku objavi sva dela po hronološkom redu, kao i prevode i prerade stranih pozorišnih dela. Iako je imao podršku nadređenih, ostaje nerazjašnjeno zašto ova zamisao nije ispunjena.⁵⁹

3.5 Obilazak slovenskih pozorišta

Nušić je bio zagovornik ideje o jedinstvenom kulturnom prostoru jugoslovenskih zemalja. Kao patriota, u umetnosti je video sredstva za širenje nacionalnih, kulturnih i humanističkih poruka i ideja.⁶⁰ Odlučio je da poseti slovenska pozorišta kako bi srpski teatar mogao da usmeri prema svetu i ojača međusobno zbližavanje. Takođe, ovako je mogao da upozna njihov način rada i da bude u mogućnosti da poredi svoj rad u Pozorištu i sagleda njegove prednosti i mane. Dobio je odobrenje od Ministarstva i krajem 1900. posetio pozorišta u Zagrebu, Varšavi, Pragu i Rusiji. Rezultati Nušićevog boravka u slovenskim pozorištima ukazali su se ubrzo, kada su umetnici iz ovih teataru počeli da dolaze u Beograd i uspostavljaju trajne veze.⁶¹

3.6 Gostovanje stranih umetnika u Narodnom pozorištu

Sva gostovanja domaćih i stranih umetnika bila su od posebnog značaja za pozorište i beogradsku publiku, jer su pokazali svoja najbolja umetnička ostvarenja, pružili mogućnost poređenja, razmenu iskustava i potvrdu vrednosti domaćih snaga.⁶² Pored gostovanja umetnika iz Hrvatske i Češke, najznačajnije gostovanje bilo je gostovanje kneza Aleksandra Submatova Južina, člana Imperatorskog pozorišta u Moskvi. Veliki glumac došao je u pratnji ličnog suflera, garderobera i frizera.⁶³ Nastupio je u glavnim ulogama u pet predstava i oduševio publiku. Rad sa njim na probama bio je od velike koristi za beogradski glumački ansambl. Po završetku gostovanja odlikovan je Ordenom Sv. Save III reda, darovana mu je povelja kojom je postavljen za počasnog reditelja Narodnog pozorišta i priređen banket u njegovu čast. Pozorišni list je sve vreme Južinovog boravka u Beogradu izveštavao detaljno o njegovom gostovanju, predstavama, uspesima i svečanim događajima.⁶⁴

⁵⁰M. Ristić, „Uticao pozorišne politike na menadžment Narodnog pozorišta u Beogradu (1868-2003)“ (magistarska teza, Fakultet dramskih umetnosti, 2005), 72-73.

⁵¹Ksenija Šukuljević-Marković, „Branislav Nušić i Narodno pozorište u Beogradu 1900-1902“, u Pozorišni Nušić: Zbornik radova, priredila Biljana Niškanović (Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine, 2009), 39.

⁵²Ksenija Šukuljević-Marković, „Branislav Nušić i Narodno pozorište u Beogradu 1900-1902“, u Pozorišni Nušić: Zbornik radova, priredila Biljana Niškanović (Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine, 2009), 39-44.

⁵³Branislav Nušić, „Pozorišni zakon“, Pozorišni list br. 2 (1901): 9.

⁵⁴D. Čolić-Biljanovski, „Branislav Đ. Nušić kao organizator pozorišne delatnosti“ (doktorska disertacija, Fakultet dramskih umetnosti, 2002), 46-49.

⁵⁵D. Čolić-Biljanovski, „Branislav Đ. Nušić kao organizator pozorišne delatnosti“ (doktorska disertacija, Fakultet dramskih umetnosti, 2002), 49-54.

⁵⁶Miloje Nikolić, „Nušić kao upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu“, u Zbornik Muzeja pozorišne umetnosti: Branislav Nušić 1864-1964, priredili Milan Doković i Milena Nikolić (Beograd, Muzej pozorišne umetnosti, 1965), 325.

⁵⁷Ksenija Šukuljević-Marković, „Branislav Nušić i Narodno pozorište u Beogradu 1900-1902“, u Pozorišni Nušić: Zbornik radova, priredila Biljana Niškanović (Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine, 2009), 47-48.

⁵⁸Mirjana Odavić i Jelica Stevanović, „Branislav Nušić – upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu (1900-1902)“ (rad predstavljen na istoimenoj izložbi Muzeja Narodnog pozorišta, Beograd, 3.11.2014-31.01.2015)

⁵⁹Ksenija Šukuljević-Marković, „Branislav Nušić i Narodno pozorište u Beogradu 1900-1902“, u Pozorišni Nušić: Zbornik radova, priredila Biljana Niškanović (Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine, 2009), 49.

⁶⁰D. Čolić-Biljanovski, „Branislav Đ. Nušić kao organizator pozorišne delatnosti“ (doktorska disertacija, Fakultet dramskih umetnosti, 2002), 246.

⁶¹Ksenija Šukuljević-Marković, „Branislav Nušić i Narodno pozorište u Beogradu 1900-1902“, u Pozorišni Nušić: Zbornik radova, priredila Biljana Niškanović (Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine, 2009), 38.

⁶²Ksenija Šukuljević-Marković, „Branislav Nušić i Narodno pozorište u Beogradu 1900-1902“, u Pozorišni Nušić: Zbornik radova, priredila Biljana Niškanović (Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine, 2009), 47.

⁶³Miloje Nikolić, „Nušić kao upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu“, u Zbornik Muzeja pozorišne umetnosti: Branislav Nušić 1864-1964, priredili Milan Doković i Milena Nikolić (Beograd, Muzej pozorišne umetnosti, 1965), 337.

⁶⁴Ksenija Šukuljević-Marković, „Branislav Nušić i Narodno pozorište u Beogradu 1900-1902“, u Pozorišni Nušić: Zbornik radova, priredila Biljana Niškanović (Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine, 2009), 46-47.

3.7 Finansije

U ovo vreme Narodno pozorište ima svoj budžet iz kojeg se isplaćuju lični i materijalni rashodi.⁶⁵ Međutim, pozorišni prihodi nisu uvek bili isti - bilo je teško predvideti koliko će jedna sezona ostvariti prihoda. Došlo je do povećanja pozorišnog budžeta zbog Nušićevog zahteva za proširenje zgrade Pozorišta i opravku i modernizaciju iste. Ipak, neujednačeno pritanje novca u pozorišnu kasu navodilo je Upravu da se često zadužuje. Međutim, Uprava je umela i da štedi – Nušić zahteva da svaki okrug u Srbiji pokloni Pozorištu po „6-7 pari muškog i ženskog odela“ kako bi rešio problem kostima. Takođe, na razne načine pokušava da privuče što više gledalaca i tako poveća prihode.⁶⁶

3.8 Nušićevo penzionisanje

Stalna podrška koju je Nušić imao kod ministra Marinkovića bila je dovedena u pitanje Marinkovićevim odlaskom sa tog položaja. Novi ministar odlučio se za promene - saopštio je Nušiću da će ostati u pozorištu, ali samo kao dramaturg. Nušić je dokazivao nepravilnost takve odluke, između ostalog, naveo je da ne može u kući u kojoj je bio na čelu zauzeti niži položaj. Ipak, Jovan Dokić postaje nov upravnik. U znak protesta, članovi Književno-umetničkog odbora podneli su ostavke, a Nušić je zatražio penzionisanje.⁶⁷

4. Zaključak

Kao univerzalna pozorišna ličnost, Nušić je poznao pozorište iznutra a istovremeno kao pisac i veliki poznavalac svojih sugrađana i savremenika mogao je da predoseti šta publika želi. Radeći na ostvarenju svoje vizije naše zemlje kao kulturno i umetnički razvijene, on se bavio menadžmentom, marketingom, upravljanjem ljudskim resursima decenijama pre samog nastanka ovih naučnih i poslovnih oblasti. Njegova dramska dela su nadživela vreme, kao i (nažalost) njegovo viđenje položaja kulture u Srbiji – u našem društvu ona je i dalje „pojava drugoga i trećega reda; njeni graditelji su maltene izlišni ljudi“; ali uzrok tome nije nedostatak duha, već ekonomski i moralni uslovi u kojima se ona razvija.⁶⁸

U pozorišnom sistemu naše države, Nušić je težio reorganizaciji i modernizaciji postojećeg modela profesionalnog teatra, sa razvijenim tehničkim sektorom i repertoarskom politikom orijentisanom prema većem broju savremenih domaćih dramskih dela, a u skladu sa vremenom i napretkom društva.⁶⁹ Jedan je od velikih srpskih pozorišnih umetnika koji su svojim radom postavili temelj Narodnom pozorištu kakvo znamo danas.

Bez obzira na sve greške i prepreke na koje je nailazio u svom radu, Nušićev značaj za srpsku pozorišnu umetnost se ne može osporiti, jer on je prvenstveno čovek koji je „posvećen teatru celim svojim bićem“ i za njega „poezija i muzika umnožavaju kapital duha i osećanja, još kad se te dve veštine sjedine sa glumačkom...onda Pozorište zbilja vrši do kraja svoju misiju i odgovara svom visokom zadatku, uči čoveka poznavati život savremeni...uči ga da voli lepa, uzorita i moralna dela i da, ugledajući se na njih, sam ih vrši...“⁷⁰

⁶⁵D.Čolić-Biljanovski, „Branislav Đ. Nušić kao organizator pozorišne delatnosti“ (doktorska disertacija, Fakultet dramskih umetnosti, 2002), 38-52.

⁶⁶Nikolić, „Nušić kao upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu“, 329-330.

⁶⁷Miloje Nikolić, „Nušić kao upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu“, u Zbornik Muzeja pozorišne umetnosti: Branislav Nušić 1864-1964, priredili Milan Doković i Milena Nikolić (Beograd, Muzej pozorišne umetnosti, 1965), 341.

⁶⁸Aleksandra Jagodić, „Nušić prošlosti i Nušić sadašnjosti su okvir za Nušića budućnosti“, u Pozorišni Nušić: Zbornik radova, priredila Biljana Niškanović (Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine, 2009), 8.

⁶⁹D.Čolić-Biljanovski, „Branislav Đ. Nušić kao organizator pozorišne delatnosti“ (doktorska disertacija, Fakultet dramskih umetnosti, 2002), 252.

⁷⁰Branislav Nušić, „Pozorišni zakon“, Pozorišni list br. 2 (1901): 10.

LITERATURA

- Aćimović, Slobodan i dr. Ekonomski rečnik. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2010.
- Jagodić, Aleksandra. "Nušić prošlosti i Nušić sadašnjosti su okvir za Nušića budućnosti". U Pozorišni Nušić: Zbornik radova, priredila Biljana Niškanović, 8. Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine, 2009.
- Nikolić, Miloje. "Nušić kao upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu". U Zbornik Muzeja pozorišne umetnosti: Branislav Nušić 1864-1964. Priredili Milan Doković i Milena Nikolić, 321-341. Beograd, Muzej pozorišne umetnosti, 1965.
- Nušić, Branislav. "Pozorišni List". Pozorišni list br. 1 (1901): 2.
- Nušić, Branislav. "Pozorišni zakon". Pozorišni list br. 2 (1901): 9-10.
- Nušić, Branislav. "Dečje predstave". Pozorišni list br. 3 (1901): 17.
- Odavić, Mirjana. "Nušić na sceni Narodnog pozorišta u Beogradu". U Pozorišni Nušić: Zbornik radova. Priredila Biljana Niškanović, 53. Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine, 2009.
- Odavić, Mirjana i Stevanović, Jelica. "Branislav Nušić – upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu (1900-1902)". Rad predstavljen na istoimenoj izložbi Muzeja Narodnog pozorišta, Beograd, Srbija, 3.11.2014-31.01.2015.
- Ristić, M. "Uticaj pozorišne politike na menadžment Narodnog pozorišta u Beogradu (1868-2003)". Magistarska teza, Fakultet dramskih umetnosti, 2005.
- Sailović, Saša. "Misija nacionalnog teatra u 21. veku". U Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti 17. Urednica izdanja dr Enisa Uspenski, 118-121. Beograd: Fakultet dramskih umetnosti, 2011.
- Stojković, Borivoje. "Istorija srpskog pozorišta od srednjeg veka do modernog doba (drama i opera)". Teatron br. 10-11 (1978): 91-92.
- Stojković, Borivoje. "Istorija srpskog pozorišta od srednjeg veka do modernog doba (drama i opera)". Teatron br. 13-14 (1978): 5.
- Čolić-Biljanovski, D. "Branislav Đ. Nušić kao organizator pozorišne delatnosti". Doktorska disertacija, Fakultet dramskih umetnosti, 2002.
- Šukuljević-Marković, Ksenija. "Branislav Nušić i Narodno pozorište u Beogradu 1900-1902". U Pozorišni Nušić: Zbornik radova. Priredila Biljana Niškanović, 38-49. Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine, 2009.

SUMMARY

Branislav Nusic, one of the greatest Serbian comedy writers, is a person of great significance for the establishment and development of theatre life in our country. His universality and sympathy for theatre puts him among the splendours of the scene and the organizers of national theatres in Europe such as Shakespeare, Moliere, Goethe, and others.

The main aim of this paper is to present Nusic as a director of the National Theatre in Belgrade and to illustrate the changes and innovations that he used to improve the business of one of the most important cultural institutions in our country. Since it is impossible to isolate the theatre from the socio-political environment and cultural circumstances of a system, we will get to know the concept of theatre policy and the mission of the National Theatre. Nusic united his extensive experience in the field of literature and journalism and his theoretical and practical knowledge of theatrical art in a unique way. In the second part of the paper we are presented with his innovations in Serbian national theatre activities which laid the foundation of National Theatre today.

Ključne reči: Branislav Nušić, upravnik, Narodno pozorište, pozorišna politika, inovacije

Keywords: Branislav Nusic, director, National Theatre, theatre policy, innovation

Studentkinja: *Andjelija Žunjić*
Mentor: *mr Dragan Živojinović*
Institucija: *Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu*

NUKLEARNA MOĆ KINE

"Kineski nuklearni potencija više nije veliki tigar od papira"
Vladimir Fedorov, Glas Rusije

1. Uvod

U ovom radu pokušaću da obradim promene u nuklearnom potencijalu Narodne Republike Kine koji ona ljubomorna krije i jako je teško doći do egzaktnih podataka o njenom nuklearnom arsenalu. Kina je možda nekada bila na začelju nuklearnih sila, ali ona više nije "tigar od papira" i njena vojna moć i brzina modernizacije vojske nisu zanemarljivi. To je razlog zašto je ona centar interesovanja SAD-a i stalni predmet izveštaja Pentagona. Stava sam da je Kina, ostavivši primarni cilj da postane druga ekonomija sveta, otvorila sebi mogućnost da se posveti i drugim pitanjima, kao što je razvoj nuklearnog naoružanja i u tom cilju će sigurno istrajati. U radu ću se baviti značajem nuklearnog naoružanja za Kinu, njenom namerom da svoj arsenal unapredi i razvije, pregledom njenog nuklearnog potencijala i prognozom njenih odnosa sa SAD-om i drugim zemljama, članicama globalnog nuklearnog poretka.

2. Značaj kineskog nuklearnog potencijala

Kako tvrdi poznati američki politikolog Džozef Naj „U ranim fazama nuklearne ere, stav supersila prema nuklearnom oružju bio je veoma kompetitivan. Supersile su pokušavale da koriste nuklearno oružje kao sredstvo u sticanju poena u ideološkom i bezbednosnom nadmetanju.“⁷¹ Tek kasnije, nuklearno oružje je postalo garant međunarodnog mira i bezbednosti i predstavljalo je osnovu svetkog poretka tokom Hladnog rata. Kenet Volc je izneo tvrdnju da u određenim konstelacijama moći (rasporedima sposobnosti), i u uslovima postojanja nuklearnog oružja, saradnja postaje verovatnija, jer relativne dobiti nije neophodno precizno odmeravati, a neizvršenje ne proizvodi ozbiljne posledice.“⁷² Čak i u periodu posle Hladnog rata posedovanje nuklearnog oružja ostalo je činilac svetskog poretka što je bilo očevidno prema ponašanju država koje su ga već posedovale i težnji za sticanjem od strane novih država.⁷³

Kina je u poslednoj deceniji uspela da se probije u sam vrh liste ekonomskih, tehnoloških i vojno najmoćnijih država sveta. Kako joj je bezbednost na prvom mestu, i to bezbednost od pretnji koje dolaze spolja, iskoristila je sav svoj potencijal da te pretnje smanji. Kina modernizuje svoje oružje sa jedne strane, razvija sisteme tunela za nuklearno odvracanje⁷⁴ sa druge, a sa treće unapređuje svoje podmornice koje nose nuklearne rakete.

⁷¹Džozef S. Naj Jr, 2006. Kako razumevati međunarodne sukobe, Stubovi kulture, Beograd, str 249.

⁷²Novičić, MP 2-3, 2007 – Neorealizam i neoliberalizam u savremenoj teoriji međunarodnih odnosa (str. 211-242) Videti <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2007/0025-85550703211N.pdf> (Pristupljeno 22.3.2015.)

⁷³Sidhu, Vaheguru Pal Sing 2008, 460. Preuzeto iz , Pol Vilijams, Uvod u studije bezbednosti, Njujork, Rutledž, 2008

⁷⁴Velika, skupa podzemna skloništa izgrađena na novoj kineskoj bazi nuklearnih podmornica na ostrvu Hajan. U njima se nalazi glavni deo strateških zaliha naoružanja i materijalno-tehničkih sredstava. Ti podzemni objekti su približno 1,5 puta otporniji na zemljotres nego nadzemni.

Osnovni cilj njene nuklearne modernizacije jeste da i dalje ostane velika nuklearna sila i da ima dovoljno snage da nanese nenadoknadivu metu neprijatelju. Takođe, indijsko nuklearno naoružanje je dodatni pokretač modernizacije kineskog nuklearnog naoružanja. Kineske nuklearne snage, ne samo da su u tehničkom usponu nego jačaju i kvalitativno i kvantitativno. Kina je svoj nuklearni arsenal razvijala po principu minimalne dovoljne količine. Njen nuklearni potencijal sve više privlači pažnju kineskih političkih rukovodilaca i odlučilaca, koji se, govoreći o položaju Kine u svetu, pozivaju na njenu nuklearnu snagu, pa je sastavni deo njihovih govora, a i predmet čestog izveštavanja svetskih medija. Princip da Kina neće prva koristiti nuklearno oružje više se ni ne pominje u poslednjoj reviziji knjige nacionalne odbrane NR Kine.⁷⁵ Pod „no-first-use“ podrazumeva se da Kina koristiti nuklearne snage samo kao odgovor na nuklearni udar protiv Kine. Taj kineski „zavet“ sastoji se od dve obaveze: prva je da Kina nikada neće prva koristiti nuklearno oružje protiv bilo koje nuklearne sile, druga je da Kina nikada neće pretiti nuklearnim oružjem niti ga koristiti protiv države koja ne poseduje nuklearno naoružanje ili sa nuklearnim-naoružanjem-slobodne-zone. Međutim, postojale su neke kontroverze oko tog kineskog zaveta. Neki oficiri kineske vojske pisali su o tome da će postojati izuzetak od datog pravila: Kina će moći da koristi nuklearno oružje u slučaju da konvencionalni napad ugrožava njen opstanak, ali nacionalni lideri to nikada nisu izjavili.⁷⁶

Kineski vojni naučnik, general - major Cijao Lijan, rekao je u intervjuu u kineskom listu „Čungo hantijanbao“ da jačanje vojne infrastrukture SAD prema Kini, razvoj sistema protivraketne odbrane, kao i postojanje u SAD programa za stvaranje sistema „globalnog trenutnog udara“ ne ostavlja Kini drugi izlaz osim da kvalitativno i kvantitativno jača strateške nuklearne snage.⁷⁷

Prema većini procena Kina poseduje oko 200 nuklearnih bojnih glava, ali se predviđa da će taj broj sredinom sledeće decenije dostići cifru od 600 što je stavlja na mesto iza dve najveće nuklearne sile SAD i Rusije.⁷⁸

3. Kopneni potencijal Narodne Republike Kine

Kineski nuklearni potencijal trenutno sadrži 50-60 interkontinentalnih balističkih raketa uključujući i CSS-4 Mod 1 i Mod 2 (DF-5).⁷⁹ To su prve balističke rakete koje predstavljaju stvarnu pretnju SAD-u jer su prethodne mogle da pogode mete u Rusiji i američke vojne baze u Centralnoj Aziji, dok DF-5 može da pogodi teritoriju SAD-a. Takođe su razvijene i interkontinentalne balističke rakete DF-5A koje su jako slične po potencijalu DF-5, samo što im je unapređena brzina i domet ali im je nosivost nešto manja. Pod kineskim nuklearnim naoružanjem možemo da podvedemo i balističke rakete ograničenog dometa DF-4, uključujući i akete CSS-2 srednjeg dometa i mobilne rakete na čvrsto gorivo CSS-5 (DF-28) za regionalne misije dovraćanja.⁸⁰ Takođe treba pomenuti da je Narodna Republika Kina dizajnirala nečujno vozilo brže od zvuka, čije postojanje je potvrdio i Pentagon. „Vozilo Wu-14 dizajnirano je da lansira nuklearno oružje kroz američku raketnu odbranu, a prvi put je o njima pisao Washington Free Beacon, kada su navedena tri testa koja su sprovedena 2014. godine. Kina povećava smrtonosnost svojih konvencionalnih projektilskih snaga uvođenjem novog balističkog projektila CSS-11 (DF-16), dometa 800-1.000 kilometara“, piše u izveštaju Pentagona za 2015.godinu.

⁷⁵Videti <http://www.advance.hr/vijesti/rasporedivanje-nuklearnih-strateskih-podmornica-tip-094-i-tip-096-kineski-odgovor-na-obaminu-doktrinu-za-aziju-i-pacifik/> (pristupljeno 10.11.2014.)

⁷⁶China military power report str-p. 32.

⁷⁷Videti <http://www.vesti.rs/Nova-godina/Kinesko-nuklearno-naoružanje-i-situacija-u-Aziji.html> (pristupljeno 10.11.2014.)

⁷⁸Videti http://serbian.ruvr.ru/2014_02_02/Kinesko-nuklearno-naoružanje-i-situacija-u-Aziji/ (pristupljeno 10.11.2014.)

⁷⁹DF-5 jeste interkontinentalna balistička raketa, zasnovana na cisterni, sa tečnim punjenjem. To je prvi balistički projektil interkontinentalnog dometa razvijen od strane Narodne Republike Kine. Potiče od opreme i tehnologije korišćene za unapređenje balističkih raketa DF-4.

⁸⁰Chinese nuclear power str 32

CSS-11, zajedno sa već postavljenom konvencionalnom varijantom CSS-5 (DF-21) srednjedometnih balističkih projektila, poboljšaće sposobnost Kine da napadne svoje regionalne mete. Godine 2014. Nastavljeno je postavljanje još jednog novog oružja, DF-21D protivbrodskog balističkog projektila. Ovaj projektil ima pokretnu bojevu glavu i može da napadne brodove na udaljenostima do 1.400 kilometara u Pacifiku“.⁸¹

4. Pomorski potencijal Narodne Republike Kine

„Što se tiče kineska mornarice, ojačana je s tri nove podmornice Tipa-094⁸², svaka s po 12 cevi za lansiranje balističkih projektila dugog dometa. Te podmornice će ploviti Pacifikom i biće opremljene desetinama inter-kontinentalnih balističkih projektila JL-2.⁸³ Osim onih koje su trenutno raspoređene, Kina će svoju flotu popuniti s još dve podmornice Tipa-24, a potom će krenuti s proizvodnjom dve nuklearne strateške podmornice Tipa-096.⁸⁴ Inter-kontinentalni balistički projektili klase JL-2 su kinesku ratnu mornaricu pretvorili u ozbiljnu nuklearnu silu“, stoji u izveštaju Pentagona.⁸⁵ Kina se trenutno nalazi na pragu da postane dominantna vojna sila u području Pacifika. Kineski arsenali krstarećih raketa i nenuklearnih balističkih raketa malog i srednjeg dometa koje poseduju veliku preciznost, omogućavaju joj ili će joj u bliskoj budućnosti omogućiti da postigne takav rezultat u odnosu na bilo koju zemlju u regionu, uključujući i Japan.⁸⁶

⁸¹Videti <http://webtribune.rs/kineski-wu-14-dizajniran-da-lansira-nuklearno-oruzje-kroz-americku-raketnu-odbranu/#> pristupljeno 26. Maja 2015.

⁸²Tip 094 je klasa balističkih podmornica sa projektilima koje je razvila mornarica Oslobođilačka vojske NR Kine koje može da ponese 12 balističkih raketa.

⁸³JL-2, doslovno prevedeno sa kineskog „Veliki Talas“, inter-kontinentalni balistički projektil druge generacije, za koji se smatra da je u stanju da isporuči svoj teret na udaljenosti do 14000km i može da nosi jednu ili više bojnih glava (nuklearnih ili konvencionalnih).

⁸⁴Tip-096 je podmornica Oslobođilačke armije NR Kine koja će biti u stanju da ponese do 24 podvodne balističke rakete, umesto dosadašnjih 12 koje može da ponese Tip-094 podmornice.

⁸⁵Videti <http://srb.fondsk.ru/news/2013/08/07/rasporedivanje-nuklearnih-strateskih-podmornica-tip-094-i-tip-096-kineski-odgovor-na-obaminu-doktrinu-za-aziju-i-pacifik.html> (pristupljeno 10.11.2014.)

⁸⁶Videti <http://www.pravda.rs/2014/09/05/svet-ocekuje-nova-trka-u-nuklearnom-naoružavanju-kina-povecava-nuklearni-arsenal/> (pristupljeno 10.11.2014.)

5. Modernizacija kineskog nuklearnog potencijala

„Jačanje nuklearnog arsenala NR Kine odvijaće se u dve faze:

Prvu fazu, koja je očigledno već počela, pokreću sledeći faktori: razvoj sistema protivrakete odbrane, razvoj vrlo preciznog oružja i sredstava za obaveštavanje, jačanje vojne aktivnosti SAD i njihovih saveznika u Pacifičkom području. U ovoj fazi Kina će težiti da sve stare i teške rakete na tačnost zameni novim teškim interkontinentalnim raketama na čvrsto gorivo DF-41. Istovremeno će biti povećan broj mobilnih raketa DF-31A. Osim toga, rakete morskog baziranja JL-2 će se primenjivati u najmanje pet podmornica. Takođe će biti proizvedene nove, efikasnije rakete srednjeg dometa koje mogu da pogode u cilj na udaljenosti od 4000km. Sve ove aktivnosti biće završene do 2020.godine i učiniće da NR Kina oseti sigurnost i pouzdanost nuklearnog potencijala“⁸⁸.

„U drugoj fazi usresrediće se na povećanje broja nuklearnih bojnih glava na međukontinentalnim balističkim raketama i balističkim raketama do broja koji se može uporediti sa nuklearnim arsenalima Rusije i SAD. Ima podataka o tome da je Kina napravila projekat za sledeću seriju atomskih raketnih podmornica po projektu 096, kao i da radi na novijoj, moćnijoj balističkoj raketi. Svi ti događaji, svakako će uticati na vojno-političku situaciju u Istočnoj Aziji.“⁸⁹

SAD su svesne činjenice da joj Kina novom generacijom strateških podmornica predstavlja glavnu pretnju u području Pacifika, a dodatni problem stvara činjenica da ne znaju sa sigurnošću kolikim nuklearnim potencijalom Kina raspolaže. Očigledno je da još uvek nismo ni blizu „Fukujaminog Kraja istorije“ i da se realizam vraća na velika vrata u međunarodne odnose, a pravi dokaz tome je izjava kineskog generala - majora Jao Juncu⁹⁰ da su SAD jačanjem protivrakete štita u Aziji neminovno uzrokovale i pojačanu proizvodnju kineskog nuklearnog arsenala.⁹¹

Nuklearni arsenal Narodne Republike Kine postaje sve veći predmet interesovanja SAD koji Kinu i smatra svojim najvećim izazivačem, pošto rastuća ekonomija Pekinga finansira jačanje čitave vojske. Razvoj mobilnih interkontinentalnih balističkih raketa i nove klase balističkih raketa podmornica dokazi su da nuklearni arsenal Kine postaje sve sofisticiraniji. Nuklearna moć Kine, iako modernizovana, skromna je u poređenju sa potencijalima SAD i Rusije. Peking je pokazao malo interesovanja za razvoj nuklearnih zaliha jer ne vide njihovu svrhu kao i druge sile. Za njih je ono više odbrambenog, a manje operativnog karaktera. Nuklearni program Kine može zaista jednog dana dostići paritet sa velikim nuklearnim silama kao što su SAD i Rusija. Peking je svoj prvobitni nuklearni program razvio pod ideološkim ograničenjima dok je zemlja bila mnogo slabija nego što je danas. Ali to, svakako, ne isključuje mogućnost, da bi, u slučaju otvorenog neprijateljstva sa bilo kojom od nuklearnih sila Kina mogla brzo promeniti način razmišljanja.⁹² Treba, svakako, naglasiti da je Kina mnogo važnija u oblikovanju nuklearnog reda nego što se to često pretpostavlja. Ona igra značajnu ulogu u sva četiri elementa nuklearnog reda: nuklearno odvratanje, kontrola naoružanja, neproliferacija i razoružanje.⁹³

⁸⁸Videti <http://www.srbijapress.org/panika-u-sad-kineske-nuklearne-podmornice-na-obalama-amerike/> <http://nationalinterest.org/feature/should-america-fear-chinas-nuclear-weapons-11046> (pristupljeno 10.11.2014.)

⁸⁹Isto

⁹⁰Mej Gen Jao Juncu je direktorka Centra za kinesko-američke odbrambene odnose i visoki istraživač u Azijsko-pacifičkoj kancelariji za Svetske studije, oba na Akademiji Narodnooslobodilačke armije vojnih nauka u Kini. Objavila je i prevela nekoliko knjiga i naučnih radova iz oblasti bezbednosti i nuklearnog naoružanja. Godine 2007. izabrana je za člana 17. Kongresa Komunističke partije Kine i proglašena jednom od deset najuticajnijih žena u Kini.

⁹¹Videti <http://www.srbijapress.org/panika-u-sad-kineske-nuklearne-podmornice-na-obalama-amerike/> <http://nationalinterest.org/feature/should-america-fear-chinas-nuclear-weapons-11046> (pristupljeno 10.11.2014.)

⁹²Videti <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/the-dragon%E2%80%99s-fire-welcome-chinese-nuclear-weapons-101-11968?page=2> (Pristupljeno 22.3.2015.)

⁹³China and Global Nuclear Order str 147.

U strateškoj oblasti Kina se dugo pridržavala principa minimalnog odvratanja, odbijajući takmičenje u količini bojnih punjenja sa drugim nuklearnim silama. Težila je da sebi osigura garantovanu mogućnost uzvratnog udara u slučaju nuklearne agresije protivnika. Kao najslabija strana, Kina nikada nije bila zainteresovana za nuklearnu eskalaciju konflikta, osim ako nije postojala pretnja od zauzimanja kineske teritorije, koja je nestala posle raspada SSSR.⁹⁴

⁹⁴Videti http://rs.sputniknews.com/serbian.ruvr.ru/2014_12_15/Da-li-je-Kini-potrebno-taktichko-nuklearno-naoruzhanje-7062/ (pristupljeno 26.maja 2015.)

6. Zaključak

Činjenica da je nuklearni potencijal Narodne Republike Kine predmet interesovanja SAD i izveštavanja svetskih medija pokazuje da ona nije irelevantan faktor u nuklearnom poretku. Ako je prvo nuklearno doba trajalo tokom Hladnog rata i okončalo se njegovim završetkom u kome su glavni nuklearni rivali bile SAD i SSSR, možda će u skorijoj budućnosti ovo drugo nuklearno doba u kome živimo biti obeleženo trkom u naoružanju između SAD i Kine, od čijih intekontinentalnih balističkih raketa SAD itekako stahuje. Ako je glavni motiv modernizacije kineskog nuklearnog naoružanja sposobnost Kine da odgovori na prvi nuklearni udar, onda se postavlja pitanje tajnosti njenog arsenala, jer tajnost se ne objašnjava ranjivošću i malim obimom. Možda Kina krije prekomerni nuklearni potencijal.⁹⁵

⁹⁵Videti http://rs.sputniknews.com/serbian.ruvr.ru/2012_10_04/kineski-nuklearni-potencijal-nije-vise-tigar-od-popira/ (pristupljeno 27.maja 2015.)

LITERATURA

- Annual Report to Congress, Military and Security Developments Involving People's Republic of China 2015, Department of Defense, United States of America
- Ejdus, Filip 2012. Međunarodna bezbednost, teorije sektori nivoi, JP Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku
- Horsbrugh, Nicola 2015. China and Global Nuclear Order, Oxford University Press,
- Koblenz D. Gregory Strategic Stability in the Second Nuclear Age, The Council on Foreign Relations Special Report No.71, November 2014.
- Novčić, Žaklina, 2007. MP 2-3, 2007 – Neorealizam i neoliberalizam u savremenoj teoriji međunarodnih odnosa (str. 211-242) Videti <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2007/0025-85550703211N.pdf>
- Sidhu, Vaheguru Pal Sing, Širenje nuklearnog oružja, Pol Vilijams, Uvod u studije bezbednosti, Njujork, Rutledž, 2008, str 460 (Williams, Paul D.ed., Security Studies: an Introduction, New York; Routledge, 2008.
- Advance.hr 2014. <http://www.advance.hr/vijesti/rasporedivanje-nuklearnih-strateskih-podmornica-tip-094-i-tip-096-kineski-odgovor-na-obaminu-doktrinu-za-aziju-i-pacifik/> Pristupljeno 10.11.2014.
- Vesti.rs 2014. <http://www.vesti.rs/Nova-godina/Kinesko-nuklearno-naoruzanje-i-situacija-u-Aziji.html>
- rs.sputniknews 2014. http://rs.sputniknews.com/serbian.ruvr.ru/2014_02_02/Kinesko-nuklearno-naoruzhanje-i-situacija-u-Aziji/
- srb.fondsk.ru 2014. <http://srb.fondsk.ru/news/2013/08/07/rasporedivanie-nuklearnih-strateskih-podmornica-tip-094-i-tip-096-kineski-odgovor-na-obaminu-doktrinu-za-aziju-i-pacifik.html>
- Pravda.rs 2014. <http://www.pravda.rs/2014/09/05/svet-ocekuje-nova-trka-u-nuklearnom-naoruzavanju-kina-povecava-nuklearni-arsenal>
- Srbijapress.org 2014. <http://www.srbijapress.org/panika-u-sad-kineske-nuklearne-podmornice-na-obalama-amerike/>
- Nationalinterest.org 2014. <http://nationalinterest.org/feature/should-america-fear-chinas-nuclear-weapons-11046> 2015. <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/the-dragon%E2%80%99s-fire-welcome-chinese-nuclear-weapons-101-11968?page=2>
- Webtribune.rs <http://webtribune.rs/kineski-wu-14-dizajniran-da-lansira-nuklearno-oruzje-kroz-americku-raketnu-odbranu/#>

SUMMARY

The fact that the nuclear potential of the People's Republic of China is the subject of interest to the US and, also, international media reporting shows that it is not irrelevant factor in the nuclear order. If the first nuclear age took its place during the Cold War and ended it by its completion in which the main nuclear rivals were the United States and the Soviet Union, perhaps in the near future this second nuclear age which we live in will be marked in the arms race between the US and China, whose intercontinental ballistic missiles, the United States certainly fear of. If the main motive of modernization of China's nuclear weapons is the capability of China to respond to first nuclear attack, then the confidentiality of its arsenal is a big question, because confidentiality does not mean vulnerability and low volume. Perhaps China is hiding excessive nuclear potential.

Ključne reči: Narodna Republika Kina, interkontinentalne balističke rakete, nuklearni potencijal, sila

Keywords: People's Republic of China, intercontinentat ballistic missiles, nuclear potencial, power

UGOVORNA ODGOVORNOST ZA ŠTETU - konkurencija ugovorne i deliktne odgovornosti -

1. Uvod

O razlici ugovorne i deliktne odgovornosti govori se u velikom broju radova koji se bave obligacionim pravom. Pri razmatranju ugovorne odgovornosti, smatra se da jedan učesnik iz obligacionog odnosa nije uredno izvršio svoju obavezu. Kao posledicu nalazimo naknadu štete, imovinsku odgovornost, koja će teretiti onu stranu koja je kriva za kršenje ugovorne obaveze. Imajući ovo u vidu ugovornu odgovornost možemo definisati kao: vid imovinske odgovornosti koja nastupa u određenim slučajevima kada neko lice ne postupa u skladu sa obavezom iz nekog obligacionog, najčešće ugovornog odnosa.

Pri ugovornoj odgovornosti, određeni ugovorni ili drugi obligacioni odnos između učinioca štete i oštećenog je postojao i pre štetnog događaja, a nastala šteta je posledica povrede obaveze iz tog odnosa. Povreda obaveze može biti u vidu neispunjenja ugovorne obaveze, izvršenjem sa zakašnjenjem ili neurednim izvršenjem obaveze.

U našoj teoriji i praksi postoji podela na ugovornu i vanugovornu odgovornost za štetu koja se bazira na činjenici da **vanugovorna** odgovornost nastaje na osnovu povrede zakonske norme⁹⁶, a **ugovorna** povredom odredbe iz ugovornog ili drugog obligacionog odnosa.

2. Osnov ugovorne odgovornosti

Za objašnjenje ove vrste odgovornosti važno je da preispitamo koja je njena priroda, a naročito da odgovorimo da li je za njeno zasnivanje neophodno postojanje krivice dužnika ugovorne obaveze. U našem zakonodavstvu nije izričito određen njen osnov. Propisano je samo da poverilac ima pravo na naknadu štete koju je pretrpeo zbog dužnikovog neispunjenja obaveze ili ispunjenja obaveze sa zakašnjenjem. Po shvatanju o objektivnoj odgovornosti jedina okolnost koja može osloboditi dužnika od ugovorne odgovornosti je viša sila. Pa tako, ako dužnik ne dokaže da ga je u ispunjenju obaveze omela viša sila, poverilac ima pravo na naknadu predvidljive imovinske štete. "Predvidljivom štetom obuhvaćena je kako stvarna šteta tako i izmakla dobit, koju je dužnik morao da predvidi u trenutku zaključenja ugovora kao moguće posledice povrede ugovora, i to s obzirom na činjenice koje su poznate ili morale biti poznate."⁹⁷ Dalje, zakonodavac nigde ne postavlja krivicu kao uslov za odgovornost za štetu nastalu povredom ugovora. Lice koje je u ugovornom odnosu će dugovati naknadu štete zbog postupaka učinjenih grubom nepažnjom, nemarno ili prevarom, dok se viša sila postavlja kao jedini liberatoran razlog. Kada se odgovara za povredu ugovora, viša sila i nepostojanje krivice izjednačeni su po svom značenju. Nasuprot tome, viša sila i nepostojanje krivice odgovornog lica ne mogu se izjednačiti po značenju u oblasti vanugovorne odgovornosti. Tu se podrazumeva da razuman i pažljiv čovek ne bi postupio drugačije od odgovornog lica, a pod višom silom da razuman i pažljiv čovek ne bi mogao da postupi drugačije od odgovornog lica.

Jedinstvo krivice, u smislu teorije o jedinstvu krivice, će postojati kada su kumulativno ispunjeni određeni uslovi: neophodno je da postoji prethodna obaveza, neispunjenjem koje će doći do štetne radnje. Štetna radnja bi bila povreda starije obaveze: opšte zakonske obaveze uzdržavanja od postupaka kojim se drugome može naneti šteta (neminem laedere) ili obaveze koja je korelat relativnom subjektivnom pravu, preuzetu na sebe od strane odgovornog lica pravnim poslom. Svaka odgovornost vezuje se za činjenicu povrede neke obaveze, pri čemu nije važno da li je obaveza bila propisana zakonom ili ugovorom. Prema toj konstrukciji svaka povreda obaveze kvalifikuje se kao krivica.⁹⁸

Obim naknade štete koju poverilac može da zahteva dovodimo u vezu sa stepenom dužnikove krivice: u slučaju prevare, namernog neispunjenja i neispunjenja ugovorne obaveze zbog krajnje nepažnje poverilac ima pravo na naknadu ukupne imovinske štete, a ne samo one koja bi se kvalifikovala kao predvidljiva. "Međutim, poverilac može osnovano očekivati naknadu štete u vidu izgubljene dobiti samo u slučaju dokazanog postojanja činjenica na osnovu kojih je u vreme zaključenja ugovora dužnik predvideo takvu štetu kao moguću posledicu ugovora."⁹⁹ Jedini slučaj kada bi dužnik mogao da odgovara za naknadu celokupne štete je postojanje kvalifikovane krivice. Celokupna šteta bi u sebe ubrajala obe vrste: stvarnu štetu i izgubljenu dobit, bez obzira da li su bile predvidljive.

U našem pravu pravi se razlika između namere i nepažnje, koje se ugovornom klauzulom ne mogu isključiti. Namera se u ovoj oblasti manifestuje kao inicija dužnika da ne izvrši obavezu. Ona je voljno i svesno ponašanje dužnika u smislu neispunjenja obaveze. Nepažnja je, međutim, ponašanje dužnika sa nedovoljnom pažnjom u odnosu na onu koja je zahtevana. S obzirom na prethodno postavljeno činjenično stanje i teoriju jedinstva krivice dužnika, dužnik se ne može osloboditi krivice dokazujući da obavezu nije povredio namerno ili nepažnjom, već samo da obavezu nije povredio.¹⁰⁰ Od učesnika u obligacionom odnosu se zahteva da se ponaša sa dužnom pažnjom koja je potrebna za određenu vrstu posla, a nepridržavanje ovim pravilima najčešće će voditi do povrede obaveze i krivice dužnika, i na kraju obavezu na naknadu štete.

U pojedinim slučajevima, mogu postojati okolnosti za isključenje krivice, ali i izvršenje obaveze može biti povereno trećim licima.¹⁰¹ Tada treće lice i dužnik sklapaju ugovor o preuzimanju ispunjenja, osim kada je osnovni ugovor intuitu persone. Zatim, ako je ugovor zaključen isključivo u interesu dužnika, a on ima obavezu da se ponaša kao veoma pažljiv čovek, odgovara i za najmanju nepažnju (na primer: poslugoprimac po pitanju predmeta posluge). U privrednim odnosima, dužnici se moraju ponašati sa pažnjom dobrog privrednika, što posebno određuju privredni propisi i posebne uzanse. Ako je obaveza dužnika vezana za obavljanje neke profesionalne delatnosti, dužan je da se ponaša sa pažnjom dobrog stručnjaka, sve u prevenciji nastupanja štete krivicom ugovornika. Takva je obaveza kod prevoznika, izvođača građevinskih radova, ugovora o trgovinskom zastupanju.

Sa druge strane, ima primera kada dužnik odgovara za štetu bez obzira na krivicu i odstupa se od opštih već iznetih pravila. To je slučaj sa prevoziocem koji prekorači rok isporuke, osim ako se dokaže krivica korisnika prevoza i manljivosti stvari.

⁹⁶Zakona o obligacionim odnosima, čl 16 Beograd : Službeni glasnik, 2010

⁹⁷Marija Karanikić Mirić: Objektivna odgovornost za štetu; str. 46

⁹⁸Marija Karanikić Mirić, Krivica kao osnov deliktne odgovornosti u građanskom pravu, Beograd 77-78

⁹⁹Odluka Vrhovnog suda Srbije Prev. 394/2000, Elektonska baza sudskih odluka Službenog glasnika

¹⁰⁰J. Radišić, Obligaciono pravo, Beograd, 1958, str 218.

¹⁰¹Ivica Jankovec, Ugovorna odgovornost, Poslovna politika, Beograd 1993

3. Uslovi za nastupanje ugovorne i vanugovorne odgovornosti

Za uspostavljanje ova dva vida građanske odgovornosti potrebno je da budu ispunjeni određeni, pravom propisani uslovi. Analizirajući odredbe Zakona o obligacionim odnosima, vidimo da između njih postoje sličnosti ali i određene razlike: Kod ugovorne odgovornosti mora postojati punovažna odredba ugovora ili nekog drugog obligacionog odnosa koja nije ispunjena ili nije redovno ispunjena. Povreda obaveze može biti u vidu u potpunosti neispunjenja ugovorne obaveze, izvršenjem ugovorne obaveze sa zakašnjenjem ili neurednim izvršenjem obaveze. Teret dokazivanja povrede obaveze je na poveriocu koji u postupku mora dokazati da je dužnik u odnosu na njega imao obavezu i da istu nije ispunio. Povredu ugovora s obzirom na njihove posledice možemo podeliti na dve vrste. Jedna za posledicu ima raskid po sili zakona, pa tako umesto izvršenja predmeta ugovora nastupa naknada štete. Druga vrsta povrede dovodi do jednostanog raskida ugovora od one strane čije je pravo povređeno, pa u ovom slučaju poverilac ima pravo da traži naknadu štete ali i ispunjenje ugovorne obaveze. Ovakav uslov ne postoji kod vanugovorne odgovornosti, jer ovde svaka štetna radnja može biti uslov za njeno nastupanje.

Ugovoru verna strana je pretrpela štetu jer druga ugovorna strana nije ispunila obavezu onako kako glasi, navodi se kao uslov za postojanje ugovorne odgovornosti. Kao najbitniji uslov za pretpostavku ugovorne odgovornosti je nastupanje štete po neku od ugovornih strana. Štetu možemo definisati kao umanjenje imovine (*obična šteta*), zatim sprečavanja njenog povećanja (*izgubljena korist*), kao i nanošenje drugome fizičkog ili psihičkog bola (*nematerijalna šteta*). Isti slučaj je kod deliktne odgovornosti, s tim što poverilac i dužnik naknade nastale štete ne nalaze se u nekom starijem odnosu relativnog dejstva u okviru kog bi se kasnije razmatrala odgovornost jednog od njih. Pravno uređeni odnos između ove dve strane nastaje tek činjenicom nastanka.

Dalje, za nastupanje ugovorne odgovornosti neophodno je da nisu prisutni uslovi za isključenje odgovornosti: dužnik se oslobađa obaveze naknade štete ako dokaže da je do neispunjenja ugovorne obaveze došlo zbog okolnosti koje su nastale posle zaključenja ugovora, a nisu se mogle otkloniti, izbeći ili sprečiti. Ne traži se postojanje više sile. Međutim ako je do neispunjenja ugovorne obaveze došlo usled dejstva više sile, dužnik neće odgovarati za naknadu štete. "Situacija se menja kada su okolnosti za neispunjenje nastale pre zaključenja ugovora, odnosno pre preuzimanja obaveze. Tada se smatra da su se mogle predvideti i dužnik se ne oslobađa obaveze."¹⁰²

Zakonom o obligacionim odnosima uređeno je da svako kršenje ugovorne discipline mora biti sankcionisano. Samim tim protivpravnost se ne ističe kao uslov za nastupanje ugovorne odgovornosti jer je ona obuhvaćena samom povredom ugovora. Ipak u nekoliko situacija ponašanje lica koje krši obavezu ne mora vući pretpostavku protivpravnosti. U jednoj od njih, u obostrano obaveznim obligacijama dužnik neće morati da izvrši ugovorenu obavezu ako druga strana svoju nije ispunila (npr. u ugovorima u pojedinim ugovorima o kupoprodaji, privrednik prvo isporučuje robu, a zatim nastaje obaveza na plaćanje cene). U drugoj situaciji, ponašanje neće biti protivno pravu ako je povreda obaveze bila uzrokovana pristankom oštećenog.

4. Odnos ugovorne i deliktne odgovornosti

"Nasuprot shvatanju o jedinstvu građanskopravne odgovornosti, klasična dualistička teza pravi razliku između ugovorne i deliktne odgovornosti. Ugovorna odgovornost je samo jedna posledica ili jedan vid obaveze stvorene ugovorom."¹⁰³ Upoređujući ih, dolazimo do shvatanja da ove dve vrste odgovornosti imaju dosta toga zajedničkog: pretpostavljaju postojanje štete, nastale povredom obaveze, obe daju pravo na naknadu štete. Međutim, bliže ispitujući pravila koja se primenjuju u režimu građanskopravne odgovornosti, zapažamo da postoje i značajne razlike. Razmotrićemo ove razlike kako bi mogli da dobijemo jasniju, potpuniju sliku o pojedinostima ove dve vrste odgovornosti. Razlike se ogledaju u pogledu krivice, teretu dokazivanja, poslovne odnosno deliktne sposobnosti, važnosti klauzula o isključenju odnosno ograničenju odgovornosti, pravila o solidarnosti dužnika, nadležnosti suda, obima naknade štete.

Prisutna su mimoilaženja u odnosu na uslove nastupanja određene vrste odgovornosti i u odnosu na to kako se odgovara. Za neispunjenje ili zadocnelo ispunjenje ugovorne obaveze može se odgovarati samo na osnovu ugovorne odgovornosti, jer da nije odredbe u ugovoru koja nalaže određenu obavezu ne bi bilo ni povrede. Sa druge strane deliktno odgovaraju ne samo lica koja su pričinila štetu, već i druga lica. To su slučajevi odgovornosti za drugog, kao što je npr. odgovornost roditelja ili staralaca maloletnih lica, odgovornost staralaca za lica lišena poslovne sposobnosti. "Pristalice dualističke teze naročito naglašavaju razliku koja postoji na planu tereta dokazivanja krivice štetnika odnosno dužnika. Kaže se da je kod deliktne odgovornosti oštećeni dužan da dokazuje je štetna posledica nastala krivicom štetnika, dok se kod ugovorne ne dokazuje odgovornost dužnika, ona se pretpostavlja. Poverilac ima samo da dokaže svoje poverilačko svojstvo, a na dužniku je da dokaže da nije kriv zbog neizvršenja ugovorne obaveze."¹⁰⁴ Usled toga, položaj tužioca je znatno teži kod deliktne, nego što je to slučaj sa ugovornom odgovornošću.

Uopšteno posmatrano, svrha odgovornosti i kod ugovorne i deliktne odgovornosti svodi se na naknadu pričinjene štete. U oblasti ugovorne odgovornosti, svrha odštete svodi se na dovođenje oštećenog u ono stanje u kome se nalazilo pre nastanka štete, što mu daje pravo na potpunu, integralnu nadoknadu štete, uključujući izmaklu dobit to samo u onom obimu koji je neophodan da bi se uspostavilo pređašnje stanje stvari. Međutim kod deliktne odgovornosti može doći do odstupanja od pravila o nadoknadi integralne štete. Tako sud može, uzimajući u obzir materijalno stanje štetnika i okolnost da šteta nije nastala usled nemara ili nepažnje, dosuditi manji iznos nego što je to stvarna vrednost pričinjene štete.

Zatim, na osnovu povrede ugovorne obaveze mogu odgovarati samo poslovno sposobna lica, koja su uopšte imala sposobnost za zasnivanje takve ugovorne obaveze, punoletne osobe uzrasta preko osamnaest godina. Ovom pravilu dodajemo izuzetke vezane za poslovnu sposobnost starijih maloletnika koji mogu sklapati ugovore u odnosu na njihovu sposobnost ugovaranja. Deliktno sposobna, međutim mogu biti i lica od sedam do četrnaest, ali i od četrnaest do osamnaest godina, i u odnosu na njihovu deliktnu sposobnost u toj starosnoj dobi odgovaraće za nastalu štetu.

U pogledu nadležnosti suda, razlika se vidi u tome, što u sporovima za naknadu vanugovorne štete nadležan, pored suda opšte mesne nadležnosti, sud na čijem području je šteta načinjena.

Između ugovorne i deliktne odgovornosti, vidimo razliku i u pogledu zastarelosti potraživanja naknade štete. Različita dužina roka i trenutak od koga počinje teći zastarelost su dva vida u kojima se odlikuje ova razlika.

¹⁰³S. Perović, "Osnov ugovorne i deliktne odgovornosti" Pravni život, br 3-4/2004. Izvestan broj autora zastupa shvatanje prema kome je odgovornost u građanskom pravu uvek jedinstvena. Odgovornost se vezuje za povredu obaveze, a irelevantno je da li je ta obaveza bila ugovornom ili zakonom predviđena.

¹⁰⁴S. Perović, "Osnov ugovorne i deliktne odgovornosti" Pravni život, br 3-4/2004

¹⁰²Ivica Jankovec, Ugovorna odgovornost, Poslovna politika, Beograd 1993, str 254.

Kod deliktne odgovornosti zastarelost počinje teći onog trenutka kada je oštećeni doznao za štetu i štetnika, dok kod ugovorne rok počinje teći od trenutka dospelosti. Ipak u ovom slučaju vidimo i sličnost: ako nije određen neki drugi rok zastarelosti, potraživanja zastarevaju u opštem roku.

Kao bitnu razliku trebalo bi napomenuti tu da kod ugovorne odgovornosti može postojati solidarna odgovornost dužnika ne samo kada je ugovorom predviđena, već i zakonom određena. Solidarnost dužnika se kod ugovorne odgovornosti ugovara i unapred predviđa, dok je kod deliktne solidarnost dužnika načelno određena.

5. Kumulacija odgovornosti

Razlike između ugovorne i deliktne odgovornosti nisu samo teorijske. Nisu samo teorijske nego i praktične prirode. Na osnovu toga, za oštećenog nije svejedno da li može zahtevati štetu na osnovu jednog ili drugog vida odgovornosti, s obzirom da je njihov pravni režim različit. Takođe u ovakvim situacijama ne bi moglo da dođe ni do hibridnog zahteva koji bi istovremeno bio ugovorne i deliktne prirode, tako da bi oštećeni mogao da koristi prednosti svake od njih, prema tome koje bi mu više odgovaralo. Postoje značajne razlike u uporednom pravu po ovom pitanju. Pravo većine zemalja moguća je sloboda izbora zahteva. U sistemima u kojima nije dopuštena, predviđena su odsupanja u određenim slučajevima u korist oštećenog.

Tezu o zabrani kumuliranja odštetnog zahteva čvrsto zastupa francuska jurisprudencija. Francuska je naizrazitiji predstavnik zemalja koje izričito negiraju mogućnost pitanje kumuliranja ugovorne i deliktne odgovornosti. Nasuprot tezi zabrane kumuliranja odštetnog zahteva na osnovu ugovorne ili deliktne odgovornosti, Nemačku, Austiju i Holandiju navodimo kao primer zemalja koje ne samo dopuštaju izbor odštetnog zahteva od strane oštećeno, već dopuštaju mogućnost isticanja tužbe po oba osnova u istom postupku.¹⁰⁵ U našoj literaturi smatra se da bi oštećenom u ovim situacijama trebalo dozvoliti da optira između sve mogućnosti. Opšta zabrana da se drugome ne nanosi šteta nije istisnuta ili poništena ugovornom obavezom.¹⁰⁶

6. Ugovorno isključenje, proširenje i ograničenje odgovornosti

Na osnovu načela autonomije volje, strane mogu po svojoj volji ograničiti ili isključiti odgovornost za neispunjenje ili neuredno ispunjenje ugovorne obaveze. Tri odredbe zakona govore o ovim varijacijama. Jedna od njih govori kako se odgovornost ne može isključiti niti ograničiti za krajnju nepažnju i nameru, druga da je punovažna odredba kojom se uređuje najviši iznos naknade i na kraju da se ta odgovornost može proširiti i za one slučajeve za koje se obično ugovorno ne odgovara.

Klauzula o isključenju ugovorne odgovornosti uređuje da strana neće odgovarati za povredu obaveze, što bi u normalnim okolnostima bio slučaj. Kao još jedan od načina za isključenje ove vrste odgovornosti da dužnik dokaže da je ispunjenje obaveze bilo nemoguće, odnosno nakon nastanka ugovora nastupile su okolnosti koje se nisu mogle sprečiti predvideti ili izbeći. Drugi način je da ispunjenje obaveze nije bilo moguće u vreme njene dospelosti. Ova nemogućnost može biti subjektivna ili objektivna, faktička ili pravna, potpuna ili delimična, privremena ili trajna.¹⁰⁷

Klauzulom o ograničenju ugovorne odgovornosti se ograničavaju obaveze dužnika i bez okolnosti koje bi isključile njegovu krivicu. Krivica dužnika je utvrđena, ali on ipak neće odgovarati u skladu sa obimom te krivice.

Klauzulama o proširenju odgovornosti. odgovornost dužnika se proširuje ne samo na one slučajeve koji su uređeni ugovornim odredbama, već i na one okolnosti koje su predviđene zakonom, a za koje u normalnim uslovima ne bi odgovarao. Da bi ovakve odredbe u ugovoru imale pravno dejstvo, one prvenstveno moraju nastati saglasnošću volja obe strane.

¹⁰⁵Šulejić P. „Konkurencija ugovorne i deliktne odgovornosti“, Anali Pravnog fakulteta, Beograd 1991. Br.1-3 str 345

¹⁰⁶Radišić J. „Obligaciono pravo“ Beograd, 2000. str 185.

¹⁰⁷Ivica Jankovec, Ugovorna odgovornost, Poslovna politika, Beograd 1993, str 326.

7. Zaključak

Ugovorna odgovornost je odgovornost za povredu ugovorne obaveze, što je za posledicu imalo nastanak štete drugoj ugovornoj strani. U srpskom pravu pravila o ugovornoj odgovornosti predstavljaju odstupanje: ona su izuzetak od pravila o deliktnoj odgovornosti, koja su opštijeg karaktera i važe kada nešto nije propisano za tu odgovornost.

Isto tako, u slučaju povrede ugovorne obaveze, srpsko pravo daje poveriocu pravo na dva zahteva: zahtev za izvršenje obaveze onako kako ona po ugovoru glasi i zahtev za naknadu štete koja nastane kao posledica povrede ugovorne obaveze. Pravo na naknadu štete je sekundarno, dok je primarno pravo poverioca da mu dužnik ispuni obavezu onako kako ona glasi.¹⁰⁸ Obim dugovane naknade ograničen je konceptom predvidljive štete, dok kvalifikovani oblik krivice dužnika utiče na obim naknade na koju poverilac ima pravo. Ova pravila se shodno primenjuju na povredu obaveza koje nisu nastale iz ugovora, a šteta je nastala kao posledica obaveze koja nije predmet ugovora.

Zbog različitih posledica koje imaju, jako nam je važno da razgraničimo domen ugovorne i deliktne odgovornosti. Različitim sticajem životnih okolnosti i u okviru pravnih poslova nastaju i različite posledice za vinovnike koji su to postali ugovorom ili sticajem okolnosti. U zakonu nema posebnih pravila o ugovornoj odgovornosti, ali se za pravila o njihovoj povredi uzimaju pravila o povredi obaveza, koje potiču iz nekih drugih izvora. Treba uzeti da je naziv ugovorna odgovornost kraći, elegantniji. Ovaj naziv označava odgovornost za štetu izazvanu povredom bilo koje već zasnovane obaveze, dok se njena pravila shodno primenjuju na druge slučajeve povrede neke već postojeće obaveze.¹⁰⁹

LITERATURA

- Zakon o obligacionim odnosima : sa registrom pojmova / predgovor Slobodan K. Perović, Beograd : Službeni glasnik, 2010. god
- Radišić J. "Obligaciono pravo" , Beograd, 2000. god
- Ivica Jankovec, Ugovorna odgovornost, Poslovna politika, Beograd 1993,
- Marija Karanikić Mirić, „Objektivna odgovornost za štetu“, Beograd 2012
- Marija Karanikić Mirić, „Krivica kao osnov vaugovorne građanske odgovornosti“, Beograd, 2008. god
- S. Perović, "Osnov ugovorne i deliktne odgovornosti" Pravni život, br 3-4/2004
- Šulejić P. „Konkurencija ugovorne i deliktne odgovornosti“, Anali Pravnog fakulteta, Beograd 1991. Br.1-3 str

¹⁰⁸M. Karanikić Mirić, „ Objektivna odgovornost za štetu“ Beograd, 2012, str. 50.

¹⁰⁹M. Karanikić Mirić, „ Objektivna odgovornost za štetu“ Beograd, 2012 str 54.

SUMMARY

Contractual liability, as the institution of contract law, has important consequences in terms of all branches of business. When we say contractual liability, it is considered that one participant from the contractual relationship is not duly fulfilled their obligations. In our theory and practice, there is a differences in contractual and non-contractual liability for damage which is based on the fact that the torts liability arises from breach of any legal norms, a violation of certain provisions of the contractual or other contractual relationship. This difference has great significance for clarification theme of this paper. Particular attention will be addressed on the basics accountability in contemporary Serbian law.

Ključne reči: ugovorna odgovornost, vanugovorna odgovornost, šteta, krivica

Keywords: contractual liability, torts, guilty

DA LI RAT MOŽE BITI PRAVEDAN?

1. Uvod

U ovom radu će se zastupati teza da rat ne može biti pravedan. Objašnjenje ovakvog stanovišta će se pokazati analizom, pre svega savremenog poimanja rata i pravila koja važe u ratovanju nakon Hladnog rata¹¹⁰. Da bismo razumeli savremeni koncept pravednog rata, rad će se osvrnuti na analizu i prikaz istorijskog razvoja koncepta pravednog rata, uloge morala u ratu, kao i na analizu uloge međunarodnog prava u kreiranju pravila za "pravedno ratovanje".

2. Pojam rata, pravde i pravednog rata

Analiza koncepta postojanja pravednog rata zahteva da se u određeni teorijski okvir smeste pojmovi rata, pravde i pravednog rata. Prilikom pokušaja da se razume pojam rata, neizbežno ga vezujemo za sam nastanak ili opstanak suverene države. Međutim, pojam rata se u različitim istorijskim epohama različito definisao i shvatao. Za početak navodimo definiciju Karla fon Klauzevica koji kaže da je rat "nasilni čin koji ima za cilj da se naš protivnik podvrgne našoj volji".¹¹¹ Međutim, kao što se pretpostavlja, nije moguće na ovaj način pojednostaviti definiciju rata. Čini se da bi se usled složenosti motiva, uzroka ili okolnosti, svaki rat mogao zasebno definisati. Ali je korisno primetiti da je u sukobima koji su se odvijali nakon Hladnog rata, ideja podvrgavanja protivnika svojoj volji dobila izuzetan primat. Kasnijom analizom pokazaćemo kako se predstavljanje ove ideje može razlikovati od slučaja do slučaja.

Na isti ovaj način bismo mogli da pokušamo da odredimo pojam pravde. Međutim, jasno je da odvajanje definicija pravde i rata ne vodi do razumevanja koncepta pravednog rata ili argumentovanja odgovora na pitanje da li rat može biti pravedan. Za tu svrhu pokušaćemo da pojasnimo razvoj koncepta pravednog rata.

3. Istorijski razvoj koncepta pravednog rata

Koncept pravednog rata je nastao i razvijao se mnogo ranije u odnosu na pojavu pozitivnog prava. Od antičkih filozofa do danas, ovaj koncept se tumačio na različite načine i predstavljao kao postulat sa različitim kriterijumima. Kako bismo ga razumeli, poći ćemo od njegovih shvatanja koje je razvio Sv. Avgustin¹¹² čiji se doprinos u shvatanju ovog koncepta smatra izuzetno velikim. Njegovo polazno stanovište je da se pravedni rat može i mora voditi samo ukoliko je počinjena velika nepravda. Ali, i kada dođe do toga da se povede rat ili se promišlja o mogućnosti da se povede, kriterijumi za pravedan rat najčešće su predstavljeni u okviru dva pravca: *jus ad bellum* i *jus in bello*. *Jus ad bellum* ili pravednost rata traži načine da definiše pravo jedne suverene sile da se upusti u nasilnu akciju protiv druge.

¹¹⁰Ejdus, Filip, 2012. Međunarodna bezbednost, teorije, sektori i nivoi, Beograd: JP Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 130-133.

¹¹¹Ejdus, Filip, 2012. Međunarodna bezbednost, teorije, sektori i nivoi, Beograd: JP Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 132.

¹¹²Jovanović, Milan, 2007. Doktrina pravednog rata i međunarodno pravo, Institut za međunarodnu politiku i privredu, MP 2-3, 245.

Sa druge strane, *jus in bello* ili pravednost u ratu ističe granice moralno prihvatljivog ponašanja u samom procesu ratovanja uz dodatnu tvrdnju da je zabranjeno koristiti nepravedne metode čak i ukoliko se radi o pravednom ratu.¹¹³ Avgustinovi kriterijumi za *jus ad bellum* su: pravedan povod, komparativna pravda, ispravna namera, nadležni autoritet, javna objava rata, racionalna mogućnost za uspeh, proporcionalnost, mir kao cilj rata. Sa druge strane, kriterijuma za *jus in bello* ima manje i oni su: proporcionalnost, diskriminacija i princip dobre vere.¹¹⁴

3.1 Doktrina pravednog rata i međunarodno pravo

Miloš Jovanović u svom radu o doktrini pravednog rata i međunarodnog prava ističe da se "doktrina pravednog rata zasniva na filozofskom postulatu da postoje viši, univerzalni principi i objektivne vrednosti čije se utemeljenje nalazi u prirodi stvari, Božijoj promisli ili ljudskom radu. Sa druge strane, klasično međunarodno pravo zasniva se na principu suvereniteta, koji po definiciji ne poznaje više principe i na pozitivističkoj teoriji koja pravo odvaja od politike, morala ili filozofije."¹¹⁵ Na osnovu ovoga on zaključuje da su ova dva koncepta nekompatibilna i da je stoga teško govoriti o postojanju pravednog rata. Ovakvu tvrdnju potkrepljuje primerom NATO bombardovanja iz 1999. godine na Saveznu Republiku Jugoslaviju. Značajno je istaći da se primer NATO bombardovanja SRJ kroz literaturu koja objašnjava pojam pravednog, legitimnog, legalnog rata ili pojam humanitarne intervencije pojavljuje skoro kao školski primer. Naravno, ovaj primer se od strane različitih teoretičara i klasifikuje na različit način kao pravedan ili nepravedan, odnosno legitiman ili nelegitiman potez NATO alijanse. Za objašnjenje ovog primera i argumentacije teze da ne postoje pravedni ratovi, potrebno je dotaći se tumačenja koncepta humanitarne intervencije i razloga za njenu opravdanost. Majkl Volcer u svojoj knjizi "Pravedni i nepravedni ratovi"¹¹⁶ predstavlja četiri slučaja koja bi se mogla označiti kao moralno opravdani razlog za intervenciju¹¹⁷, ukoliko uzmemo u obzir da je jedan od osnovnih postulata međunarodnog prava nemešanje u unutrašnje odnose jedne države.

Četiri slučaja kada je intervencija opravdana¹¹⁸:

1. preemptivna intervencija: ukoliko postoji neposredna opasnost i pretnja po teritorijalni integritet i suverenitet jedne države. Ali, ukoliko ne postoji jasna opasnost, nego samo strahovanje jedne države izgrađeno na njenim ubeđenjima da je bolje intervenisati sada, jer bi odlaganje intervencije bilo loše, to se ne smatra opravdanim razlogom;
2. intervencijom protiv intervencije: intervencija podržana liberalnim stanovištem o omogućavanju ljudima da slobodno donose svoje odluke, odnosno ukoliko je ovo pravo onemogućeno prvom intervencijom, druga intervencija služi kao ispravljanje takvog poretka i omogućavanje slobode donošenja odluka u toj datoj skupini ljudi;
3. sprečavanje masakra: intervencija radi zaštite od uništenja;
4. pomoć secesionističkim pokretima: ukoliko je neka grupa u stanju da se bori i zahteva autonomiju onda je legitimno intervenisati i pomoći joj kako bi se ovo ostvarilo.

¹¹³Mattox Marks John, Saint Augustine and the theory of just war, Continuum, London 2006. 8.

¹¹⁴Ibid, 8-11.

¹¹⁵Jovanović, Milan, 2007. Doktrina pravednog rata i međunarodno pravo, Institut za međunarodnu politiku i privredu, MP 2-3, 244

¹¹⁶Naj S, Džozef 2006, Kako razumevati međunarodne sukobe, Uvod u teoriju i istoriju, Harvard univerzitet, elektronska verzija

¹¹⁷Majkl Volcer, po tumačenju Džozefa Naja u delu „Kako razumevati međunarodne sukobe“ posmatra opravdanost vojne intervencije sa stanovišta državnog moraliste koji su suštinski protiv vojne intervencije jer se zalažu za autonomiju suverene države, poredak regulisan međunarodnim pravom i rat podržavaju samo u smislu zaštite svog suvereniteta ili kao vid odbrane od spoljnog napada.

¹¹⁸Naj, 2006.

Sledeći ovakvu klasifikaciju u idealnom posthladnoratovskom međunarodnom poretku, mogli bismo da opravdamo skoro svaki sukob koji se dogodio između dve strane. Naravno, međunarodni poredak ne važi za idealan, posebno kada se uzmu u obzir i moralni principi koji bi trebalo da stoje iza jedne legalne i legitimne odluke. Sam Volcer navodi primere koji otežavaju univerzalnost primene ovakve klasifikacije. Na primer, u drugom slučaju, najveći problem je u odluci kada se treba povući iz date države, odnosno koliko je slobode tom stanovništvu potrebno, što se najčešće zloupotrebljava od strane sila koje intervenišu, pa nakon toga što su svoju intervenciju opravdale ovim argumentum, oni svoje dalje nastupanje na datoj teritoriji koriste radi ostvarivanja svojih interesa. Takođe, u trećem slučaju, kada se interveniše radi zaštite od masakra, opet dolazi do dvostrukih standarda u međunarodnoj praksi, pa se kao najkarakterističniji primer intervencije koja se nije dogodila, a svakako je trebalo, navode primeri Bosne i Ruande devedesetih godina. U četvrtom slučaju nastaje dilema da li treba pružiti podršku secesionističkim pokretima koji poseduju izvesnu količinu moći i kako uklopiti odnos moći i prava i morala. Sledeći ovakvu klasifikaciju u idealnom posthladnoratovskom međunarodnom poretku, mogli bismo da opravdamo skoro svaki sukob koji se dogodio između dve strane. Naravno, međunarodni poredak ne važi za idealan, posebno kada se uzmu u obzir i moralni principi koji bi trebalo da stoje iza jedne legalne i legitimne odluke. Sam Volcer navodi primere koji otežavaju univerzalnost primene ovakve klasifikacije.¹¹⁹ Na primer, u drugom slučaju, najveći problem je u odluci kada se treba povući iz date države, odnosno koliko je slobode tom stanovništvu potrebno, što se najčešće zloupotrebljava od strane sila koje intervenišu, pa nakon toga što su svoju intervenciju opravdale ovim argumentum, oni svoje dalje nastupanje na datoj teritoriji koriste radi ostvarivanja svojih interesa. Takođe, u trećem slučaju, kada se interveniše radi zaštite od masakra, opet dolazi do dvostrukih standarda u međunarodnoj praksi, pa se kao najkarakterističniji primer intervencije koja se nije dogodila, a svakako je trebalo, navode primeri Bosne i Ruande devedesetih godina. U četvrtom slučaju nastaje dilema da li treba pružiti podršku secesionističkim pokretima koji poseduju izvesnu količinu moći i kako uklopiti odnos moći i prava i morala.

Ovo navodi na zaključak da posmatrajući istoriju humanitarnih intervencija ne možemo a da ne uočimo da je bilo više izuzetaka od pravila, nego slučajeva gde bismo u potpunosti mogli da okarakterišemo jednu intervenciju kao legalnu, legitimnu i moralno ispravnu. Takođe, neophodno je primetiti da humanitarna intervencija, bez obzira na njenu opravdanost u pojedinačnom slučaju, sa sigurnošću sa sobom povlači izvesna stradanja ljudskih žrtava, što je svakako čini neopravdanom. Ovo se može posmatrati i kao dilema da li se zlom može rešavati zlo, a shodno prethodnom izlaganju odgovor je negativan. Potkrepljenje ovakvom stavu se svakako može najjasnije oslikati primerom NATO intervencije na SRJ, jer se čini da sredstva koja su korišćena u tu svrhu, kao i posledice prouzrokovane stradanjem i pojavom velikog broja raseljenih lica doneli mnogo veću štetu nego korist od ove intervencije. Ostavlja se prostor da se u budućnosti razmatraju primeri upotrebe humanitarne intervencije i njenog potencijalnog razvoja u pravedni rat 21.veka.

3.2 Pravedni rat i pojam morala

Sa pojmom humanitarne intervencije i modernog načina ratovanja među državama usko je povezan i pojam morala. Džozef Naj u svojoj knjizi¹²⁰ jasno izlaže stanovište da je danas moral dobio potpuno novu ulogu u tumačenju međunarodnih odnosa.

Koristeći se primerom Peloponeskog rata on pokazuje kako države u pošlosti nisu imale potrebe da sakriju svoje prave motive za pokretanjem rata. Dodaje da je danas to pomalo izmenjeno i da moral poprima složeniju ulogu u međunarodnim odnosima činjenicom da države sve više koriste ovaj argument kako bi opravdale neke svoje postupke jer se čini nemoralnim i pogrešnim da se direktno iznesu svoji interesi i pretenzije kada se određena spoljopolitička odluka donosi. Ovde je interesantno pomenuti i ulogu medija u ratovima i sukobima današnjice. Mediji postaju desna ruka države koja se odlučuje na intervenciju. Nekoliko meseci pre NATO bombardovanja SRJ, časopis "Njujork tajms" je intenzivirao svoje obaveštavanje o slučaju Kosovo, sa tonalitetom koji je podržavao kasniju intervenciju. Pored toga, ukoliko bismo i ovakvo viđenje želeli da opravdamo, kao prepreka nam se pojavljuje činjenica da se, na primer, bas u tom trenutku odvijala kriza u Kongu koji je zahtevao svakako neku vrstu intervencije, koja se nije dogodila.¹²¹ Mediji se u ovom i sličnim slučajevima prikazuju kao legitimni arbitar, koji će jasnim porukama delovati na naše emocije, formulisati moralno pitanje i jasno nam pokazati koga treba da etiketiramo kao zlu, a koga kao dobru stranu. Sve ovo se, naravno odvija u skladu i istovremeno sa potezima koje određena država planira da preuzme po pitanju date krize.

3.3 Rat je plod ljudske odluke?

Dejvid Velš u svom delu u kome objašnjava odnos pravde i uzroka ratova ističe da je najbitnije je uočiti da su ratovi, kao i bilo koja državna odluka ili politika, plod ljudske odluke. S tim da se postavljaju dva pitanja – kakva je svrha te odluke i zašto akter koji je donosi smatra da je ona odgovarajuća u datim okolnostima? Prvo pitanje se tiče motivacije, a drugo kalkulacije. Bitno je istaći da se motivacija i želja za ostvarivanjem neke zamisli pojačava ukoliko nam je mogućnost da ostvarimo tu zamisao veća. Autor navodi primer pojedinca koji želi da poseduje automobile marke "porše", ali mu je svakako ta želja jača i čini mu se ostvarljivija ukoliko postoje mogućnosti da dobije novac na lutriji. Takođe, na ovaj način možemo objasniti i tendenciju Japana ili Nemačke da danas postanu stalne članice Saveta bezbednosti, iako im se ovo nije činilo mogućim pre dvadesetak ili tridesetak godina. Jasno je da svaka smisljena odluka slika odnos povezanosti motivacije i kalkulacije.¹²²

Kada se postavi pitanje u kakvoj su vezi pravo i moral neizbežno se upuštamo u tumačenje odnosa prirodnopravne i pozitivnopravne teorije. Milan Jovanović u svom delu navodeći shvatanje Hansa Kelzena govori o apsolutnom moralu i tome da su samo one pravne norme koje su u potpunosti u skladu sa apsolutnim moralom jedine ispravne. Dalje interpretirajući Kelzenove teze navodi da je ovo ipak problematično shvatanje, jer se čini da apsolutni moral mora da ima svoje alternative, odnosno da se u drugačijim uslovima i pod drugačijim okolnostima menja sistem vrednosti koji se prihvata kao ispravan.¹²³ "Slažemo se da veliki deo moralnih normi jeste socijalno konstruisan i da je pojam legitimiteta najvećim delom subjektivne prirode. Stojimo, međutim, čvrsto iza uverenja da vrednosni relativizam nije apsolutan. Postoji jezgro, koliko god bilo usko i ograničeno objektivnih, odnosno urođenih i samim tim apsolutnih vrednosti. Instinkt za očuvanjem je deo tih vrednosti i univerzalno je prisutan. Ako postoji nešto što je srž prirodnog prava zajedničkog svim živim bićima, onda je to upravo nagon za fizičkim očuvanjem. Iz tog razloga samoodbrana čini prvi element najvažnijeg kriterijuma pravednog rata - pravednog razloga. Iz tog razloga je i ušla u pozitivno pravo."¹²⁴

¹²¹Politika, <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Kako-zapad-shvata-pravedni-rat/Fina-medijska-priprema-za-udar.lt.html>, pristupljeno 30.12.2014.

¹²²Welch A, David, 1993. Justice and genesis of war, Cambridge University press, Cambridge Studies in International Relations, 9

¹²³Jovanović, Milan, 2007, 251

¹²⁴Ibid, 251-252

¹¹⁹Naj, 2006.

¹²⁰Naj, 2006.

Ovakvo shvatanje potpomognuto je i međunarodnim poretom koji se stvarao nakon dva velika rata, oličenom pre svega u Ujedinjenim Nacijama. Poveljom UN se zabranjuje svaki vid agresije, s tim da se pravo na samoodbranu i humanitarna intervencija ostavljaju kao dva izuzetka od pravila. Savet Bezbednosti je krov i čuvar ovakve ideje, koji će se starati da se nijedan izuzetak od pravila ne dogodi i da se ove vrednosti uvek i dosledno ispunjavaju. Čini se da su se UN za više od pola veka svog mandata prilično neuspešno nosile sa primenom ovakvih ideja u praksi, pre svega zbog svojevrsne slobode u tumačenju humanitarne intervencije, zatim u pogledu ovlašćenja država da je sprovode kao i selektivnom odabiru država gde će je sprovesti.

4. Zaključak

Kako bismo zaključili tezu da se ne može voditi pravedni rat, pre svega misleći na posthladnoratovske sukobe navešćemo primer skorašnje izjave Samante Pauer, američke ambasadorke u UN-u kojom poručuje da Amerikanci ne smeju da se umaraju od ratovanja jer ti poduhvati donose mir i blagostanje u svetu¹²⁵. Ova izjava je izazvala uniformno shvatanje u javnosti kada je opravdanje intervencije u pitanju i stiče se stav da je jasno da SAD, kao sila predvodnica intervencija gubi legitimitet za to, pre svega u javnosti svoje zemlje, a onda i ostalih.

Način i oblik ratovanja, povod za rat i opravdanje ratovanja su se kroz istoriju menjali. Ukoliko se složimo da je u međunarodnoj zajednici u posthladnoratovskom periodu jedini prigvaćen pravedan način ratovanja humanitarna intervencija, ipak nailazimo na prepreku da u potpunosti razumemo i objasnimo njenu pravednost. Iz prikazanih primera i dosadašnjeg razvoja oblika humanitarne intervencije uočili smo nepostojanje jednoobraznosti za primenu iste, te je stoga ne možemo prihvatiti kao pravednu. Razumevanje koncepta rata je u više navrata bilo podvrgnuto izmenama, međutim koncept nasilnog čina ostaje primaran za svaki oblik ratovanja. Sa druge strane traganje za razmevanjem pravednog rata i mogućnost da se isti empirijski potkrepi i dalje traje.

¹²⁵Politika, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Amerikanci-ne-smeju-da-se-umore-od-ratova.lt.html> , pristupljeno 29.12.2014.

LITERATURA

- Ejodus, Filip .2012. Međunarodna bezbednost: teorije, sektori, nivoi. Beograd: JP Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku
- Jovanović, Milan, 2007. Doktrina pravednog rata i međunarodno pravo, Institut za međunarodnu politiku i privredu, MP 2-3
- Mattox Marks John, Saint Augustine and the theory of just war, Continuum, London 2006
- Naj S., Džozef 2006, Kako razumevati međunarodne sukobe, Uvod u teoriju i istoriju, Harvard univerzitet, elektronska verzija
- Politika, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Amerikanci-ne-smeju-da-se-umore-od-ratova.lt.html>
- Welch A., David, 1993. Justice and genesis of war, Cambridge University press, Cambridge Studies in International Relationships

SUMMARY

With this paper author tried to present the theory of just war concentrating on its understanding at present time. Theory of just war has developed since St. Augustine wrote about it, analyzing concepts as jus ad bellum and jus in bello, but it remained to have the same goal – to define and find in practice examples of just wars. Author tried to connect just war with humanitarian intervention, which has been presented nowadays as only case of just war. Analyzing cases when humanitarian intervention is used, and how international law reacted on that, author shows that humanitarian intervention cannot be defined as a just war. War has changed its shape and purpose, but the fact that it presents the act of violence keeps any kind of war away from what just war should be.

It seems that there are year in front of us to try to understand and put in use the rules of just war.

Ključne reči: pravedni rat, pravda, jus ad bellum, jus in bello, humanitarna intervencija, međunarodno pravo, Majkl Volcer

Key words: just war, justice, jus ad bellum, jus in bello, humanitarian intervention, international law, Walzer Michael

PRIVATIZACIJA TELEKOMA SRBIJE U SVETLU NEOLIBERALNOG TRŽIŠNOG KAPITALIZMA

1. Uvod

Privatizacija je postupak u okviru koga država prepušta privatnom sektoru pružanje usluga i/ili proizvodnju dobara. Tokom XX veka, a posebno nakon Drugog svetskog rata, država je preuzela odgovornost privatnog sektora za funkcionisanje i razvoj oblasti značajnih za ljudsko društvo kao što su: obrazovanje, bezbednost, zdravstvena zaštita, komunalne usluge i izgradnja vitalnih infrastrukturnih sistema. Sa krajem Hladnog rata ovo klatno se pomerilo na drugu stranu. Pitanje transformacije državne svojine u kapitalističkim zemljama na principima neoliberalnog kapitalizma i Fridmanove teorije o ekonomskim odnosima otvorio je u Sjedinjenim Američkim Državama Ronald Regan, a u Evropi Margaret Tačer. Upravo je privatizacija telekomunikacionih sistema bila „inicijalna kapisla“ novog trenda, naime od 1984. godine, kada je uspešno izvršena privatizacija British Telecom, privatizacija u Engleskoj ustanovljena je kao epicentar ekonomske politike tačerizma. Nakon pada Berlinskog zida 1989. godine, propasti SSSR i širenja kapitalizma na evropske zemlje bivšeg socijalističkog uređenja i planske privrede, postavilo se pitanje ukidanja društvene (državne) svojine. U sklopu nove ekonomske doktrine smatra se da država nije dobar poslodavac, odnosno da u postojećim tržišnim uslovima ne može da bude konkurentna privatnom sektoru.

Jedan od glavnih elemenata reformi u zemljama u tranziciji podrazumeva stvaranje nove privredne strukture kroz proces privatizacije, restrukturiranja i modernizacije privrede. Stručna javnost¹²⁶ saglasna je da koncept privatizacije primenjen nakon oktobarskih promena 2000. godine, privredi, a naročito industriji Srbije nije doneo očekivane rezultate i performanse. Privatizacija je delom pokrenula restrukturiranje preduzeća u pojedinim oblastima industrije. Donela je svež kapital, nove tehnologije i nova menadžerska znanja. Međutim, njen rezultat je daleko slabiji od očekivanog. Ovaj proces je posebno osetljiv kada je reč o transformaciji velikih sistema, kao što su i telekomunikacije. Pristup privatizaciji telekomunikacionog sektora, ne samo u Srbiji već i u Evropi, nužno je multidisciplinaran i uključuje razmatranje tehnološke, ekonomske, ekološke i strateške dimenzije različitih opcija. Telekomunikacije su bile tipična infrastrukturna delatnost koja je donedavno u svetu bila isključivo državni monopol. Talas privatizacije velikih državnih preduzeća i monopola koji je u razvijenim tržišnim privredama uzeo maha na početku osamdesetih godina XX veka rezultat je prevlasti neoliberalne koncepcije tržišta koja se takođe odrazila na deregulaciju u međunarodnoj trgovini i na tržištima kapitala.

¹²⁶Nikolić I. i M. Kovačević. 2014. Efekti privatizacije - empirijska analiza i rezultati na srpsku industriju. *Industrija* 42, (1): 63-86.

2. Poslovanje i privatizacija evropskih telekomunikacionih operatera

Još na početku novog milenijuma u brojnim istraživanjima pojedinaca i relevantnih međunarodnih institucija, informaciono-komunikacione tehnologije (u nastavku ICT) su označene kao glavna pokretačka snaga privreda i društvenih zajednica. U skladu sa tim, danas postoji opšta saglasnost oko toga da razvoj opšte dostupnosti telekomunikacionih usluga predstavlja generator povećanja BDP, povećanja produktivnosti rada, intenziviranja ulaganja u infrastrukturu, stvaranja novih kompanija, novih aktivnosti i novih radnih mesta, zatim uvođenja naprednih inovacija, povećanja prihoda i smanjenja troškova države posredstvom e-uprave, poboljšanja sistema obrazovanja, energetske efikasnosti, unapređenja zdravstva, ubrzavanje ruralnog razvoja i sl. Istraživanja¹²⁷ potkrepljuju da kod manje razvijenih zemalja povećanje penetracije telekomunikacionog pristupa (odnosno broja korisnika na 100 stanovnika) od 10% rezultuje privrednim rastom merenim stopom rasta bruto društvenog proizvoda (BDP) od 1,38%.

Pregled 20 najvećih evropskih telekomunikacionih operatera i ostvareni prihod u 2012.

POZICIJA	KOMPANIJA	DR AVA	PRIHODI U MILIONIMA EVRA
1	Deutsche Telekom	Nemačka	60132
2	Telefonica	Španija	57061
3	Vodafone	Velika Britanija	41436
4	Orange	Francuska	40981
5	Telecom Italia	Italia	23407
6	BT	Velika Britanija	21537
7	Telenor	Norveška	13336
8	KPN	Holandija	11568
9	Tella Sonera	Švedska	11011
10	SFR	Francuska	10199
11	Swisscom	Švajcarska	9317
12	Everything Everywhere	Velika Britanija	7634
13	Belgacom	Francuska	6318
14	Turk Telekom	Austrija	5231
15	Virgin Media	Švedska	4852
16	Bouygues Telecom	Francuska	4664
17	Telekom Austria	Austrija	4184
18	Tele2	Švedska	3452
19	Portugal Telecom	Portugalija	2911
20	TDC	Danska	2090

Izvor: Europe's telecommunications network operators, Annual Economic Report 2014, str. 16
https://www.etno.eu/datas/publications/economic-reports/ETNO_Annual_Economic_Report_2014_FINAL_21012015.pdf

Rezultati i uspeh procesa privatizacije u Engleskoj 80-tih, pomogli su u opredeljivanju ostalih industrijskih zemalja za početak privatizacije velikih državnih telekomunikacionih sistema, kroz javnu ponudu akcija. U Francuskoj su pokrenute dve najveće privatizacije, i to od strane socijalističke vlade. Prva je izvršena oktobra 1997. godine za operatora France Telecom, u vidu inicijalne javne ponude vredne 7,1 milijardi dolara i druga koja se odnosi na istu kompaniju u novembru 1998. godine, u vrednosti od 10,5 milijardi dolara¹²⁸. Pojedina istraživanja¹²⁹, pokazuju prilično negativna iskustva u privatizaciji telekomunikacionih kompanija u periodu od 1985-2008. godine. Od analiziranih 108 zemalja samo su zemlje OECD (odnosno najrazvijenije zemlje) imale pozitivne efekte, dok su druge zemalja imale zanemarljivo pozitivne ili pak negativne efekte. Prodaja državnih telekomunikacionih operatera u zemljama u razvoju je ekvivalentna prodaji cele putne mreže u oblasti saobraćaja. Vodeći telekomunikacioni operatori u Evropi su nakon sprovedenih privatizacija ili javnih ponuda akcija izvršili privatizaciju telekomunikacionih operatera u manjim zemljama, o čemu navodimo neke primere. France Telecom je kupio 100 odsto udela britanske kompanije Orange (6 miliona pretplatnika), u belgijskom Mobistarima ima 50,9 odsto (1,1 milion pretplatnika), u PTK iz Poljske 34 odsto (0,9 miliona pretplatnika), u Globalu iz Slovačke 64 odsto (0,5 miliona pretplatnika), u rumunskom Mobilromu 67,8 odsto (0,7 miliona pretplatnika). Španska Telefonica je četvrta u svetu po broju korisnika i šesta po tržišnoj vrednosti u svom sektoru. Telefonica zahvata 75 odsto domaćeg tržišta. Ima značajno prisustvo u 15, dok operiše u skoro 40 zemalja sveta. Godine 2006. Telefonica je kupila Telekom Češke, a u China Netcom u poseduje 5% akcija. Najveći deo vlasništva nad kompanijom je u rukama države, ali akcionari su i veliki kapitalni investicioni fondovi kao JP Morgan Chase, BBVA, LaCaixa, Citybank i CapitalGroup. Većinski paket akcija grčkog operatora OTE kupio je Deutsche Telekom. Država je zadržala pravo glasa u OTE, kako bi obezbedila vitalne nacionalne interese u sektoru telekomunikacija.¹³⁰

Pregled privatizacija telekomunikacionih operatera u našem regionu

ZEMLJA	KOMPANIJA	GODINA	METODOLOGIJA PRIVATIZACIJE	PROCENAT PRIVATIZ. KAPITALA	STRATEŠKI PARTNER
Bugarska	BTC	2004	Strateška prodaja	65%	SAGA Capital i Advent
Hrvatska	HT	1999	Strateška prodaja	35%	Deutsche Telekom
		2001	Strateška prodaja	16%	Deutsche Telekom
Češka	Cesky	1995	Strateška prodaja	27%	KPN Swisscom
		1995	IPO (Inicijalna javna ponuda)	15%	Institucionalni investitori*
Estonija	Esti Telekom	1992	Strateška prodaja	79%	Tella Sonera
		1999	IPO	23.70%	Institucionalni investitori*
Madarska	Telecom Italia	1993	Strateška prodaja	31%	Deutsche Telekom
		1995	Strateška prodaja	37%	Deutsche Telekom
		1997	IPO	26%	Institucionalni investitori*
		1999	SPO (Sekundarna javna ponuda)	6%	Institucionalni investitori*
Letonija	Latttelecom	1993	Strateška prodaja	49%	Institucionalni investitori*
Litvanija	Lietuvos	1992	Strateška prodaja	49%	Tella Sonera
	Telekoms	2000	IPO	25%	Institucionalni investitori*
Makedonija	Maktel	2001	Strateška prodaja	51%	Deutsche Telekom
Poljska	TPSA	1998	IPO	15%	Institucionalni investitori*
		2000	Strateška prodaja	35%	FT
Rumunija	Romtelecom	1998	Strateška prodaja	60%	OTE
Srbija	Serbian Telekom	1997	Strateška prodaja	49%	Telecom Italia, OTE
Slovačka	Slovak Telekom	2000	Strateška prodaja	51%	Deutsche Telekom

Izvor: RaiffeisenInvestment AG, Strategija Privatizacije, septembar 2004, str. 13

¹²⁷Više u prof. dr Dejan Malinić, prof. dr Vlade Milićević, FINANSIJSKA STABILNOST SEKTORA TELEKOMUNIKACIJA U SRBIJI, časopis Telekomunikacije, broj 10, str. 2-15

U vezi privatizacije telekomunikacionih kompanija na ovim prostorima, ne sme se zanemariti ni činjenica da su države koje su prodavale telekomunikacione kompanije pratili veliki korupcionaški skandali. Naime, Magyar Telekom i Deutsche Telekom koji su privatizovali makedonski i crnogorski telekom su platili blizu 100 miliona USD u vansudskoj pogodbi sa US Securities and Exchange Commission (SEC) koja je identifikovala koruptivne elemente u transakcijama privatizacije¹³¹.

3. Osnovni podaci o vlasničkoj strukturi i upravljanju Telekomom Srbije u periodu 1997-2012.

Telekom Srbija je moderna, u potpunosti domaća telekomunikaciona kompanija koja već 15 godina ima ulogu lidera u oblasti fiksne i mobilne telefonije, interneta i multimedije kako u zemlji tako i u regionu. Preduzeće zbog svoje veličine ima dvodomnu organizaciju upravljanja, sa Nadzornim odborom i više izvršnih direktora koji čine Izvršni odbor. U skladu sa Statutom, Izvršni odbor ima 7 (sedam) članova¹³² koje imenuje Nadzorni odbor, kao i jednog (među njima) ovlašćenog za zastupanje - generalnog direktora. Generalni direktor je zakonski zastupnik Telekom Srbija, koordinira rad izvršnih direktora i organizuje poslovanje.

Proces svojinske transformacije u Srbiji je od 1990. godine prošao kroz nekoliko diskontinualnih faza, izazvane promenama ekonomskog i političkog ambijenta, što je omogućilo institucionalne i vaninstitucionalne privatizacije preduzeća¹³³. Telekom Srbija je takođe imao specifičnu svojinsku transformaciju čiju strukturu vlasništva možemo pratiti kroz nekoliko faza¹³⁴:

1. Javno preduzeće PTT saobraćaja „Srbija“, Beograd je dana 23.05.1997. godine osnovalo Preduzeće za telekomunikacije „Telekom Srbija“ a.d, Beograd (u nastavku Telekom Srbija). Tom prilikom je predalo sva sredstva telekomunikacija, isključujući nekretnine i određena druga sredstva i obaveze. Društvo je registrovano 29.05.1997. godine kao akcionarsko društvo, osnovano na neodređeno vreme;
1. U junu 1997. godine je okviru privatizacije dela kapitala, 49% akcija prodato je kompaniji STET INTERNATIONAL NETHERLANDS N.V., holandskoj filijali italijanske telekomunikacione kompanije Telecom Italia (29% akcija) i grčkoj telekomunikacionoj kompaniji HELLENIC TELECOMMUNICATIONS ORGANIZATION S.A. (OTE) - 20% akcija.

Zaključak stručne javnosti je da je tada u privatizaciji primenjena neodgovarajuća tehnika i loša politika privatizacije. To se obrazlaže sledećim:

- prodaja je sprovedena bez tendera – neposrednom pogodbom. Nisu definisani ciljevi poslovanja koji se očekuju od strateških partnera;
- privatizacija je obuhvatila i licencu za mobilnu telefoniju;
- regulacija cena telekomunikacionih usluga nije obuhvaćena privatizacionim ugovorom, niti je definisana na bilo koji drugi način;

¹³¹Sutherland, Ewan, A Short Note on Corruption in Telecommunications in the Balkans (January 2, 2012). Dostupno na <http://ssrn.com/abstract=1978773> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1978773>

¹³²Korporativni sajt Telekom Srbija <http://www.telekom.rs/Contents/ContentDefault.aspx?temp=0&sid=1253&id=1311> pristup 15.01.2015. godine

¹³³Više u Arandelović Z, Petrović-Randelović M, Mičić V. Uticaj privatizacije na održivi razvoj srpske privrede. Teme. 2012; 36(2):449.

¹³⁴Godišnji (poslednji publikovani 2013. godina) izveštaj o poslovanju Telekom Srbija strana 11. Dostupan na <http://www.telekom.rs/Dokumenta/fotografije/2014/47sednica/godisnji-2013-novi.pdf>

¹³⁵Ibid, mr Branka Paunović, str. 68

- privatizacioni prihodi nisu se koristili za finansiranje razvoja telekomunikacija, već za pokrivanje budžetskog deficita, odnosno finansiranje budžetske potrošnje. Dobijenih oko 1,6 milijardi DEM za 49 odsto kapitala je po mišljenju eksperata¹³⁵ manje od realne vrednosti. Ukoliko se pokuša poređenje sa privatizacijom telekomunikacionih operatora u drugim tranzicionim ekonomijama, iskustva su veoma različita.

Ostvarenih 730\$ po priključku privatizacijom Telekom Srbija je moguće porediti, s jedne strane, sa 160\$ u Estoniji i 495\$ u Letoniji, s druge strane, sa 2.615\$ ostvarenih prodajom mađarskih telekomunikacija;

1. u februaru 2003. godine je zaključen je ugovor na osnovu koga je JP PTT saobraćaja „Srbija“ otkupilo celokupan paket akcija Telekom Srbija, u vlasništvu Telecom Italia, i steklo ukupno 80% akcija, dok je preostali iznos od 20% akcija ostao u vlasništvu OTE;
2. u septembru 2010. godine su JP PTT saobraćaja „Srbija“ i Vlada Republike Srbije (24.09.2010. godine) zaključili ugovor o prenosu bez naknade akcija/poklon Telekom Srbija. Zaključenjem ovog ugovora, Republika Srbija je postala većinski vlasnik i stekla pravo svojine na 80% akcija Telekom Srbija, dok je 20% akcija ostalo u vlasništvu OTE;
3. u decembru 2011. godine Skupština akcionara Telekom Srbija donela je odluku o sticanju sopstvenih akcija, koje su bile u posedu OTE, kao manjinskog akcionara. 25.01.2012. godine u potpunosti su isplaćena sredstva na ime udela manjinskog akcionara OTE u kapitalu Telekom Srbija. Nakon ovog datuma, Telekom Srbija je postao vlasnik 20% sopstvenih akcija. Sve vreme je Telekom Srbija akcionarsko društvo zatvorenog tipa;
4. u maju 2012. godine, odlukom Vlade Republike Srbije¹³⁶, a u skladu sa Zakonom¹³⁷ utvrđen je postupak i način prenosa besplatnih akcija Telekom Srbija na građane, kao nosioce tog prava, zaposlene i bivše zaposlene Telekom Srbija, uključujući zaposlene i bivše zaposlene JP PTT saobraćaja „Srbija“ i njihove pravne prethodnike, i na osnovu iste izvršena podela besplatnih akcija.

Nakon podele besplatnih akcija došlo je do promene strukture vlasničkog kapitala Telekom Srbija, tako da je trenutni udeo vlasništva prikazan grafički¹³⁸:

¹³⁶Odluka o prenosu akcija bez naknade građanima - nosiocima prava i zaposlenima i bivšim zaposlenima Telekom Srbija („Sl. glasnik RS“ br. 41/12)

¹³⁷Zakon o pravu na besplatne akcije i novčanu naknadu koju građani ostvaruju u postupku privatizacije („Sl. glasnik RS“, br. 123/07, 30/10, 115/14)

¹³⁸Statistički prikaz vlasništva se može pronaći na web adresi Centralnog registra depa i kliring hartija od vrednosti (<http://www.crhov.rs/?Opcija=22&odabraniemitentjmb=0E00960106C64B45&isin=6D64F37B7FBE3A4FCC500D8B> pristup 14.01.2015. godine)

4. Tržište telekomunikacija u Srbiji i osnovni pokazatelji poslovanja Telekoma Srbije

U sledećem pasusu navodimo podatke u vezi tržišta telekomunikacija u Republici Srbiji u 2013. godini i osnovne finansijske pokazatelje najvećih učesnika na tržištu, kao i pojedine pokazatelje poslovanja Telekoma Srbije u poslednjih pet godina.

Na osnovu dostupnih podataka može se zaključiti da Telekom Srbija a.d. ima:

- najveći poslovni prihod od svih telekomunikacionih operatora u Srbiji;
- poslovanje sa godišnjim neto dobitima;
- najveći broj zaposlenih od svih operatora u Srbiji (zbog fiksne mreže);
- značajne redovne uplate Republici Srbiji svih poreza i doprinosa;
- ROA i ROE koji rastu.

Na osnovu podataka, o Telekomu Srbije a.d. može se zaključiti sledeće:

- da je u pitanju visokoprofitabilna kompanija koja posluje sa godišnjim neto dobitima;
- da svojim akcionarima redovno isplaćuje redovne dividende (Republici Srbiji za pet godina – 179,5 miliona €);
- da ima značajan obim investicija na godišnjem nivou;
- da redovno plaća poreze i doprinose Republici Srbiji (reda 100 miliona € na godišnjem nivou);
- da je značajan donator i sponzor (reda 1,4 miliona € godišnje).

Osnovni podaci o najvećim telekomunikacionim operatorima u Srbiji za 2013. godinu (Telekom Srbija, Telenor, VIP, SBB) dati su u naredne dve tabele.

Poslovno komercijalni rezultati poslovanja najvećih telekomunikacionih kompanija u Srbiji u 2013.

	Telekom	TELENOR	VIPO	SBB	STALO
Korisnici mobilne telefonije	45%	33%	21%	0%	0%
Pokrivenost teritorije mobilnom telefonijom	90%	90%	84%	0%	0%
Pokrivenost korisnika mobilnom telefonijom	100%	99%	98%	0%	0%
Pokrivenost teritorije mobilnim internetom	81%	62%	33%	0%	0%
Pokrivenost korisnika mobilnim internetom	96%	82%	72%	0%	0%
Korisnici brzog interneta	64%	0%	0%	24%	12%
Korisnici medijskog sadržaja	14%	0%		53%	33%

X1000 RSDV	MATIČNI TELEKOM	TELENOR	IP	SBB
prihod	86.512.658	42.379.958	22.616.128	14.199.427
net o dobit	15.329.136	11.114.039	0	0
investicije	13.259.836	3.302.772	2.289.300	5.421.985

Na osnovu svih iznetih podataka u vezi tržišta telekomunikacija u Evropi i Srbiji, izvršenih privatizacija telekomunikacionih operatora, osnovnih pokazatelja o poslovanju Telekoma Srbije a.d. na tržištu telekomunikacija u Srbiji u sledećoj tabeli date su osnovne teze i protivteze za privatizaciju Telekoma Srbije a.d.

ZA I PROTIV PRIVATIZACIJE - TEZE / PROTIVTEZE		
TEZA	PROTIVTEZA	DODATNA NAPOMENA ZA RAZMATRANJE
Povećanje profitabilnosti Telekoma privatizacijom zbog efikasnijeg upravljanja.	Postavljanje profesionalnog menadžmenta iz inostranstva i eventualno smanjenje broja zaposlenih; smanjenje broja dobavljača i sklapanje opštih krovnih ugovora, bez posrednika.	Za razliku od konkurencije, koja ulaže isključivo u opremu i razvoj, profitabilnost TS je ugrožena finansijskim kreditima za kupovinu sopstvenih akcija.
Kupac stiče vlasništvo nad važnom informaciono-komunikacionom infrastrukturom (posebno zbog Interneta i velikih tehnoloških promena koje su u toku, odnosno informaciono-komunikacione revolucije).	Država gubi mogućnost kontrole i dinamike razvoja važnog infrastrukturnog sistema.	Prosečna EBITDA 10 najvećih telekomunikacionih kompanija je 29%, a nijedna nije manja od 22% (napomena 1).
Transformacija upravljačkog sistema ka zapadnom korporativnom sistemu, transfer kvote know-how, pristup međunarodnim trening programima.	TS je akcionarsko društvo (za razliku od drugih javnih preduzeća iz oblasti elektoprivrede, železnice i sl.) koje je preuzelo međunarodne standarde poslovanja zbog prisustva stranih akcionara od osnivanja.	

<http://www.bloomberg.com/visual-data/industries/detail/telecom-carriers>

5. Zaključak

Pored velike raznovrsnosti formi privatizacije koje su prisutne u tranzitornim ekonomijama, uslovi koje vlada jedne zemlje postavi za ostvarenje prodaje kroz privatizaciju obično odražavaju njenu brigu oko pitanja kakav će uticaj taj ugovor imati na nacionalno tržište, ekonomski razvoj zemlje i životnu sredinu. Cilj svake vlade jeste da osigura dalji angažman stranog investitora vezan za zapošljavanje, dodatno investiranje i dalji razvoj preduzeća koje je prodato. Pogodnost zaostajanja Srbije u procesu tranzicije bila je mogućnost da se sagledaju iskustva dotadašnje privatizacije i privatizacije zemalja u tranziciji, ali nažalost, takva prednost nije iskorišćena. Smatramo da Telekom ne treba prodavati već izvršiti ili dokapitalizaciju uz neophodne promene menadžmenta, broja zaposlenih i reorganizacije načina poslovanja kompanije ili izvršiti delimičnu prodaju akcija. Iako su prema istraživanjima državne firme manje profitabilne od privatnih, ne postoji mnogo dokaza da privatizacija sama po sebi povećava profitabilnost. Stručna javnost¹³⁹ često ističe da umesto direktne privatizacije (prodaje) javnih preduzeća sa neposrednim fiskalnim efektima, a neizvesnim razvojnim posledicama, često je isplativije reorganizovati javna preduzeća u cilju podizanja njihove efikasnosti i konkurentnosti. Koncentracija resursa, a posebno telekomunikacionog (kadrova, kapitala, know-how) je nužna u zemlji kao što je Srbija danas. Prodaja javnih preduzeća inostranim investitorima jednokratno puni budžet, ali država (vlada) slabi poluge svoje razvojne politike. U stvari profitabilnost se popravlja nekoliko godina pre privatizacije usled procesa restrukturiranja pre same prodaje privatnom sektoru. Iako su državna preduzeća sposobna da povećaju efikasnost to poboljšanje vremenom nestaje jer nisu suočena sa konkurentskim pritiscima da je očuvaju, ali to nije slučaj sa Telekom Srbija koji je izložen velikoj konkurenciji. Potpuna privatizacija Telekoma Srbije u svakom slučaju predstavlja prenošenje značajne ekonomske moći pod kontrolu privatne inicijative. Privatizacija ne može uvek delovati u širem društvenom interesu, niti je u mogućnosti preuzeti na sebe sve rizike poslovanja - postoji sukob između poštovanja pravila slobodne konkurencije i zadovoljenja nacionalnih interesa i potreba. Telekom Srbija ima gotovo celokupnu fiksnu telekomunikacionu infrastrukturu u Srbiji. U ovu mrežu je ulagano još od početka XX veka, tako da se nijednoj drugoj kompaniji ne isplati gradnja ovakve mreže. Iz tog razloga, operatori koji su nastali od telefonskih operatora ubedljivo dominiraju na telekomunikacionim tržištima svih zemalja. Vlada Srbije treba da razmotri koliko je isplativo da izgubi veliki profit koji kroz dividende Telekom Srbija ide u republički budžet i mogućnost gubitka instrumenta preko koga može da podstakne razvoj domaće privrede (tako što će se kupovati proizvodi i usluge od domaćih firmi). Među vlasnicima zainteresovanih kupaca su strane države, koji će samim tim forsirati firme kooperante iz svojih zemalja, što će značiti odlivanje ne samo profita nego i značajnog dela prihoda iz Srbije u neku drugu zemlju. Stoga bi se, gledano sa stajališta interesa nacionalne ekonomije većinska privatizacija Telekom Srbija mogla oceniti neracionalnom i ekonomsko neopravdano.

LITERATURA

- Arandelović Z, Petrović-Randelović M, Mičić V. Uticaj privatizacije na održivi razvoj srpske privrede. Teme. 2012; 36(2):449.
- F. Gasmi, A. Maingard, P. Noumba and L. Recuero Virto, Impact of privatization in telecommunications -A worldwide comparative analysis, konferencija African Economic Outlook (AEO) on "Innovation and Information and Communication Technology in Africa", maj 2011.
- Malinić Dejan, prof. dr Vlade Milićević, FINANSIJSKA STABILNOST SEKTORA TELEKOMUNIKACIJA U SRBIJI, časopis Telekomunikacije, broj 10, str. 2-15
- Nikolić I. i M. Kovačević. 2014. Efekti privatizacije - empirijska analiza i rezultati na srpsku industriju. Industrija 42, (1): 63-86.
- Ostojić, S. Državna preduzeća - pro et contra. Ekonomika preduzeća. 2002; 50(1-2):20-28.
- Odluka o prenosu akcija bez naknade građanima - nosiocima prava i zaposlenima i bivšim zaposlenima Telekom Srbija („Sl. glasnik RS“ br. 41/12)
- Paunović, Branka, Strategija privatizacije javnih preduzeća i razvoja tržišta kapitala, 8. Naučni skup sa međunarodnim učešćem Sinergija 2011, str. 265
- Paunović, Branka, doktorska disertacija „Privatizacija javnih preduzeća u Srbiji“ Univerzitet Singidunum, str. 36
- Zakon o pravu na besplatne akcije i novčanu naknadu koju građani ostvaruju u postupku privatizacije („Sl. glasnik RS“, br. 123/07, 30/10, 115/14)
- Godišnji (poslednji publikovani 2013. godina) izveštaj o poslovanju Telekom Srbija strana 11. Dostupan na <http://www.telekom.rs/Dokumenta/fotografije/2014/47sednica/godisnji-2013-novi.pdf>
- Korporativni sajt Telekom Srbija <http://www.telekom.rs/Contents/ContentDefault.aspx?temp=0&sid=1253&id=1311> pristup 15.01.2015. godine
- Statistički prikaz vlasništva, Centralnoi registar depo i kliring hartija od vrednosti (<http://www.crhov.rs/?Opcija=22&odabraniemitentjmb=0E00960106C64B45&isin=6D64F37B7FBE3A4FCC500D8B> pristup 14.01.2015. godine)
- Sutherland, Ewan, A Short Note on Corruption in Telecommunications in the Balkans (January 2, 2012). Dostupno na <http://ssrn.com/abstract=1978773> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1978773>

¹³⁹Ostojić S. Državna preduzeća - pro et contra. Ekonomika preduzeća. 2002; 50(1-2):20-28.

SUMMARY

Privatization is procedure when private sector take over certain services from the state. The process of privatization in Serbia was less successful then anticipated. We believe when it comes to big, important branches of the economy we need to make our decisions carefully. In this paperwork we looked into results that Telecom had over past couple of years, compared Telecom to other telecommunication companies and finally explain why in our opinion privatization was not a good solution for this company. We also suggested some other possible solutions and their advantages.

Ključne reči: telekomunikacije, privatizacija, neoliberalna ekonomija, države u tranzitu

Keywords: telecommunications, privatization, neoliberalism, countries in transition

PREGLED OSNOVNIH KARAKTERISTIKA ORGANIZOVANOG KRIMINALA U SRBIJI

1. Uvod

Ovaj rad se bavi osnovnim karakteristikama i istorijom organizovanog kriminala od perioda šezdesetih godina dvadesetog veka do danas. Fokus je stavljen na ključne kriminalne aktere tokom ovog perioda i na različite spoljne faktore kao što su društveni poredak, ratnih zbivanja i tranzicija kao i na način na koji su ovi faktori uticali na razvoj organizovanog kriminala. Problem korupcije i njen uticaj na organizovani kriminal je posebno naglašen, kao i odnos između državnih institucija, policije i državnih bezbednosnih agencija i razvoja organizovanog kriminala. Istaknuto je da je najviši stepen razvoja organizovanih kriminalnih grupa dostizanje međunarodnog karaktera i povezivanje sa drugim kriminalnim grupama na globalnom nivou.

Osnovna hipoteza rada je da je prisustvo organizovanog kriminala nemoguće u potpunosti eliminisati, ali je moguće svesti ga na društveno prihvatljiv minimum koji neće biti pretnja za normalno funkcionisanje državnih institucija i života građana. U skladu sa svim gore navedenim, rad daje određene preporuke za buduće akcije.

Danas gotovo sva moderna krivično-procesna zakonodavstva predviđaju posebna pravila za procesuiranje krivičnih predmeta organizovanog kriminala¹⁴⁰. Međutim, ironično, sama definicija organizovanog kriminala i dalje predstavlja ključnu tačku sporenja. Među nebrojeno mnogo teorija, Howard Abadinsky možda je dao jednu od najsveobuhvatnijih definicija rekavši da je organizovani kriminal neideološko udruženje jednog broja lica, koja među sobom ostvaruju vrlo bliske društvene interakcije, organizovano na hijerarhijskoj osnovi, od najmanje tri nivoa/ranga, a u cilju obezbeđenja profita i moći, zahvaljujući učešću u nezakonitim i zakonitim aktivnostima.¹⁴¹

Neke od zajedničkih karakteristika svake organizovane kriminalne grupe su visok stepen organizovanosti članstva, velika žed za novcem, težnja za vlašću koja prethodi opstanku državnih institucija, i transnacionalnost¹⁴². Jedna od odlika je i postojanje uzajamnosti, ili čak sinergije delovanja kriminalnih i „zakonitih“ aktera¹⁴³ što se u osnovi svodi na korupciju prisutnu na svim nivoima vlasti koju organizovane kriminalne grupe često koriste u toku svog delovanja. Korupcija urušava vladavinu prava i delotvornu primenu zakona, smanjuje rizike u kriminalnim delatnostima, povećava nelegalni profit i manje je verovatno da će izazvati reakciju države za razliku od npr. zastrašivanja ili primene stvarnog nasilja¹⁴⁴.

Sa druge strane, sve organizovane kriminalne grupe imaju određene specifične pojavne oblike usled različitih ekonomskih i socijalnih prilika u kojima su nastale i u kojima su se razvijale¹⁴⁵. Tako je organizovani kriminal u Srbiji prošao dug put od organizovane grupe lokalnih kriminalaca koji su se bavili krađom automobila do međunarodnog lanca trgovine narkoticima.

2. I poglavlje

Početak sedamdesetih godina prošlog veka, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija i Socijalistička Republika Srbija kao njena federalna jedinica, imale su poluzatvorenu socijalističku privredu, polukontrolisano tržište i čvrstu kontrolu nad spoljnom trgovinom.¹⁴⁶ U tom sistemu nisu se mogla steći značajnija lična bogatsva, a politička moć i društveni uticaj temeljili su se na privilegijama koje su proizilazile iz hijerarhijskog položaja u Savezu komunista Jugoslavije, vladajuće i jedine partije u zemlji. Sve zajedno onemogućavalo je značajniji razvoj ne samo klasičnog organizovanog kriminala, već se država mogla pohvaliti i niskom stopom opšteg kriminaliteta: oružane pljačke bile su prava retkost i, zajedno sa drugim slučajevima poput krađa i provala, policija ih je rešavala u minimalnom roku.

Ipak, pod pritiskom sve izraženije ekonomske neefikasnosti vlast je početkom šezdesetih godina liberalizovala putovanja u inostranstvo pa su stotine hiljada Jugoslovena tih godina emigrirale u zemlje zapadne Evrope u potrazi za zaposlenjem i boljim životom. Međutim, u potragu za bogatstvom zajedno sa „radnicima na privremenom radu“ krenuli su i kriminalci. Služba državne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih poslova odobravala im je bez problema izdavanje pasoša – u početku da bi ih poslala što dalje od Jugoslavije, a zatim jer je u njihovom boravku na Zapadu prepoznala mnogo korisniji potencijal.

Jugoslovenski kriminalci su započeli karijere u zemljama zapadne Evrope džeparenjima, krađama i pljačkanjima prodavnica, obijanjima stanova i sličnim manjim krivičnim delima. Ubrzo, kao i sve etničke mafije, udružuju se u grupe, počinju sa reketiranjem zemljaka i stupaju u kontakt sa narko-dilerima iz italijanske i korzikanske mafije. Upravo uz pomoć njih su počeli da ostvaruju svoje prve značajnije profite: heroin iz Turske prebacivali su preko Jugoslavije za Nemačku, Holandiju, Francusku i druge zemlje, a manji deo te droge, provali su i u domovini u kojoj će – bez ikakve svoje zasluge – steći mnogo značajnijeg i moćnijeg partnera.

Krajem 1968. godine Albanci na Kosovu su organizovali demonstracije na kojim su tražili status republike unutar federaciji, a ni situacija u Hrvatskoj nije bila ni malo bolja¹⁴⁷. Nakon sloma demonstracija i MASPOK-a, iztvesan broj političkih emigranata napustio je Jugoslaviju.. U to vreme globalnih Olovnih godina nasilje i terorizam učestalo su se koristili u političke svrhe, kao način ideološke borbe¹⁴⁸. Deo političkih emigranata iz Jugoslavije, a posebno hrvatska ekstremna emigracija počela je sa terorističkim akcijama. Sistematski su napadali jugoslovenske konzulate, diplomate, otimali avione JAT-a, a vrhunac je predstavljalo ubistvo jugoslavenskog ambasadora Vladimira Rolovića u Štokholmu 1971.¹⁴⁹

¹⁴⁰Milan Škulić, Organizovani kriminalitet- pojam i krivičnoprocesni aspekti. Dosije, Beograd, 2003.

¹⁴¹Howard Abadinsky. Organized Crime, Third Edition, Nelson-Hall, Chicago, 1990, str. 3-6.

¹⁴²Momčilo Grubač: Organizovani kriminal u Srbiji Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 46, 4/2009., str. 701.

¹⁴³Feudalizam u novom obličju - Ogleđi o klijentelizmu, korupciji, organizovanom kriminalu i pokušajima reforme, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju Misija u Srbiji, Wolf Legal Publishers, 2008, str.19.

¹⁴⁵Organized Crime Convention Legislative Guides, United Nations, New York, 2004, str. 79.

¹⁴⁶Možda i najpoznatija italijanska Mafija (ital. Cosa Nostra – naša stvar tj. zajednički cilj) nastala je na italijanskom ostrvu Sicilija, a prvobitni mafijaši uglavnom su bili izrazito siromašni zemljoradnici koji su oružje koristili za odbranu svojih poseda.

U Sjedinjenim Američkim Državama organizovani kriminal razvio se u velikim gradovima dolaskom doseljenika. Svoj uspon doživljava u doba prohibicije, a propast dolaskom droge Pogledati Italian organized crime, FBI, dostupno na https://www.fbi.gov/about-us/investigate/organizedcrime/italian_mafia

¹⁴⁶„Privatnog preduzetništva nije bilo, posedovanje nekretnina je bilo ograničeno, a tokove novca je strogo nadzirala policija. Spoljnotrgovinski poslovi su bili pod direktnom kontrolom obaveštajnih službi, koje je kontrolisalo najuže partijsko rukovodstvo.“ Momčilo Grubač, op.cit, str. 701.

¹⁴⁷Tzv. "hrvatsko proljeće" ili "masovni pokret" – MASPOK. Pogledati više na <http://www.profil.hr/skolski-odjel/osnovna-skola/hrvatsko-proljece-0>

¹⁴⁸IRA u Velikoj Britaniji, RAF u Nemačkoj, Crvene brigade u Italiji, Palestinski HAMAS i razne druge palestinske organizacije po celoj Evropi i bliskom Istoku. Pogledati Samuel T. Francis The Terrorist International and Western Europe, 21.12.1977, dostupno na <http://www.heritage.org/research/reports/1977/12/the-terrorist-international-and-western-europe>

¹⁴⁹O terorističkim napadima u SFRJ videti više na <http://www.telegraf.rs/vesti/1455855-sedam-najvecih-napada-terorista-u-is-toriji-sfrj-bombe-otmice-aviona-i-atentati-u-jugoslaviji-foto>

Jugoslavenski državni vrh zahtevao je od Službe državne bezbednosti odmazdu. Međutim, operativci jugoslavenskih službi bili su svesni rizika od izbijanja političkih i diplomatskih skandala. Zato su za čitav niz likvidacija i drugih tajnih operacija počeli da koriste jugoslavenske kriminalce koji su se već nalazili na Zapadu: oni su po nalogu i uz pomoć Službe državne bezbednosti podmetali požare i eksploziv na mestima gde su se okupljali teroristi i politički emigranti, obijali im stanove i odnosili arhive, rasturali skupove, premlaćivali aktiviste i vršili likvidacije. Služba im je obezbeđivala pasoše, oružje, eksplozivne naprave, čak im je organizovala i obuku za rukovanje eksplozivnim sredstvima¹⁵⁰. Zauzvrat, u Jugoslaviji nisu gonjeni za krivična dela koja su učinili u inostranstvu; podrazumevalo se, takođe i da u zemlji ne rade ništa što bi se u značajnijoj meri kosilo sa zakonom.

3. II poglavlje

Pad Berlinskog zida doneo je i promenu političkog i ekonomskog sistema u Jugoslaviji: otvoreno je tržište novca i kapitala i oko 90 odsto uvoza je liberalizovano. Jugoslavenski kriminalci to su shvatili kao poziv za povratak i prebacivanje kriminalnih poslova sa Zapada u zemlju. Privođeni sa vremena na vreme, tvrdili su redom da rade za Službu državne bezbednosti¹⁵¹ i mnogi nisu lagali.

Izostanak iskustva sa višestranačkim sistemom i tržišnom ekonomijom omogućio je razmah čitavog niza kriminalnih delatnosti. U tom periodu, počeli su da se formiraju i prvi kriminalni klanovi: svaki je bio organizovan po piramidalnom sistemu, u kojoj su na dnu piramide bili tzv. „vojnici“ a na vrhu šefovi klanova. Borbe klanova za prevlast nad teritorijom za kriminalne poslove postali su svakodnevica. I pored svih novih mogućnosti za zaradu koje su im se ukazale, jedna je ipak predstavljala ključnu okosnicu razvoja organizovanog kriminala – rat u bivšoj Jugoslaviji.

U ratnim okolnostima, šverc deficitarnih sirovina ukazao se kao najunosnija kriminalna aktivnost. Angažovan u ratnim sukobima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, tadašnji režim u Srbiji je radi očuvanja kakavog takvog socijalnog mira praktično legalizovao šverc, a razni šverceri i ratni profiteri stekli su državna priznanja za svoje „patriotske zasluge“ i status zaslužnih biznismena.¹⁵²

Kako je rat u okruženju odmicao, a Srbija se našla pod sankcijama međunarodne zajednice, gotovo svi oblici kriminala enormno su eskalirali u zemlji. Pored šverca deficitarnih sirovina, ekspanziju je doživelo reketiranje, zelenašenje¹⁵³, organizovane krađa automobila¹⁵⁴, prostitucija, trgovina ljudima¹⁵⁵, šverc droge¹⁵⁶... Pored šverca deficitarnih sirovina, ekspanziju je doživelo reketiranje, zelenašenje¹⁵³, organizovane krađa automobila¹⁵⁴, prostitucija, trgovina ljudima¹⁵⁵, šverc droge¹⁵⁶...

Država nije imala ni snage ni volje da se upletena u ratove u okruženju bavi kriminalom unutar Srbije.

¹⁵⁰Pasoši koje su dobijali nisu bili falsifikati već su samo izdavani na lažna imena. Snabdevali su ih municijom i pištoljima Valter PPK 7,65mm. I oružje i municija su bili strane proizvodnje kako država ni na koji način ne bi mogla da bude dovedena u vezu sa ovim akcijama. Eksplozivne naprave koje su kriminalci podmetali na mestima gde se okupljala politička emigracija pravljene su u Institutu za bezbednost. Služba državne bezbednosti organizovala je obuku na vojnom poligonu u Bujanj Potoku. Za više informacija o saradnji Službe državne bezbednosti sa kriminalcima poledati Marko Lopusina, Likvidatori mafija i UDBA, dostupno na <http://www.serbianna.com/columns/lopusina/055.shtml>

¹⁵¹Poznato kao „Slučaj Nana“. 24. februara 1990, za šankom u kafiću „Nana“ došlo je do svade između Darka Ašanin, a Andrije Lakonića i Veselina Vukotića, kriminalaca i saradnika savezne Službe. Kako se kasnije tvrdilo Vukotić sedam puta pucao u Lakonića, a neki su tvrdili da je pucao i Ašanin. Vukotić je odmah napustio mesto zločina, a Ašanin je ostao pored mrtvog Lakonića. U međuvremenu, obojica su telefonirala načelniku gradskog SUP-a Miroslavu Bižiću Biži koji je bio jedan od policajaca koji je blisko saradivao sa saveznom Službom. Bižić je obavestio pretpostavljene šta se dogodilo, a potom je po njihovom nalogu otišao u „Nanu“ odakle je uklonio pasoše koje su sa sopstvenim fotografijama i tuđim imenima imali Lakonić i Ašanin. Kasnije je Vukotiću dao pasoš s kojim je ovaj uspeo da napusti zemlju.

Na procesu za ubistvo Lakonića, Ašanin je oslobođen usled nedostatka dokaza, a Bižić uslovno osuđen zbog zloupotrebe položaja, a MUP Srbije se potrudio na suđenju izadu na videlo veze savezne Službe i beogradske policije sa podzemljem. Pogledati Miloš Vasić, Od „Nane“ do Španije, Nedeljni Vreme, 09.03.2006, dostupno na <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=445683>

¹⁵²Momčilo Grubač, op.cit, str. 703

Najveći razlog za to jeste što je većina kriminalaca koja je građanima Srbije uterivala strah u kosti uličnim likvidacijama svojih konkurenata, reketiranjem i zelenašenjem, bila isto toliko zastrašujuća i za Bošnjake i Hrvate. Naime, najveći broj beogradskih kriminalaca svoje aktivnosti je preneo na ratišta u Bosnu i Hrvatsku.

U tom periodu raspada države istakao se čovek koji je obeležio čitavu jednu eru kriminala u Jugoslaviji i koji je stvorio okvire u koje će svi budući kriminalci želeti da se uklope. Njegovo ime bilo je Željko Ražnatović Arkan¹⁵⁷, među svojim saborcima sa fronta poznat kao Komandant. Kao i većina kriminalaca u vreme socijalizma i njega je put odveo na Zapad gde je kao i ostali radio je za Službu državne bezbednosti.. Na Zapadu je izgradio skoro mitsku kriminalnu reputaciju¹⁵⁸ i po povratku u Jugoslaviju po nalogu Službe koja je želela da navijače fudbalskih klubova drži pod kontrolom postao je vođa navijača Crvene zvezde. U manastiru Pokajnica 11.oktobra 1990.godine osnovao je svoju paravojnu formaciju - Srpsku dobrovoljačku gardu tzv. Arkanove tigrove¹⁵⁹ iz koje će se kasnije izroditi Jedinica za specijalne operacije. Arkan je 1993. godine sa svojom strankom Srpskog jedinstva kao poslanik ušao u Skupštinu Kosova, a 1996. godine je postao direktor fudbalskog kluba Oblič¹⁶⁰- fudbalski klub bio je odličan paravan za puštanje nelegalno stečenog novca na ratištu u legalne tokove. U tom trenutku bio je najmoćniji mafijaški šef u regionu i, kao takav, predstavljao je uzor sa svakog „običnog“ kriminalca.

4. III poglavlje

Posle raspada države, ratova, bombardovanja, hiljada poginulih i stotine hiljada raseljenih, posle dugih godina sankcija i represije, građanima Srbije je konačno bilo dosta. Petog oktobra 2000. stotine hiljada ljudi izašlo je na ulice Beograda i poručilo režimu Slobodana Miloševića da je to njegov definitivni kraj¹⁶¹.

¹⁵³Između ostalog, građani Srbije ovaj period pamte i po tzv. piramidalnim bankama od kojih su najpoznatije bile „Dafiment“ Dafine Milanović i „Jugoskandik“ Jezdimira Vasiljevića Jezde. Pogledati Miloš Vasić, Gazda-Jezda i Dafina u raljama Službe, Nedeljni Vreme, 10.06.2010, dostupno na <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=935208> Miša Brkić, Pipci i konci svemoćnog gazde, Nedeljni Vreme, 12.04.2001, dostupno na <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=96130> i Zoran B.Nikolić, Slučaj gazda Jezde-Povratak u zatvor, Nedeljni Vreme, 01.03.2001, dostupno na http://www.vreme.com/arhiva_html/530/09.html

¹⁵⁴Surčinski klan je npr. bio prepoznatljiv po krađi automobila. U ovoj kriminalnoj grupi tačno znalo ko šta radi: jedan tim bi locirao kola; drugi ih obijao i odvezio u automehaničarske radnje; treći prodavao cela ili u delovima. Ipak, najčešće su lopovi automobila vraćali vlasniku uz otkup od bar pola procenje vrednosti na tržištu. Više o surčinskom klanu dostupno na Dejan Anastasijević, Uspon i opadanja surčinskog klana, Nedeljni Vreme, 30.01.2003, <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=331941>

¹⁵⁵.....prostitucija, koja je pricvat doživela devedesetih godina, isplivala je iz mraka ekskluzivnih hotela socijalističkih država, bila je paravan za trgovinu ljudima.“ Slobodan Georgijev i istraživači, Od Vardara pa do Triglava i šire, 13.10.2005, dostupno na <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=430314>

¹⁵⁶Srpsko podzemlje koristilo je veze koje su bošnjački i albanski kriminalci iz Sandžaka i sa Kosova imali u Turskoj. Heroin nabavljen u Istanbulu ili negde u Anadoliji, preko Bugarske i Srbije prebacivali su na Zapad. Pogledati Svetska trgovina avganistanskim opijumom, UNODC, Beč, 2011, dostupno na <http://www.msb.gov.ba/dokumenti/svetska.trgovina.opijatima2011.pdf>

¹⁵⁷Arkan je rođen 17.aprila 1952. u Brežicama (Republika Slovenija) u porodica pukovnika Jugoslovenske narodne armije. Vrlo brzo porodica Ražnatović preselila se u Beograd. Prvi put je priveden još kao tinejdžer zbog otimanja ženskih torbica na Tašmajdanu a krađama se bavio sve do odlaska iz zemlje 1972. godine. Stane dolanc, tadašnja „siva emanencija svih jugoslovenskih tajnih policija“ i prijatelj Arkanovog oca, bio je čovek peko koga je Arkan počeo da na Zapadu obavlja zadatke za Službu državne bezbednosti. 1983. godine se vratio u Beograd. Za više informacija pogledati Filip Švarn, Arkanova ostavština, Nedeljni Vreme, 14.01.2010, dostupno na <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=906970>

¹⁵⁸Prema šturim podacima sa poternica Interpola, Arkan je pljačkao banke i zlatare u Italiji, Švedskoj, Belgiji, Italiji, Holandiji, Nemačkoj, Švajcarskoj, Francuskoj... Svojim žrtvama je navodno ostavljao ružu kao neku vrstu vizitkarte. Interpol ga opisuje kao krajnje opasnog i uvek naoružanog. Hapšen je u Belgiji, Holandiji, Nemačkoj, Švajcarskoj međutim uspeo je da pobegne iz svakog zatvora na Zapadu u kom je bio. U Belgiji je, navodno, zaveo socijalnu radnicu. U Holandiji je, prema nekim verzijama, nagovorio zatvorenike da naprave ljudsku piramidu preko koje se popeo preko zatvorskog zida. U Švajcarskoj mu je, kako se tvrdi, doturen pištolj. U Nemačkoj je pobegao iz zatvorske bolnice, premaltio prolaznika u parku, oteo mu odelo i nestao; Pogledati Miloš Vasić, Dosije Akan, Nedeljni Vreme, dostupno na http://www.vreme.com/arhiva_html/472/05.html

Predhodno je na saveznim parlamentarnim i predsedničkim izborima 24. septembra 2000. pobedila je koaliciona Demokratska opozicija Srbije (DOS), a predsednik Savezne Republike Jugoslavije postao je Vojislav Koštunica; DOS je pobedio i na parlamentarnim izborima u Srbiji krajem decembra 2000. godine i formirao novu republičku vladu na čijem čelu je bio premijer Zoran Đinđić.

Kriminalcima je i pre svega nabrojanog bilo jasno da je Slobodan Milošević na zalasku svoje političke karijere i da je njegovom režimu došao kraj. Oni se nisu vodili političkim ili bilo kakvim drugim ubedenjima već isključivom željom za opstankom i razvojem svojih nelegalnih aktivnosti. Zato su mesecima pre 5. oktobra svu svoju pažnju usmerili na uspostavljanje veze sa budućom vlašću.

Noć pre velikih demonstracija, 4. oktobra, komandant Jedinice za specijalne operacije¹⁶² Milorad Ulemek Legija sastao se sa tadašnjim vođom demokratske opozicije Zoranom Đinđićem.

Legija je svoju karijeru započeo kao sitan beogradski kriminalac. Nakon jedne pljačke radnje sportske opreme u strahu od policije pobjegao je iz zemlje i stupio u Legiju stranaca u Francuskoj. U jeku ratnih dešavanja 1992. godine vratio se u Srbiju i potom stupio u Srpsku dobrovoljačku gardu gde zahvaljujući iskustvu u Legiji stranaca postaje njen operativni komandant i Arkanov zamenik. Od tog trenutka vojna ali ujedno i kriminalna karijera Legije vrtoglavo je krenula ulaznom putanjom da bi 1998. postao komandant JSO u činu pukovnika MUP-a Srbije.

Na sastanku 4. oktobra 2000. u autobomilu u Gepratovoj ulici u Beogradu, Đinđić i Legija dogovorili su da JSO ne napada demonstrante na velikom mitingu koji je zakazan za 5. oktobar i obrnuto. Đinđiću je bilo jasno da je to jedini način da spreči krvoproliće na beogradskim ulicama. Sa druge strane Legija je znao da će se politička struja zasigurno promeniti i da je to pravi trenutak da izda svog dotadašnjeg vođu i da se prikloni opoziciji. Tako je i bilo: 5. oktobra Legijina Jedinica je ipak izašla na ulice ali se pridružila demonstrantima. Ništa drugo nisu mogli ni da urade ako su hteli da opstanu, ali je Legija to vešto prikazao kao vlastiti izbor¹⁶³.

Međutim, koliko su institucije u vreme režima Slobodana Miloševića bile maksimalno zloupotrebljene i devastirane, pokazalo se tek posle 5. oktobra. Pored sve volje za reformama i promenama, ljudi koji su preuzeli upravljanje državnim institucijama, imali su malo upravljačkog iskustva, a suočili su se sa velikim izazovima i očekivanjima javnosti. U tom kontekstu, Državna bezbednost ne samo da nije reformisana, već je praktično ostala i bez ikakve institucionalne kontrole. Vrhunac njenog sunovrata predstavljala je saradnja između Legije i Dušana Spasojevića, šefa Zemunskog klana koja je započela tokom poslednjih godina režima Slobodan Miloševića.

¹⁵⁹Tigrovi su važili za elitnu paravojnu formaciju koja je slata na izvršenje najtežih ali i najokrutnijih zadataka. Sam spomen Arkana i Tigrova u ljudima je izazivao strah. Ako su pripadnici ove formacije na samom njenom osnivanju možda i bili vođeni patriotskim pobudama u toku rata postalo je jasno da su na ratištu isključivo radi ličnog profita. Postali su poznati po pustošenjima mesta na koja su dolazili, krađama i ubistvima. Pogledati Sjećanje na zločine u Bijeljini, dostupno na http://www.slobodnaevropa.org/content/sjecanje_na_zlocine_u_bijeljini/24537462.html, Teror Arkanovaca u Erdutu, dostupno na http://www.sense-agency.com/tribunal_fmksj/teror-arkanovaca-u-erdutu.25.html?news_id=14567, Arkanove žrtve još čekaju pravdu, dostupno na <http://www.avaz.ba/clanak/150808/arkanove-zrtve-jos-cekaju-pravdu?url=clanak/150808/arkanove-zrtve-jos-cekaju-pravdu>

¹⁶⁰FK Obilić sezonu 1996/97 završava na prvom mesu tabele B lige, a već u sezoni 1997/98 osvaja prvenstvo SR Jugoslavije. Videti i Bio jednom jedan Obilić, Sportal, 11.03.2012, dostupno na <http://www.sportal.rs/news.php?news=70068>

¹⁶¹Nakon objavljivanja da je opozicioni kandidat Vojislav Koštunica na predsedničkim izborima dobio 49% glasova (1% manje od potrebnog) i da će biti održan drugi izborni krug Demokratska Opozicija Srbije pozvala je građane da se 5. oktobra 2000. godine okupe ispred Savezne skupštine kako bi se suprotstavili izbornoj krađi. DOS je ultimativno zatražio da Slobodan Milošević do četvrtka, 5. oktobra, u 15 časova, prizna izbornu volju građana izraženu na saveznim, predsedničkim i lokalnim izborima održanim 24. septembra 2000. Pogledati više na http://sh.wikipedia.org/wiki/Demonstracije_5._oktobra_2000.

¹⁶²Jedinica za specijalne operacije osnovana je 1996. godine uglavnom od bivših pripadnika Srpske dobrovoljačke garde, a kao sastavni deo Resora Državne bezbednosti MUP-a Republike Srbije. Sedište Jedinice bilo je u Kuli. Za komandatna je postavljan Milorad Ulemek Legija; pogledati zvanični sajt <http://www.crveneberecke.com>

¹⁶³Za više informacija o Jedinici za specijalne operacije, Miloradu Ulemeku Legiji, vezama Jedinice sa kriminalnim podzemljem, ulozi Jedinice u petooktobarskim demonstracijama i njenim ostalim aktivnostima pogledati dokumentarni serijal Jedinica scenarista Filipa Švarma i Radoslava Čebića, Vreme film i B92, 2006, dostupno na https://www.youtube.com/watch?v=n-U07lm_5S4

Dušan Spasojević, zajedno sa svojim najvernijim pomoćnikom i kumom Miletom Lukovićem, započeo je kriminalnu karijeru kao sitan kriminalac obijajući automobile na parkingu ispred Vojnomedicinske akademije¹⁶⁴.

Nakon toga postao je deo tzv. Surčinskog klana Ljubiše Buhe Čumeta u kojem je počeo da se bavi i švercom i preprodajom narkotika. Spasojević je 1999. formirao svoj Zemunski klan, jednu od najvećih kriminalnih grupa u regionu. Spasojević je Legiji pružao logističku podršku za politička ubistva¹⁶⁵ koja je izvršavao po nalogu DB-a, a Spasojević je zauzvrat – uz podelu profita od kriminalnih aktivnosti – od Legije dobio zaštitu Državne bezbednosti za šverca heroina¹⁶⁶. Na taj način kriminalna grupa je postala deo policije i obrnuto – elitna policijska jedinica bila je deo mafijaškog klana.

Kada je 15. januara 2000. u foajeju hotela Interkontinental Dobroslov Gavrić Gavra, kao izvršilac široke zavere podzemlja, ispalio tri metka Arkanu u potiljak¹⁶⁷, Legija i Spasojević su započeli seriju likvidacija poznatiju kao „Osveta za Arkana“¹⁶⁸. U stvarnosti, reč je bila o ubistvima osoba iz kriminalnog miljea koje su Legiji i Spasojeviću predstavljali ili konkurenciju ili su ih na neki način ugrožavali. Uklonivši sve stvarne i potencijalne konkurente, Zemunski klan je postao neprikosnoven u podzemlju, a likvidacije i otmice¹⁶⁹ iza kojih su stajali pretile su slomom ustavno-pravnog poretka. Svestan veličine problema, Zoran Đinđić je započeo borbu protiv organizovanog kriminala, te je u julu 2002. Skupština Srbije na predlog Vlade usvojila zakon o borbi protiv organizovanog kriminala¹⁷⁰.

Osećajući se ugroženim, Legija i Spasojević su demonstriali vlastitu moć organizovavši u novembru 2001. godine oružanu pobunu JSO-a¹⁷¹. Uspeli su u prvi mah da paralizuju zemlje. Međutim, to je bila kap koja je prelila čašu - borba protiv protiv Zemunskog i ostalih klanova postala je prioritet za Zorana Đinđića. Na njegovu inicijativu oformljen je istražni tim koji je delovao u strogoj tajnosti, a procesuiranje Legije i Spasojeviće za čitav niz teških krivičnih dela postalo je samo pitanje vremena¹⁷². Svesni da za njih više nema mesta u Srbiji ova dvojica mafijaških šefova nisu stajala skrštenih ruku.

U dvorištu Vlade Srbije u Nemanjinoj 11, 12. marta 2003. godine u 12:45 sati odjeknuo je hitac koji je ubio srpskog premijera i probudio srpsko društvo; ispalio ga je Zvezdan Jovanović je po Spasojevićevom i Legijinom nalogu¹⁷³. Ubistvo prvog demokratskog premijera bilo je ono preko čega srpsko društvo nije moglo da pređe.

¹⁶⁴Obijanje ovakvih automobila bilo je jako „praktično“. U to vreme su na VMA uglavnom bili smešteni ranjenici iz Bosne i Hercegovine, a većini je rodbina dolazila iz unutrašnjosti i inostranstva. Prema rečima sada penzionisanog visokog oficira MUP-a Srbije, Bore Banjca, ti ljudi su na parkingu ostavljali automobile sa torbama punim stvari, jer nisu mogli da ih nose sa sobom u bolnicu. Pogledati Uskoković/Bijelić, Banditi pod šapkom zemljaka, Večernje novosti, 14.06.2010, dostupno na <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:288593-Banditi-pod-sapkom-zemljaka>

¹⁶⁵Novinar i vlasnik listova „Dnevni telegraf“ i „Evropljanin“ Slavko Ćuruvija, bivši predsednik Republike Srbije Ivan Stambolić, pomoćnik načelnika Resora javne bezbednosti general-major Boško Buha, ministar odbrane Pavle Bulatović, sudija koji je radio na ubistvu Bulatovića Nebojša Simeunović, bivši zamenik načelnika Prve uprave Saveznog ministarstva unutrašnjih poslova Nenad Batočanin, bivši pomoćnik načelnika Centra državne bezbednosti Beograda Momir Gavrilović, pokušaj ubistva vođe SPO-a Vuka Draškovića; za više informacija pogledati Miloš Vasić, Filip Švarm, Dragoslav Grujić, Ubistva poznatih ličnosti od 1990.-2002, Nedeljnik Vreme, 07.11.2002, dostupno na <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=325042>

¹⁶⁶Heroin je nabavljao uglavnom u Turskoj. Odatle je droga donošena u Srbiju gde je prepakovana i dalje distribuirana unutar države ili švercovana dalje ka Evropi.

¹⁶⁷Pogledati Filip Švarm/Jovan Đulović, Ubistvo Arkana-šest meseci kasnije, Nedeljnik Vreme, 22.07.2000, dostupno na http://www.vreme.com/arhiva_html/498/09.html

¹⁶⁸Jednog za drugim, Zemunski klan je likvidirao Radoslava Trlajića zvanog Bata Trlaja; Barnislav Lainovića Dugog; Zorana Davidovića Čandu i Ivana Stojanovića; Zorana Uskokovića Skoleta i Miloša Stevanovića...Kako će se kasnije, na suđenju pripadnicima zemunskog klana, utvrditi neposredni izvršilac svih ovih ubistava bio Sretko Kalinić, a rafal iz vozila u pokretu - njegov zaštitni znak. Pogledati i Zagorka Uskoković, Zemunci likvidiraju konkurenciju, Večernje novosti, 14.05.2015, dostupno na http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:548064-Zemunci-likvidiraju-konkurenciju

¹⁶⁹Pogledati serijal Večernjih novosti – Otmice zemunskog klana, dostupno na http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:422395-Otmice-zemunskog-klana-1-Crna-lista-mafije_i_Mile_Novaković,Otmice_Zemunskog_klana,Večernje_Novosti,Beograd,2013.

¹⁷⁰Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela („Službeni glasnik RS“, br. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – dr. zakon, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – dr. zakon i 101/11 – dr. zakon)

Usledilo je proglašenje vanrednog stanja¹⁷⁴ i policijska akcija „Sablja“, JSO je rasformiran, Dušan Spasojević je prilikom hapšenja ubijen, a država je slomila Zemunski klan. Kao zaostavština ove mafijaške organizacije u narednim godinama pojaviće se još nekoliko kriminalnih grupa i njihovih lidera, ali niko od neće ponoviti 'uspeh' Klana.

5. IV poglavlje

Posle sloma Zemunskog klana došlo je i do hapšenja pripadnika drugih kriminalnih grupa tako da se činilo se da je osnovni cilj „Sablje“ ispunjen. Kriminalci su izgubili zaštitu u policijskim i političkim strukturama, tako da Spasojevićev nekadašnji „capo di tutti capi“ pristup više nije dolazio u obzir. Prilagodljiv, kakav organizovani kriminal i jeste, potpuno je promenio svoj oblik – kriminalci su se „presvukli“ u biznismene, menadžere i direktore neretko kupujući državne firme koje su bile u procesu privatizacije¹⁷⁷ Njihova imena su za ljude koji se ne bave kriminalom bila potpuno nepoznata. Sve do akcije „Balkanski ratnik“ 2009. godine.¹⁷⁸ Tada se ispostavilo da ne samo da organizovani kriminal u Srbiji nije iskorenjen, već je značajno evoluirao: kriminalna organizacija na čijem se čelu nalazio Darko Šarić švercovala je tone kokaina iz Južne Ameriku u Evropu, a tako stečen novac „prao se“ kroz fiktivne firme, kupovinu hotela, ugostiteljskih objekata, klubova, fudbalske i druge sportske klubove...

Naime, Šarić je svoju kriminalnu karijeru započeo još devedesetih godina u Crnoj Gori.¹⁷⁹ Jako dobra geografska lokacija Crne Gore, izlaz na more, slabo kontrolisane luke, korumpirani policajci i državni službenici kao i veza sa Južnoameričkim proizvođačima kokaina za Šarićev klan bili su dobitna kombinacija. Kokain su uglavnom brodovima prevozili do obala Afrike¹⁸⁰, tu ga prepakivali a zatim dalje preko Balkana transportovali do Zapadne Evrope. Cena jednog kilograma čistog kokaina kupljenog u Južnoj Americi za 5-6000 evra dostizala je vrednosti i do 50.000 evra kada stigne u EU. Jasno je da je posao bio ogroman i jako dobro organizovan a profit enorman.

¹⁷¹Kao razlog za pobunu, Jedinica je navela revolt zbog učešća u hapšenju braće Banović optuženih za ratne zločine pred Haškim sudom. Legija je naredio pokretanje oružane pobune. Odmah su prekinute sve telefonske linije, oklopnim vozilima blokirali- ran je put do baze u Kuli. Prvi put od nastanka, JSO je izdao saopštenje za javnost u kojem je zahtevao smenu ministra policije Dušana Mihajlovića i donošenje Zakona o saradnji sa Haškim sudom. 12. novembra, JSO je oklopljenim hamerima blokirao deo autoputa kod Centra Sava. Izuzev smene Mihajlovića, ispunjeni su svi ostali zahtevi: oslobođeni su su pritvoreni članovi Zemunskog klana, šef Državne bezbednosti Goran Petrović dao je ostavku, a na Legijin predlog, zamenik načelnika Državne bezbednosti postao je Miroslav Bracanović, bivši obaveštajni oficir u JSO. Detaljnu medijsku arhivu o pobuni JSO-a videti na <https://pobunajso.wordpress.com>

¹⁷²Pogledati Mile Novaković, op.cit.

¹⁷³O medijskoj i političkoj pozadini atentata na Zorana Đinđića pogledati dokumentarni film Atentat na Đinđića-Medijska pozadina, autora Radoslava Čebića i Filipa Švarma, Vreme film i RTS, 2008, dostupno na <https://www.youtube.com/watch?v=XIXIO-AGRsB4>

¹⁷⁴Pogledati Predlog Vlade Srbije v.d. predsednika Srbije za proglašavanje vanrednog stanja, dostupno na <http://www.arhiva.srbija.gov.rs/vesti/2003-03/12/334052.html>

¹⁷⁵Pogledati Miloš Vasić, Na krvavom tragu, Nedeljnik Vreme, 03.04.2003, dostupno na <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=336722>

¹⁷⁶Jedan od najistaknutijih vetrovatno jeste voda Zemunskog klana Luka Bojović, bivši pripadnik Srpske dobrovoljačke garde i saradnik Zemunskog klana. Uhapšen je u Španiji 2012. godine. U maju 2015. godine Viši sud u Beogradu izrekao je prvostepenu presudu kojom je Luka Bojović oslobođeni optužbi da je učinio nekoliko ubistva tokom 2004; Pogledati Slobodan Georgijev, Ko je Luka Bojović i zbog čega je postao važan, Nedeljnik Vreme, 08.07.2010, dostupno na <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=939712>

¹⁷⁷Još u vreme posle 5.oktobra država je započela proces privatizacije državnih firmi. Kupci su na nameštenim tenderima kupovali propale državne firme po niskim cenama, na osnovu imovine firme u bankama podizali kredite i hipoteke koje nikada nisu ni planirali da otplaćuju. Privatizacija predstavlja možda i najočigledniji primer kako je organizovani kriminal vremenom postao sve perfidniji i skriveniji od očiju javnosti. Za više informacija pogledati Zagorka Uskoković, Sporne privatizacije odnele državi 100 miliona evra, Večernje Novosti, 28.12.2013, dostupno na <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:470769-Vucic-Rasvetljene-24-sporne-privatizacije-pokrenuto-11-istraga>

¹⁷⁸U ovoj akciji učestvovala su tajne službe iz Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije i Srbije.

Upravo je profit i bio znak ostalim manjim klanovima da se okupe oko Šarića jer je bilo jasno da on obavlja „velike“, a što je još važnije, neverovatno unosne poslove.

Mreža je odlično funkcionisala sve do oktobra 2009. kada je u urugvajskoj luci Santa Lucija na brodu „Maui“ zaplenjeno dve tone i 170 kilograma kokaina i sve to u trenutku dok je kokain utovarivan na brod¹⁸¹. Optužnica Posebnog odeljenja Višeg suda u Beogradu Šarića tereti za šverc kokaina zaplenjenog u Urugvaju¹⁸². Nakon ove je usledilo još nekoliko optužnica za šverc kokaina i pranje novca, a Šarić se konačno predao 18.marta 2014. U junu 2015. godine pročitane su završne reči na ovom suđenju, a Sud je izricanje presude zakazao za 13. jul 2015.

¹⁷⁹1993. Šarić je tada izvršio pljačku u rodnim Pljevljima, a zatim pobegao u Italiju gde se povezao sa italijanskom mafijom i tako započeo unosan biznis šverca cigareta – posao koji je u to vreme bio u potpunosti pod pokroviteljstvom tamošnje vlasti. Dese- tak godina kasnije, Šarić je imao jake kontakte na obe strane Jadrana te se našao u prilici da otvori novu rutu kojom je kokain iz Južne Amerike počeo da stiže u zemlje Evropske unije.Za više informacija pogledati Zoran Majdin,Visoki službenik međun- arodne narko-korporacije, NedeljnikVreme, 08.04.2010, dostpuno na <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=924826>

¹⁸⁰Pogledati Milan Bošković, Međunarodna trgovina kokainom nakon hapšenja Darka Šarića:Nove balkanse rute, Monitor, 08.09.2014, dostupno na http://www.monitor.co.me/index.php?option=com_content&view=article&id=5337:meunarodna-trgovi- na-kokainom-nakon-hapjenja-darka-aria-nove-balkanske-rute&catid=3688:broj-1242&Itemid=4957

¹⁸¹Pogledati „Balkanski ratnik“ razlikuje kokain od žita, Politika, 17.10.2009, dostupno na <http://www.politika.rs/rubrike/Hroni- ka/Balkanski-ratnik-razlikuje-kokain-od-zita.lt.html>

¹⁸²Optužnica Posebnog odeljenja za organizovani kriminal Višeg suda u Beogradu https://www.reportingproject.net/peopleofin- terest/documents/Rodoljub_Radulovi%C4%87_Charges_40.pdf

6. Zaključak

Tokom poslednje četiri i po decenije organizovani kriminal u Srbiji pokazao je izuzetnu prilagodljivost na sve političke i ekonomske promene. Najveći zamajac u njegovom razvoju bile su deveteste godine dvadesetog veka kada je zamlja bila u angažovana u ratovima u okruženju i zbog toga pod ekonomskim i političkim sankcijama Ujedinjenih nacija. Iz tog perioda kriminalne grupe su izašle sa snažnom organizacionom strukturom i uporištima u mnogim institucijama, prvenstveno u službama bezbednosti, ali i u raznim političkim i ekonomskim strukturama. Policijska akcija „Sablja“ kao samoodbrambena reakcija države i društva na atentat na premijera Zorana Đinđića, uspela je da značajno saseče klasične oblike organizovanog kriminala. Politička volja koja je tada došla do izražaja i kasnije je donosila rezultate. Međutim, organizovani kriminal je novo polje delovanja našao kako povezivanjem se mafijaškim grupama u regionu i svetu, tako i kroz seriju privatizacija tokom dvehiljaditih godina. U tom kontekstu, napuštaju se stare forme delovanja i pronalaze nove: nedovršena tranzicija i siromaštvo koje je okovalo stanovništvo Srbije predstavlja plodno tlo za korupciju i čitav niz novih ali i klasičnih kriminalnih aktivnosti. Mora se primetiti i da je to okvir u koji omoćava stalno regenerisanje kriminalnih klanova.

Cilj kojem treba težiti kada je u pitanju borba protiv organizovanog kriminala jeste razvijanje proaktivnog pristupa, povećanje efikasnosti u borbi protiv organizovanog kriminala odgovarajućom primenom preventivnog i represivnog delovanja, kao i oduzimanje imovine proistekle izvršenjem krivičnog dela. Takođe potrebno je i uskladiti nacionalno zakonodavstvo sa međunarodnim standardima u oblasti borbe protiv organizovanog kriminala i raditi na jačanju kapaciteta svih državnih organa koji učestvuju u borbi protiv organizovanog kriminala kao i na jačanju saradnje na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou, između državnih organa, privatnog sektora i civilnog društva¹⁸³.

Jasno je da organizovani kriminal nikada ne može biti u potpunosti iskorenjen, ali bi krajnji cilj svih ovih akcija trebao da predstavlja njegovo svodenje na određeni društveno prihvatljiv minimum koji neće biti pretnja normalnom funkcionisanju državnih institucija i života njenih građana. U cilju postizanja rezultata u toj borbi od izuzetne je važnosti poznavati razvoj i evoluciju organizovanog kriminala u Srbiji. U ovoj borbi potrebno je biti istrajan i temeljan, i ne bi trebalo očekivati da će problem biti rešen povremenim policijskim akcijama. Pored svega gore navedenog ključno je staviti fokus na podizanju svesti građanskog društva o ovom problemu i posledicama koje on ima na funkcionisanje državnog sistema.

LITERATURA

- Howard Abadinsky: Organized Crime, Third Edition, Nelson-Hall, Chicago, 1990.
- Momčilo Grubač: Organizovani kriminal u Srbiji, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 46, 4/2009.
- Milan Škulić, Organizovani kriminalitet- pojam i krivičnoprocesni aspekti. Dosije, Beograd, 2003.
- Feudalizam u novom obličju - Ogleđi o klijentelizmu, korupciji, organizovanom kriminalu i pokušajima reforme, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju Misija u Srbiji, Wolf Legal Publishers, 2008.
- Mile Novaković, Otmice Zemunskog klana, Većernje Novosti, Beograd, 2013.
- Svetska trgovina avganistanskim opijumom, UNODC, Beč, 2011
- Organized Crime Convention Legislative Guides, United Nations, New York, 2004
- Nacionalna strategija za borbu protiv organizovanog kriminala ("Službeni glasnik RS", broj 23/09)
- Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela („Službeni glasnik RS”, br. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – dr. zakon, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – dr. zakon i 101/11 – dr. zakon)

¹⁸³Nacionalna strategija za borbu protiv organizovanog kriminala ("Službeni glasnik RS", broj 23/09), str.2.

SUMMARY

This paper deals with the history and basic features of organized crime from the period of the sixties of the twentieth century to the present. The focus is on the key criminal actors during this period and on a variety of external factors such as social order, war events and transition and the way this factors influenced the development of organized crime. The problem of corruption and its impact on organized crime is particularly emphasized, as well as the relation between government institutions, police and state security agencies and the development of organized crime. It is pointed out that the highest level of development of organized criminal groups is achieving international character and connecting with other criminal groups at the global level.

The basic hypothesis is that it is impossible to completely eliminate organized crime, but it needs to be reduced to a socially acceptable minimum that will not be a threat to the normal functioning of the state institutions and the lives of its citizens. In accordance with all of the above, the paper gives certain recommendations for future actions.

Ključne reči: organizovani kriminal, klan, JSO, Srpska dobrovoljačka garda, rat, droga

Keywords: organized crime, clan, JSO, Serbian Volunteer Guard, war, drugs

KAKO I ZAŠTO LJUDI GLASAJU -FORMIRANJE I ULOGA PREFERENCIJA U GLASAČKOM PONAŠANJU-

1. Uvod

“Paradoks glasanja”¹⁸⁴ je samo jedan u nizu primera prodruštvenog ponašanja koje ne može biti lako objašnjeno tradicionalnim teorijama o objašnjenju ljudskog ponašanja. Nastojanje da se glasanje objasni jedinstvenim mehanizmom koji ljude motiviše na sam čin glasanja gubi svoju potporu u savremenim istraživanjima. Tipičan primer pokušaja da se glasanje objasni jednim unificirajućim motivom nalazimo kod Erika Poznara¹⁸⁵ koji tvrdi da ljudi glasaju zbog uvećanja svoje reputacije - onaj ko glasa time šalje signal svojoj zajednici da je on kooperativan igrač koji je spreman da postupa po pravilima zajednice. Ovo glasaču donosi korist - želju drugih da sa njim saraduju u nekim budućim interakcijama. Tako je glasanje čin instrumentalnog, racionalnog izbora. Jedna od pretpostavki racionalnog izbora je postojanje preferencija (koje su uzrok ponašanja). Međutim, ono što teorija racionalnog izbora ne objašnjava je poreklo preferencija. Ovo je samo još jedan od razloga zašto ona, iako često može da predvidi smer ponašanja, ne ume da ga u potpunosti objasni. Da bi se ponašanje objasnilo, u obzir treba uzeti širu sliku ljudskih motivacija, ali i mehanizme putem kojih se one stvaraju i okolnosti koje su u stanju da ih pokrenu.

Dobar primer teorije koja može da objasni fenomen ljudskog glasanja možemo naći u radovima bihevioralnih naučnika koji su pokušali da jednostavnim terenskim eksperimentima objasne glasanje. Oni su, pored objašnjenja praktičnih tehnika i mehanizama koji učestvuju u generisanju preferencije da se glasa i za koga da se glasa, otkrili i čitav niz praktičnih uputa u to koji način komuniciranja sa glasačima ima najefikasnije posledice. Docent na Harvard Kennedy School Todd Rogers i grupa naučnika Analyst Institute u ponašanje glasača uključuju sleđenje društvenih normi, princip ugledanja, želju za prihvatanjem, društveno poželjno ponašanje i slične kategorije koje podvrgavaju praktičnom ispitivanju na američkim izborima u poslednjih nekoliko godina. Ono do čega su došli je teorija glasanja kao „dinamičke socijalne ekspresije“ (dynamic social expression)¹⁸⁶. U nastavku ću je potkrepiti „tabelama izlaznosti”¹⁸⁷ Hal Malchow-a koji je izmerio najoptimalnije strategije komunikacije sa glasačima na izborima 2000. godine u Ohaju.

2. Glasanje se dešava u određenom danu? Ili, glasanje je proces koji traje duži vremenski period?

Zašto ljudi onda glasaju znajući da u ukupnom zbiru pojedinačni glas ne znači mnogo? Erik Pozner označio je glasanje kao „simbolički akt”¹⁸⁸ pošto individualni glas u višemilionskom skupu nema mnogo uticaja na krajnji rezultat. On smatra da ljudi razvijaju reputaciju društveno poželjnim ponašanjem kao konformističkim aktom (kakav je, recimo, patriotizam). Tod Rodžers i grupa naučnika Analyst Institute su stoga uveli termin glasanja kao „dinamičke socijalne ekspresije”¹⁸⁹. U radu „Rethinking Why People Vote: Voting as Dynamic Social Expression” navode sledeće: „Umesto da definišemo glasanje kao interesno orjentisanu odluku donesenu u određenom trenutku, mi definišemo glasanje kao izražajno društveno ponašanje koje je pod uticajem događaja koji su se desili pre i nakon čina glasanja.”¹⁹⁰

3. Metod vizuelizacije - da li se glasači mogu motivisati na akciju?

U predizbornim kampanjama političke partije, bez obzira na njihovu ideološku orijentaciju, uglavnom koriste slične tehnike komunikacije sa građanima. U ovom delu rada baviću se time kako se personalnom komunikacijom kao vidom komunikacije koji stavlja akcenat na prosocijalne ljudske osobine podstiče veća izlaznost. Kroz sledeći primer objasniću zbog čega se u većini kampanja ostvaruje jednosmerna komunikacija, iako je krajnja svrha dvosmerna. Često se dešava da se nekoliko dana pred izbore javimo na nepoznati poziv i budemo bombardovani gomilom pitanja poput: „Da li nameravate da izađete na izbore? Za koga ćete glasati?” Ukoliko sagledamo koje su glavne komponente koje ulaze u njihovu konstrukciju, to su uglavnom sledeće: blizina glasačkog mesta, važnost samog čina, građanska dužnost i niski troškovi izvršenja akcije. Tod Rodžers smatra da su ovakva pitanja kontraproduktivna, da na njih odgovaramo automatski i često, u nastojanju da završimo razgovor, odgovaramo onako kako ne mislimo zaista. U ljudskoj prirodi je da stalno imamo neke namere, najčešće možemo čuti sledeće: od sutra krećem na dijetu, počecu redovno da vežbam, itd. U jednu od tih namera možemo i uvrstiti izlazak na glasanje. Da li baš sve svoje namere uvek realizujemo? Naravno da ne. Zato je važno napraviti razliku između postojanja namera i njihove realizacije. A za mobilizacionog eksperta – pretvoriti masovnu nameru u masovnu akciju psihološkim metodom „implementacije namera”¹⁹¹. U cilju pospešavanja ovog metoda na izborima u Pensilvaniji aprila 2008. godine, Rodžers je sastavio nekoliko pitanja testiranih na uzorku od 19 411 domaćinstava: U koliko sati stižete na izbore u utorak? Odakle ćete doći na biračko mesto? Šta ćete raditi pre samog glasanja?¹⁹² Ideja nije bila sakupljanje mnoštva bespotrebnih informacija, već da glasači metodom vizualizacije čina glasanja naprave plan, a ukoliko plan postoji, verovatnoća izlaska se znatno povećava. U praksi rezultat je bio 4%¹⁹³. Da li se ova tehnika ostavlja isti efekat na sva domaćinstva? Ne. Pravljenju svakodnevnih planova sklonije su porodice koje se uvek usputno dogovaraju koje će aktivnosti obavljati na putu donekle, stoga ova tehnika ima znatno veći efekat na ljude koji žive sami.

¹⁸⁴Zašto ljudi glasaju iako znaju da jedan glas ne može promeniti konačan ishod

¹⁸⁵Eric A. Posner, „Law and Social Norms”, Harvard University Press, 2002, 155.

¹⁸⁶Todd Rogers, Craig R. Fox i Alan S. Gerber, „Rethinking Why People Vote: Voting as Dynamic Social Expression”, u The Behavioral Foundations of Public Policy, ed. Eldar Shafir, New Jersey: Princeton University Press, 2013, 95.

¹⁸⁷Hal Malchow, „Predicting Turnout in a Presidential Election”, Campaigns & Elections, 2004, 38-40

¹⁸⁸Eric A. Posner, „Law and Social Norms”, Harvard University Press, 2002, 123.

¹⁸⁹Todd Rogers, Craig R. Fox i Alan S. Gerber, „Rethinking Why People Vote: Voting as Dynamic Social Expression”, u The Behavioral Foundations of Public Policy, ed. Eldar Shafir, New Jersey: Princeton University Press, 2013, 95.

¹⁹⁰Ibid

¹⁹¹Issenberg, Sasha. „Nudge the Vote.” The New York Times Magazine, 29.10. 2010., sektor politika, pristupljeno 10.4.2015.

¹⁹²<https://www.youtube.com/watch?v=Fn82cNy52a4>, sajtu pristupljeno 20.3.2015.

¹⁹³<https://www.youtube.com/watch?v=Fn82cNy52a4>, sajtu pristupljeno 20.3.2015.

4. Ljudi kao društvena bića - "Svi to rade" princip

Kada govorimo o društvenim normama, neretko ćemo naići na mišljenje da društvene norme spadaju pod ontološko, pre nego empirijsko naučno objašnjenje i da se time, gledano sa stanovišta metodološkog individualizma, čoveku ostavlja samo privid izbora, odnosno da je izbor uvek slediti društvenu normu i da je stoga nezahvalna za analizu sa stanovišta bihevioralne nauke. Pre svega, želim da objasnim na koji način u ovom radu posmatramo društvene norme. Ako socijalizaciju prihvatimo kao činjenicu čovekovog kognitivnog razvitka, onda možemo govoriti o tri stupnja odnosa čoveka i normi: prvi stupanj je početak svesti o postojanju normi, odnosno upoznavanja sa njihovim značenjem, u drugom stupnju nastojimo da norme primenjujemo u adekvatnim životnim situacijama, a u okviru trećeg stupnja javlja se izbor da internalizovane norme o kojima imamo svest i znanje sledimo ili ignorišemo. Dakle, izbor se javlja kao posledica uzimanja u obzir isključivo internalizovanih normi. Njihovim sleđenjem ili nesleđenjem može se javiti oportunitetni trošak koji svakako jeste predmet bihevioralne ekonomije. Ukoliko kažemo da u demokratskim društvima postoji društvena norma da je dužnost svakog građanina da glasa na demokratskim izborima, možemo primeniti dve komunikacione strategije. Možemo, recimo, poslati poruku da „na demokratskim izborima građani treba da glasaju“ čime se ostavlja prostor za razmišljanje o tome da ipak postoje i građani koji žive u demokratskim sistemima, ali ne izlaze na izbore, čime „treba“, posmatrano principom „svi to rade“, ne znači i da to „mora“. Ljudi su skloni društveno poželjnom načinu razmišljanja („thinking socially“)¹⁹⁴ koje ima veliki uticaj na njihovo donošenje odluka mišljenjem da optimalno ponašanje („optimizing behavior“)¹⁹⁵ dovodi do suboptimalnih društvenih ishoda („suboptimal social outcomes“)¹⁹⁶. Sa druge strane možemo poslati poruku da „je dužnost svakog demokratskog građanina da glasa“, čime se gradi identitet glasača koji svojim doprinosom izgrađuje demokratske institucije. Tod Rodžers je to nazvao izgradnjom razlika između identiteta glasača porukom „budi glasač“¹⁹⁷ i vršenja aktivnosti glasanja porukom „glasaj“¹⁹⁸. „Ovde želim da pokažem da društvene norme utiču na jedan drugačiji način na naše ponašanje od racionalne kalkulacije. Ako sledimo društvene norme onda zapravo nema racionalne kalkulacije, tj. ima je, ali u jednom trivijalnom, za vršioca radnje irelevantnom smislu.“¹⁹⁹

5. Kako onda određujemo ciljne grupe?

Kako, dakle, merljivo uvodimo u računicu etničku pripadnost, pripadnost porodici ili bilo kojoj društvenoj grupi kao odraz našeg individualnog izbora na biračkom mestu? Ovaj odeljak je možda najbolje započeti izdvajanjem citata: „Ono što je označeno na listiću je implicitna izjava društvenog identiteta.“ („A cross on the ballot is an implicit statement of social identity.“)²⁰⁰ Autori prvih studija o glasanju identifikovali su tri mehanizma putem kojih društvene determinante imaju dugoročan efekat na politički izbor pojedinca²⁰¹. To su:

- Proces diferencijacije. Pod diferencijacijom se podrazumeva činjenica da s obzirom na to da pripadnici jedne društvene grupe dele zajedničke interese, iz toga proističe da će pripadnost različitim grupama povlačiti različite, neretko suprotstavljene interese.
- Proces transmisije. Pod ovim konceptom podrazumeva se međugeneracijsko prenošenje određenih vrednosti koje uslovljavaju, između ostalog, i politički izbor.
- Kontakt. Pojedinač je u najčešćem kontaktu upravo sa članovima svoje grupe. U dužem i kontinuiranom kontaktu sa drugim grupama njegov politički stav može doći u fazu preispitivanja.

U rečniku bihevioralnog ekonomiste „neopredeljeni“ je druga reč za „verovatno neće glasati“. Mobilizacioni ekspert Hal Malchow smatra da je za preferencije glasača teško uspostaviti kriterijume koji će omogućiti empirijska predviđanja, ali da je to u slučaju merljivosti izlaska na izbore itekako moguće. Analizirajući izbore u Ohaju 2000. godine uspostavio je sledeće kriterijume²⁰²:

- istorija glasanja (za koga je neko glasao nije javno dostupna informacija, ali da li je neko izašao na izbore jeste. Glasajući koji su izašli na jedan od izbora 1996. i 1998. godine, prema teoriji verovatnoće pružaju 70% šansi izlaska na naredne, a ukoliko su izašli tokom oba prethodna, šanse se povećavaju na 90%),
- starost (podaci se nalaze u tabeli ispod teksta),
- prihodi i obrazovanje (ovaj kriterijum ima samo blagi uticaj, niži prihodi označavaju manju verovatnoću izlaska),
- etnička pripadnost (između belaca i crnaca razlike su zanemarljive, međutim, u odnosu na obe grupe, uočena je pravilnost manje izlaznosti latinoamerikanaca).

Ovome bih dodala još jedan kriterijum iz teksta Rethinking how people vote – broj ukućana, ali to sam detaljnije objasnila u delu tehnike 2. METOD VIZUALIZACIJE - DA LI SE GLASACI MOGU MOTIVISATI NA AKCIJU. Koje su strategije koje Malchow predlaže? Koriscenje tabeli izlaznosti (turnout table theory)²⁰³. Recimo, ukoliko mejlovima želimo da utičemo na nepristrasne glasače sa 60% verovatnoće izlaznosti, najoptimalnije bi bilo odabrati glasače koji su glasali na poslednja dva od četiri izbora i one koji imaju između 30 i 79 godina i glasali su bar jednom u poslednja četiri izbora. Druga ideja bila bi da primenimo GOTV²⁰⁴ strategiju na glasačima 25%-75% verovatnoće izlaska na izbore pošto na predsedničkim izborima verovatnoća teško da će ići ispod 25% zbog velikog interesovanja, a više od 75% bi bilo pretenciozno očekivanje. Uključili bismo one koji su glasali u poslednja 3 od 4 izborna kruga i one 30-79 godina koji su glasali u poslednja 2 od 4 kruga i one 50-59 godina koji su glasali na jednim od poslednja tri izbora. Ukoliko targetiramo glasače sa nevelikom glasačkom istorijom, fokus je na godinama. Ako u tom slučaju želimo da šaljemo mejlove glasačima sa 60% verovatnoće izlaska, izabraćemo grupu 30-89 godina²⁰⁵.

¹⁹⁴Todd Rogers, Craig R. Fox i Alan S. Gerber, „Rethinking Why People Vote: Voting as Dynamic Social Expression“, u The Behavioral Foundations of Public Policy, ed. Eldar Shafir, New Jersey: Princeton University Press, 2013, 95.

¹⁹⁵Ibid

¹⁹⁶Ibid

¹⁹⁷<https://www.youtube.com/watch?v=Fn82cNy52a4>, sajtu pristupljeno 20.3.2015.

¹⁹⁸Ibid

¹⁹⁹http://www.dusanpavlovic.in.rs/mypage/Blog/Entries/2012/6/23_Drustvene_norme_i_racionalni_izbor_%281%29.html, blogu pristupljeno 5.2.2015.

²⁰⁰Martin Harrop, William Lockley Miller, Elections and Voters: A Comparative Introduction, Macmillan Education, 1987, 173.

²⁰¹Jocelyn A J Evans, Voters and Voting: An Introduction, SAGE Publications, 2004, 45.

²⁰²Hal Malchow, „Predicting Turnout in a Presidential Election Campaigns & Elections“, Campaigns & Elections, 2004, 38-40

²⁰³Ibid

²⁰⁴Get out to vote strategija

²⁰⁵Hal Malchow, „Predicting Turnout in a Presidential Election Campaigns & Elections“, Campaigns & Elections, 2004, 38-40

Tabela izlaznosti za 70%²⁰⁶

STAROSNA GRUPA	IZLAZNOST U POSLEDNJA ČETIRI IZBORNA KRUGA				
		1	2	3	4
18-29	44%	56%	69%	83%	88%
30-39	52	69	84	92	94
40-49	53	73	89	94	95
50-59	55	75	88	94	95
60-69	57	74	88	94	95
70-79	53	69	86	93	95
80-89	44	56	76	88	92
90-99	34	40	62	78	88

6. Zaključak

Bez objašnjenja zašto i na koji način se ljudi motivišu na izlazak na izbore, kao i šta utiče na izbor preferencija, političke nauke (a pre svega politička komunikacija) ostaju na ontološkom, a ne empirijskom naučnom nivou. Taj nivo u društvene nauke uvodi bihejvioralna ekonomija. Da bi se došlo do korisnih naučnih zaključaka, važno je implementirati ono što uslovljava bilo kakvu odluku ili akciju glasača. To se postiže uključivanjem u računice svega onog što se dešava pre izbora i formira u glasačevom socijalnom okruženju utičući na njegovu prirodu kasnijeg ponašanja. Uvođenjem glasanja kao „dinamičke socijalne ekspresije“²⁰⁷ Todd Rodgers pravi pomak ne samo u bihejvioralnoj i političkoj teoriji, već pravi strategiju u praktičnoj politici koja bi državama mogla uštedeti znatna budžetska sredstva u narednim godinama, a sisteme učiniti demokratskijim povećanom izlaznošću i masovnijim izjašnjavanjem građana. Implikacije o načinu političkog komuniciranja sa visokim nivoom razvijenosti komunikacionih tehnologija i njihovog učešća u svakodnevnom životu glasača do kojih su ovi naučnici došli dovode do veće merljivosti izbornog ponašanja izbegavajući prepuštanje mnogih relevantnih pitanja slučaju. Velika prednost multidisciplinarnog pristupa je u tome što se može primeniti i na ostale oblasti. Tako je Erik Pozner došao na ideju o implementiranju društvenih normi u zakonodavnu politiku čime bi se znatno moglo smanjiti kršenje zakona ukoliko ih prilagodimo onome što građani uzimaju u obzir donošenjem svojih izbora.

²⁰⁷Todd Rogers, Craig R. Fox i Alan S. Gerber, „Rethinking Why People Vote: Voting as Dynamic Social Expression“, u The Behavioral Foundations of Public Policy, ed. Eldar Shafir, New Jersey: Princeton University Press, 2013, 95.

LITERATURA

- Todd Rogers, Craig R. Fox i Alan S. Gerber, „Rethinking Why People Vote: Voting as Dynamic Social Expression“, u The Behavioral Foundations of Public Policy, ed. Eldar Shafir, New Jersey: Princeton University Press, 2013
- Eric A. Posner, „Law and Social Norms“, Harvard University Press, 2002
- Hal Malchow, „Predicting Turnout in a Presidential Election“, Campaigns & Elections, 2004
- Martin Harrop, William Lockley Miller, Elections and Voters: A Comparative Introduction, Macmillan Education, 1987
- Jocelyn A. J. Evans, Voters and Voting: An Introduction, SAGE Publications, 2004
- Sasha Issenberg. „Nudge the Vote.“ The New York Times Magazine, 29.10. 2010., sektor politika, pristupljeno 10.4.2015.
- <https://www.youtube.com/watch?v=Fn82cNy52a4>, sajtu pristupljeno 20.3.2015.
- http://www.dusanpavlovic.in.rs/mypage/Blog/Entries/2012/6/23_Drustvene_norme_i_racionalni_izbor_%281%29.html, sajtu pristupljeno 5.2.2015.

SUMMARY

“The paradox of voting”¹ is just one of many examples of prosocial behavior that can not be easily explained by traditional theories of explanation of human behavior. Efforts to explain unique voting mechanism that motivates people in the very act of voting is losing it’s support in modern research. A typical example of attempts to explain the vote by one unifying motive is given by Eric Posner² who argues that people vote for enlargement of their reputation – the one who votes sends it’s signal to the community that he is cooperative player who is ready to act according to the rules of the community. This brings benefit to the voter - the desire of others to cooperate with him in some future interactions. So, voting is the act of instrumental, rational choice. One of the assumptions of rational choice is the existence of preferences (which are the cause of behavior). However, what rational choice theory does not explain is the origin of preferences. This is just one more reason why it’s complicated for her to predict the direction of behavior completely. In order to explain the behavior, we should take into account the bigger picture of human motivation, as well as the mechanisms by which they are created and circumstances that are capable of running them.

A good example of a theory that could explain the phenomenon of the human voting can be found in the works of behavioral scientists who have tried to explain voting by the simple field experiments. They have found a whole series of practical guidelines to communicate with voters with the most effective impact. Assistant professor at Harvard’s Kennedy School Todd Rogers and a group of scientists Analyst Institute are including in voter behavior the running of social norms, the principle of emulation, the desire for acceptance, socially desirable behavior and similar categories that are subjected to practical tests on American elections in recent years. What they came to is the theory of voting as “a dynamic social expression”.³ I will corroborate it with “turnout table theory”⁴ by Hal Malchow who measured the optimal strategy of communication with the voters in the 2000 election in Ohio.

Ključne reči: bihevioralna ekonomija, Todd Rogers, glasanje, Hal Malchow, izbori, tabele izlaznosti, ljudsko ponašanje, teorija racionalnog izbora

Key words: behavioral economics, Todd Rogers, voting, Hal Malchow, elections, turnout table theory, human behavior, theory of rational choice

PRINCIP „ODGOVORNOST DA SE ZAŠTITI” (RESPONSABILITY TO PROTECT) KAO PRETNJA PO DRŽAVNU BEZBEDNOST

1.Uvod

U ovom radu osnovno pitanje biće da li je princip *Responsability to Protect* koji je donet Rezolucijom Generalne Skupštine Ujedinjenih Nacija pretnja po nacionalnu bezbednost države na koju se ovo pravilo primenjuje. Takođe, napomenuću osnovne postulate na kojima je ovaj princip zasnovan. Pokušaću da odgovorim da li je moguće da međunarodna zajednica zaštiti ljudsku bezbednost a da pritom ne naruši državnu bezbednost. U odgovoru na ovo pitanje koristiću dva primera tj dve vojne intervencije koje su koristile princip *Responsability to Protect* (R2P nadalje) kao osnovni motiv na koji su se velike sile pozvale pri svojoj odluci o intervenciji. Na kraju, osvrnuću se na legitimitet ovog pravila i eventualne nove načine korišćenja ovog principa a ne vojne intervencije koje direktno ugrožavaju teritorijalni integritet jedne države i njen politički sistem.

2. Pravni začeci i pravno razumevanje državne i ljudske bezbednosti

Poveljom Ujedinjenih Nacija definisani su osnovni principi i pravila po kojima se uređuju uzajamni odnosi između država. Po Povelji UN postoje osnovna prava koja država ima u međunarodnoj zajednici samim tim što postoji i sve država u obavezi su da poštuju ta prava: suverenitet, nezavisnost, jednakost, nemešanje u poslove drugih država i zabrana intervencije.²⁰⁸ Konkretno, za pojam zabrane intervencije najznačajnija je Rezolucija 2225 Generalne Skupštine UN o primeni deklaracije o nedopustivosti mešanja u unutrašnje poslove država i zaštiti njihove nezavisnosti i suverenosti.²⁰⁹ U ovoj rezoluciji potvrđuje se načelo prema kome je zabranjeno mešanje u poslove druge držve, njihov politički sistem i vojna i svaka druga intervencija nad državom od strane druge države. S druge strane Ujedinjene Nacije donele su i skup pravila koja se tiču ljudskih prava i njihove zaštite od samovolje države i kršenja prirodnih prava čoveka. Pre svega to je Univerzalna Deklaracija o pravima čoveka. Zatim su nastali Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima koji su primenjivani kao pravni propisi obavezni za svaku državu bez izuzetka. Osnovno načelo ovih paktova jeste da je država pre svih odgovorna da poštuje pravila pojedinaca, da ih obezbedi i štiti. Po mom mišljenju najpotpunija definicija ljudske bezbednosti je autora Bajpaia „Ljudska bezbednost odnosi se na zaštitu lične bezbednosti pojedinca slobodu od direktnih i indirektnih pretnji nasiljem. Promovisanje ljudskog razvoja i koncepta dobre uprave, a kada je to potrebno i kolektivna upotreba sankcija i sile su od ključnog značaja za upravljanje ljudskom bezbednošću. Države, međunarodne organizacije, nevladine organizacije i druge grupe u građanskom društvu zajedno su od vitalnog značaja za perspektivu ljudske bezbednosti”²¹⁰

²⁰⁸Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations Among States in Accordance with The Charter UN; Deklaracija UN 2625 (XXV), MJPID SFRJ, 1970.

²⁰⁹Isto

²¹⁰Bajpai, Kanti (2000): The Idea of a Human Security Audit, Joan B. Kroc Institute Report 19

Dakle, skoro svaka definicija ljudske bezbednosti napominje prvo državu kao glavnog aktera koji treba da obezbedi ljudska prava, sačuva ljudske živote i unapredi život svakog pojedinca u njoj.

2.1 Nastanak principa Responsibility to Protect

Slučajevi genocida i masovnog kršenja ljudskih prava i sloboda države nad svojim građanima u mnogim regionima sveta (Ruanda, Darfur, Burundi itd) dovelo je do debate u međunarodnoj zajednici da li je humanitarna intervencija opravdana u cilju zaštite nevinih civila i kršenja njihovih osnovnih prava od strane države. Ovakvo stanje svesti u međunarodnoj zajednici dovelo je do toga da se stvaraju pravila, načela koja bi ozakonila međunarodnu intervenciju u cilju zaštite civila i njihovo stradanje u ugroženim delovima sveta. Već ovde mogu konstatovati da u samom međunarodnom pravu postoji izvesna netrpeljivost između pravila o državnoj bezbednosti i ljudskoj bezbednosti i razne dileme političke i moralne prirode kojoj od ove dve bezbednosti treba dati prednost i u kojim slučajevima. Da li je opravdano prekršiti državnu suverenost i njen teritorijalni integritet kao osnovno načelo na kom je zasnovano celo međunarodno pravo i dati prednost ljudskoj bezbednosti kada je ugrožena i intervenirati? Da li je vojna intervencija jedini način da spreče stradanje a pritom prekrši suverenit države? Da li je nemešanje u poslove druge države mrtvo slovo na papiru? I zašto se u pojedinim slučajevima međunarodna zajednica opredeljuje na intervenciju u cilju zaštite civila a u drugim slučajevima nema odgovora?

Na pedesetčetvrtom zasedanju Generalne Skupštine UN-a 1991 godine, generalni sekretar UN Kofi Anan pozvao je na članice da spreče „Još jednu Ruandu”.²¹¹ Načelo Responsibility to Protect prvi put je predstavljeno u izveštaju Međunarodne komisije za intervenciju i državni suverenitet 2001. godine. Komisija je formirana na pitanje Kofija Anana kada je dužnost međunarodne zajednice da interveniše u humanitarne svrhe. Komisija je postavila pitanje kada se državna suverenost mora pokoriti kako bi se zaštitila osnovna pravila humanitarnog i međunarodnog prava.²¹² Izveštaj je predstavio ideju kojom se državna suverenost može suspendovati ukoliko država krši ljudska prava i strada ogroman broj nedužnih civila. Suverenitet se tada prenosi na međunarodnu zajednicu koja će sprečiti nedela države svojim intervencijama. Po mišljenju Komisije koji je predstavljeno u izveštaju vojna operacija opravdana je u dva slučaja: da bi se sprečili veliki gubici ljudskih života kada postoji državna namera da ih uništi i kada je država slaba da spreči takve incidente i nije u mogućnosti da deluje, do međunarodne vojne intervencije treba da dodje.²¹³ Na Samitu Generalne skupštinem 2005. godine članice UN prihvatile su ovaj princip. Dva su ključna aspekta R2P: država ima prvenstvenu odgovornost, međunarodna zajednica ima odgovornost da regulje pod nečovečnim okolnostima.²¹⁴

3. Principi na kojima je zasnovan Responsibility to Protect

Komisija je u svom Izveštaju navodi i principe koji moraju biti ispunjeni da bi usledila vojna intervencija. Prvi je „princip dobrih namera” prema kome se moraju ustanoviti preciznija pravila, kriterijumi i standardi prema kojima se interveniše.²¹⁵ Ovo pravilo se pre svega odnosi na procenu toga koja si zločini u pitanju i da li je na njih primenljiv R2P.

Dakle, već kod prvog principa vidi se problematičnost principa R2P. Ko treba na terenu nepristrasno da proceni o kojim se zločinima radi, da li se masovno krše prava ljudi i kako se može sprečiti nepreciznost u proceni. Drugo, mora postojati legitimitet za vojnu intervenciju.²¹⁶ Tu se pre svega misli na to da je jedino opravdanje za intervenciju ljudska bezbednost a ne svrgavanje režima, ekonomska i politička korist i interesi velikih sila. Upravo ovaj princip legitimiteta po mom mišljenju najveća je pretnja po državnu bezbednost što pokazuju i dva primera vojnih intervencija izvršene pozivajući se na princip R2P. Pod parolom zaštite ljudskih prava međunarodna zajednica mnogo puta kršila je osnovne principe Povelje UN koji se odnose na državni suverenitet. Ono što je najčešće bio i slučaj posledice tih intervencija bile su još veći broj civilnih žrtava, razoren državni suverenitet da bi na kraju usledilo i mešanje velikih sila u unutrašnje poslove tih država kako bi kreirale vlade po svojoj meri. U svakom slučaju, mišljenja sam da su štetne posledice bile veće posle vojne intervencije. Treći princip odnosi se na to ko bi trebalo da interveniše u takvim slučajevima. Po Izveštaju takav organ nesumnjivo je Savet Bezbednosti.²¹⁷ Dakle, odluku o sudbini države koja je suočena sa krizom u rukama je nekoliko država sveta i njihovih političkih, ekonomskih, socijalnih i mnogi drugih interesa ukrštaju se i donosi se odluka o kojoj se najmanje pita država koja će biti suočena sa vojnom intervencijom i kršenjem njenog teritorijalnog integriteta od strane velikih sila. Poslednji princip bavi se pitanjem kako praktično primeniti R2P. Pre svega naglašava se da vojna intervencija nije jedini put već da se treba pozabaviti preventivnim i edukativnim sredstvima koja treba da spreče kršenje ljudskih prava. Spominje se i odgovornost da se spreči da se dogode sukobi koji bi u ogromnoj meri ugrozili živote nedužnih civila, odgovornost da se regulje na takve zločine a ne da međunarodna zajednica bude paralisana kao u slučaju Bosne, Ruande i odgovornost da se obnovi država posle vojnih intervencija.²¹⁸ Moje mišljenje je da princip R2P može biti uspešan jedino ako se sredstva usmere na edukativne mere i prevenciju kršenja ljudskih prava i pomoć državi koja je slaba u svakom smislu da razvije sredstva i instrumente kojim može adekvatnije da zaštiti svoje građane.

4. Praktična primena principa u kriznim područjima

Prvi put je 2011. Godine princip R2P iskorišćen kao osnov za kolektivnu akciju, Rezolucijom Saveta Bezbednosti UN, čime je pokušano da se po prvi put praktično pokaže delotvornost ovog principa. Međutim vojne intervencije u Libiji i Obali Slonovače pretepele su ozbiljne kritike, uključujući i kritike stalnih članica Saveta Bezbednosti.²¹⁹ Pre svega možemo reći da ovaj princip izazvao velike kritike jer pre svega asocira na vojne intervencije kao jedini način na koji se ljudska prava mogu zaštititi. Ono što se takode može zaključiti jeste da se u ova dva slučaja nije pokušalo alternativnim sredstvima da se spreči kršenje ljudskih prava već je odmah usledila vojna intervencija koja je prekršila državni suverenitet. Osnovno pitanje je da li je motiv za intervenciju bila isključivo ljudska bezbednost ili su interesi bili svrgavanje režima, interesi velikih sila i njihovi ekonomski interesi i to sve pod parolom zaštite ljudskih prava. Bombardovanje u Libiji izazvalo je mnogo žrtava među civilima²²⁰ što je još više dovelo do mišljenja da je cilj srušiti režim, ugroziti državnu bezbednost a ne zaštititi civile. Novom rezolucijom Saveta bezbednosti iste godine suptilije je dato ovlašćenje za vojnu intervenciju ovoga puta u Obali Slonovače. Rezolucijom dato je ovlašćenje mirovnim snagama da upotrebe „sva neophodna sredstva” kako bi zaštitili civile.²²¹

²¹¹Cristina Gabriela Badescu: Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect Security and human rights, Introduction 2, Global Politics, Routledge, Taylor and Francis Group

²¹²Responsibility to Protect 2013. „Learn about our Coalition” Pristupljeno 30. decembra <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/about-rtop/learn-about-rtop>

²¹³Responsibility to Protect, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, Pristupljeno 2 januara <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report-1.pdf>

²¹⁴Cristina Gabriela Badescu: Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect Security and human rights, Introduction ,Global Politics, Routledge, Taylor and Francis Group

²¹⁵James Pattison, Humanitarian intervention and Responsibility to Protect, 7-15

²¹⁶Isto

²¹⁷Isto

²¹⁸Isto

²¹⁹Institut Klingendel, Ko se plaši odgovornosti da se zaštiti, 2012. Kejs Homan; Marijane Dikas-Rožije

²¹⁹Isto

²²⁰A/HRC/19/68, 2. mart 2012, Report of the International Commission of Inquiry on Lybia, 84-89.

²²¹Rezolucija Saveta Bezbednosti 1795(2011) preambula I tačka 6

Ovom rezolucijom daje se prednost jednoj političkoj grupaciji u odnosu na drugu i navodi se da Loran Gbagboa predstavlja „glavnu pretnju osoboblju UNOCI i civilnom stanovništvu Obale Slonovače.²²² I ovde možemo da zaključimo da se Rezolucija ne odnosi samo na ljudska prava već i na smenjivanje režima, što možemo podvesti pod mešanje u unutrašnje poslove druge države i direktno kršenje međunarodnog prava i suvereniteta države. Glavna primedba ovim vojnim operacijama bila je da misija ne odgovara na kršenje ljudskih prava od strane Uatarinih pristalica (koga su UN podržavale) samim tim ocena je bila da su UN nepristrasne u korišćenju načela R2P.²²³ Kao što možemo zaključiti u oba slučaja vojne intervencije nisu se vodile da bi se zaštitila ljudske žrtve, ili im to nije bio primarni cilj iako su koristile R2P kao „zvezdu vodilju” svojih intervencija. Dakle ako Savet Bezbednosti odobrava intervencije koje treba da spreče zločine nad civilima a stvarni cilj vojne intervencije je u stvari rušenje režima ili ekonomska korist, pitanje je kako možemo imati poverenje da će neka sledeća intervencija sprečiti stradanja ljudi, a da neće ulaziti u političke odnose na terenu? Mišljenja sam da je intervencija imala za cilj rušenje državnog suvereniteta i nezavisnosti i samim tim i bezbednosti države, a da je sprečavanja genocida ili etničkih čišćenja na području bio izgovor za vojnu intervenciju. Najnoviji slučaj kada se videlo da princip R2P neće postati praksa u međunarodnoj zajednici, jeste rat u Siriji. Pobornici vojne intervencije na Siriju pozvali su se na R2P zbog postojanja velikog broja žrtava. Međutim do vojne intervencije nije došlo (još uvek). Razlozi su mnogobrojni, moj zaključak je da do intervencije nije došlo jer su prethodne bile neuspešne u sprečavanju zločina nad civilima, jer su kršile Povelju UN, ugrožavale državnu bezbednost i nezavisnost, zbog interesa zemalja koje intervenišu. Ovog puta, interesi velikih zemalja bili su u direktnom sukobu, i zbog toga je princip R2P i ostao samo slovo na papiru, što se tiče rata u Siriji.

²²²Isto, tačke 3,4 i 9

²²³Institut Klingendel, Ko se plaši odgovornosti da se zaštiti, 2012. Kejs Homan; Marijane Dikas-Rožije

5. Zaključak:

Da li je međunarodnoj zajednici potreban princip Responsibility to Protect?

Pobornici humanitarne intervencije i oni koji veruju da pravilo R2P može postati jedna od vodećih normi međunarodnog prava naglašavaju da je najveći neuspeh „državocentrične bezbednosti taj što nije uspela da ostvari svoj glavni cilj a to je zaštita pojedinca”²²⁴ Dakle, po ovome država nije ispunila obavezu iz društvenog ugovora i da nije uspela da zaštiti bezbednost pojedinaca i zbog toga pravo zaštite pojedinaca treba da pređe u ruke međunarodne zajednice. Međutim, nisam saglasna sa takvim takvim mišljenjem jer smatram da je država i dalje jedini akter koji je zadužen za ljudsku bezbednost pojedinaca koji žive u njoj, jer raspolaže „monopolom na legitimno fizičko nasilje” kako je Veber definisao državu, kojim građane štiti od unutarnjih problema i sukoba unutar države. Shodno tome i pravima koja su joj dodeljena Poveljom UN, država treba da ostane jedini akter koji je zadužen za bezbednost svojih građana. Mišljenja sam da međunarodna zajednica treba da pomogne, pogotovu slabim državama tj državama koje su suočene sa krizama na svojoj teritoriji, da štite prava svakog pojedinca, da ga unaprede i da deluju tako što će saradivati sa državama kojima je pomoć neophodna.

Moj zaključak je da princip Responsibility to Protect jeste pretnja po bezbednost države. Princip je usvojen kako bi se legalizovala vojna intervencija i kako bi međunarodna zajednica pod geslom zaštite ljudskih prava mogla da naruši suverenitet i nezavisnost pre svega slabih država. Samim tim odluke o intervenciji donose se u zavisnosti od „sfere uticaja” velikih sila, a ne zbog ljudskih prava. Smatram da se princip R2P zbog toga može tumačiti na svakom primeru drugačije i da ne može postojati objektivnostu njegovom primenjivanju. Princip može biti uspešan ako se usresredi na prevenciju sukoba, i pomoć državi u svakom smislu (novčano, u ljudstvu, posrednstvom nevladinih organizacija koje se bave zaštitom civila itd) da sukobe suzbije ako su oni već izbili i zaštiti civile, edukaciju slabih država o važnosti ljudskih prava. Ukoliko je kršenje prava pojedinaca u nekoj zemlji preveliko i mora doći do nekog vida intervenisanja međunarodne zajednice, možemo se zapitati da li u budućnosti međunarodna zajednica može intervenisati ali da cilj bude isključivo spašavanje civila, a ne kršenje državnog suvereniteta, teritorijalnog integriteta i nezavisnosti, destabilizacija i rušenje režima koji nije po volji velikim silama i slično. Ostaje da vreme pokaže kako će se u budućnosti primenjivati princip R2P i da li će kritike posle vojnih intervencija u Libiji i na Obali Slonovače, kao i neuspešni pokušaj vojne intervencije na Siriju, uticati da se ovaj princip drugačije koristi.

²²⁴Owen, Taylor (2004): Human Security – Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition, Security Dialogue, Vol 35 No 3., pp. 373 – 387.

LITERATURA

- Cristina Gabriela Badescu: Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect Security and human rights, 2011. Global Politics, Routledge, Taylor and Francis Group
- James Pattison, Humanitarian intervention and Responsibility to Protect 2010, Oxford University Press
- Owen, Taylor Human Security – Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition, Security Dialogue, 2004.
- Andreas Kreg, Motivations for Humanitarian Intervention, 2013, Springer str 3-56
- ICCIS Responsibility To Protect, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty
- Ujedinjene nacije Povelja UN 1945
- Institut Klingendel, Ko se plaši odgovornosti da se zaštiti, 2012. Kejs Homan; Marijane Dikas-Rožije
- Rezolucija Saveta Bezbednosti 1795(2011) preambula I tačka 6

SUMMARY

The field of human and state security have always been closely linked and often contradictory. In the case of wars, unrest and internal conflicts issue of human victims and suffering of the people still shocks the international community. In the 21st century the key question is which type of security to give priority in the cases of internal conflict within a state. Solving this dilemma contributed to the adoption of the principle of Responsibility to Protect. This principle puts human security at the forefront and legalizes military intervention in crisis areas. In this paper will be discussed about the about the principle, its origin and postulates on which it is based. Also it will be criticized from the standpoint of legitimacy. Practical application and military interventions are an important part of this paper, where we challenge the necessity of Responsibility to protect the international community.

Keywords: Human security, National security, Responsibility to Protect, Military intervention

Ključne reči: Ljudska bezbednost, bezbednost države, princip Odgovornost da se zaštiti, vojne intervencije

KIPARSKI MODEL: (NE)MOGUĆE REŠENJE ZA KOSOVO

1. Uvod

Međunarodni sud pravde je 22. jula 2010. godine dostavio svoje savetodavno mišljenje o legalnosti unilateralnog proglašenja nezavisnosti Kosova 2008. godine. Ubedljivom većinom od 10 glasova prema 4, Sud je zaključio da proglašenje nezavisnosti kao takvo nije protivno međunarodnom pravu.²²⁵ Ovaj zaključak naišao je na negativne reakcije u Republici Srbiji. Međutim, treba imati na umu da Međunarodni sud pravde nema nadležnost da ekstenzivno tumači pitanja koja pred njega podnesu zainteresovane strane. Shodno postavljenom pitanju, sudije su se više koncentrisale na to da li je u međunarodnom pravu dozvoljen akt proglašenja nezavisnosti *per se*, ne toliko na činjenicu da li je taj akt po svojoj prirodi bio legalan, i da li je simbolizovao narušavanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta Republike Srbije.²²⁶ Da je pitanje o proglašenju nezavisnosti Kosova bilo drugačije formulisano, mogao se očekivati i drugačiji ishod savetodavnog mišljenja.

Prošlo je sedam godina od proglašenja nezavisnosti Kosova, pet godina od savetodavnog mišljenja Suda, a u međuvremenu Republika Srbija ostala je istrajna na svom putu evrointegracija. U septembru 2013. godine stupio je na snagu Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, a januara 2014. godine u Briselu je održana međuvladina konferencija Srbije i EU, čime je označen početak pristupnih pregovora na političkom nivou.²²⁷ Uprkos tome, Srbija do sada nije otvorila nijedno poglavlje od ukupno 35 poglavlja. Najkontroverznije od svih je upravo poslednje, odnosno 35-to Poglavlje pod naslovom Ostalo. Ovo Poglavlje predviđeno je za svaku zemlju koja iskaže želju da postane članica Evropske unije. Polazi se od pretpostavke da svaka zemlja sa sobom nosi nerešene specifične izazove koje nije tako lako klasifikovati. Velika verovatnoća je da ti izazovi neće biti pokriveni ostalim Poglavljima, zbog čega Poglavlje 35 ostavlja mogućnost da se svakoj zemlji izade u susret shodno njenim specifičnostima. Skoro je izvesno da će za Srbiju u okviru Poglavlja 35 imperativ biti na trajnoj normalizaciji odnosa na relaciji Beograd-Priština. U tom kontekstu, jako je bitno spomenuti i Briselski sporazum iz 2013. godine koji su potpisali tadašnji premijer Republike Srbije Ivica Dačić i premijer Kosova Hašim Tači. Implementacija ovog sporazuma do sada je tekla uz negodovanje sa obe strane. U međuvremenu, rastao je broj država koje su priznale nezavisnost Kosova, a od toga 3 stalne članice Saveta bezbednosti i 23 članice Evropske unije.²²⁸

Pošto Kosovo nije prvi, a verovatno ni poslednji, primer secesije teritorije praćen zahtevom za međunarodno priznanje, za Srbiju je jako bitno razmotriti iskustva drugih država koje su se suočavale ili se još suočavaju sa sličnim problemima. Kad dođe do secesije jednog dela njene teritorije, glavno pitanje za državu je kako se na međunarodnoj sceni izboriti sa ovakvim izazovom. U cilju da se rasvetle moguća rešenja, u ovom radu biće razmotren slučaj normalizacije odnosa na Kipru, s obzirom da je Kipar postao članica Evropske unije 2004. godine.²²⁹

²²⁵<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/16010.pdf>, (pristupljeno 17.05.2015.)

²²⁶ibid.

²²⁷<http://eupregovori.bos.rs/hronologija-odnosa-srbije-i-eu.html>, (pristupljeno 17.05.2015.)

²²⁸<http://www.kosovothankyou.com/>, (pristupljeno 24.05.2015.)

²²⁹http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/cyprus/index_en.htm, (pristupljeno 17.05.2015.)

2. Slučaj Kipra

2.1 Kratka istorija sukoba

U talasu dekolonizacije koji je usledio nakon Drugog svetskog rata, ostrvska Republika Kipar stekla je nezavisnost od Velike Britanije 1960. godine. U tom trenutku, populaciju Kipra činilo je oko 77% Grka i 18% Turaka.²³⁰ Ustav Republike predviđao je podelu vlasti između dve dominantne etničke grupe, odnosno grčkog predsednika i turskog potpredsednika koji bi bili izabrani svako od svoje zajednice.²³¹ Sporazum koji su potpisale Velika Britanija, Grčka i Turska garantovao je teritorijalni integritet Kipra.²³² Uprkos svim ovim garancijama, vremenom su se pojavile različite aspiracije dve najveće etničke grupe na Kipru. Većina Grka zagovarala je ujedinjenje celog ostrva sa Grčkom, dok je turski deo stanovništva izražavao želju o podeli ostrva i eventualnom pripajanju turskog dela ostrva Turskoj.

Od sticanja nezavisnosti, Kipar je funkcionisao kao stabilan politički sistem samo u periodu od 1960. do 1963. godine.²³³ Međuetnički sukobi kontinuirano su izbijali tokom šezdesetih godina, što je u jednom trenutku rezultiralo povlačenjem predstavnika turske zajednice iz svih zvaničnih institucija. Kako bi sprečile dalju radikalizaciju sukoba, Ujedinjene nacije su 1964. godine uspostavile mirovnu misiju na Kipru (United Nations Peacekeeping Force in Cyprus, UNFICYP).²³⁴ Kada je 1974. godine uz pomoć grčke vojne hunte neočekivano smenjen kiparski predsednik Makarios, Turska je iskoristila ovaj događaj i pozivajući se na Sporazum o garanciji teritorijalnog integriteta, poslala svoje trupe na ostrvo. U ovoj akciji turske vojne trupe uspele su da zauzmu više od jedne trećine ostrva. Početkom naredne godine turski deo Kipra proglasio je svoju vladu, a 1983. godine lider turske zajednice proglasio je Tursku Republiku Severni Kipar.

Period od 1974. do 2002. godine obeležen je nizom neuspešnih pokušaja da se sukob prevaziđe. Ovakvom ishodu doprineli su različiti stavovi sukobljenih strana. Grčka strana insistirala je da njihova međunarodno priznata vlada prenese određena ovlašćenja na tursku zajednicu koja bi se potom priključila jedinstvenoj kiparskoj republici. Turska strana je međutim pristajala na ujedinjenje samo u formi federacije.

2.2 Ananov plan i Evropska unija

Iako rešenje sukoba nije bilo na vidiku, Kipar je uspeo da pristupi carinskoj uniji Evropske zajednice, i 1990. godine podneo zahtev za članstvo.²³⁵ Evropska komisija izdala je mišljenje da Kipar zadovoljava uslove iz Kopenhagena i da shodno tome može postati članica zajednice.²³⁶ Ovde treba napomenuti da je kiparska vlada podnela aplikaciju za članstvo u ime celokupne populacije na ostrvu, čemu se protivio turski deo zajednice pozivajući se, između ostalog, na Ustav koji im daje pravo da ulože veto na svaku odluku koja se tiče spoljne politike Kipra. Komisija je odbacila ovakve argumente i pregovori su otpočeli 1998.

Pozitivni pomaci u razrešenju spora zabeleženi su 2002. godine kada je Generalni sekretar UN-a, Kofi Anan, izneo nacrt sporazuma koji je predviđao jednu zajedničku vladu za Kipar, koja bi imala jedinstven međunarodni subjektivitet u spoljnoj politici i odnosima sa EU.²³⁷ Prema ovom planu, dve politički jednake države, Republika Kipar i Turska Republika Severni Kipar, poštovala bi i sprovodile veći deo odluka zajedničke vlade u svojim zajednicama. Situacija je u određenoj meri zakomplikovana činjenicom da je Republika Kipar potpisala sa EU sporazum o pristupanju. Time je predviđeno pristupanje Kipra Evropskoj uniji 01.05.2004. bezobzira da li u međuvremenu dođe do stabilizacije odnosa i ponovnog ujedinjenja ostrva. Nakon višestrukih izmena Ananovog plana, održan je referendum 24.04.2004. godine, na kome je 76% grčke zajednice bilo protiv sporazuma, a 66% turske zajednice bilo za.²³⁸ Grčko odbijanje sporazuma je bilo očekivano, s obzirom da je, nakon niza izmena sporazuma, konačna verzija od preko 9000 strana dostavljena dan pre održavanja referenduma. Takođe, ovaj sporazum predviđao je da se na ostrvu zadrže turske trupe i oko 120000 pridošlica iz Turske. Indikativno je da su odluke da Kipar pristupi EU na ovaj ili onaj način, kao i da se referendum održi nedelju dana pre zvaničnog pristupa EU, imale značajan uticaj na opredeljenja obe zajednice i ishod referenduma u celini. Ugovor o pristupanju uključio je i Protokol 10, koji je ozvaničio da je Kipar kao jedinstvena država postao članica Evropske unije, ali da se pravne tekovine EU, odnosno *acquis*, neće primenjivati na severni deo ostrva na kome vlada Republike Kipra nema efektivnu kontrolu.²³⁹ Od 01. januara 2008. godine, Republika Kipar postala je članica evrozone.

2.3 Epilog

Godine 2015. Kipar je obeležio 51 godinu kako je politički podeljena nacija, i 41 godinu kako je suštinski fizički podeljena država, bez nekog trajnog rešenja na vidiku. Pokušaji da se razreši kiparski problem i ujedine dve dominantne zajednice obeleženi su nizom pregovora na različitim nivoima. Uprkos promenama turskih i grčkih lidera, tokom godina nije pronađeno rešenje prihvatljivo za obe strane. Još uvek ne postoji zajednička platforma za rešavanje niza problema koji uključuju teritoriju, svojinu, administraciju, bezbednost. Odnosi na relaciji EU-Republika Kipar-Turska Republika Severni Kipar-Turska, dodatno su zakomplikovani potencijalnim nalazištem energetske resursa u blizini severnog dela ostrva. Sa jedne strane, Republika Kipar uživa punopravno članstvo u EU i ravnopravan status sa ostalih 27 članica, dok je Turska Republika Severni Kipar priznata od strane samo dve države: Turske i Pakistana, sa druge strane. Severni Kipar je suštinski zavisn od Turske, sve svoje spoljne poslove obavlja preko nje, i bez turske pomoći praktično ne bi opstao. Najblaže rečeno, za Evropsku uniju je politički kompromitujuća činjenica da oko 30000 vojnika UN na ostrvu osigurava ono što Brisel smatra EU teritorijom i unutrašnjim granicama. Ono što je ovde bitno istaći je da zvanična Nikozija nikada nije priznala nezavisnost severnog dela ostrva, niti je secesija severnog dela priznata od strane Ujedinjenih nacija.

²³⁰<https://www.fas.org/sgp/crs/row/R41136.pdf>, (pristupljeno 23.05.2015.)

²³¹<http://www.kypros.org/Constitution/treaty.htm>, (pristupljeno 23.05.2015.)

²³²ibid.

²³³<https://www.fas.org/sgp/crs/row/R41136.pdf>, (pristupljeno 23.05.2015.)

²³⁴<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unficypr/>, (pristupljeno 23.05.2015.)

²³⁵http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/cyprus/index_en.htm, (pristupljeno 17.05.2015.)

²³⁶Angelos Sepos, "The Europeanization of Cyprus, Polity, Policies and Politics", Palgrave Studies in European Union Politics, Palgrave Macmillan, 2008., str. 40

²³⁷<https://www.fas.org/sgp/crs/row/R41136.pdf>, (pristupljeno 23.05.2015.)

²³⁸ibid.

²³⁹Angelos Sepos, "The Europeanization of Cyprus, Polity, Policies and Politics", Palgrave Studies in European Union Politics, Palgrave Macmillan, 2008., str. 45

3. Republika Srbija i Kosovo

3.1 Južna srpska pokrajina u 20. veku

Kada se u Srbiji govori o istorijskom značaju Kosova, akcenat se stavlja na period razvoja srednjovekovne srpske države. Tokom tog perioda na Kosovu su izgrađeni mnogobrojni pravoslavni manastiri i crkve, grad Prizren je jedno vreme bio srpska prestonica, a grad Peć središte Patrijaršije. Potom se narativ nastavlja na čuveni kosovski boj, tragično propadanje srpske države i dalji prodor Osmanlija na Balkan. Međutim, iz praktičnih razloga, u radu će fokus ostati na savremenoj istoriji Kosova, odnosno na period 20. veka.

Početak 20. veka Kosovo, odnosno Kosovski vilajet, je bilo provincija Otomanskog carstva. Vilajet je obuhvatao znatno veću teritoriju od današnjeg Kosova. Nakon balkanskih ratova 1912-1913. godine Kosovo je ušlo u sastav srpske države. Potom je usledio Prvi svetski rat, po čijem okončanju je Kosovo postalo deo novoformirane Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Kada je tokom drugog svetskog rata, tačnije 1941. godine, Kraljevina okupirana i podeljena, Italija je najveći deo Kosova priključila Albaniji, severni deo su Nemci zadržali u okviru okupirane Srbije a jugozapadni deo je uzela Bugarska. Po završetku Drugog svetskog rata, narodna skupština Kosova donela je odluku o proglašenju Autonomne Kosovsko-Metohijske Oblasti. Tom prilikom skupština Kosova objavila je da ne priznaje pređašnje komadanje ni svoje oblasti, niti Kraljevine, te da će ova oblast biti priključena Srbiji kao njen sastavni deo.²⁴⁰ Ovaj proglas potvrđen je na Trećem zasedanju AVNOJ-a, nakon čega je Kosovo priključeno Narodnoj Republici Srbiji kao autonomna jedinica. Naredne dve godine koje su značajno izmenile status Kosova u okviru novoformirane države, tj. SFRJ, bile su 1966. i 1974. godina. Početkom šezdesetih godina, Kosovo prvo stiče status pokrajine, a zatim se ustavnim amandmanima iz 1966. godine pokrajinama u SFRJ priznaje status konstitutivnog elementa federacije, čime sve pokrajine u okviru SFRJ suštinski stiču elemente suverene državnosti.²⁴¹ Godine 1974. donet je nov Ustav SFRJ, i novi Ustavi svih jugoslovenskih republika. Prema novim ustavnim rešenjima, teritorija Republike Srbije obuhvatala je užu Srbiju, i dve Socijalističke Autonomne Pokrajine Vojvodinu i Kosovo.²⁴² Pokrajine su dodatno osnažene time što su bile predstavljene u saveznim organima zajedno sa republikama, i imale su pravo veta u srpskoj skupštini.²⁴³ Teritorija pokrajine nije se mogla menjati bez odluke pokrajinskih skupština.

Možda prvi put, termin „Kosovo Republika!“ čuo se na protestima albanskih studenata koji su usledili nedugo posle Titove smrti 1980. godine. Tom prilikom iskristalisali su se zahtevi da Kosovo postane i zvanično sedma konstitutivna republika SFRJ. Situacija se dodatno zaoštrila krajem osamdesetih kada su, izmenama Ustava Republike Srbije, Pokrajinama oduzeta mnogobrojna ovlašćenja stečena prethodnim izmenama iz 1966. i Ustavom iz 1974.²⁴⁴ Tokom devedesetih godina konstantno je tinjao sukob na Kosovu, počev od bojkota popisa stanovništva i srpskih institucija na Kosovu, pa do formiranja paralelnih institucija od strane albanskog stanovništva. Sukobi, prvo u Hrvatskoj od 1991. godine, a potom u Bosni i Hercegovini od 1992. godine, ostavili su Kosovo izvan svačijeg fokusa. Kako su se sukobi na Kosovu nastavili, pristupilo se pregovorima u Rambujeu između albanske, srpske i delegacije međunarodne zajednice. Međutim pregovori su propali a potom je usledilo, svima već poznato, bombardovanje Savezne Republike Jugoslavije.²⁴⁵

²⁴⁰<http://pescanik.net/savremena-istorija-kosova/>, (pristupljeno 17.05.2015.)

²⁴¹ibid.

²⁴²<http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field%28DOCID+yu0130%29>, (pristupljeno 23.05.2015.)

²⁴³ibid.

²⁴⁴<http://pescanik.net/savremena-istorija-kosova/>, (pristupljeno 17.05.2015.)

²⁴⁵<http://www.nato.int/kosovo/history.htm>, (pristupljeno 19.05.2015.)

Bombardovanje SRJ obustavljeno je po donošenju Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Rezolucijom je predviđeno da Kosovo ostaje u sastavu SRJ, ali da će državna administracija imati ograničen uticaj na pokrajinu.²⁴⁶ Rezolucija u nekoliko navrata potvrđuje poštovanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta SRJ do pronalaženja konačnog političkog rešenja.

3.2 Kosovo u 21. veku

Politički život Kosova od 2000. godine bio je prvenstveno obeležen održavanjem pokrajinskih izbora, potom formiranjem koalicione Vlade i izborom Ibrahima Rugove za prvog predsednika Kosova. Savet bezbednosti je potom predstavio dokument pod nazivom Standardi za Kosovo, a zatim i implementacioni plan za ovaj dokument.²⁴⁷ Između ostalog, suština ovog plana je uspostavljanje demokratskih institucija, vladavine prava, slobode kretanja, dijalog sa Beogradom, obnavljanje ekonomije.

U narednom periodu sve su jači bili glasovi sa Kosova u korist nezavisne i suverene države. Kao korak ka konačnom razrešenju kosovskog pitanja 2006. godine predstavljen je plan Martija Ahtisarija o nadziranoj nezavisnosti. Plan je trebao da očuva multietičnost Kosova putem veće decentralizacije, ali i formiranje Srpskih opština koje bi imale privilegovane veze sa Vladom Srbije, uz široka manjinska prava za Kosovske Srbe.²⁴⁸ Plan je odbijen. Srpska strana odbijala je svaki pomen nezavisnosti Kosova, dok je albanska strana odbijala bilo kakav predlog koji podrazumeva Kosovo u okvirima Srbije. Pozivajući se upravo na Ahtisarijev plan, i uz podršku zapadnih sila, Skupština Kosova je 18.02.2008. godine proglasila nezavisnu Republiku Kosovo. Godine 2010. doneta je već pomenuta presuda Međunarodnog suda pravde, prema kojoj proglašenje nezavisnosti Kosova nije protivno međunarodnom pravu.

Od proglašenja nezavisnosti 2008. godine, pregovori o konačnom statusu Kosova i normalizaciji odnosa Beograda i Prištine kako se sve češće može čuti u izjavama zvaničnika, polako su se premeštali iz okvira UN-a u okvir Evropske unije. Sve veća zainteresovanost EU i aktivizam Visokog predstavnika EU, rezultirali su potpisivanjem Briselskog sporazuma 2013. godine u Briselu. Sporazumom je predviđeno formiranje Zajednice srpskih opština na severu Kosova po zakonima Kosova, ukidanje bezbednosnih i pravosudnih institucija Republike Srbije i formiranje jedne policije na Kosovu koja se zove Kosovska policija.²⁴⁹ Po mišljenju Koste Čavoškog, doktora pravnih nauka i profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, ovaj sporazum nije u skladu sa srpskim Ustavom i zakonima, niti sa Rezolucijom 1244.²⁵⁰ U tekstu sporazuma nigde nije pomenuta Republika Srbija.

Nezavisnost Kosova priznalo je 111 od 193 članica Ujedinjenih nacija.²⁵¹ Kosovo već ima članstvo u brojnim međunarodnim organizacijama, MMF, Svetska banka, CEFTA, FIBA, Jadranska povelja, NATO Partnerstvo za mir, samo su neke od njih. Očekuje se da će Kosovo uskoro podneti zahtev i za članstvo u UNESCO-u i Savetu Evrope. Republika Srbija još uvek nije zvanično priznala nezavisnost Kosova.

²⁴⁶http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PROPISI/rezolucija_1244_lat.pdf, (pristupljeno 20.05.2015.)

²⁴⁷<http://www.securitycouncilreport.org/chronology/kosovo.php?page=all&print=true>, str. 12, (pristupljeno 20.05.2015.)

²⁴⁸http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/182_kosovo_no_good_alternatives_to_the_ahtisaari_plan_serbian.pdf, (pristupljeno 17.05.2015.)

²⁴⁹<http://www.nspm.rs/dokumenti/tekst-plana-primene-briselskog-sporazuma.html>, (pristupljeno 28.05.2015.)

²⁵⁰<http://www.slobodanjovanovic.org/2013/05/31/akademik-kosta-cavoski-o-neustavnosti-briselskog-sporazuma/>, (pristupljeno 17.05.2015.)

²⁵¹<http://www.kosovothankyou.com/>, (pristupljeno 24.05.2015.)

4. Zaključak

Iako se potencira da je Kosovo slučaj sui generis, lako je pronaći niz sličnosti u kiparskom i kosovskom primeru. Pre svega, primetna je komplikovana istorijska komponenta u generisanju sukoba na Kipru i u Srbiji. Obe države imale su iskustva sa stranom upravom, eufemistički rečeno. Demografska previranja na ovim prostorima, u različitim fazama konstituisanja država, primetna su u oba slučaja. Rezultati ovih procesa bili su dominantna grupisanja etničkih grupa u pojedinim delovima države i podele po etničkim linijama. Eskalacija netrpeljivosti između dve dominantne grupacije, praćena oružanim sukobima, takođe je zajednička za oba slučaja. U oba slučaja zanimljiva je i dramatična odluka nezadovoljne strane da napusti zvanične institucije u znak protesta. Ni Kipar ni Srbija nisu priznali secesiju na svojoj teritoriji. Takođe, jasna je opredeljenost obe države za članstvo u Evropskoj uniji. Ono što nije jasno je zašto za Srbiju kiparski model nikad nije predstavljao realnu opciju, i zašto je Zapad uporan u podsećanju da je od krucijalne važnosti da Srbija i formalno prizna nezavisnost Kosova. Zapravo, može se reći da se Zapad deli na one koji potenciraju formalno priznanje i one koji zagovaraju normalizaciju odnosa Beograda i Prištine.

Kipar je paralelno vodio pregovore o pristupanju EU i pregovore o rešavanju sukoba. Uprkos tome što rešenje sukoba nije bilo izvesno, Kipar je kao jedinstvena država postao član EU uz kompromisno rešenje da se *acquis* neće primenjivati na spornu teritoriju sve do razrešenja sukoba. Danas, kiparski sukob mnogi teoretičari međunarodnih odnosa svrstavaju već u zamrznute sukobe. Sa druge strane, nalazi se Kosovo koje de facto praktikuje svoj međunarodni subjektivitet, a za Srbiju se i dalje kao majka svih uslova ispostavlja normalizacija odnosa Beograda i Prištine pre nego što uopšte bude govora o otvaranju bilo kog od 35 Poglavlja. Ovde se jasno vidi različit pristup Evropske unije povodom sličnih pitanja. Argument da EU ne želi još jedan Kipar u svojim granicama i da je zbog toga važno da Srbija što pre normalizuje odnose sa (svojom?) južnom pokrajinom, jednostavno nije dovoljan. Primajući Kipar u svoje članstvo EU je sama stvorila precedent koji sada pokušava da zanemari. Pri tome, u slučaju Kipra, Evropska unija je jasno bila na strani principa očuvanja teritorijanog integriteta i suvereniteta i nije je mnogo brinula de facto izolacija severnog dela ostrva. Sa druge strane, Kosovo je daleko od bilo kakvog oblika izolacije u međunarodnim odnosima. Prema tome, i dalje ostaje nejasno zašto za Srbiju u očima Evropske unije nije realan kiparski *modus operandi*, kada je potpisivanjem Briselskog sporazuma Srbija faktički odbacila Rezoluciju 1244 i prilično jasno stavila do znanja da je posvećena evrointegracijama.

U ovakvim okolnostima, insistiranje da Srbija formalno prizna nezavisnost Kosova, dok se uslučaju Kipra to nije očekivalo niti se očekuje, može se protumačiti samo kao hirovito produžavanje i ovako bolnih procesa evrointegracija. Pri tome, ako se uzme u obzir da za kiparski sukob još uvek nije pronađeno trajno rešenje čak ni u okvirima EU, zašto se očekuje da će takvo rešenje biti pronađeno za Srbiju van okvira EU.

LITERATURA

- Angelos Sepos, "The Europeanization of Cyprus, Polity, Policies and Politics", Palgrave Studies in European Union Politics, Palgrave Macmillan, 2008.
- Economides Spyros, Ker-Lindsay James and Papadimitriou Dimitris, "Kosovo: Four Futures", Routledge, 2010.
- Christalla Yakinthou, "Political Settlements in Divided Societies: Consociationalism and Cyprus", Palgrave Macmillan, 2009.
- <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/16010.pdf>
- <http://eupregovori.bos.rs/hronologija-odnosa-srbije-i-eu.html>
- <http://www.kosovothanksyou.com/>
- http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/cyprus/index_en.htm
- <https://www.fas.org/sgp/crs/row/R41136.pdf>
- <http://www.kypros.org/Constitution/treaty.htm>
- <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unficyp/>
- http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/cyprus/index_en.htm
- <http://pescanik.net/savremena-istorija-kosova/>
- <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field%28DOCID+yu0130%29>
- http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PROPISI/rezolucija_1244_lat.pdf
- <http://www.securitycouncilreport.org/chronology/kosovo.php?page=all&print=true>, str. 12
- <http://www.nspm.rs/dokumenti/tekst-plana-primene-briselskog-sporazuma.html>
- <http://www.slobodanjovanovic.org/2013/05/31/akademik-kosta-cavoski-o-neustavnosti-briselskog-sporazuma/>
- [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/182_kosovo_no_good_alternatives_to_the_ahtisaari_plan_serbian.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/182_kosovo_no_good_alternatives_to_the_ahtisaari_plan_serbian.pdf)
- <http://www.nato.int/kosovo/history.htm>

SUMMARY

Since the Kosovo independence from 2008., Serbia has been struggling to preserve its sovereignty and territorial integrity in the eyes of the international community and Serbian citizens. However, attempts to normalize relations between Belgrade and Pristina are burdened with historical, ethnographic and war components. UN resolution 1244 and Brussels agreement have not been able to resolve the conflict between the principle of territorial integrity and people's right to self-determination. Thus, the outcomes of this process have remained uncertain. Although Serbia has never recognized Kosovo independence, it becomes clear more than ever that the recognition of Kosovo independence is crucial if Serbia plans to advance in European integrations.

For that reason, it is very important to consider experiences of other countries who have faced with similar problems on their territory. In this context, the Cyprus case turns out like a possible role model for Serbia, since the Cyprus also had a problem with secession of one part of its territory but it still managed to become a part of European Union.

Ključne reči: Kosovo, Srbija, Kipar, EU, nezavisnost, secesija

Keywords: Kosovo, Serbia, Cyprus, EU, independence, secession

TOOLS OF THE TRADE – A GUIDE TO SMOTHERING INDEPENDANT JOURNALISM

1. Introduction

*“The media in Serbia are free to write whatever the government thinks they should”
- Aleksandar Mitrovic*

The main purpose of this paper is to answer the question that anyone living in Serbia today has wondered about – what happened to all the journalists? Serbia is a country that has seen its share of prosecuted journalists. During the 1990s and the rule of Milosevic, several prominent journalists were brutally murdered²⁵², radio and TV stations were shut down on a daily basis, and draconic fines were imposed on newspapers and their editors.²⁵³ Many say that since then the ways of smothering free speech have been **much more refined** – the oppressors, after all, have had ample opportunity to perfect their skills. It is important to note that the man who was responsible for carrying out the infamous 1998 Law on Information was none other than Aleksandar Vucic, the current Prime Minister of Serbia. The 2014 EU Progress Report for Serbia stresses that *„a growing trend of self-censorship, undue influence on editorial policies, and a series of cases of intervention against websites, are detrimental to freedom of the media and adversely affect the development of professional and investigative journalism.”*²⁵⁴ In the following text we are going to analyze the way the legal system is used **to intimidate and silence** journalists – by passing sentences which are met with disbelief by the international community, by not prosecuting physical and verbal threats, and by not enforcing existing laws that include safeguards against financial dependence of the media. We are going to argue that there are **three main ways to silence a journalist**. Number one – deny them funding. Two – openly criticize, intimidate... Finally, deny them access to information and sources. To wrap up, there is a final cautionary tale – if you are a journalist in Serbia, never leave your front door open.

2. Tool No. 1: Bring them to the edge financial ruin

When it comes to **financial independence** of the media a good starting point is the 2011 Report Media Pressures (hereinafter: 2011 Report) published by the Anti-Corruption Agency, a Serbian government body. The 2011 report cited three main problems that affect media liberties in Serbia: **a)** intransparency of media ownership; **b)** the economic influence of state institutions on the work of the media by budget spending; **c)** the problem of the public service RTS which acts as a service for political parties and the ruling elite.²⁵⁵

²⁵²The murders of Slavko Curuvija, Milan Pantic and Dada Vujasinovic remain unresolved to date.

²⁵³One judgment in particular, passed by judge Vesna Dabetic-Trogrlic, sentencing the Daily Telegraph to pay a large sum of money pre-dated the murder of its editor-in-chief, Slavko Curuvija, by only seven months. More information in the text „Ko je ubio Slavka Curuviju“, NIN no. 2571, 6. april 2000, (in Serbian), <http://www.nin.co.rs/2000-04/06/12199.html> (last access 27.09.2015)

²⁵⁴EU Progress Report 2014, page 46.

²⁵⁵Izveštaj o pritiscima na medije, Savet za borbu protiv korupcije Vlade Republike Srbije (2011), page 3, available in Serbian at: <http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/Storage/Global/Documents/mediji/IZVESTAJ%20%20MEDIJIMA,%20PRECISCENA%20VERZIJA.pdf> (last access 20.09.2015)

On 28 August 2015, a notice appeared on the Council's webpage saying that one of their associates in writing this report had been physically attacked in front of his house.²⁵⁶ The lack of financial independence is also stressed in the 2011 EU Resolution on Serbia's progress in the process of EU integration²⁵⁷, particularly regarding the concentration of ownership and lack of transparency in the media sector. Even though there is a regulatory framework in place, in practice the structure of media ownership is still obscure. The Law on Radiodifusion expressly prohibits a company from airing if it is incorporated in a country whose laws prohibit or make it impossible to ascertain the origin of equity.

2.1 The Trials of Being a Blonde - the many lawsuits of Zeljko Bodrozic

We are now going to discuss the first tactic through the case of a local daily newspaper with unusually outspoken journalists – Kikindske novine. The story begins on 11 January 2002. It was on this day that a local Serbian newspaper, Kikindske, published an article written by Zeljko Bodrozic. In the article, titled **Born to Reform**, Bodrozic employed satire to show his discontent with the fact that even a full year after the so-called revolution, no real change happened in Kikinda. Amongst other townspeople, he mentioned a certain D Mitar Segrt, who had, like so many others, kept the office he had enjoyed while Milosevic was still in power. **Segrt then filed a lawsuit against Bodrozic**,²⁵⁸ citing libel and insult as the legal basis. The relevant parts of the disputed article allege that D Mitar Segrt was called „my friend D Mitar“ by Slobodan Milosevic before the latter ended up in prison; that Mr Segrt organized protests with Seselj against the „caging of comrade Sloba“, only to „give his party the finger“ and become a great advocate of the reforms carried out by Zoran Djindjic.

Zeljko Bodrozic participated in hundreds of similar court proceedings brought against him personally and the newspaper. Three notable cases had had their epilogue in courts outside of Serbia. One such case in which Mr Bodrozic appealed to the UN Committee for Human Rights, and the other two happened before the European Court of Human Rights (hereinafter: ECtHR). The second case that involves Zeljko Bodrozic is notable not only for continuing the tradition of frivolous lawsuits based on unsubstantiated accusations which inevitably wear out the target financially and – but it also sheds light to the way women are seen in Serbian society. **The judgment of the Municipal Court** in Kikinda read as follows: *“[I]t is clear that the defendants, in different ways and in different sections [of the newspaper], compared the private prosecutor to a female, which comparison is objectively insulting in society. Namely, in our mentality it is insulting to feminize a man...”* (emphasis added). This view of the Municipal Court was later endorsed by representatives of the Government in proceedings in front of the ECtHR. The ECtHR judgment²⁵⁹ uses strong language to condemn such a position, saying that **“the court is struck... that comparing an adult man to a blonde woman constituted an attack on the integrity and dignity of men”** (emphasis added), and an objectively insulting one at that. The ECHR found that argument *“derisory and unacceptable.”*

²⁵⁶This notice can be found at: <http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/saopstenja/cid1011-2900/protest-saveta-zbog-napa-da-na-spoljnjeg-saradnika> (last access 20.09.2015)

²⁵⁷European Parliament resolution on the European integration process of Serbia, B7-0021/2011, of 19 January 2011 (last access 20.09.2015)

²⁵⁸Libel is a criminal act committed by stating false facts and claiming they are true. The perpetrator knows that what he is claiming is untrue, and acts with the purpose of damaging the reputation of the other person. Libel has since been decriminalized in Serbia. Article 92 of the Criminal Code of the Republic of Serbia criminalizes the conduct of anyone who “discloses or circulates any untrue material about a person, which can harm that person's honor or reputation”, while Article 93, paragraph 2, of the Code does likewise for “anyone who insults another”.

²⁵⁹Bodrozic and Vujin v. Serbia (ECtHR 2009),

[http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"languageisocode":\["ENG"\],"appno":\["38435/05"\],"itemid":\["001-93157"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (last access 27.09.2015)

2.2 Massive layoffs

The Council of Europe Platform to promote the protection of journalism and the safety of journalists (hereinafter: CoE Platform) currently contains four alerts that are connected to Serbia. One of these alerts has to do with the mass layoffs that happened in mid-2015 in the company Ringier Axel Springer Serbia (hereinafter: Ringier), when around 30 journalists were laid off. The company representatives said that “the weakest links needed to go” in order to prevent further layoffs later in the year. The only problem with this statement is that it contradicts previous statements of Ringier being a “very profitable company with business success”.²⁶⁰ In a letter to Ringier “[t]he EFJ argued that the layoffs clearly violates the ‘Code of Conduct’ set out by the media group by ignoring basic ethical standards and corporate responsibility towards its employees and freelancers. It further argues that the group violates the freedom of association for its workers which is guaranteed by the domestic and international conventions on labour rights and the right to association.” This violation of media freedom the CoE classified as a level 3 non-state threat.²⁶¹

3. Tool No. 2: Deny them access to information and audiences

In September 2014, a controversy arose when **Olja Beckovic**, the author of a prominent political talk show, left the air. The show titled “Impressions of the week” (*Utisak nedelje*) had been running for 24 years, first on Studio B and then on B92. Beckovic claimed **that she was subjected to pressure** from her employer to agree to transfer her show to a new cable channel B92 Info that was supposed to be set up during the next month. She deemed these conditions unacceptable, saying that the transfer would certainly lead to a drastic drop in viewership compared to the main terrestrial channel. She also claimed that she had a valid and binding contract with the network to do her show until May 2015. **The network, in turn, denied these accusations** and expressed the view that it was unprofessional of Beckovic to talk badly about the company in public. Beckovic discussed the case on air, most notably in interviews for Al-Jazeera, RTV Vojvodina and Informer. An Al-Jazeera Balkans editor later said that he “**did not see censorship**” in the Beckovic case. **The European Federation of Journalists** issued a protest

The case of Olja Beckovic is closely linked to that of another prominent journalist. **Danica Vucenic** is an award-winning Serbian journalist who started her career on Radio Belgrade, working for the political show “No one like me” (*Niko kao ja*), edited by Svetlana Lukic. She then worked for Radio Free Europe, quitting in 1999 in protest of the NATO invasion of Yugoslavia. Her next engagement was with Radio B92, where she remained for the next 13 years, until she transferred to RTV Vojvodina. Vucenic won several awards, such as “Zoran Mamula” for her report on the human rights violations in Begejci camp²⁶² in Serbia during the war with Croatia. Shortly after the scandal with Olja Beckovic and her show broke out, the journalist appeared on another political talk show, “One on one” (*Jedan na jedan*), hosted by Danica Vucenic on the state-owned RTV Vojvodina.²⁶³ Less than 5 months later, Vucenic will host her last show and announce that she is not going to work as a journalist anymore. As a reason for her abrupt departure from **a career of 24 years**, she said that she was having a hard time finding guests who would come to her show.

²⁶⁰Massive dismissals at Swiss Group Ringier Axel Springer Serbia, European Federation of Journalists, blog (08.06.2015) <http://europeanjournalists.org/blog/2015/06/08/massive-dismissals-at-swiss-group-ringier-axel-springer-serbia/> (last access 27.09.2015)

²⁶¹There are three levels (1-3), where level 1 represents the most severe violation of media freedom. More information at the CoE Platform website <http://bit.ly/1FEHdLU> (last access: 28.09.2015)

²⁶²The radio show is available at the B92 website: http://www.b92.net/doc/download/logor_Begejci.mp3 (last access 28.09.2015)

²⁶³The entire broadcast is available in Serbian at: <http://bit.ly/1JntZEU>

In an interview with Radio Free Europe she said that “*since October, representatives of [the ruling political party] have been rejecting invitations to come to my show... It is turning into a real boycott. It’s been happening since I invited Olja Beckovic, right after the protest in front of B92...*” (emphasis added). A high-ranking official of the ruling party, Zoran Babic, was quick to deny these allegations saying that his party has never boycotted any journalist and that he has “great respect” for Danica Vucenic.

Olja Beckovic and Danica Vucenic are two very different journalists, but their careers share some striking resemblances. After gaining recognition during the 1990s, they were authors of very popular political talk shows. They both received awards for their work and were recognized by the daily newspaper Blic as some of the most influential women in Serbia. And they both cited **political pressure as the main reason** for not being able to do their job anymore. As a result, *Utisak nedelje* and *Jedan na jedan* don’t exist anymore.

4. Tool No. 3: Threaten their life and hack their website

“Threats and violence against journalists, including cases of physical assault at local level, still remain a concern.”²⁶⁴

“A track record of investigation and prosecution for these cases needs to be established.”²⁶⁵
- EU Progress Report 2014

4.1 Kids, always lock the front door

Lily Lynch was awoken in the middle of the night by two policemen from the local force. When asked to prove the basis for the intrusion, they said that the door had been left ajar and that is how they got in. “*The Ministry of the Interior (MUP) gave weird conflicting accounts of what happened. First they claimed they were there to investigate an open door and a possible robbery or something, but arrived and found that the door was closed and left without ever talking to anyone. This of course meant that they were claiming that I was lying. Next, they said they spoke with “someone” they never identified inside my apartment to make sure everything was ok but “never had contact with the editor.”*²⁶⁶ At the advice from her Embassy, Ms Lynch ultimately left Serbia in January 2014. What happened to **Balkanist** Editor-in-Chief, Lily Lynch, is a prime example of the ways in which the state uses its repressive mechanisms in order to intimidate and ultimately silence the media.

4.2 Pescanik – “the state had nothing to do with it”²⁶⁷

“The website was first brought down by massive hacker attacks in 2009. and to this day there have been no police evidence - not to mention judicial - of who hacked the Pescanik website. The texts in question at the time did not contain opinions or political views, but claims that can easily be verified, so the authors could not readily be accused of using lies and political maneuvers, which the government usually does when defending itself from criticism. Hacking occurs when irrefutable facts are at stake, the likes of which the government is powerless.”

²⁶⁴EU Progress Report 2014, page 46.

²⁶⁵EU Progress Report 2014, page 51.

²⁶⁶From an interview with Kosovo 2.0

²⁶⁷Vučić: Sajt Peščanika napadnut sa dve adrese, država nema veze s tim, Vecernje Novosti, (03.06.2014) <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:494420-Vucic-Sajt-Pescanika-napadnut-sa-dve-adrese-drzava-nema-veze-s-tim> (last access 27.09.2015)

This is a statement from Vesna Rakic-Vodinelic, a prominent law professor from Belgrade and one of the people who closely work with Pescanik editors, journalists Svetlana Lukic and Svetlana Vukovic. In this interview Rakic-Vodinelic gave a possible explanation as to why Pescanik was targeted and when.

On 15 September 2015 Istvan Kaic, an author whose texts used to be published by Pescanik, brought two criminal indictments (*krivicne prijave*) against Pescanik and its editors-in-chief, as well as Vesna Rakic-Vodinelic. Their alleged crime is that of Sedition described under article 309(1) of the Criminal Code.²⁶⁸ This is not the first time that Kaic has called for criminal charges to be brought against a public figure, since less than a year before demanding investigations into Pescanik, he asked the authorities to do the same with Zoran Zivkovic, a leader of the opposition.²⁶⁹

4.3 Physical Attacks on Journalists

We are now going to discuss further media freedom violations registered on the CoE Platform, this time involving attacks on the physical safety of journalists. The first attack was carried out by police forces on 15 August 2015 during the Nisville Music Festival when Predrag Blagojević, editor of the *Juzne Vesti* website was asked to show his identity card. When Blagojevic produced his international accreditation, the police officer hit him twice in the head and warned him “not to act smart”.²⁷⁰ This is classified as a level one, state threat.²⁷¹ The case was investigated by the Internal Control Sector of the Ministry of the Interior, and the finding is that the police officer did not do anything wrong and that even the witnesses that Blagojevic suggested confirmed the official story of the police.²⁷² *Juzne vesti* is probably the most influential news website in the south of Serbia.

On 27 August 2015 Ivan Ninic was brutally beaten in front of his home. Ninic is an investigative journalist working for the anti-corruption website *Pistoljka* and the Anti-Corruption Agency associate we mentioned earlier. He was attacked by two young men using metal rods. The journalist suffered a hematoma under his eye, severe bruising to the thigh bone and an injury to the right shoulder. The incident was reported to the police. This attack was condemned by both national and international professional organizations. In an article dealing with the incident, the European Federation of Journalists announced that they will be organizing a conference on 10 October 2015 regarding the status of journalism in Serbia and Eastern Europe.²⁷³

5. Conclusion

There seems to be a trend in the media today of popular political shows being cancelled with little or no explanation; of prominent journalists who have made their careers during the 1990s “deciding” to step down; and of physical attacks and threats that go unprosecuted. The Anti-Corruption Agency of the Republic of Serbia, the highest bodies of the European Union and the European Federation of Journalists all agree that there is a real and palpable threat to media liberties in Serbia and they have all, in no uncertain terms, called for immediate action to rectify this situation.

We can conclude that in order to ensure a deafening silence from those whose job it is to demand answers, it's a good idea to follow these **three easy steps**: 1) deny them access to information and/or the opportunity to ask any questions, awkward or otherwise – then call them incompetent; 2) make sure they are financially indisposed to; 3) endanger their lives as well as their livelihood. Once all of these tactics are employed, can any of us really be sure that we would act differently? Can there be any objection to these people's professionalism, fearlessness, or conscientiousness? And more importantly, why is our silence as citizens any less damaging? This paper has turned out to be a kind of a cautionary tale for those young people who aspire to be journalists. Let's just hope against hope that they will not be discouraged in their aspiration to do better than their predecessors.

²⁶⁸“Whoever with intent to compromise the constitutional order or security of Serbia calls for or incites to change its constitutional order by use of force, overthrow the highest state authorities or representatives thereof, shall be punished by imprisonment of six months to five years.”, Criminal Code of the Republic of Serbia, article 309, Official Gazette of the Republic of Serbia, Nos. 85/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 and 108/2014.

²⁶⁹Anatomija jedne cenzure: Kako je Istvan Kaic ispao iz voza, *Vreme*, 13.11.2014. <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1244128> (last access: 29.09.2015)

²⁷⁰Serbian Journalist Predrag Blagojević Assaulted by Police at a Music Festival over Identification, CoE Platform, Serbia, <http://bit.ly/1FEHdlU> (last access: 28.09.2015)

²⁷¹See supra, under 10.

²⁷²Policajac koji je udario Blagojevića nije kriv, NUNS (27.08.2015) <http://www.nuns.rs/info/news/24612/policajac-koji-je-udario-bлагоjeviца-nije-kriv.html> (last access: 27.09. 2015)

²⁷³EFJ and IFJ denounce beating of Serbian journalist, European Federation of Journalists (07.09.2015) <http://europeanjournalists.org/blog/2015/09/07/efj-and-ifj-denounce-beating-of-serbian-journalist/> (last access: 29.09.2015)

REZIME

Cilj ovog rada je da ukaže na koje je sve načine sloboda medija ugrožena u Srbiji nakon pada Miloševića kroz analizu najpoznatijih slučajeva napada na novinare. Ovaj rad se bavi slučajevima Željka Bodrožića, urednika Kikindskih novina; Svetlane Lukić i Svetlane Vuković, urednica portala Peščanik, Brankice Stanković, urednice emisije Insajder; kao i Olje Becković i Danice Vucenić. Ovi slučajevi često otkrivaju i probleme u drugim delovima društva – ilustrativan je slučaj sudije koji smatra uvredljivim da se odrastao čovek poredi sa plavušom. Autorka zaključuje da je sloboda medija ozbiljno ugrožena i da se ovom fenomenu mora posvetiti više pažnje u budućnosti.

Ključne reči: sloboda izražavanja, napadi na novinare, sloboda medija

Key words: freedom of expression, attacks on journalists, freedom of the press

GOVOR MRŽNJE U MEDIJIMA

1. Uvod

Naslede 90' stvorilo je atmosferu u kojoj govor mržnje predstavlja legitimno sredstvo političke borbe. Ovakav način medijskog izveštavanja učinio je da građani postanu imuni na ekstremističke poruke upućene grupama i pojedincima i da ga ne osuđuju. Kodeks novinara Srbije bi trebalo proširiti stavkama o osuđivanju medijskog progona kao i formirati kampanje podizanja svesti o problemu govora mržnje u samim medijima.

2. Kontekst i značaj problema

Govor mržnje se najopštije može definisati kao "izražavanje koje sadrži poruke mržnje i netrpeljivosti prema nekoj rasnoj, nacionalnoj, etničkoj ili verskoj grupi i njenim pripadnicima."²⁷⁴ Njemu su, nema sumnje, najviše doprineli ratovi tokom devedesetih, međunarodna izolacija i bombardovanje 1999. Režim Slobodana Miloševića umeo je da koristi kolektivne frustracije i istorijske traume iz Drugog svetskog rata kao izvor neprekidne proizvodnje netolerancije i straha od zavere.²⁷⁵ Konstantna izloženost takvim informacijama u toku dugog niza godina, standarizovala je u srpskoj javnosti govor mržnje kao opšteprihvateni oblik komunikacije. Posle demokratskog prevrata 5. oktobra 2000, nove demokratske vlasti i sve bolje organizovano civilno društvo su osvestili problem govora mržnje iako ga nisu i iskorenili. Postepeno je izgrađen novi normativni okvir, koji sankcioniše govor mržnje sa ciljem razvoja nove kulture dijaloga u javnoj sferi. Iako zakon postoji, problem ne jenjava. Istražujući stavove učenika, profesora i novinara o medijskoj pismenosti koje je sproveo Biro za društvena istraživanja²⁷⁶, između ostalog se navodi da većina ispitanika smatra da mediji formiraju mišljenje većine, da je u njima zastupljena propaganda i da građani Srbije ne razlikuju tabloidno od profesionalnog novinarstva. Ako mediji nisu slobodni onda i osuda društva na govor mržnje izostaje. Trebalo bi podsticati slobodno i kritičko novinarstvo koje će se razlikovati od tabloidnog, što vidimo da po rezultatima sada nije slučaj.

U poslednje vreme, govor mržnje obuhvata i govor koji je usmeren u cilju stvaranja mržnje i netrpeljivosti "prema polu i seksualnoj opredeljenosti, a sve češće ovaj pojam obuhvata i netrpeljivost prema različitim političkim i drugim mišljenjima kao i nacionalnom i društvenom problemu."²⁷⁷ Eskalacija govora mržnje u medijima u Srbiji stvara atmosferu getoizacije i marginalizacije društvenih grupa i pojedinaca, prvenstveno političkih neistomišljenika, pa odsustvo reakcije društva i odgovornih institucija postaje prihvaćeno u javnosti kao „zaslužena kazna“. Noviji fenomen u srpskim tabloidima su i tzv. „medijske hajke“ na građane koji su žrtve ili vinovnici krivičnih dela. Pored nepoštovanja presumpcije nevinosti ovakvi tekstovi obiluju govorom mržnje. 2015-tu godinu obeležila je višemesečna tabloidna hajka na Zaštitnika građana Sašu Jankovića dok je 2012. to bio slučaj Olivera Dulića i dvomesečne Kurirove hajke.²⁷⁸

Medijski progoni ne utiču samo na javne funkcije koje obavljaju ove "žrtve" nego i na njihov privatni život. S obzirom da validna argumentacija ne postoji, tabloidi posežu za informacijama iz privatnog života i u stanju su da dotične osobe socijalno izopšte. Da nije samo ova godina u pitanju nego i prethodna govori Godišnji izveštaj Evropske komisije za 2014. godinu o napretku Srbije u kom stoji da su aktivnosti organizacija civilnog društva odvijale uprkos kampanjama usmerenim na pojedince a vođenim od strane tabloidnih medija i pretnjama od strane ekstremističkih organizacija.²⁷⁹

Govor mržnje se najčešće manifestuje kroz izražavanje prezira, negativnog stereotipa, podsticanje diskriminacije i neprijateljstva; izazivanje osećanja nesigurnosti i straha, nanošenje fizičkih i psihičkih bolova, upućivanje pretnji, podsticanje i izazivanje nasilja prema određenom licu ili grupi. Postepeno je izgrađen novi normativni okvir, koji sankcioniše govor mržnje sa ciljem razvoja nove kulture dijaloga u javnoj sferi.

3. Pravni okvir i istraživanja

Mediji koji izveštavaju u ekstremističkom duhu izloženi su zakonskoj i etičkoj sankciji stručnih tela. Ipak, zbog prihvaćenog (ne)kulturnog obrasca, govor mržnje ne podleže i osudi publike. Naprotiv, stiže se prečesto utisak da dobar deo publike zapravo govor mržnje ne samo podržava već i doživljava kao neku vrstu legitimnog političkog slobodarskog izražavanja koje je nesputano spolja nametnutom političkom korektnošću. Pravni okvir za sankcionisanje govora mržnje, oslonjen na međunarodne dokumente Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope ogleda se u Ustavu Republike Srbije, Zakonu o zabrani diskriminacije, Zakonu o elektronskim medijima, Zakonu o oglašavanju, Zakonu o javnom informisanju i medijima i Krivičnom zakoniku.

Ustav Republike Srbije na deklarativnom nivou garantuje ravnopravnost građana i zabranjuje diskriminaciju, pa tako u članu 1. definiše da je Republika Srbija je država srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive, zasnovana na vladavini prava i socijalnoj pravdi, načelima građanske demokratije, ljudskim i manjinskim pravima i slobodama i pripadnosti evropskim principima i vrednostima. Diskriminacija se zabranjuje po članu 21. Ustava RS tako što se proklamuje da su pred ustavom i zakonom svi jednaki, da svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije, kao i da je zabranjena svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta. Ustav propisuje i da se diskriminacijom ne smatraju posebne mere koje Republika Srbija može uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima.²⁸⁰

Načelo zabrane diskriminacije definisano po članu 7. **Zakona o oglašavanju**: Oglašavanje ne može, neposredno ili posredno, da podstiče diskriminaciju po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, boje kože, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog i drugog ubeđenja, imovinskog stanja, kulture, jezika starosti, psihičkog ili fizičkog invaliditeta.²⁸¹

Zakonom o javnom informisanju i medijima utvrđeno da idejama, mišljenjem, odnosno informacijama, koje se objavljuju u medijima ne sme podsticati diskriminaciju, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, polu, zbog njihove seksualne opredeljenosti ili drugog ličnog svojstva, bez obzira na to da li je objavljivanjem učinjeno krivično delo.²⁸²

²⁷⁴Dejan Milenković, *Medijsko pravo i politike*, FPN, Univerzitet u Beogradu, 2015, 114.

²⁷⁵<http://www.arhiv.rs/ekstremizam/ekstremizam.html>

²⁷⁶<http://www.birodi.rs/medijska-pismenost-u-srbiji-rezultati-istrazivanja/>

²⁷⁷Ibid, 114

²⁷⁸<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1246110&print=yes>

²⁷⁹http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_o_napretku_dec14.pdf

²⁸⁰<http://www.yucom.org.rs/rest.php?tip=vestgalerija&idSek=24&idSubSek=70&id=1&status=drugi>

²⁸¹Dejan Milenković, *Medijsko pravo i politike*, FPN, Univerzitet u Beogradu, 2015, 131.

²⁸²Ibid. 131.

2009. godine po **Krivičnom zakonu**, krivično delo rasne i druge diskriminacije značajno je prošireno i obuhvaćen je i govor mržnje. Ko na osnovu razlike u rasi, boji kože, verskoj pripadnosti, nacionalnosti, etnilkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu krši osnovna ljudska prava i slobode zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnom prava i ratifikovanim međunarodnim ugovorima od strane Srbije, kazniće se zakonom od 6 meseci do 5 godina.²⁸³

Etički sud o ovom prestupu izriče Savet za štampu, nezavisno samoregulatorno telo koje svoj rad zasniva na Kodeksu novinara Srbije. U svom izveštaju o radu u februaru 2015. godine Žalbena komisija Saveta je zaključila da ono sa čime se Komisija za žalbe suočava ne daje pravu sliku o stanju srpskih štampanih medija pošto je ono što se svakodnevno nalazi štampi neuporedivo gore od slučajeva na koje ukazuju žalbe upućene Savetu. Imajući u vidu sve češću praksu medija, pojedini članovi Komisije za žalbu smatraju da u Kodeks novinara Srbije treba uvesti novu stavku - zabranu medijskog progona.²⁸⁴

Uprkos tome što pomenuti pravni i etički okviri postoje, ekstremizam u medijima, na žalost, ne jenjava. Novinski arhiv Ebart analizirao je ekstremizam u medijima u periodu od avgusta do novembra 2014. godine. Rezultati istraživanja pokazuju da je ekstremizam porastao u periodima društveno političkih zbivanja koje se tiču LGBT prava (npr. Parada ponosa) i situacija u kojima su direktno bili suočeni pripadnici srpske i albanske nacionalnosti (npr. afera "dron").²⁸⁵ Reč *peder* i *šiptar* četiri puta više su korišćeni u septembru i oktobru kada su ovi događaji bili aktuelni. Ipak, mediji su uporno podsticali upotrebu tih reči kroz svoje izveštavanje. Iskustvo iz poslednjih decenija upozorava na to da govor mržnje može biti i jeste snažno sredstvo za inspirisanje diskriminacije, nasilja, linča i drugih oblika kršenja ljudskih prava.

4. Zaključak

Govor mržnje nije *samovredanje na rasnoj, seksualnoj, verskoj ili etničkoj osnovi*. On svojim ponavljanjem zaoštava već postojeće sukobe i stvara klimu nesigurnosti i straha koja je eskalirala u neprihvatanje pluralizma mišljenja, medijske progone i javna osuđivanja novinara i javnih ličnosti. Što smo videli na primeru Saše Jankovića. Jasnim zakonskim propisima neće doći do nejasnoće u definisanju i kažnjavanju ove pojave. Javno osuđivanje iste podstaciće i osuđivanje na individualnoj osnovi a samim tim i brže iskorenjivanje ovog problema.

5. Preporuke

Kao i svaki društveni problem koji smo kao društvo sagledali i pokušali da iskorenimo u tranziciji tako je i ovo procesni problem kom treba vremena. Kako bi se eliminisao govor mržnje u medijskom izveštavanju trebalo bi načiniti nekoliko koraka. Pružiti podršku nezavisnim telima i javno zagovarati medijsko izveštavanje bez govora mržnje.

1. U Kodeks novinara Srbije ubaciti stavku o medijskom progonu kako bi "žrtve" imale pravo da se pozovu na ovaj dokument u slučajevima medijske diskriminacije. Savet za štampu je nezavisno samoregulatorno telo i trebalo bi osnažiti njihovo delovanje, kapacitete i vidljivost. Takođe, potrebno je i upoznati građane sa uslugama koje im se pružaju. Savet za štampu podstiče pravo na odgovor i ispravku.
2. Aktivnosti poput konferencija za štampu, medijskih kampanja, upućene su svim medijima i podrazumevaju međusobno podsticanje oštrog osuđivanja govora mržnje kako bi građani uvideli razliku između objektivnog izveštavanja i izveštavanja na ovakav način kao i da bi se iskorenila ranije pomenuta interiorizacija. Kroz pozitivne medijske kampanje kao i kroz podsticanje govora koji u sebi ne sadrži ekstremizam.

²⁸³Ibid. 133.

²⁸⁴<http://www.savetzastampu.rs/latinica/izvestaji/111/2015/05/12/rezultati-rada-komisije-za-zalbe-saveta-za-stampu-u-periodu-februar-april-2015-godine.html>

²⁸⁵<http://www.arhiv.rs/ekstremizam/ekstremizam.html>

POLOŽAJ PREDUZETNIKA U REPUBLICI SRBIJI, PRAVNI OKVIR I ISKUSTVA

1. Uvod

Svetska ekonomska kriza uticala je na finansijsko tržište celog sveta, između ostalog i na Balkanskom poluostrvu. Pored ostalih uticala je i na zemlju kao što je Srbija, koja se nalazila već na ekonomski trusnom području posle ratova kojima je prethodio raspad bivše SFRJ. Većina političara godinama navodi kao problem preopterećenje budžeta Republike Srbije izdacima za zaposlene u državnom sektoru ali jedine konkretne mere koje se preduzimaju za rešavanje ovog problema su otkazi i smanjivanje zarada. To svakako nije dobro rešenje jer ostaju bez osnovnih sredstava za život. Imajući u vidu skoro masovna otpuštanja u javnom sektoru te osobe se moraju okrenuti alternativnim oblicima rada i zapošljavanju u privatnom sektoru. Međutim, zakonski i drugi propisi u Srbiji su postavljeni tako da destimulišu samozapošljavanje komplikovanim procedurama i nejasnim normama. Upravo zbog toga ih treba promeniti, kao i praksu državne uprave i njen odnos prema preduzetnicima. To predstavlja razlog zbog kojeg se autor odlučio da ukaže na neke mane i nejasnoće važećih propisa. kako bi ukazao kako da ljudi koji imaju kvalitetne ideje i planiraju da obavljaju neku privrednu delatnost kao preduzetnici, mogu da ih realizuju. Analiza se odnosi na određene aspekte i probleme preduzetništva i preduzetnika: pri registraciji i funkcionisanju, kao i u odnosu na njihov poresko-pravni status.

2. Otvaranje/registracija i funkcionisanje preduzetničke radnje

Zakonom o privrednim društvima (u daljem tekstu: ZoPD) preduzetnik je određen kao poslovno sposobno fizičko lice koje obavlja delatnost u cilju ostvarivanja prihoda i koje je kao takvo registrovano u skladu sa zakonom o registraciji. To je fizičko lice upisano u registar koje obavlja delatnost slobodne profesije. Individualni poljoprivrednik nije preduzetnik u smislu ovog zakona, osim ako posebnim zakonom nije drugačije uređeno.²⁸⁶ Kao što se može zaključiti, zakon pre svega definiše sam pojam a odmah potom i odgovornosti, gde upozorava na to da preduzetnik odgovara svom svojom imovinom, potom govori o poslovnom imenu i sedištu. Na žalost, iz samog zakona ne može se videti šta je sve potrebno da bi lice steklo ovaj status. Nakon što neko odluči da samostalno obavljate određenu delatnost i da bude registrovani kao preduzetnik, to vrši u Agenciji za privredne registre²⁸⁷ (u daljem tekstu - APR) koja je javna institucija zadužena za vođenje registra o privrednim društvima. Glavni koraci za registraciju mogu se pronaći na sajtu APR-a, kao i svi potrebni podaci vezani za dokumentaciju koja je potrebna za registraciju. Ovi podaci su za početak sasvim dovoljni, a sam postupak je pojašnjen na razumljiv način. Postupak registracije se svodi na podnošenje potrebne dokumentacije APR-u. Rok za donošenje rešenje o registraciji je pet dana i iz prakse je poznato da se rešenja zaista i donose u zadatam vremenskom okviru.

²⁸⁶Zakon o privrednim društvima ("Sl. glasnik RS", br. 36/2011, 99/2011, 83/2014 - dr. zakon i 5/2015)

²⁸⁷www.apr.gov.rs

Nekada je bilo potrebno i prijavljivanje PIO fondu ali sada se procedura poboljšala time što je sačinjen jednošalterski sistem, što zapravo znači da se na istom mestu može dobiti i matični broj preduzetnika sa kojim će isti poslovati, kao i poreski identifikacioni broj (skraćeno: PIB), koji će biti neophodan za sve poslovne transakcije. Pomenuti brojevi se nalaze u rešenju o registraciji koje izdaje APR. APR takođe podnosi prijavu o postojanju firme fondovima za penzijsko i invalidsko i zdravstveno osiguranje, i pri tome prijavljuju samo fizičko lice kao osiguranika. Postoje slučajevi kada poreska uprava ili PIO fond uvide da postoje greške u podacima koji su navedeni u registracionoj prijavi APR-a. Ako do toga dođe, prijave se onda ovim ustanovama podnose samostalno. Sledeći korak je da se sa rešenjem APR-a napravi pečat i da se otvori bankovni račun kod izabrane banke. Ceo ovaj proces pred APR-om od dokumentacije zahteva, pre svega jedinstvenu registracionu prijavu (to je obrazac koji se može naći na sajtu APR-a ili popuniti na licu mesta), dokaz o identitetu (fotokopija lične karte ili za strane državljane fotokopija pasoša), kao i dokaz o uplati određene naknade. Prema članu 69. Pravilnika o sadržini Registra privrednih subjekata i dokumentaciji potrebnoj za registraciju²⁸⁸ ukoliko se preduzetnik registruje za obavljanje delatnost za koju se traži prethodna dozvola, saglasnost ili neki drugi akt nekog nadležnog organa, kao uslov za registraciju, potrebno je dostaviti i tu odgovarajuću dozvolu, saglasnost ili akt u originalu ili overenoj kopiji. Potrebno je da se odredi i poslovno ime već prilikom popunjavanja gore pomenute registracione prijave. ZoPD-a predviđa da poslovno ime preduzetnika obavezno sadrži ime i prezime preduzetnika, opis pretežne delatnosti, oznaku "preduzetnik" ili skraćeno "pr" i sedište. Poslovno ime može da sadrži i poseban naziv kao i oznake kojima se bliže određuje predmet poslovanja preduzetnika, ono mora da se razlikuje od naziva drugog preduzetnika tako da ne izaziva zabluđu o identitetu sa drugim preduzetnikom, odnosno zabluđu u pogledu predmeta poslovanja preduzetnika, tačnije ne može se izabrati naziv koji već koristi neki drugi preduzetnik ili privredno društvo u Srbiji. Potom se ime registruje u skladu sa Zakonom o postupku registracije u Agenciji za privredne registre²⁸⁹. Može se registrovati i skraćeno ime privrednog društva, bez sedišta i opisa delatnosti.²⁹⁰ Pred APR-om se može i proveriti da li je naziv koji neko planira da unese kao poslovni već zauzet. Ukoliko nije zauzet može se rezervisati. Na osnovu člana 3. Zakona o klasifikaciji delatnosti²⁹¹ i člana 42. stav 1. Zakona o Vladi²⁹², Vlada je donela Uredbu o klasifikaciji delatnosti²⁹³ kojom se bliže određuje delatnosti sa akcentom na šifre delatnosti, koje se u numeričkom obliku upisuju u registracionu prijavu pri registraciji²⁹⁴. Delatnosti su razvrstane u sektore, oblasti, grane i grupe.

3. Poresko-pravni okvir i status preduzetnika

Plaćanje poreza se u zavisnosti od delatnosti najčešće plaća paušalno. To znači da poreska uprava unapred određen iznos određuje kao novčani koji se treba plaćati bez obzira kako preduzetnik posluje. Isti prema trenutnim zakonima iznosi otprilike jednu prosečnu platu u Srbiji. Da bi preduzetnici uopšte mogli da budu paušalno oporezivani i da ne bi morali da poseduju fiskalnu kasu, moraju da ispunjavaju uslove koji su definisani Uredbom o bližim uslovima, kriterijumima i elementima za paušalno oporezivanje obveznika poreza na prihode od samostalne delatnosti.²⁹⁵

²⁸⁸Pravilnik o sadržini Registra privrednih subjekata i dokumentaciji potrebnoj za registraciju ("Sl. glasnik RS", br. 6/2012);

²⁸⁹Zakon o postupku registracije u Agenciji za privredne registre ("Sl. glasnik RS", br. 99/2011 i 83/2014).

²⁹⁰Zakon o privrednim društvima ("Sl. glasnik RS", br. 36/2011, 99/2011, 83/2014 - dr. zakon i 5/2015) čl. 23. do 27. i čl. 29. i 30;

²⁹¹Zakona o klasifikaciji delatnosti ("Službeni glasnik RS", broj 104/09);

²⁹²Zakona o Vladi (Sl.glasnik RS, br. 55/05,71/05-isppravka, 101/07 i 65/08);

²⁹³Uredbu o klasifikaciji delatnosti ("Sl.glasnik RS", br. 54/2010);

²⁹⁴Spisak svih delatnosti i njihove šifre mogu se videti u gore pomenutoj uredbi, čiji tekst se može naći na sajtu APR-a, u odeljku "propisi", pododeljak "uredbe";

²⁹⁵Uredba o bližim uslovima, kriterijumima i elementima za paušalno oporezivanje obveznika poreza na prihode od samostalne delatnosti ("Službeni glasnik RS", br. 65/01, 45/02, 47/02, 91/02, 23/03, 16/04, 76/04, 31/05, 25/13, 119/13, 135/14);

Pre svega moraju se navesti razlozi zbog kojih lice ne može da vodi poslovne knjige i time treba da se ukaže na okolnosti koje bi otežavale obavljanje delatnosti uz njihovo vođenje. Pri tome se mora ukazati i na to koliki promet preduzetnik planira da ostvari u budućoj poslovnoj godini, što je apsurd jer neko ko nije ni počeo da radi ne može unapred da zna koliki će promet imati. Ako se pak neko opredeli da ne bude paušalno oporezivan, prema Zakonu o fiskalnim kasama²⁹⁶ moraće da poseduje istu, kao i da je koristi po zakonom definisanim uslovima. Član 3. istog zakona definiše obavezu evidentiranja prometa preko fiskalne kase, tj. definiše krug lica koji moraju da je imaju. U pitanju je lice koje je upisano u odgovarajući registar (u ovom slučaju registar APR-a) i koje obavlja promet dobara na malo, odnosno pruža usluge fizičkim licima. Ova obaveza postoji i u slučaju kada se usluga pruža fizičkom licu, a naknadu za pružene usluge snosi pravno lice, odnosno preduzetnik, i to nezavisno od načina plaćanja, ali se ne odnosi na poljoprivrednog proizvođača koji na pijačnim tezgama i sličnim objektima prodaje poljoprivredne proizvode, uključujući i preduzetnika koji plaća porez na prihode od samostalne delatnosti na paušalno utvrđeni prihod i koji se bavi proizvodnom delatnošću, a u okviru proizvodne delatnosti prodaje sopstvene proizvode, odnosno pruža usluge fizičkim licima, kao i na bankarske organizacije, osiguravajuće organizacije, PTT i javna preduzeća koja naknadu za prodata dobra, odnosno pružene usluge fizičkim licima naplaćuju ispostavljanjem računa o obračunu potrošnje preko mernih instrumenata (grejanje, gas, telefon, električna energija, voda i dr.). Takođe postoje i izuzeci određeni zakonom, i to u smislu da Vlada Republike Srbije može, polazeći od tehničkih i funkcionalnih karakteristika fiskalne kase i specifičnosti određene delatnosti, na zajednički predlog ministarstva nadležnog za poslove finansija (Ministarstvo finansija) i ministarstva nadležnog za poslove trgovine (trenutno je to Ministarstvo privrede), odrediti i druge delatnosti kod čijeg obavljanja ne postoji obaveza evidentiranja prometa preko fiskalne kase. Lice na koje se ne odnosi obaveza evidentiranja prometa, kao i lice koje je oslobođeno od obaveze evidentiranja prometa preko fiskalne kase aktom Vlade iz gore citiranog stava, a istovremeno obavlja i delatnosti koje nisu izuzete, odnosno oslobođene od obaveze evidentiranja prometa preko fiskalne kase, dužno je da svaki pojedinačni promet kod obavljanja tih delatnosti evidentira preko fiskalne kase.²⁹⁷ Izmenama zakona menjali su se vremenom i uslovi za to ko treba a ko ne mora da poseduje fiskalnu kasu. Bilo je situacija da su određeni preduzetnici imali nepotrebne troškove, i usled pravne nestabilnosti u zemlji, bili izloženi dodatnim troškovima za kupovinu fiskalne kase, koje su im posle samo nekoliko meseci opet bile nepotrebne nakon novih promena zakona. Trenutni propis koji je na snazi a odnosi se na fiskalne kase, definiše tačno određen gore pomenuti krug lica koji treba da je koriste. Iako ni on nije najjasnije napisan, prethodni propisi takođe često nisu imali smisla, jer je obaveza korišćenja kase za lica koja plaćaju paušalan porez bila besmislena. To je faktički značilo da nije bilo bitno ako preduzetnik ne radi dobro, jer je svakako morao da plaća unapred utvrđen iznos poreza, ali uz fiskalno evidentiranje prometa, često se dešavalo da kada dobro posluje uvek postoji mogućnost da se taj paušalno određen porez i poveća, dok je obrnut slučaj gotovo bilo nemoguće zamisliti. Na ovom mestu bi trebalo ukazati na još jedan veliki problem kod obavljanja samostalne delatnosti, a to su odsustvo sa posla, tj. bolovanje i odmori. Posebno je težak trenutni položaj žena u preduzetništvu, jer ukoliko preduzetnica zatrudni, čak i ako je sve poreze i doprinose redovno plaćala, u trenutku kada država treba da joj pomogne ne gleda se puna uplaćena vrednost već skoro minimalac.

²⁹⁶Zakonu o fiskalnim kasama ("Sl.glasnik RS", br. 135/2004 i 93/2012);

²⁹⁷Zakonu o fiskalnim kasama ("Sl.glasnik RS", br. 135/2004 i 93/2012);

Prema Zakonu o zdravstvenom osiguranju²⁹⁸ ako je lice uplaćivalo poreze i doprinose na platu od 40.000,00 dinara, a ode na porodiljsko odsustvo primaćete od države umanjen iznos naknade za vreme porodiljskog odsustva i odsustva radi nege deteta u iznosu od 19.320,00 dinara, zato što se osnovica za plaćanje poreza i doprinosa u tom slučaju uzima kao bruto prihod preduzetnika.. Sa druge strane, čak iako se pauzira u obavljanju delatnosti, bez obzira na to što nema prometa novca, moraju se plaćati porez i svi ostali doprinosi, a da u tom periodu preduzetnik zapravo ne privređuje.

Iz ovih razloga mora se pre svega dobro razmisliti na koji način će se realizovati poslovna ideja i ostvariti misija a sve to kroz odgovoran rad i delovanje. Nakon toga što se neko odluči da postane preduzetnik mora da bude spreman i na mane takve vrste radnog angažovanja, pre svega mogućnosti da naiđe na probleme i umesto da ima korist od svog rada, da mu se isti svede samo na rashode prema državi bez bilo kakvih prihoda. Ako se ipak, i pored svega gore navedenog odluči da pođe ovim putem, sledeća bitna stavka oko koje se mora brinuti je lokacija na kojoj će se nalaziti radnja ili kancelarija u kojoj će se obavljati izabrana delatnost. Kao što je u prvom delu teksta pomenuto, već u samoj registracionoj prijavi mora se napisati sedište gde će se obavljati delatnost. Ovo je stvar o kojoj će se na početku brinuti samo iz ugla atraktivne lokacije koja će privući klijente, a tek kasnije će preduzetnik shvatiti da o tome mora da vodi računa i iz materijalnog ugla. Pored evidentnog finansijskog momenta u smislu viših cena nekretnina u centralnim gradskim delovima, kao i na lokacijama kao što su tržni centri ili prometna mesta, lokacija je važna jer će od nje zavisiti i kolika će biti visina poreza - u zavisnosti od toga gde se posluje porez se povećava, što u nekim situacijama nema racionalnog opravdanja.

4. Zaključak

Zbog svega gore navedenog, cilj ovog teksta je bio da koliko je moguće više razjasni i na neki način uprosti realizaciju otvaranja preduzetničke radnje i započinjanje samostalnog biznisa, kroz ukazivanje na mane odedenih zakona ali isti tako izlaganjem prednosti koje bi povećavanje preduzetništva u Srbiji donelo. Novim zakonima i motivacijom građana bi se promenila trenutna situacija i time bi se postiglo to da pre svega mladi ljudi, ali i oni stariji, dobiju više hrabrosti za započinjanje samostalnog obavljanja delatnosti za koje su se školovali. Najbolje, ako ne i jedino, rešenje postojeće situacije sa viškom zaposlenih u javnom sketoru jeste da Srbija kao pravna država uz pomoć novih zakona i ostalih pravnih akata uspe da građane podstakne na to, stvarajući pogodnije uslove za preduzetništvo.

²⁹⁸Zakonu o zdravstvenom osiguranju ("Sl. glasnik RS", br. 107/2005, 109/2005 - ispr., 57/2011, 110/2012 - odluka US, 119/2012, 99/2014, 123/2014 i 126/2014 - odluka US);

LITERATURA

- Zakon o privrednim društvima ("Sl. glasnik RS", br. 36/2011, 99/2011, 83/2014 - dr. zakon i 5/2015);
- Internet sajt Agencije za privredne registre - www.apr.gov.rs;
- Pravilnik o sadržini Registra privrednih subjekata i dokumentaciji potrebnoj za registraciju ("Sl. glasnik RS", br. 6/2012);
- Zakon o postupku registracije u Agenciji za privredne registre ("Sl. glasnik RS", br. 99/2011 i 83/2014);
- Uredba o klasifikaciji delatnosti ("Sl.glasnik RS", br. 54/2010);
- Zakona o klasifikaciji delatnosti ("Službeni glasnik RS", broj 104/09);
- Zakona o Vladi (Sl.glasnik RS, br. 55/05,71/05-ispravka, 101/07 i 65/08);
- Uredba o bližim uslovima, kriterijumima i elementima za paušalno oporezivanje obveznika poreza na prihode od samostalne delatnosti („Sl. glasnik RS“, br. 65/01, 45/02, 47/02, 91/02, 23/03, 16/04, 76/04, 31/05, 25/13, 119/13, 135/14);
- Zakon o fiskalnim kasama ("Sl.glasnik RS", br. 135/2004 i 93/2012);
- Zakon i zdravstvenom osiguranju ("Sl. glasnik RS", br. 107/2005, 109/2005 - ispr., 57/2011, 110/2012 - odluka US, 119/2012, 99/2014, 123/2014 i 126/2014 - odluka US).

SUMMARY

Mentioning all the above, the purpose of this text was to, as much as possible, clarify and in some way to simplify the realization of opening entrepreneurial stores and starting of independent businesses, through pointing out flaws of certain laws but also in the same time by representing advantages that increase of entrepreneurship in Serbia would bring. The current situation would have changed with new laws and with motivation of citizens, and with that would be achieved that young ones primarily, but also to adults, have more courage initiating there own business for which thay have educated. The best, if not maybe the only solution to the current situation with excess employment in the public department is that Republic of Serbia as a legal state with the help of new laws and other legal acts manage to encourage citizens to it, creating favorable conditions for entrepreneurship.

Ključne reči: Preduzetnik, preduzetništvo, Agencija za privredne registre, APR, privredna društva, zakoni, pravo, kasa, porez.

Keywords: Contractor, entrepreneur, entrepreneurship, Business Registers Agency, BRA, companies, laws, right, cash desk, tax.

IZAZOVI BEZBEDNOSTI NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

1. Uvod

Popularizacija društvenih mreža dovela je do sve rastućeg značaja problema privatnosti na Internetu. Internet se stalno razvija pružajući time nove mogućnosti svojim korisnicima, ali pored mogućnosti postoje i mnogobrojne pretnje po pitanju bezbednosti i privatnosti korisnika. Glavni problemi u polju zaštite bezbednosti na Internetu se nalaze u činjenici da su propisi o upotrebi privatnih informacija opšti i da nisu dovoljno razvijeni, čime je omogućena različita interpretacija postojećih propisa, ali i legalno delovanje koje nije u najboljem interesu samih korisnika. Takođe, veliki problemi se javljaju i u usklađivanju potražnje za sve većom bezbednošću i sa očuvanjem slobode govora na Internetu. Bezbednost na Internetu može biti povećana individualnim putem od strane samih korisnika, samoregulisanjem od strane kompanija vlasnika društvenih mreža na koju će kompanije naterati šira građanska akcija ili kroz intervenciju država.

2. Bezbednost na društvenim mrežama – opšti pregled

Ukoliko iz fokusa istraživanja i proučavanja fenomena bezbednosti i zaštite privatnosti na društvenim mrežama, izuzmemo one korisnike društvenih mreža koji svesni rizika deljenja informacija, svojevajno javno dele svoje lične podatke i informacije o svom životu, najveći broj korisnika ipak želi da očuva svoju privatnost ali je zbog prirode uslova korišćenja društvenih mreža i servisa na Internetu u tome onemogućen. Na dilemu koja se postavlja ispred svakog od tih korisnika, da li se umrežiti ili zaštititi svoju privatnost, većina korisnika ipak bira prvu mogućnost zato što uviđa konkretne prednosti umrežavanja i korišćenja društvenih mreža, dok se rizicima ne pridaje veliki značaj. To i predstavlja značajan problem u korišćenju društvenih mreža, pa je zato neophodno raditi na povećanju bezbednosti svih kojima su one postale deo svakodnevnog života.

3. (Ne)odgovorno korišćenje društvenih mreža

Na određene rizike korisnik sam može jednostavno da odgovori odgovornim korišćenjem društvenih mreža. Pomoću informacija koje korisnik ostavlja na društvenim mrežama može se mnogo saznati o samom korisniku i takve informacije mogu biti zloupotrebene od strane zlonamernih. Budući da se preko profila na društvenim mrežama može saznati puno o nekoj osobi, ona može postati žrtva virtuelne krađe identiteta, ali i znatno ozbiljnijih dela koje ugrožavaju fizičku bezbednost korisnika i njihove porodice. "Sve više zavisimo od informacionih i komunikacionih tehnologija. Sve više ličnih i osetljivih podataka prenosimo na lične komunikacione uređaje ili ih čuvamo na njima. Sve više informacija o sebi poveravamo na čuvanje. Iz tih razloga, elektronske komunikacije postaju jedna od najranjivijih tačaka zaštite privatnosti pojedinaca."²⁹⁹ Usled sve rasprostranjenije nemarnosti istovremeno dolazi i do povećanog rizika koji utiče na ličnu bezbednost svih onih koji koriste ovu društvenu mrežu.

²⁹⁹<http://webtribune.rs/otmicari-pronasli-devojcicu-na-fejsbuku-koristeci-softver-za-prepoznavanje-lica>(Pristupljeno: 14.4.2015.)

Konkretan primer ovakve vrste ugroženosti je nedavna otmica devojčice Maše koja je zbog nepažnje svojih roditelja dovedena u tu situaciju. Naime, zahvaljujući nezaštićenom profilu jednog od roditelja na Facebook-u, otmičari su uspjeli da je pronađu. „Koristeći softver za prepoznavanje lica, lako su pronašli dete, a onda sve potrebne informacije prikupili sa otvorenog Facebook profila člana porodice, koji su takode pronašli putem slika.”³⁰⁰ Zahvaljujući brzom reakciji pripadnika MUP-a devojčica koja je bila životno ugrožena je spašena, ali do svega toga ne bi došlo da je profil roditelja bio adekvatno zaštićen. Iz priloženog se vidi da je neophodno da se podigne svest ljudi o važnosti zaštite ličnih podataka i time da se da na značaju ovom problemu za sektor bezbednosti.

4. Problem dobrovoljnog deljenja informacija korisnika na društvenim mrežama

Većina analitičara koji se bave problemom zaštite privatnosti podataka na Internetu, ukazuje na problem dobrovoljnog deljenja informacija o sebi, uz nedovoljno promišljanja o posledicama takvih postupaka. Gros i Akvisti³⁰¹ (Gross & Acquisti) u svom istraživanju ukazuju da čak 82% aktivnih korisnika Fejsbuka otkriva poverljive informacije o sebi kao što su, datum rođenja, broj mobilnog telefona, adresu, političku i seksualnu orijentaciju i ime partnera. Do sličnih rezultata dolaze Jang i Kuan-Has³⁰² (Young & Quan-Hasse) istražujući ponašanje studenata u Kanadi. Rezultati pokazuju da neverovatnih 99,35% studenata koristi pravo ime u svojim profilima; 97,4% navodi ime škole koju su pohađali; 92,2% datum rođenja; 83,1% e-mail adresu; 80% ime grada u kome žive. Pored ovoga, gotovo svi studenti na profile postavljaju svoje slike (98,7%) i slike svojih prijatelja (96,1%). Ipak, studenti su nešto oprezniji kada je u pitanju davanje prave adrese (to čini samo 7,9%), ili broja mobilnog telefona (10,5%).

Ovako velika iskrenost korisnika se podstiče i od strane samih društvenih mreža koje konstantno podstiču korisnike da objave svoje lične podatke, ohrabrivajući korisnike da su potpuno bezbedni. Međutim, razlozi za ovakvim politikama društvenih mreža su u najvećoj meri u vezi sa profitom koji društvene mreže ostvaruju na ovaj način.

5. Infomacije o korisnicima kao marketinški alat i sredstvo zarade

Ukoliko se ipak savesnim i odgovornim korišćenjem društvenih mreža očuva privatnost od pomenutih rizika, to korisnika neće sačuvati od upotrebe tih informacija od strane sajtova na kojima se registrovao i koje je posećivao. Privatne informacije koje korisnik ostavi na Internetu i različitim platformama, poput Fejsbuka i Tvitera, imaju izuzetno veliku vrednost za same društvene mreže, zato što predstavljaju njihov glavni izvor prihoda. Zabrinjavajuća je činjenica da se informacije o pojedincima često koriste i daju trećim stranama bez korisnikove volje i znanja. Društvene mreže su se pretvorile u velike bilborde na kojima različite kompanije nude svoje proizvode i usluge zahvaljujući olakšanom određivanju ciljnih grupa, na način na koji to nije moguće u klasičnom marketingu i uz nižu cenu. Precizno određivanje potencijalnog kupca nekog proizvoda i stvaranje individualizovanih marketinških kampanja u kojima kompanije znaju tačno kome šta da ponude, znatno je olakšano na osnovu korisničkog iskustva i istorije interesovanja, aktivnosti i pretraživanja koje sam korisnik svojim boravkom na društvenoj mreži prepušta na korišćenje društvenoj mreži. Postoje najave da će Fejsbuk otpočeti sa testiranjem opcije „buy“, koja će korisnicima omogućiti da kupuju različite proizvode bez potrebe da napuštaju stranice popularne društvene mreže.

³⁰⁰Isto (Pristupljeno 14.4.2015.)

³⁰¹Gross R. and Acquisti A, „Information revelation and Privacy in Online Social Networks”, ACM workshop on Privacy in the electronic society, Alexandria, VA, USA, 2005

³⁰²Young A. L and Quan-Hasse A, „Information revelation and internet privacy concerns on social network sites: a case study of face book”, Fourth international conference on Communities and technologies, University Park, Pa, USA, 2009.

Korišćenje ličnih informacija korisnika kao statističkih prikaza želja i interesovanja ne mora nužno biti loše po samog korisnika, jer može biti iskorišćeno za poboljšanje njihovog korisničkog iskustva i personalizirane ponude kroz zadovoljavanje njihovih želja i interesovanja. Međutim, posedovanje ovih podataka i praćenje aktivnosti korisnika na Internetu i dok je izlogovan sa Fejsbuka ili je deaktivirao svoj nalog predstavlja ozbiljan problem. Fejsbuk je tokom nekoliko godina postojanja postao predmet najširih društvenih debata. Najveću kontroverzu izazvala je najava od strane Fejsbuka 2009. godine da će doći do izmene njihove politike vezane za privatnost podataka i da će zadržati pravo posedovanja ličnih podataka korisnika čak i u slučaju da korisnik deaktivira svoj profil i obriše podatke sa njega. Zahvaljujući širokoj građanskoj akciji u mnogim zemljama sveta do najavljenih izmena nije došlo, međutim promena koju je Fejsbuk nameravao da uvede ukazuje na tendenciju kretanja izmena njihove politike privatnosti, s tim što će sve sledeće promene biti znatno suptilnije uoblikovane.

6. Manipulacija ličnim podacima i promena politike privatnosti Fejsbuka

Prva velika rasprava na temu manipulacije ličnim podacima korisnika Fejsbuka, desila se nakon uvođenja sistema za reklamiranje pod nazivom „Beacon”. Ova usluga, uvedena 2007. godine, koncipirana je tako da snima aktivnost svih korisnika na Internetu izvan samog sajta Fejsbuka. Posle snimanja informacija, one bivaju prosleđene fejsbuk prijateljima korisnika, kako bi korisnici dobili personalizovanu reklamu koja bi bolje odgovarala njihovim potrebama. Usled žalbi korisnika ova usluga je postala stvar izbora, da bi 2009. godine bila potpuno ukinuta uz izvinjenje osnivača Fejsbuka Marka Cukerberga.

Mnogo ozbiljnije posledice po pitanje Fejsbukove politike privatnosti izazvala je tužba jedne kanadske nevladine organizacije koja se bavi politikom Interneta i javnim interesom³⁰³ (Canadian Internet Policy and Public Interest Clinic - CIPPIC) upućena Kancelariji poverenika za privatnost informacija Kanade (Office of the Privacy Commissioner-OPC). Ova organizacija iznela je pritužbe na politiku privatnosti podataka korisnika Fejsbuka na više nivoa. Od pritužbi zbog neovlašćenog prikupljanja podataka o rođenju korisnika, do pritužbi zbog neovlašćenog davanja ličnih podataka korisnika trećim licima u svrhu reklamiranja. Kao odgovor na tužbu OPC je napravila više izveštaja i tokom marta 2009. godine dala je Fejsbuku 20 preporuka³⁰⁴ u vezi sa uočenim nepravilnostima u politici privatnosti Fejsbuka i njihovom otklanjanju. Kao rezultat ovoga Fejsbuk koriguje deo svoje politike privatnosti koji se odnosi na standardno podešavanje sigurnosnih mehanizama na profilu, kao i u domenu oglašavanja, ali važan deo pritužbi koji se tiču aplikacija trećih lica, deaktivacije i brisanja profila, profila preminulih korisnika i ličnih informacija ne-korisnika, do danas je ostao nerešen.

7. Različiti pogledi država na privatnost informacija

Države međusobno ne saraduju na pitanjima bezbednosti na Internetu zbog različitih pogleda na rešenje ovog problema i shvatanja na koliko privatnosti osoba ima pravo. Različiti pogledi država uslovljeni su različitim političkim kulturama različitih društava. Međutim, bez šire unifikacije pravnih normi uz popunjavanje pravnih praznina na globalnom ili regionalnom nivou sve zakonske regulative pojedinih država bi mogle biti uspešno izbegnute od strane kompanija. Primera radi, ukoliko država poseduje strogu regulativu u ovoj oblasti koja očuvava privatnost korisnika, ona ne može da važi za sajtove koji su registrovani ili u vlasništvu državljana neke druge države. Dakle, čak i u slučaju postojanja dobre regulacije, ona bi morala biti prihvaćena međunarodno.

³⁰³<http://www.cippic.ca/uploads/CIPPICFacebookComplaint-29May08.pdf>

³⁰⁴<http://www.priv.gc.ca/cf-dc/2009/2009-008-0716-e.pdf>

Jasno je da je u ovom trenutku tako nešto izuzetno teško očekivati, te državama ostaje da se regionalno povezuju u ovoj oblasti, ali i da sarađuju sa društvenim mrežama i pored predstavnika nevladinih organizacija budu predstavnici svojih građana pred društvenim mrežama gde bi jasno iznele zahteve u cilju povećanja bezbednosti njihovih građana na društvenim mrežama.

8. Primeri različitih praksi očuvanja privatnosti u SAD i EU

Različita kultura, istorija i običaji različitih društava determinišu pristup bezbednosti na internetu kroz jačanje privatnosti korisnika. Tako na primer, u Sjedinjenim Američkim Državama ne postoji savezna regulativa koja se tiče privatnosti, ali sa druge strane u pojedinim savezima država postoje ovakvi zakoni. Primera radi, država Kalifornija zakonom štiti privatne podatke koji korisnici ostavljaju na različitim servisima kroz obavezu kompanija da prijave „curenje“ podataka korisnika ukoliko dođe do njihovog neovlašćenog preuzimanja. Međutim, ti zakoni su ograničeni samo na sajtove koji se nalaze u tim savezima država, što ne sprečava vlasnike sajtova da iako tehnički rade na teritoriji jedne savezne države, da svoj sajt registruju u nekoj drugoj saveznoj državi.

U Evropskoj uniji je 1995. godine doneta „Direktiva Evropskog Parlamenta i Saveta o zaštiti pojedinaca u vezi sa obradom podataka o ličnosti i slobodnom kretanju takvih podataka“ (Directive 95/46/EC). Iako je ovom direktivom uveden centralni propis na nivou EU, države članice su samostalno osnovale svoje agencije koje registruju sve servise u zemlji koji čuvaju korisničke podatke i prate korišćenje ovih podataka, što govori o nejednakim efektima ove regulative u različitim državama članicama EU. Ipak, ova direktiva predstavlja propis koji čuva temeljna načela zaštite privatnosti na Internetu i osnovu za sve direktive u ovoj oblasti koje su se usvajale prateći trendove u sve intenzivnijem razvoju Interneta.

Dve godine kasnije, 1997. godine, usvojena je Direktiva Evropskog Parlamenta i Saveta o obradi podataka o ličnosti i zaštiti privatnosti u telekomunikacionom sektoru“ (Directive 97/66/EC), ali se kao ključna direktiva EU u ovoj oblasti navodi Direktiva o e-privatnosti ili pod punim nazivom „Direktiva Evropskog Parlamenta i Saveta o obradi podataka o ličnosti i zaštiti privatnosti u sektoru elektronskih komunikacija, koja je usvojena 2002. godine (Directive 2002/58/EC). Ova direktiva je precizirala uslove raspolaganja, čuvanja i distribucije ličnih podataka. Direktiva podrazumeva stroge provere koje mora proći svaki servis kako bi se pratilo koliko otkriva podataka o korisniku. Međutim zadala je probleme vlasnicima servisa, kojima je otežan razvoj i napredak servisa zbog podignutih troškova poslovanja. Ova pravila ograničavaju funkcionalnost servisa, te su se pojedine države članice žalile da i pored strogosti provere, privatnost nije očuvana i da je potrebno dodatno unaprediti ovaj model. Srbija će kao kandidat za članstvo u Evropskoj uniji u fazi pregovora morati da prihvati ove Direktive EU kakve jesu i na njihove izmene će moći da utiče tek po dobijanju punopravnog članstva.

9. Zakonska regulativa u Srbiji

U Srbiji ne postoji zakon koji izričito reguliše privatnost i bezbednost na Internetu. Ovoj temi se ne posvećuje dovoljna pažnja, osim u slučajevima kada se desi da je nečiji život bio direktno ugrožen, te tada tema postaje interesantna medijima.

Međutim, vlada Srbije je donela dve strategije koje se tiču ove oblasti i Zakon o zaštiti podataka o ličnosti. Takođe, potpisnik je i Konvencije saveta Evrope o zaštiti lica u odnosu na automatsku obradu podataka o ličnosti, koja je u odnosu na Srbiju stupila na snagu 1. januara 2006. godine, dok je u oktobru 2008. godine Srbija potpisala i ratifikovala Dodatni protokol uz Konvenciju u vezi sa nadzornim organima i prekograničnim protokom podataka („Sl. glasnik RS– Međunarodni ugovori“, br. 98/2008).

Strategija razvoja telekomunikacija u Republici Srbiji od 2006. do 2010. godine predviđala je da „korisnicima javnih telekomunikacionih usluga... pored prava na nesmetano korišćenje i kvalitetnu javnu telekomunikacionu uslugu potrebno obezbediti i pravo na privatnost i bezbednost informacija“. Posebno značajno je određeno delovanje nacionalnih regulatornih tela, koja obuhvataju i zaštitu privatnosti, zaštitu korisničkog saobraćaja, podatke o lokaciji, kao i sprečavanje neželjene komunikacije. Još određenije se bezbednost na Internetu reguliše u Strategiji razvoja informacionog društva u Republici Srbiji, koja ukazuje da se „elektronske mreže moraju osigurati od hakera i virusa i moraju biti dovoljno bezbedne da bi se izgradilo poverenje klijenata u elektronsko plaćanje, dok se pitanje bezbednosti mora uravnotežiti sa mogućom povredom privatnosti građana.“ Usklađivanje zakonodavstva Srbije sa evropskim standardima u ovoj oblasti rezultiralo je usvajanjem Zakona o zaštiti podataka o ličnosti (ZZPL, Zakon] 23. oktobra 2008. godine („Sl. glasnik RS“, br. 98/2008), dok se sa primenom Zakona otpočelo 1. januara 2009. godine.

Zakon iz 2008. godine ustanovljava širok krug dužnosti za veliki broj subjekata, te uređuje „uslove za prikupljanje i obradu podataka o ličnosti, prava lica i zaštitu prava lica čiji se podaci prikupljaju i obrađuju, ograničenja zaštite podataka o ličnosti, postupak pred nadležnim organom za zaštitu podataka o ličnosti, obezbeđenje podataka, evidencija, iznošenje podataka iz Republike Srbije i nadzor nad izvršavanjem ovog zakona.“ Zakon takođe uspostavlja centralnu ulogu Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, kao nezavisne institucije nadležne da u drugostepenom postupku obezbeđuje zaštitu iz oblasti zaštite podataka o ličnosti, kao i nadležne za sprovođenje nadzora nad primenom Zakona. Važno je napomenuti da cilj Zakona „nije sama zaštita podataka o ličnosti, već zaštita pojedinca na koga se ti podaci odnose, a time i dela njegove takozvane informacijske privatnosti. ZZPL ne pokriva čitav spektar prava na privatnost pojedinca, već samo onaj deo prava na privatnost koji se odnosi na njegove podatke o ličnosti.“

Zakon definiše podatak o ličnosti kao svaku informaciju „koja se odnosi na fizičko lice, bez obzira na oblik u kome je izražena i na nosač informacije (papir, traka, film, elektronski medij i sl.), po čijem nalogu, u čije ime, odnosno za čiji račun je informacija pohranjena, datum nastanka informacije, mesto pohranjivanja informacije, način saznavanja informacijama (neposredno, putem slušanja, gledanja i sl., odnosno posredno, putem uvida u dokument u kojem je informacija sadržana i sl.), ili bez obzira na drugo svojstvo informacije.“

Dalje, u Zakonu u Članu 3. definiše se da je obrada podataka „svaka radnja preduzeta u vezi sa podacima kao što su: prikupljanje, beleženje, prepisivanje, umnožavanje, kopiranje, prenošenje, pretraživanje, razvrstavanje, pohranjivanje, razdvajanje, ukrštanje, objedinjavanje, upodobljavanje, menjanje, obezbeđivanje, korišćenje, stavljanje na uvid, otkrivanje, objavljivanje, širenje, snimanje, organizovanje, čuvanje, prilagođavanje, otkrivanje putem prenosa ili na drugi način činjenje dostupnim, prikriivanje, izmeštanje i na drugi način činjenje nedostupnim, kao i sprovođenje drugih radnji u vezi sa navedenim podacima, bez obzira da li se vrši automatski, poluautomatski ili na drugi način“.

Takođe, Zakon određuje i skup prava pojedinca u pogledu ostvarenja zaštite podataka o ličnosti, koja obuhvataju:

- Pravo na davanje/nedavanje pristanka za obradu – svako fizičko lice ima pravo da rukovaocu da ili odbije da da pristanak za obradu podataka o sebi, ako rukovalac ne vrši obradu na osnovu zakonskog ovlašćenja;
- Pravo na obaveštenje o obradi – lice ima pravo da zahteva da ga rukovalac potpuno i istinito obavesti o tome da li obrađuje podatke o njemu, koje i u koju svrhu i po kom pravnom osnovu i od koga ih prikuplja; u kojim zbirkama podataka se nalaze podaci o njemu, ko su korisnici i kojih podataka i u koje svrhe i po kom pravnom osno-vu; kome i koji podaci se prenose, u koju svrhu i po kom pravnom osnovu, kao i svim ostalim pitanjima iz Člana 19. Zakona;

- Pravo na uvid – lice ima pravo da zahteva da mu se stave na uvid podaci koji se na njega odnose. Pravo na uvid obuhvata pravo na pregled, čitanje i slušanje podataka, kao i pravljenje beležaka;
- Pravo na kopiju – lice ima pravo da od rukovaoca zahteva kopiju podataka koji se na njega odnose, pri čemu je dužan da snosi samo nužne troškove izrade i predaje kopije;
- Prava povodom izvršenog uvida – lice ima i pravo da od rukovaoca zahteva ispravku, dopunu, ažuriranje ili brisanje podataka, kao i prekid i privremenu obustavu obrade, ako su ispunjeni uslovi predviđeni članom 22. Zakona.

Iako ZZPL sadrži izvesne nedostatke, ipak pruža određene garancije za zaštitu prava u pogledu obrade ličnih podataka od strane rukovalaca. Međutim, građani ova svoja prava i dalje nedovoljno koriste. Međutim, primena ovih prava iz Zakona nije moguća u punoj meri prema društvenim mrežama zbog nedovoljne konkretizovanosti Zakona i usmerenosti ka zaštiti bezbednosti podataka na Internetu. Zato mere koje istovremeno mogu osigurati privatnost korisnika i bezbednost podataka mogu biti, na primer: lozinke korisnika, mere zaštite od krađe podataka, zaštita podataka od neovlašćenog pristupa, itd. Ova oblast se sveobuhvatno može urediti donošenjem politike o privatnosti na nivou rukovaoca. Ovakav akt može predstavljati krovni akt koji uređuje šta je neophodno uraditi u oblasti zaštite privatnosti unutar konkretnog rukovaoca. U ovakvoj politici o privatnosti trebalo bi da budu navedeni standardi zaštite podataka o ličnosti korisnika i zaposlenih. Nakon takvog opšteg akta, mogu se doneti usaglašeni akti koji će bliže definisati zaštitu bezbednosti na Internetu. Pošto je Srbija usvojila Zakon o zaštiti podataka o ličnosti i na taj način obezbedila krovni mehanizam, dalja konkretizacija u skladu sa evropskim standardima u zaštiti bezbednosti na Internetu kroz konkretan pravni akt ne predstavlja samo dužnost Srbije prema evropskim integracijama već i prema građanima zato što je u ovim uslovima to najbolji način na koji država može da zaštiti u nekom opsegu prava svojih državljana na društvenim mrežama i Internetu generalno.

10. Preporuke i zaključci

1. Usvajanje Zakona o bezbednosti na Internetu

Obaveza države je da osigura najviši nivo bezbednosti i zaštite građana. U ovoj oblasti to može biti postignuto donošenjem neophodnih propisa. Pored postojećeg Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, koji predstavlja dobar opšti pregled i osnovu za dalju nadgradnju, neophodno usvojiti Zakon o bezbednosti na Internetu. Takav regulatorni okvir mora biti sveobuhvatan i odnositi se pre svega na upravljanje ličnim podacima na društvenim mrežama, koje mora da obuhvati obavezu obaveštavanja u slučaju korišćenja direktno od društvenih mreža, ali obavezu traženja saglasnosti za sekundarno korišćenje podataka od strane trećih fizičkih i pravnih lica. Društvene mreže moraju prihvatiti obavezu obaveštavanja u slučaju provala u podatke korisnika, kako bi prava korisnika bila zaštićena na vreme kroz preventivno delovanje zvaničnih organa.

2. Podizanje kapaciteta institucija nadležnih za bezbednost na Internetu

Pored usvajanja krovnog zakona koji bi se bavio tematikom bezbednosti na Internetu, neophodno je i obezbediti primenu ovog zakona. Poboljšanje sudske zaštite i podizanje kapaciteta Uprave za visokotehnološki kriminal Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije predstavlja nužan preduslov za primenljivost zakona. Formalnim jačanjem policijskih organa, koji će ovakvu vrstu ugrožavanja bezbednosti sprečiti, i sudskih organa, koji će brzo delovati ukoliko ipak dođe do neželjene situacije, će biti ispunjeni evropski standardi u ovoj oblasti i procenat primenljivosti zakona će biti povećan. Postojeća praksa ukazuje da pomenuti zvanični organi, nadležni za ugrožavanje bezbednosti na Internetu, verbalne pretnje preko društvenih mreža ne shvataju ozbiljno. Međutim, kao što smo se više puta uverili, verbalno nasilje iz virtuelnog prostora može da se prelije u realni prostor u kome može postati i fizičko, čime se posebno ugrožava lična i porodična bezbednost korisnika društvenih mreža.

3. Preventivno delovanje kroz integrisani pristup podizanja svesti o značaju problema bezbednosti na Internetu

Međutim, nije dovoljno ispuniti samo formalne preduslove, već je neophodno raditi na podizanju svesti o važnosti zaštite ličnih podataka na Internetu. Kompleksnost zaštite ličnih podataka na društvenim mrežama odbija korisnike da se tome detaljnije posvete i najčešće nisu svesni rizika koji postoje. Rešavanje pitanja bezbednosti na Internetu, konkretno na društvenim mrežama, zahteva sveobuhvatan pristup kroz uključivanje svih zainteresovanih grupa. Pored uloge zvaničnih državnih organa, u pomenutom usvajanju neophodnih propisa, jačanje kapaciteta institucija i integrisanja pitanja privatnosti u obrazovni sistem, veliku ulogu imaju i predstavnici civilnog sektora i medija, ali i sami korisnici. Kao što je pokazano na prethodnim primerima, organizovani korisnici čiji su interesi kanalisani kroz nevladine organizacije i grupe za pritisak uz pomoć medija imaju dovoljno mogućnosti ne samo da ovu temu stave na vrhu dnevno-političke agende već i da kanališu interese građana kroz uticaj na same politike privatnosti društvenih mreža.

LITERATURA

- Milan Nikolić, Praktični aspekti zaštite privatnosti korisnika i bezbednosti elektronskih komunikacionih medija i usluga u Srbiji, (Pristupljeno: 14.4.2015.) http://www.telekomunikacije.rs/arhiva_brojeva/peti_broj/milan_nikolic:_prakticni_aspekti_zastite_privatnosti_korisnika_i_bezbednosti_elektronskih_komunikacionih_mredja_i_usluga_u_srbiji_.305.htm
- Otmičari pronašli devojčicu na Fejsbuku, koristeći softver za prepoznavanje lica (Pristupljeno: 14.4.2015.) <http://webtribune.rs/otmicari-pronasli-devojnicu-na-fejsbuku-koristeci-softver-za-prepoznavanje-lica>
- Gross R. and Acquisti A, „Information revelation and Privacy in Online Social Networks”, ACM workshop on Privacy in the electronic society, Alexandria, VA, USA, 2005
- Young A. L and Quan-Hasse A, „Information revelation and internet privacy concerns on social network sites: a case study of face book”, Fourth international conference on Communities and technologies, University Park, Pa, USA, 2009.
- Tužba Kanadske nevladine organizacije koja se bavi politikom Interneta i javnim interesom protiv Fejsbuka (Canadian Internet Policy and Public Interest Clinic VS Facebook) <http://www.cippic.ca/uploads/CIPPICFacebookComplaint-29May08.pdf> (Pristupljeno 14.04.2015.)
- Kancelarija poverenika za privatnost informacija Kanade <http://www.priv.gc.ca/cf-dc/2009/2009-008-0716-e.pdf> (Pristupljeno 14.04.2015.)
- Direktiva Evropskog Parlamenta i Saveta o zaštiti pojedinaca u vezi sa obradom podataka o ličnosti i slobodnom kretanju takvih podataka (Directive 95/46/EC)
- Direktiva Evropskog Parlamenta i Saveta o obradi podataka o ličnosti i zaštiti privatnosti u telekomunikacionom sektoru“ (Directive 97/66/EC)
- Direktiva Evropskog Parlamenta i Saveta o obradi podataka o ličnosti i zaštiti privatnosti u sektoru elektronskih komunikacija (Directive 2002/58/EC)
- Strategija razvoja telekomunikacija u Republici Srbiji
- Strategija razvoja informacionog društva u Republici Srbiji
- Zakona o zaštiti podataka o ličnosti

REZIME

U ovom predlogu javne politike biće reči o problemu privatnosti na Internetu, sa posebnim naglaskom na bezbednost na društvenim mrežama. Biće ukazano na glavne probleme koji postoje u ovoj oblasti, uz osvrt na međunarodne i domaće regulative i primere uporedne prakse, kao i na predloge kako bezbednost na Internetu može biti poboljšana uz preporuke koje će biti adresirane na donosiocima odluka u Republici Srbiji, predstavnike civilnog društva i medija, kao i na same građane. Najčešći rizici sa kojima se suočavaju korisnici su ugrožena privatnost i reputacija, moguće prevare, poput krađe novca sa bankovnog računa, kao i verbalno nasilje koje iz virtuelnog prostora može da se prelije u realan prostor u kome može postati i fizičko, čime se posebno ugrožava lična i porodična bezbednost. Društvene mreže danas predstavljaju najrasprostranjeniji vid komunikacije sa svetom, one su „transformisale Internet u moćan komunikacioni medijum i privukle milione korisnika, ali i otvorile nove opasnosti po njihovu privatnost i bezbednost.”³⁰⁵

³⁰⁵http://www.telekomunikacije.rs/arhiva_brojeva/peti_broj/milan_nikolic:_prakticni_aspekti_zastite_privatnosti_korisnika_i_bezbednosti_elektronskih_komunikacionih_mredja_i_usluga_u_srbiji_.305.htm (Pristupljeno: 14.4.2015.)

OD STRAHA DO OČAJA KAKO STRAH UTIČE NA USPOSTAVLJANJE DISTOPIJSKIH DRUŠTAVA

1. Uvod

Kroz istoriju je pažnja brojnih mislilaca, filozofa, književnika i drugih umnih ljudi, bila okupirana pitanjima postojanja idealnog društva.³⁰⁶ Društva u kojem će vladati načela poput slobode, jednakosti, socijalne pravde, tolerancije... Svako navedeno načelo predstavlja ideal sam po sebi i to ideal koji je svakom čoveku od važnosti za njegovu egzistenciju. Ne možemo reći da su ova pitanja ostala samo u domenu teorije. Naprotiv, mnogi pokreti maštali su, težili i borili se za njihovu praktičnu primenu, odnosno život u društvu koji se zasniva na ovim načelima.

Dok je jedan broj mislilaca, filozofa, teoretičara i književnika razvijao modele idealnog društva, drugi su govorili o opasnostima koje totalitarno društvo može doneti. Najveći značaj i imaju oni pojedinci koji su uspeali da na interesantan način prikažu široj populaciji takve opasnosti. Pre svega tu se misli na književnike distopijskog žanra.³⁰⁷

Istorija svedoči da su češći bili slučajevi ovih drugih društava, koji se nisu zasnivali na „utopijskim“ načelima. Brojna autoritarna i totalitarna društva postojala su kroz istoriju i zasnivala se na suprotnosti načela „idealnog“ društva.³⁰⁸ Iako kolektivno sećanje ide dovoljno daleko u prošlost i iako je dostupnost informacija sve veća i veća, kako vreme prolazi postavlja se pitanje zbog čega ljudi iznova i iznova daju legitimitet vlastima koje pretenduju da budu dobar deo onoga što nije „idealno“ društvo i kada su svesni do čega to može dovesti.

Identifikacija mehanizama očuvanja vlasti i opstanka totalitarnog društva je relativno jednostavna kada se posmatra u istorijskim analizama ili u književnosti. Kroz kontrolu svih delova društva može se kontrolisati i celo društvo. Ali identifikacija faktora koji dovode do davanja legitimiteta takvoj vlasti da to učini je mnogo komplikovanije. Preciznije, komplikovano je identifikovanje onih faktora koji navode ljude da se odreknu određenih prava. Postavlja se pitanje zašto bi oni to hteli? Šta je to od čega beže u totalitarna, distopijska društva? Čega se plaše?

Možda je baš to suština. U strahu. Strah je inherentan našoj prirodi, on predstavlja važnu zaštitu, neku vrstu jemstva protiv opasnosti.³⁰⁹ Ako predstavlja zaštitu, šta je to od čega nam je potrebna zaštita?

Da li je strah od nekoga ili nečega razlog zbog kojeg smo spremni da žrtvuemo sve što nam je u tom trenutku manje važno da bismo ga se oslobodili? Mislimo da jeste. Strah je nagon, nagon koji nas primorava da se po svaku cenu pobegnemo od tog nekoga ili nečega što nas ugrožava, bio realan ili percipiran kao realan. Osoba ili grupa koja se pojavi sa rešenjem problema, sa mehanizmom otklanjanja straha, predstavljaće slamku spasa za koju će se većina uhvatiti. I identifikacijom tih strahova koji su pratili pojedina i društva kroz veći deo moderne istorije možemo odgovoriti na pitanje zašto ljudi svesno predaju legitimitet grupama koje pretenduju da stvore totalitarno društvo.

³⁰⁶Na primer, Mor, Tomas. Utopija. (Beograd : Plato, 2012), Platon. Država. (Beograd : Dereta, 2013), Kampanela, Tomazo. Grad sunca. (Beograd : Kultura, 1964).

³⁰⁷Na primer, Haksli, Oldos. Vrlji novi svet. (Beograd : Liberetto, 2009), Orvel, Džordž. 1984. (Beograd : Kontrast, 2015), Bredberi, Rej. Farenhajt 451. (Beograd : Laguna, 2015). Klasici distopijske književnosti su dali zapažene analize društvenih pojava. Oslobođeni potrebe da pružaju dokaze za iznete tvrdnje ili teze i potrebe da daju racionalno objašnjenje za postupke svojih likova, na slikovit način dostupan širokoj publici su ukazali na pojave u savremenim društvima.

³⁰⁸Nacistička Nemačka, Sovjetski Savez, itd.

³⁰⁹Delimo, Žan. Strah na Zapadu (Novi Sad : Budućnost, 2003), 30.

2. Čega se plašimo?

Da odmah ponudimo odgovor na pitanje ovog poglavlja – plašimo se svačega. Od krajnje iracionalnih strahova od klovnova, preko visine ili otvorenih prostora, do krajnje racionalnih, da li će me neko ubiti ili da li ću imati nešto da jedem sutra. Ali, da li se neki pripadnik amazonskog plemena može plašiti klovnova? Sumnjamo da je uopšte čuo da tako nešto postoji. Ono čega se plašimo proizilazi iz našeg okruženja. Ako živimo u gradu sa visokom stopom kriminala zasigurno će to biti strah koji nas preokupira.

Ipak okruženje ne može biti jedina varijabla jer je i situacija u kojoj se pojedinac nalazi podjednako važna. Na primer, ako nemamo šta da jedemo, strah od gladi nadvladaće strah od kriminala. Situacija i okruženje u kojoj se pojedinci nalaze ključni su za određivanje straha koji će preokupirati misli ljudi i uticati na njihovo davanje legitimiteta određenim vlastima.

Prethodni primer nas takođe navodi na zaključak da kod strahova postoji određena gradacija. Pri tom, postojanje strahova koji proizilaze iz osnovnih potreba uslovljava da će nas manje okupirati drugi strahovi. Ovo možemo uporediti sa Maslovljevom teorijom hijerarhije potreba³¹⁰, i može se primeniti slična analogija. Ipak, strahovi su više nalik Veberovim idealnim modelima. Jedan nikad nije apsolutan i samostalan. Više strahova deluje istovremeno, iako su neki dominantniji od drugih.

Takođe, značajno je nagovestiti i zamku činjenice da manifestni strah ne mora biti onaj koji nas zapravo najviše plaši. Pogledajte samo porast ksenofobije u Grčkoj. Iako na prvi pogled imamo strah od stranaca pravi strah verovatnije dolazi od teške ekonomske situacije i straha od gladi i nemaštine. Ovo je odličan primer koji prikazuje svrhu ovog rada.³¹¹

Rečeno je već da su strahovi brojni i da se plašimo svega. Ipak iz tog mora strahova treba napraviti diverzifikaciju kojom će se izdvojiti strahovi koji utiču na predavanje legitimiteta totalitarnim pokretima. Tražimo one koji su ukorenjeni u našoj istoriji, a ne one poput strahova od klovnova, one za koje uslovno rečeno možemo reći da su iskonski.

2.1 Strah od nemaštine

Nijedan strah nije toliko duboko usaden u čoveka koliko strah od nemaštine. On se prevashodno vezuje za strah od gladi. Nekako je i logično da je strah od gladi osnovni strah jer bez hrane ne možemo da preživimo više od nekoliko dana. Izobilje i dostupnost hrane jeste savremeni atribut, međutim ni danas ne možemo da kažemo da je u celom svetu glad iskorenjena, a kamoli u ranijim periodima moderne istorije. Kroz istoriju, periodi velikih gladi često su bili praćeni i velikim bunama i u ovoj činjenici pronalazimo vezu između straha od gladi i političkih dešavanja.

Totalitarni pokreti mogu se pojaviti svuda gde postoje mase koje iz bilo kog razloga teže da se politički angažuju.³¹² Od straha da će ostati gladni ljudi pribegavaju bunama kao načinu prenošenja političke poruke: „ili ćete nas nahraniti ili će doći neko drugi!“ Pred samu Francusku revoluciju bilo je nekoliko izuzetno „gladnih“ godina.³¹³ Možemo li s pravom zaključiti da je strah od gladi bio svojevrsni katalizator za ovakve radikalne promene koje su zadesile svet Francuskom revolucijom. Smatramo da možemo. Ipak, prigovor se može pronaći u činjenici da se Francuska revolucija smatra svetlom tačkom u svetskoj istoriji. Posmatrano kroz uticaj na duži istorijski period jeste. Ali, kada se posmatra period za vreme njenog trajanja i neposredno nakon nje, ne sme se zaboraviti da je ona isto tako proizvela i jakubinsku diktaturu, što baš i nije najsajnija tačka.

Slične okolnosti bile su i u Nemačkoj pred dolazak Hitlera na vlast. Među građanima su vladale velika glad i nemaština kao posledica ekonomske krize. Hitler, koji je legitimno izabran od strane velikog dela nemačkog stanovništva, otvoreno je još deset godina ranije izložio svoju ne baš utopističku ideologiju u knjizi *Mein Kampf*. Ali, fašizam rešava probleme! Poprilično brzo! I vrlo brzo Nemačka je bila oslobođena gladi. Čovek bi pomislio da su napravili ispravnu odluku. Ipak, fašizam ne mari za ljudska prava i totalitarizam se u Nemačkoj razvijao polako.³¹⁴ Posledice toga je nemački narod, pogotovo određene društvene grupe, i te kako osetio, a to je iznedrilo nove strahove koje ranije nisu ni slutili.

Međutim, nemaština se ne sme usko vezati za glad. Glad jeste osnovni strah koji možemo svrstati pod nemaštinu, ali ne i jedini. Ako posmatramo nemaštinu kroz situaciju i okruženje, za neke nemaština može značiti da ne mogu sebi priuštiti odlazak na letovanje³¹⁵ ili nositi odeću nemerljivo jeftiniju u odnosu na ostatak ljudi u svom okruženju. U oba slučaja prevladava strah od pada na socijalnoj lestvici. U današnje vreme status se vezuje prevashodno za materijalne i novčane mogućnosti.

Potrebe poštovanja i statusa su značajne za svakog pojedinca³¹⁶ i gubitak statusa predstavlja za njih veliki strah. Otuda se strah od nemaštine može posmatrati i kao opadanje ekonomske moći pojedinca koja uglavnom proizilazi iz opadanja ekonomske moći države. Ako pada ekonomska moć države to prouzrokuje otpuštanja koja mogu ali i ne moraju da dovedu do gladi. Ali zasigurno nanose promene u svakodnevnici ljudi. Rešenje koje se pojavljuje u vidu grupe koja oživljava ekonomiju i jača je, predstavlja dar s neba koji navodi ljude da joj daju legitimitet, pri tom u potpunosti ignorišući metode kojima ona planira to da ostvari³¹⁷, a sve iz straha od pada na socijalnoj lestvici.

2.2 Strah od neprijatelja

Nijedan strah nije tako direktan kao strah od neprijatelja. Neprijatelja koji nas ugrožava možemo opaziti. Neprijatelj jeste konkretan. Neprijatelj je opipljiv. Upravo zbog toga njemu se najlakše suprotstaviti. Suprotstaviti se ne u smislu najlakšeg otklanjanja opasnosti, već u smislu identifikacije izvora ugrožavanja. U naše doba strah pred neprijateljem postao je pravilo.³¹⁸

Posmatrajući neprijatelje iz perspektive države i društva mi možemo napraviti razlike između onih koji nas ugrožavaju spolja i onih koji su pripadnici naše države i društva. Mesto neprijatelja, bilo spoljašnjeg, bilo unutrašnjeg, u distopijskim društvima možemo jasno videti u Orvelovoj 1984. u suprotstavljenim državama Evroaziji i Istaziji kao i kod Goldštajna.³¹⁹ Iako su u pomenutoj knjizi navedeni kao mehanizam održanja distopijskog društva, oni se mogu protumačiti i kao razlog uspostavljanja takvog društva. Strah da će ih oni ugroziti jeste razlog što su ljudi dopustili Velikom Bratu da uspostavi takav sistem (distopijsko društvo prikazano u knjizi) očekujući da će biti zaštićeni.

Međutim, ne moramo tražiti ni daleko u prošlosti ni u književnosti primere kako strah od neprijatelja navodi ljude da dozvole državi totalnu kontrolu. To se ništa ne razlikuje od masovne špijunaže od strane NSA nad američkim stanovništvom zarad navodne zaštite od terorista. Ljudi, iako znaju za masovne povrede prava na privatnost, pristaju na primenu te prakse jer u njihovim očima veća pretnja dolazi od terorista. Želja za bezbednim i sigurnim životom i ubeđenje da se terorizmu mora na bilo koji način suprotstaviti stavlja u drugi plan normalnu percepciju ljudskih prava, društvenih normi i odnosa. Irelevantna postaje i mogućnost zloupotrebe primenjenih metoda. Jer, u klimi straha, pretnja od terorista je “svakodnevna i stvarna”, a mogućnost zloupotrebe “imaginarna i malo verovatna”.

³¹⁴Čirković, Milan i Bostrom, Nik. Rizici globalnih katastrofa (Beograd : Heliks, 2011), 488.

³¹⁵Ovaj primer svrstavamo u situaciju u kojoj se pojedinci nalaze zato što su u ostatku njihovog dotadašnjeg života imali mogućnost koja je promenama okolnosti naglo nestala.

³¹⁶Videti šire u Maslow, Abraham. „A Theory of Human Motivation“. Psychological Review Vol50 (1943):370-96.

³¹⁷Opet primer nacističke nemačke

³¹⁸Delimo, Žan. Strah na Zapadu (Novi Sad : Budućnost, 2003), 28.

³¹⁹Videti šire u Orvel, Džordž. 1984. (Beograd : Kontrast, 2015).

³¹⁰Nacistička Nemačka, Sovjetski Savez, itd.

³¹¹Delimo, Žan. Strah na Zapadu (Novi Sad : Budućnost, 2003), 30.

³¹²Arent, Hana. Izvori totalitarizma (Beograd : Feministička izdavačka kuća, 1998), 319.

³¹³Delimo, Žan. Strah na Zapadu (Novi Sad : Budućnost, 2003), 204-240.

Sa unutrašnjim neprijateljima situacija je drukčija. Njega nije uvek lako identifikovati. U ovom slučaju neprijatelj ti može biti komšija, živeti u tvom gradu ili u istoj državi. Pripadnik iste društvene grupe³²⁰ kojoj i ti pripadaš može biti neprijatelj koji te želi ugroziti. I to ugrožavanje ne mora biti isključivo fizičko. Pođimo od toga šta je to najvažnije ljudima.

Prema Hantingtonu, kultura i kulturni identitet je ono što je najznačajnije za većinu ljudi.³²¹ Apsolutizacijom te premise neko će zaključiti da svako ko pokušava da nam naruši takav identitet zasigurno nas ugrožava. U tom svetlu se onda posmatraju pripadnici svih različitih društvenih manjinskih grupa unutar države, bilo verskih, nacionalnih ili ma kojih drugih. Međutim, neprijatelj i gradi identitet. Mi znamo ko smo samo kada znamo ko nismo i, često, kada znamo protiv koga smo.³²² Identitet vezivan za dogmu hrišćanstva znači identitet suprotstavljen jereticima, muslimanima, jevrejima, čarobnjacima, vešticama.³²³ Svi oni nastoje da unište dušu i da odvedu ljude pred Sotonu na večne muke. Svi oni su neprijatelji koji moraju nestati. Ali, ako je vaš identitet zasnovan na nekoj drugoj dogmi, onda je on suprotstavljen hrišćanima uz upotrebu istih "argumenata". U svetlu Hantingtonovog sukoba civilizacija, posthladnoratovskog svetskog poretka, gde se kulturni identitet vezuje prevashodno za religiju, takva analogija može se preneti i na sadašnjost. Pored toga, sadašnjost obiluje i mnoštvom novoformiranih grupa i pokreta, zasnovanih na religiji, ideologiji, načinu života, ciljevima. Mnoge od tih grupa nemaju jasno definisane ni ideologije, ni ciljeve, ni odnos prema drugim grupama. Obični ljudi, bolje reći oni koji čine većinu, su zbunjeni, neodlučni, a samim tim i podložni manipulacijama. Otuda takav strah od manjina koji ugrožavaju naše „mi“ podstiče ljude da podrže grupe koje nastoje da ih se reše. Po čemu se to razlikuje od Hitlerovog režima?

Za kraj, važno je nagovestiti i da je strah od neprijatelja ujedno i najčešći manifestni strah jer nam označavanje krivca znači podvesti neobjašnjivo pod nekakav razumljiv tok³²⁴, pronaći izvor problema u nekom drugom i pobeći od odgovornosti.

2.3 Strah od neispunjenja

U sistemu gradacije strahova koji smo postavili, osnovni strahovi koji proizilaze pre svega iz fizioloških, pa potom sigurnosnih potreba imaju značajniji uticaj na aktivnosti od ostalih. Kako čovek uspeva da se oslobodi i prevaziđe takve strahove on se susreće sa drugim strahovima o kojima ranije nije ni mislio, ili ga pak nisu toliko preokupirali. Susreće se sa pitanjima samoispunjenja i svrhe svog postojanja.

Pronalaženje sopstvene svrhe naizgled ne pripada ovoj temi, jer njeno povezivanje sa strahom je problematično, a dovođenje do distopijskog društva gotovo nezamislivo. Pronalaženje onoga što nas ispunjava takođe. Ipak postoji strah da nećemo pronaći svoju svrhu, da nećemo pronaći ono što nam pruža osećanje ispunjenosti. On nije kao ostali strahovi zato što u slučaju drugih vrsta strahova znamo šta je to što nas ugrožava, a u ovom slučaju ugrožava nas ono što tražimo, a ne uspevamo ili ne možemo naći.

Lako je kada si osamnaestogodišnjak i kada su ti sva vrata ovog sveta naizgled otvorena. Svaki san je moguć, makar u teoriji. Ali kako godine odmiču ta vrata se polako zatvaraju i kako se ona zatvaraju tako strah da nećemo pronaći svoje mesto, svoju svrhu raste.

Okruženje koje pojedincima ne daje svrhu, niti je oni pronalaze u njemu takođe će uticati na jačanje ovog straha kod njih. Ljudima je svrha koja ih ispunjava neophodna, jer ako je nema oni tonu u besmisao. Spoj godina i okruženja utiču na porast ovog straha. Kada dostigne određeni nivo on tera čoveka da ga se oslobodi na bilo koji način, odnosno da pronađe bilo kakvu svrhu koja se u tom trenutku čini kao najlogičnija, iako do juče nije bila ni opcija. Danas to vidimo u brojnim sektama, neonacističkim pokretima, huliganizmu. Teret sumorne svakodnevnice bez ikakvog smisla ili svrhe gura ljude ka nečemu, bilo čemu, samo da bi im pružio osećaj da njihovo postojanje ima nekakvu svrhu.

Ako smo zaključili da strah od neispunjenja može dovesti do pronalaženja svrhe u navijačkim grupama, možemo li reći da se isto može dogoditi i sa političkim pokretima? Smatramo da možemo. Pogledajte samo slučaj Islamske države, kojoj se veliki broj državljana bogatih zemalja Evrope pridružuje. Oni ne moraju strahovati da će ih napasti neprijatelj u svom gradu ili da će gladovati, pa ipak odlaze u strahote rata. A čine to jer im Islamska država daje svrhu koja ih ispunjava u obliku svetog rata. Ako im određena grupa ponudi svrhu u vidu distopijskog društva da li bi je prihvatili? Smatramo da bi.

³²⁰Pojedinac može istovremeno biti pripadnik brojnih društvenih grupa, ne samo jedne. Ovde je akcenat na činjenici da unutrašnji neprijatelj može biti kako stanovnik iste države tako i stanar iste zgrade i da, kako smo mi pripadnici i jedne i druge društvene grupe, unutrašnji neprijatelj dolazi iz iste grupe kojoj i mi pripadamo.

³²¹Hantington, Samjuel. Sukob Civilizacija (Podgorica : CID, 2000), 20.

³²²Hantington, Samjuel. Sukob Civilizacija (Podgorica : CID, 2000), 28.

³²³Delimo, Žan. Strah na Zapadu (Novi Sad : Budućnost, 2003), 545-565.

³²⁴Delimo, Žan. Strah na Zapadu (Novi Sad : Budućnost, 2003), 189.

3.Zaključak

Savremena demokratija puna je svojih manjkavosti. Iako danas demokratiju posmatramo kao ideal društvenog uređenja i put ka postizanju ravnopravnog utopističkog društva, ona u sebi sadrži latentnu opasnost od mogućnosti zloupotrebe. Još je Aristotel ukazao na to definišući demokratiju kao oblik vlasti od kojih samo vladari imaju koristi.³²⁵ Dajte narodu hleba i igara i držaćete ih pod kontrolom, ako nemaju hleba i igara ponudite im i vi ćete doći na vlast.

Vlast u demokratiji nasuprot opšteusvojenom mišljenju ne proizvode pojedinci, već gomile. Ne želimo ovim radom ukazati na pojedinca i njegove strahove već na gomile, jer ponašanje gomile preuveličava, komplikuje i preobražava individualna preterivanja.³²⁶ Samim tim strahovi pojedinaca u gomili se preuveličavaju i preobražavaju stvarajući prostor za njihovo iskorišćenje. Gomile ljudi podložnije su uticaju vođa no što su to jedinke te gomile uzete svaka ponaosob.³²⁷

Iako strah postoji kao zaštitni mehanizam koji neodoljivo podseća na Darwinovu *struggle for life*³²⁸ kao jemstvo od opasnosti zarad opstanka, on nas može odvesti u skroz suprotan pravac odnosno u zagrljaj opasnosti, nasuprot sigurnosti. Samo u današnjici borba za opstanak se ne vodi u prirodi već u društvu gde je politička participacija način na koji mi ostvarujemo sopstvenu bezbednost. Konkretnije, biramo pojedince i grupe koji će nam obezbeđivati siguran i miran život. Problem nastaje kada nas strah navede da izaberemo pogrešno i nakon toga plaćamo cenu.

Nije nam cilj da apsolutizujemo strah kao jedini činilac koji doprinosi distopijskom društvu. Neodgovorno bi bilo reći da je jedini. Ali želimo da ukažemo na njegov veliki doprinos i značaj u ovakvim procesima, na opasnost koju strah može da proizvede. Težnja ka idealnom društvu znači i obratiti pažnju na navedene strahove i izgraditi mehanizme njihovog ublažavanja ili čak potpunog otklanjanja. Ovo čak možemo nazvati još jednom utopističkom vizijom kao i faktorom koji predstavlja jedno utopističko društvo.

LITERATURA

- Arent, Hana. Izvori totalitarizma (Beograd : Feministička izdavačka kuća, 1998).
- Bredberi, Rej. Farenhajt 451. (Beograd : Laguna, 2015).
- Delimo, Žan. Strah na zapadu. (Novi Sad : Budućnost, 2003).
- Kampanela, Tomazo. Grad sunca. (Beograd : Kultura, 1964).
- Maslow, Abraham. „A Theory of Human Motivation“. Psychological Review Vol50 (1943):370-96.
- Mor, Tomas. Utopija. (Beograd : Plato, 2012).
- Orvel, Džordž. 1984. (Beograd : Kontrast, 2015).
- Platon. Država. (Beograd : Dereta, 2013).
- Ćirković, Milan i Bostrom, Nik. Rizici globalnih katastrofa (Beograd : Heliks, 2011).
- Haksli, Oldos. Vrli novi svet. (Beograd : Liberetto, 2009).
- Hantington, Samjuel. Sukob Civilizacija (Podgorica : CID, 2000).
- Hejvud, Endru. Politika. (Beograd : CLIO, 2004).

³²⁵Videti šire u Hejvud, Endru. Politika. (Beograd : CLIO, 2004), 55.

³²⁶Iako je citat preuzet iz knjige Delimo, Žan. Strah na zapadu. (Novi Sad : Budućnost, 2003), 36. autor se ovde poziva na razmišljanja Gistava Lebona koje je sadržano i obrađeno u knjizi Lebon, Gistav. Psihologija gomila. (Čačak : Gradac, 2007).

³²⁷Delimo, Žan. Strah na zapadu. (Novi Sad : Budućnost, 2003), 36.

³²⁸Delimo, Žan. Strah na zapadu. (Novi Sad : Budućnost, 2003), 41.

SUMMARY

If throughout history the attention of many scholars, philosophers, writers and other intellectuals, was occupied with the question of an ideal society, the question is why authoritarian and dystopian societies appear relatively frequently, and which factors affect people into giving up certain civil rights. One of the key factors is the fear of someone or something, and fear represents the reason why we are willing to sacrifice our rights in order to get rid of it. What we fear comes from our environment, but also from the situation in which we find ourselves. However, fear is never the only one and absolute. Multiple fears operate at the same time, and as some of them are more predominant than others and there is a gradation of fears. Also, it is significant that manifest fear does not have to be the one that really scares us. The paper lists and explains the fears that may affect people into giving legitimacy to totalitarian movements, such as fear of poverty, fear of enemies and fear of non-fulfilment.

The overall objective of this paper isn't to show absolute fear as the only factor that contributes to the development of dystopian society, but we want to stress its major impact and importance in this process. On the road to the ideal society, we have to take into consideration these fears and to design mechanisms for their mitigation or even their elimination.

Ključne reči: Strah, Distopija, Totalitarizam

Keywords: Fear, Dystopia, Totalitarianism

ČEKJUĆI AZIL U SRBIJI

1. Sažetak

Institut azila se definiše kao pravo na boravak i zaštitu koje strancu pruža Republika Srbija. Na njega imaju pravo svi oni koji su prinuđeni da napuste svoje matične države usled progona na verskoj, nacionalnoj, političkoj ili sličnoj osnovi. Kao takav on je zakonska obaveza koju Srbija ima prema navedenim licima a koja je preuzeta i međunarodnim ugovorima koje je Srbija potpisala. Normativni okvir koji uređuje ovu oblast je Zakon o azilu koji važi od 2008. godine. Ipak, ovaj zakon ne pruža adekvatan pravni okvir za sprovođenje delotvorne politike azila i tražioci azila se suočavaju sa brojnim poteškoćama tokom azilne procedure.

Vremenski rok u toku koga se donosi odluka o odobravanju ili odbijanju azilnog zahteva predstavlja najveći problem. Ovaj rok se neretko prolongira i na više od 36 meseci. Neophodno je promeniti ovakvu praksu! Usvajanje i uvođenje nove procedure odlučivanja će umnogome poboljšati stanje i doprineti da Srbija ispunjava obaveze prema licima koja traže zaštitu a koje proizilaze iz prihvaćenim međunarodnih ugovora i standarda.

2. Praktično politički problem

Republika Srbija, iako opterećena velikim brojem migranata koji dospevaju na njenu teritoriju, nema odgovarajuće administrativne i infrastrukturne kapacitete za njihov prihvatanje. Nedovoljni kapaciteti službi koje se bave azilom, pre svega u Ministarstvu unutrašnjih poslova, su identifikovani kao jedna od najvećih prepreka efikasnom sistemu azila. Njih su uočile brojne organizacije koje se bave problemima migracija, poput Kancelarije UNHCR u Beogradu, nevladinih organizacija i Evropske komisije. Izveštaj Tražioci azila u Srbiji i srpski tražioci azila u Evropi koji je izradio beogradski Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila posebno ističe neadekvatne stručne i tehničke kapacitete glavnih državnih institucija odgovornih za sprovođenje politike azila. Sistem azila u Republici Srbiji je uređen Zakonom o azilu koji je usvojen 2008. godine. Pored ovog normativnog dokumenta ne postoje drugi, pre svega strateški, akti kojima se uređuje politika azila Srbije. Pored toga, važeći zakon je donesen na način koji ne priliči validnoj demokratskoj proceduri. Usvajanje nije prethodila kvalitetna javna rasprava, u proces uobličavanja odredbi nisu bili uključeni svi zainteresovani i specijalizovani akteri. Zakonsko rešenje je na ovaj način formulisano kao deo napora da Srbija što pre potpiše Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom. Ove nedostatke prati neusklađenost normativnih odredbi i strateške orijentacije sa Zajedničkom evropskom politikom azila. Svi ovi nedostaci i neusklađenosti se moraju prevazići kako bi Srbija mogla da ispunjava svoje, međunarodnim ugovorima, preuzete obaveze pružanja zaštite licima koja istu od nje zatraže. Takođe unapređenje politike azila je neophodno i za sticanje uslova za otvaranje i napredak pregovora u okviru poglavlja 23 i 24, tokom pregovora o pristupanju Evropskoj uniji.

Kao što je već rečeno, najveća mana sadašnjeg postupanja u proceduri za izdavanje/dobijanje azila je loše zakonsko rešenje kao i odstupanje od odredbi zakona koji je na snazi. Vremenski rok u toku koga se donosi odluka o odobravanju ili odbijanju azilnog zahteva neretko prolongira i na više od 36 meseci. Ovim predlogom praktične politike predložimo novu proceduru odlučivanja po zahtevu za azil koja će otkloniti opisani problem.

3. Analiza stanja

Sistem azila u Republici Srbiji funkcioniše slabo. Uprkos postojanju zakona koji uređuje pitanja pružanja zaštite Srbija je od 2008. godine odobrila svega 5 zahteva za azil.³²⁹ Ovaj broj nije mali usled neopravdanosti izrečenih zahteva, već zbog nezadovoljavajućih sistemskih rešenja koja proceduru odlučivanja po zahtevu čine neprihvatljivo dugom i demotivisu zadržane migrante da u nju ulaze. Neke od odredbi Zakona o azilu, poput onih od postojanju sigurnih trećih država, pružaju mogućnost nadležnim organima da donose diskrecionu odluku kojom se zahtev za azilom odbijane odobrava bez temeljne analize konkretnog zahteva i na osnovu neutemeljenih pretpostavki. Lista sigurnih trećih država je usvojena od strane Vlada pri stupanju zakona na snagu i od tada nije menjana bez obzira na promenu uslova u navedenim državama. Loša sistemski rešenja proističu iz praktično zvaničnog stava da je Srbija tranzitna zemlja i da migranti nemaju želju da u njoj ostanu. Ovakvi stavovi dovode do velikih smetnji u radu nadležnih organa koje se ogledaju u nedostatku sredstava, kapaciteta i stručnog osoblja.

Azilni postupak u celosti sprovodi Ministarstvo unutrašnjih poslova, tačnije Odsek za azil, Odeljenja za strance, Uprave granične policije.³³⁰ Ostali državni organi koji se uključuju u proces i obavljaju svoje funkcije su Kancelarija za azil, Komisija za azil kao drugostepeni organ i Komesarijat za izbeglice i migracije koji se brine o prihvatu azilanata.³³¹ Iako je uspostavljanje Kancelarije za azil propisano Zakonom iz 2008, ova institucija je uspostavljena tek početkom 2015. godine. Sama procedura ulaska u azilni postupak, prema našem zakonodavstvu se odvija na sledeći način. Migrant izražava nameru da mu bude odobren azil, potom biva registrovan od strane službenika Odseka za azil u prihvatnom centru u koji je smešten. Sam zahtev za azilom migrant podnosi u roku od 15 dana od registracije a odsek za azil MUP-a sprovodi saslušanje ili usmenu raspravu o zahtevu na osnovu čega donosi odluku. Ukoliko je zahtev odbijen može uslediti drugostepeni postupak ali on nije predmet našeg interesovanja.³³²

Praktično politički problem je lociran u samom MUP-u. Odsek za azil je primarno odgovoran za nezakonitu dugotrajnost postupka s obzirom da se on u prvom stepenu bavi odlučivanjem o izraženim zahtevima za azil. Sve analize trenutnog stanja pokazuju da ovo telo svoj posao ne radi pravilno. Službenici koji su zaduženi da migrante uvedu u postupak registracijom, prema praksi koju su zabeležile nevladine organizacije (Izveštaj Tražioci azila u Srbiji i srpski tražioci azila u Evropi koji je izradio Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila) koje se bave zaštitom azilanata, prihvatne centre radi ovog posla posećuju svega nekoliko puta godišnje. Na taj način se zahtevi i rad na njima gomilaju. Pored toga, administrativni i ljudski kapaciteti kojima Odsek raspolaže nisu ni približno dovoljni da bi se postupci obavljali u adekvatnom roku. Sama stručnost i obučenosť zaposlenih u Odseku za azil se takođe dovode u pitanje, česta pojava je nerazumevanje materije azila, humanitarnog i izbegličkog prava kao i, barem, engleskog jezika koji je potreban da bi se komuniciralo sa migrantskom populacijom.³³³

³²⁹Problemi u funkcionisanju sistema azila u Srbiji 2014. Nedeljnik Vreme, izvor: <http://www.vreme.rs/cms/view.php?id=1184881> Pristupljeno: 31.3.2015.

³³⁰Analiza, tražioci azila u Srbiji i srpski azilanti u Evropi 2013. Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila, izvor: http://www.apc-cza.org/images/publikacije/APCCZA_Analiza2013.pdf Pristupljeno 15.5.2015.

³³¹ibid

³³²ibid

³³³ibid

4. Evropski standardi koje Srbija mora da dostigne

Dodatni pokazatelj lošeg stanja javne politike azila je i činjenica da ona još nije usklađena sa standardima Evropske unije. Srbija ima obavezu da na svom putu ka članstvu u Uniji preuzme sve standarde koji važe u evropskom sistemu azila. Važeći zakon i kapaciteti kojima se raspolaže su daleko ispod ovih standarda. Oni u mnogome otežavaju upravljanje sistemom azila i generišu probleme poput velikog broja migranata koji su izrazili želju za azilom u Srbiji a sporo se procesuiraju. Uključivanje standarda i dostignuća zajedničkog evropskog sistema azila u reformu sistema azila u Srbiji će u mnogome olakšati harmonizaciju pravnih propisa u ovoj oblasti kao i buduće pregovore u okviru poglavlja 24 koje obuhvata pitanja slobode i bezbednosti. Sadašnji sistema azila u Evropskoj uniji obuhvata nekoliko dostignuća koja se implementiraju putem direktiva i regulativa. One uspostavljaju zajedničku proceduru azila koja treba da obezbedi kvalitetno odlučivanje o zahtevima, određuju minimalne uslove za prihvatanje azilanata kako bi se obezbedili prihvatljivi uslovi smeštaja, određuju osnove za dodelu međunarodne zaštite, određuju kriterijume za određivanje koja je država članica odgovorna za izrečeni azilni zahtev i uspostavljaju zajedničku bazu podataka o tražiocima azila. Akti koji su najvažniji za reformu sistema azila u Srbiji su oni koji uspostavljaju minimalne standarde prihvatanja (Direktiva 2013/33/EU Evropskog parlamenta i Saveta), zajedničku proceduru odlučivanja o azilu (Direktiva 2013/32/EU Evropskog parlamenta i Saveta) i zajedničku bazu podataka tražilaca (Regulativa 603/2013/EU Evropskog parlamenta i Saveta). Već smo rekli da su standardi smeštaja u centrima u Srbiji na visokom nivou, shodno tome neće biti problema primeniti odredbe po ovom pitanju. Odredbe o proceduri i uspostavljanju baze podataka će ipak zahtevati značajne promene. Zajednička baza podataka se sastoji od otisaka prstiju tražioca azila u svrhu njihovog registrovanja na nivou cele Unije. Srbija nije u obavezi da deli ovakve podatke sve do trenutka kada postane članica ali tehničke pripreme i obuke bi morala da obavi na vreme. Odredbe koje će najviše koristiti uspostavljanju efikasnijeg sistema azila u Srbiji su one koje se tiču zajedničke azilne procedure. Direktiva 2013/32/EU nalaže uspostavljanje organa odgovornih za ovaj postupak, uređuje rokove izvršenja, uslove odobravanja ili odbijanja, tok postupka itd. Ono što je značajno da uspostavlja proceduru neizmerno bržu, efikasniju i efektivniju od trenutne u Srbiji.

5. Preporuke

Uočeni i opisani problem je neophodno ukloniti da bi Republika Srbija omogućila tražiocima azila zadovoljenje zakonom garantovanih prava. Takvo delanje Srbiji nalažu, pre svega, sopstveno zakonodavstvo, sklopljeni međunarodni ugovori koji su inkorporirani u domaći pravni sistem, proces evrointegracija i usklađivanja propisa sa pravnim tekovinama EU. Pored ovih normi, načela humanosti i zaštite ljudskih prava kao i vrednosti pružanja pomoći onima koji su u nevolji predstavljaju izvor obaveze da uredimo sistem azila Republike Srbije. Takav zadatak treba početi reformisanjem procedure o odlučivanju o zahtevima za azil usvajanjem sledećih preporuka i rešenja.

1. Uspostavljanje nove procedure odlučivanja o azilu koja će pratiti odredbe Direktive o proceduri azila EP i Saveta iz 2013. Ovo u cilju maksimizacije efikasnosti i efektivnosti rada nadležne službe. Cilj uspostavljanja nove procedure je i pojednostavljenje sadašnje kako bi se vremenski period koji protiče od momenta izražavanja zahteva za azilom do odlučivanja o istom višestruko smanjio. Procedura koja će biti usklađena sa Direktivom o proceduri azila će na najbolji način pripremiti administrativne organe za funkcionisanje u zajedničkom sistemu azila EU po prijemu Srbije u članstvo.

- i) Otpočinjanje procedure razmatranja zahteva za azilom se ima pokrenuti u roku, ne dužem, od 7 radnih dana
- ii) Zakonski rok za odlučivanje po podnesenom zahtevu za azil se ima ograničiti na 30 radnih dana od dana podnošenja
- iii) Rok za podnošenje zahteva za azil se ima ograničiti na 7 radnih dana od dana registracije u prihvatnom centru

2. Dekoncentraciju rada Odseka za azil, Odeljenja za strance, Uprave granične policije, Ministarstva unutrašnjih poslova. Dekoncentraciju izvršiti uspostavljanjem filijala Odseka u administrativnim centrima upravnih okruga Republike Srbije radi lakšeg pružanja usluga migrantima koji izraze nameru za azilom. Na ovaj način će se ubrzati procedura, skratiti vremenski rokovi i značajno brže reagovati na potrebe za zbrinjavanje zadržanih migranata. Reorganizaciju Odseka nastaviti poboljšanjem kadrovske strukture u cilju izvršavanja obima posla.

LITERATURA

- Politika azila u Srbiji: usklađivanje sa EU i sprovođenje na teritoriji Republike Srbije. 2012 Komesarijat za izbeglice Republike Srbije
- Tražioci azila u Srbiji i srpski tražioci azila u Evropi. 2013. Beograd, Centar za pomoć tražiocima azila
- Intervju: Radoš Đurović, direktor Centra za pomoć i zaštitu tražioca azila, maj 2015. Beograd.
- Zakon o azilu 2007. Službeni glasnik RS 109/2007
- Ženevska konvencija o statusu izbeglica 1951
- REGULATION (EU) No 603/2013 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL
- DIRECTIVE 2013/32/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL
- Preporuke za unapređenje trailaca azila i neregularnih migranata 2014. Beograd, Zaštitnik građana Republike Srbije
- N. Kosovac Srbija kao privremena migracijska postaja 2015. Bilten, regionalni portal, izvor: <http://www.bilten.org/?p=4185#>
- Problemi u funkcionisanju sistema azila u Srbiji 2014. Nedeljni Vreme, izvor: <http://www.vreme.rs/cms/view.php?id=1184881>
- Lutanja između zakona i politike, 2015. Nedeljni Vreme, izvor: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1184879&print=yes>
- N. Rujević Srbija i tražioci azila, humanost je umrla 2013. Izvor: <http://www.dw.de/srbija-i-tra%C5%BEioci-azila-humanost-je-umrla/a-17262077>
- B. Knežević, V. Vidanović. 2011. "Problemi azilanata u Srbiji" Srpska politička misao, broj: 4/2011, str: 421-440.

LOBIRANJE

1. Lobiranje

Lobiranje čine svi i svi su lobisti. To je jedan od najvećih problema kao profesije i određenja njene definicije. Svako od nas je barem jednom bio lobista ili je bio predmet lobiranja a da toga nije bio ni svestan (članstvom u studentskim organizacijama, nevladinim organizacijama..) U razvijenim demokratskim društvima lobiranje predstavlja sasvim legitimnu aktivnost jer svako ima prava da zastupa svoje interese. Zato i postoje udruženja žena, poljoprivrednika, zdravstvenih radnika i tome slično. Zbog prethodno pomenutog potrudicu se da u narednih nekoliko pasusa što preciznije definišem lobiranje, lobiste, cilj, strategije i tehnike lobiranja.

1.1 Poreklo lobiranja

Prvo bih vas kroz kratku anegdodu uvela u to kako je počeo da se koristi izraz lobiranje. Izraz lobiranje vodi poreklo od engleske reči lobby što znači predvorje, hol i slično. Nastanak lobiranja kao profesije naime vezano je za lobi (predvorje) „Vilard Inter-Continental“ hotela u Vašingtonu koji se nalazi na dva bloka od Bele Kuće. U baru ovog hotela tadašnji američki predsednik Grant voleo je da sedi i uživa u viskiju i cigarama, to se brzo pročulo te su svi oni koji su želeli da se sretnu sa njim i zatraže od njega nešto shvatili da je predvorje baš ovog hotela pravo mesto za to. Zbog blizine centru moći u Vašingtonu sastajanje u tom holu se nastavilo te i dan danas u „Vilardu“ možete zateći brojne lobiste i lobirane.

1.2 Određenje lobiranja

Stoga, lobiranje možemo označiti kao proces koji podrazumeva širok spektar aktivnosti koji imaju za cilj da se izvrši uticaj na javne organe u procesima političkog odlučivanja tj. na zakonodavnu i izvršnu vlast. „Lobisti su plaćeni aktivisti koji zastupaju određenu osobu ili intersnu grupu, i koji žele nešto promeniti ili žele zadržati status quo u određenoj javnoj politici na lokalnom, državnom³³⁴, regionalnom ili globalnom nivou.

1.3 Strategije lobiranja: kratkoročno i dugoročno lobiranje

Postoje dva osnovna sistema i pristupa lobiranju: sistem kratkoročnog lobiranja i sistem dugoročnog lobiranja. Sistem kratkoročnog lobiranja se zasniva na shvatanju da nije potrebno stalno lobirati, već samo povremeno, u tačno određenim situacijama. Zbog toga pristalice ovakvog sistema lobiranja očekuju trenutne rezultate. Još jedna odlika ovog sistema jeste da kratkoročni lobisti smatraju da je neisplativo korišćenje novca i vremena na održavanje stalnih zastupništava te svoje interese zastupaju uglavnom preko drugih interesnih grupa.

Za razliku od kratkoročnog, dugoročni sistem lobiranja se zasniva na kontinuitetu. Njegove pristalice smatraju korisnim i poželjnim redovno održavati kontakte sa donosiocima odluka iako ne postoji trenutni cilj lobiranja. Oni otvaraju stalna zastupništva i unajmljuju profesionalce koji zastupaju njihove interese u različiti centrima odlučivanja (Peking, Brisel, Vašington). Ovakav sistem dobija svoju potvrdu kada lobisti uspeju da zasnuju partnerski odnos sa donosiocima odluka koji se onda redovno savetuju sa njima oko raznih pitanja. Iako se može učiniti boljim i primamljivijim sistemom lobiranja od prethodnog, njegova velika mana je ta što retko ko može da ga priušti zbog velikih troškova koje iziskuje.

1.4 Tehnike lobiranja

Nakon izbora sistema/strategije lobiranja sledi izbor tehnike lobiranja. Danas se razlikuju dve osnovne vrste tehnike lobiranja: direktno lobiranje i indirektno lobiranje. Direktno lobiranje možemo odrediti kao vršenje neposrednog uticaja na donosiocima odluka. Načini na koji se neposredno može uticati su lični sastanci sa donosiocima odluka, telefonski razgovori i pismeno obraćanje prema Balši Kaščelanu u članku „Uloga i mesto zakona o lobiranju u političkom sistemu Srbije“.

- Lični sastanak sa donosiocem odluke je najefektivniji način da se predstavi interes koji se zastupa, ali je ujedno i najteži jer zahteva organizovanje „oči u oči“ sastanka sa profesionalnim političarima čije su agende ispunjene i koji ne donose ishitrene odluke. Zbog toga treba ne treba očekivati nikakav brzi rezultat posle prvog razgovora.
- Tehnici „telefonski razgovor“ pribegava sve veći broj lobista jer zadržava kvalitet koji imaju lični sastanci a to je direktnost, a znatno lakše se organizuju.
- Pismeno obraćanje čini sastavni deo mnogobrojnih lobističkih strategija i odnosi se isključivo na privatne dopise a ne na saopštenja za štampu i otvorena pisma. Prednost pismenog obraćanja je u tome da se pismeni dokument može poslati na više adresa istovremeno. Ono što je značajno doprinelo olakšavanju i omasovljavanju pismenog obraćanja jeste Internet, koji omogućava da elektronska pisma budu poslata i sa više adresa stvarajući utisak veće podrške. Posebnu tehniku predstavlja i pisanje peticije političarima koje okupljaju veći broj pojedinaca oko problema koji smatraju da predstavlja opšti interes. Indirektno lobiranje vrši se korišćenjem medija kako bi se izvršio uticaj na donosiocima odluka.
- Upotreba medija predstavlja korišćenje masovnih medija kako bi se uticalo na javno mnjenje koje potom treba da utiče na donosiocima odluka kroz učestvovanje na izborima, pisanjem građanskih peticija, protesnih šetnji itd. „Javno mnjenje je mišljenje o nekom značajnom društvenom pitanju (političkom, ekonomskom, pravnom, sportskom i sl.) koje je dominantno rašireno u javnosti od strane neke veće socijalne grupe u određenom trenutku³³⁵“.
- Lobisti mogu koristiti i medijsku podršku eksperata traženjem analiza stručnjaka iz oblasti kojom se bave. Naravno predstavljajući te analize kao samostalne i stručne. Korišćenjem ove tehnike lobisti daju svom mišljenju dodatnu težinu.
- Tehnikom bezbedenja javnih obećanja lobisti žele da postignu afirmativnu izjavu donosioca odluka u javnosti koju bi kasnije mogli da iskoriste kao deo postojeće argumentacije u razgovoru sa njima pozivajući se na obećanu datu reč.

³³⁴<http://www.hdl.com.hr/zanimanje-lobist> (preuzeto 31.05.2015.)

³³⁵Balša Kaščelan, „Uloga i mesto zakona o lobiranju u političkom sistemu Srbije“ „Srpska politička misao“ broj 3/2010, str. 144.

Lobiranje možemo podeliti i po tome koje interese zastupa, interesi mogu „biti poseban privatni ili poseban javni interes, lobiranje možemo podeliti na korporativno i institucionalno³³⁶“.

Korporativno lobiranje je najrasprostranjenija vrsta lobiranja koju vrši ili industrija samostalno ili lobi grupa koju korporacija angažuje da zastupa njene interese. Korporacije svoje interese imaju što u donošenju zakonskih regulativa to u sprovođenju istih u korist pojedine industrije ili kompanije.

Institucionalno lobiranje je lobiranje u institucijama države, Evropske unije ili neke međunarodne organizacije koje mogu da vrše nevladine organizacije, grupe građana, regioni, federalne jedinice, države najčešće zbog bolje preraspodele sredstava u svoju korist.

2. Razgraničenje pojma lobiranje

2.1 Interesne grupe i lobiranje

Pošto sam prethodno definisala pojam „lobiranje“, ko može biti i ko jeste lobista, strategije i tehnike u daljem tekstu ću se potruditi da dam kratku komparativnu analizu interesnih grupa i lobiranja i korupcije i lobiranja kako bih razgraničila ove pojmove koji se danas često mešaju. Uzimajući u obzir da je lobiranje uvek promocija nekog interesa važno je i da se sagleda sama priroda interesa kao i način na koji se on ostvaruje. Interesne grupe su organizovane oko npr. jednog zajedničkog interesa kog teže da ostvare tako što se obraćaju svim organima vlasti. Primer toga je „Kampanja za ljudska prava“ („Human Rights Campaign“) u SAD-u koja se obraća Kongresu, Senatu, predsedniku, Vrhovnom sudu i guvernerima država promovisući pravnu jednakost bračnih zajednica istopolnih parova kao i različitopolnih. Za razliku od interesnih grupa lobisti se ne okupljaju oko jednog zajedničkog interesa već često zastupaju više njih koji mogu biti i kontradiktorni. U komunikaciji sa organima vlasti najčešće se obraćaju zakonodavnoj grani gde pokušavaju da utiču na proces zakonskog akta. Lobisti i predstavnici vlasti se nalaze u stalnom kontaktu u kom je ključna međusobna razmena informacija. Lobisti omogućavaju stalni kontakt sa javnim mnjenjem, a za uzvrat predstavnici vlasti ih snabdevaju informacijama iz sopstvenih redova i time im pomažu da ostvare svoje interese.

2.2 Lobiranje i korupcija

Iako interesne i lobi grupe mogu biti slične, i u javnosti se mogu izjednačavati, stroga granica između korupcije i lobiranja se mora jasno povući. Sama reč korupcija predstavlja nešto pokvareno, u prenesenom značenju označava nešto nedozvoljeno, iščašeno iz (pravnog) sistema. Ona podrazumeva direktno davanje novca ili drugih skupocenih poklona donosiocima odluka kako bi se ostvario svoj interes. Još važnije je to što je taj interes vrlo često u sukobu sa javnim interesom i zakonom. U razvijenim demokratskim društvima lobiranje je uvek u okvirima zakona. Kod lobiranja je ključno davanje informacija donosiocima odluka koje imaju određenu političku težinu. Na strani 21 u knjizi „Vodič kroz lobiranje“ Duška Krsmanovića možemo pročitati da određeni ekonomisti gledaju na lobiranje kao zamenu za korupciju tamo gde je lobiranje razvijenije i podvedeno pod zakonski okvir korupcije je manje, a i cena korupcije je prevelika a dobit kratkoročna, a cena lobiranja znatno niža i dobit trajnija. Ipak moramo dodati da se to odnosi na čisto ekonomski svet gde nema parvnog sistema morala i etike. Moje mišljenje je da lobiranje i korupcija ne mogu biti istovetni pa ni približno isti zbog razlika predhodno pomenutih u tekstu. Lobiranje je sastavni deo svake zdrave demokratije jer u razvijenom demokratskom društvu svaki pojedinac i grupa imaju pravo da javno zastupaju svoj interes.

³³⁶Duško Krsmanović „Vodič kroz lobiranje“, [Biblioteka:KAS Politika, Fondacija Konrad Adenauer Beograd 2013.] http://www.kas.de/wf/doc/kas_34374-1522-14-30.pdf?130514144847 (preuzeto 30.05.2015)

3. Regulacija lobiranja

Da bi došlo do smanjenja negativnog imidža lobiranja, i prestanka mešanja sa korupcijom, nepohodna je regulacija lobističke delatnosti. Uvođenje lobiranja u zakonske okvire tačno bi se odredilo ko su lobisti i šta se smatra lobiranjem što je jako važno da bi se obezbedila transparentnost u procesima donošenja odluka i očuvao integritet državnih institucija. U suprotnom „slabo regulisano lobiranje može potkopati demokratiju (u Evropi) i traži se stroža regulacija³³⁷“. S druge strane regulacija lobiranja nije ni lak posao što pokazuju mnogobrojni, različiti nivoi zakonske regulacije lobiranja. Kako bih to pokazala, u narednim pasusima ću ukratko izneću kratku analizu zakonskih regulativa na nivou zemalja Jugoistočne Evrope.

Mađarska je 2006 godine donekla „Zakon o lobiranju“ i time postala prva država u regionu koja je lobiranje stavila u zakonske okvire. Zakon je bio napisan po uzoru na američke, ali je 2011. Ukinut i zamenjen „Zakonom o javnom učestvovanju u zakonodavnim procesima“ kojim je lobiranje mnogo blaže regulisano. Makedonija je sledeći primer Mađarske donela Zakon 2008. godine koji je doneo promenu percepcije o lobiranju u javnosti, ipak nevladin sektor je nezadovoljan nedovoljnim razgraničenjem između profitnog i neprofitnog lobiranja. Dr sc Marjan Tanušev (voditelj Makedonskog centra za lobi-Bitol) u svom intervjuu u prvom broju časopisa „Regulacija lobiranja“ (izdat maja 2013) smatra da će se stvari promeniti kada se lobiranje bude vodilo na akademskom nivou, a Zakon bude prepoznat u široj javnosti. U Srbiji zakon o lobiranju i dalje nije donesen. „Društvo lobista Srbije“ od 2009. godine pokušava da izdejsstvuje usvajanje nacrtu Zakona ali beuspešno. Od 2013. su prstali da se zalažu za usvajanje „Zakona o lobiranju“ i preusmerili se na „Zakon o zaštiti javnog interesa od nedopuštene trgovine uticajem“ ističući samim nazivom suštinu zakona za čije se usvajanje zalažu smatra podpredsednik „Društva lobista Srbije“ dr sc Balša Kaščelan.

U Hrvatskoj od 2009. godine postoji „Kodeks savetovanja sa zainteresovanom javnošću u postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata“ ali on nije obligatornog karaktera što je nedovoljno za zaštitu od korupcije. Slovenija u okviru „Zakona o integritetu i sprečavanju korupcije“ iz 2010. godine ima jasno određene granice između lobiranja i korupcije, ipak lobisti su nezadovoljni ovim zakonom jer se zbog stavljanja u zakon o korupciji cela profesija stavlja u loš kontekst. Crna Gora donela je „Zakon o lobiranju“ 2011. godine.

Donošenje ovih zakona u zemljama u tranziciji jako je važan korak na putu borbe protiv korupcije. Zbog toga su lobi grupe iz ovih država glasne u nameri da se se njihov posao stavi u zakonske okvire kako bi oslobodili svoju profesiju negativne konotacije. I dok lobisti u državama kao što su SAD, u kojima Zakon o lobiranju postoji od prve polovine dvadesetog veka, insistiraju da se lobistima daju što određenije ruke, a država zadržava što strože ograničenje, u zemljama u tranziciju među koje spada i Srbija situacija je potpuno obrnuta. Političari ne žele da se donesu zakoni, a lobisti insistiraju.

³³⁷<http://www.funkhauseuropa.de/sendungen/radioforum/deutschland/lobbysten100.html> (preuzeto 30.05.2015.)

4. Zaključak

Jedan od glavnih problema koji Srbija treba da reši na svom putu evrointegracija jeste pitanje korupcije. Srbija je donela niz propisa koji treba da reše pitanje korupcije, a „Zakon o lobiranju“ je jedna od karika u lancu koja nedostaje. Zakon bi osim regulacije „profesionalog lobiranja“ trebao da reguliše i prava građana da samostalno iniciraju određene postupke predstavnika vlasti. Rok za donošenje ovog zakona bio je 2005., pa 2013., godina, sada, 2015 i dalje se pregovara o tome.

„U subotu, 24. januara 2015. predstavnik jednog zainteresovanog udruženja za donošenje ovog zakona „Društvo lobista Srbije“, na skupu kojem je prisustvovala i potpredsednica Vlade Zorana Mihajlović, izražava „očekivanje da će uskoro biti usvojen zakon kako bi se lobiranje uvelo u legalne tokove u Srbiji, da bi se znalo ko i pod kojim uslovima lobira.“ Vuković ističe da je predviđeno obučavanje i licenciranje lobista, registar i osnivanje komore lobista, „kao i da će sve to obesmisлити svaku korupciju u donošenju javnih odluka“. „Srbiji bi puno značilo kada bi imala vojsku obučenih i licenciranih lobista“, poručio je Vuković³³⁸.

Moje mišljenje je se lobiranje ne sme mešati sa korupcijom, da jeste korisno i ukoliko je korišteno u opštem interesu može doprineti poboljšanju života celokupnog stanovništva. Zato je neophodno razumeti šta je lobiranje, kako ono funkcioniše, i neophodnost zakonske regulacije istog. Nadam se da sam u ovom radu učinila bar mali pomak u razumevanju svega navedenog i možda ohrabрила nekog da počne da se bavi lobiranjem.

LITERATURA

- Duško Krsmanović, „Vodič kroz lobiranje“ (Biblioteka „KAS Politika“, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd 2013.)
- <http://issuu.com/umijecelobiranja>
- <http://www.drustvolobistasrbije.org/files/pdf/clanak-1.pdf>
- <http://www.drustvolobistasrbije.org/files/pdf/clanak-2.pdf>
- <http://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/aktivnosti-2/pod-lupom/7305-lobiranje-za-zakon-o-lobiranju>

³³⁸<http://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/aktivnosti-2/pod-lupom/7305-lobiranje-za-zakon-o-lobiranju> (peuzeto 2.06.2015.)

SUMMARY

The author of this text wanted to bring the concept of lobbying, lobbying strategies and techniques, make a clear distinction between lobbying and corruption, lobby groups and interest groups, and explain the importance of putting lobbying in legal framework, especially in countries in transition.

Ključne reči: Lobiranje, tehnike, strategije lobiranja, interesne grupe, korupcija, regulacija

Key words: lobbying, strategies, techniques, interest groups, corruption, regulation

KRATKA ISTORIJA AMALFIJA

1. Uvod

Baviti se historijom benediktanske opatije Amalfi u ovako kratkoj formi pre svega je nezahvalno, zbog toga što u oskudici materijala autor mora pažljivo da meri koji podatak je pretežniji i bitniji za što je moguće verniji prikaz njegove bogate, tri veka dugačke historije. U isto vreme ovakav zadatak nosi veliku odgovornost, jer ovakav rad zahteva, opet usled nedostatka arhivske i svake druge vrste građe, detaljnu analizu šireg kulturno-istorijskog konteksta, kako bi se opet izveli određeni zaključci o životu i ključnim momentima kada je u pitanju razvoj, odnosno dekadencija ove opatije.

Osnivanje manastira benediktanskih monaha na osnovu izvora u vidu žitija osnivača Ivirona Jovana i Evtimija³³⁹ smeštamo u period neposredno nakon osnivanja manastira Iviron, dakle pred sam kraj desetog veka.

Deseti vek u historiji Svete Gore predstavlja prekretnicu u samom načinu (videti Papahrisantu) na koji ona postoji u organizacionom smislu, a i menja se njen značaj u vizantijskom društvu. Menja se način unutrašnjeg uređenja i samoshvatanja ovog monaškog centra. Do tog trenutka Atos je bio jedna od mnogih planina na kojoj su monasi otšelnici potražili svoje utočište i molitveni mir. Međutim dolaskom svetog Atanasija Atonskog na Svetu Goru i organizovanjem Velike Lavre, opštežiteljni karakter Svete Gore preovlađuje u odnosu na anahoretski koji je do tada bio zastupljeniji. Krajem ovog veka, kada je institucija manastira (kao opštežića) dobijala sve više na značaju dolazi i do osnivanja manastira od strane pripadnika drugih naroda. Istina, to nije prvi put da stranci naseljavaju Atos³⁴⁰, ali tek sada se formiraju prvi manastiri čiji su monasi pretežno stranci. Dakle, etnički posmatrano, krajem desetog veka prvi put dolazi do formiranja negričkih opštežića, ali i do njihovog priznavanja kao takvih. Reč je o manastiru Iviron i nešto kasnije osnovanom manastiru Amalfi. Posvedočeno je i da su odnosi ova dva manastira bili izuzetno dobri³⁴¹ još od samog osnivanja Amalfija. Ova dva manastira će na Svetoj Gori poneti poseban status koji će kasnije dobiti i srpski Hilandar³⁴², a to je διφορων γλοσσων, tj. oni se razumevaju kao dvojezični manastiri³⁴³. Dakle, ova dva (tri) manastira su shvatani kao oni koji imaju drugačiji etnički sastav u odnosu na ostale manastire, što je jako značajno u svetlu činjenice da su svetogorski manastiri bili nezavisni kako od crkvenih (episkopske) tako i od svetovnih vlasti. Njihov položaj će vremenom biti sve povoljniji.

O osnivanju manastira Amalfija prve podatke nalazimo u Žitiju Jovana i Evtimija – osnivača manastira Iviron, koje je sastavio (takođe ivironski) monah Georgije³⁴⁴ oko 1045. godine. Kako nam svedoči ovo žitije, monah Leo od Beneventa³⁴⁵ je sa svojih 6 učenika došao na Atos i tu se upoznao sa Jovanom i Evtimijem i oni su svi počeli da žive u Lavri Atanasija Velikog. Ubrzo su se dogovorili o osnivanju odvojenih manastira, tako da je Leo, inače plemenitog porekla, napustio Lavru i otišao u rodni Amalfi kako bi prikupio sredstva za izgradnju. Po povratku iz Amalfija na Svetu Goru, najviše su mu u izgradnji pomogli ivironski (gruzijski) prijatelji³⁴⁶. Direktno razloge za osnivanje posebnog manastira i odvajanje od Lavre, kako za Iviron tako i za Amalfi, treba tražiti pre svega u interesima provincije Iberije, odnosno u interesima male luke Amalfi. Amalfi je, upravo u desetom veku bio na vrhuncu svoje ekonomske, ali i političke moći. Odvojivši se od Napulja 839. godine, Amalfi svoju spoljnu politiku zasniva pre svega na formiranju jakih veza sa Vizantijskim carstvom. Ovo je sasvim očekivano sa obzirom da je Amalfi već u ovom periodu posedovao izuzetno razvijenu flotu, samim tim i pomorsku trgovinu, koja je bila stub ekonomije i uopšte funkcionisanja same države³⁴⁷. Osim sa Vizantijom, oni su imali i određene dogovore sa svim većim centrima Mediterana, kao i sa nekim arapskim emiratima. Snaga te veze sa Vizantijom se odlično ogleda u nošenju titula koje su vladari Amalfija dobijali od vizantijskog cara.³⁴⁸ Snaga i dominantnost Vizantije bili su dovoljan razlog da svi žele i imaju interes da im budu saveznici i partneri i to ne samo u trgovini. Interes koji je Vizantija imala od ovih manjih država ogleda se pre svega u nadomeštanju nedostatka sopstvene pomorske flote. Na taj način je pored Venecije, Napulja i drugih i Amalfi davao svoju flotu za vizantijske ratne pohode i druge potrebe. Zauzvrat su imali mnoge povoljnosti, kako u trgovini, tako i na drugim poljima. Ustupak koji bi bio činjen ovim saveznicima bilo bi, osim sticanje titule (protosevast je bila titula koju je nosio venecijanski dužd-visoka titula; titula amalfitanskih vojvoda se menjala, najviše su stigli do sevasta)³⁴⁹, i dobijanje prava da formiraju svoje kolonije, četvrti unutar Konstantinopolisa, gde su imali niz povlastica u odnosu na druge stanovnike (bili su oslobođeni od plaćanja poreza pa čak i od vizantijskih zakona)³⁵⁰. Čak ni nakon osvajanja Amalfija od strane Normana 1091. godine, veze sa Vizantijom, iako formalno slabe, ostaju izuzetno jake, jer su bile pre svega unutrašnje prirode³⁵¹.

Razlog za osnivanje ovog manastira može se naći u podudaranju ciljeva Amalfija i Vizantije. Amalfićani su osim na Atosu, osnovali još dva manastira i to jedan u amalfitanskoj četvrti u Konstantinopolisu, a drugi u Svetoj Zemlji.

³⁴⁴Moguće iguman, jer je u potpisu Monomahovog tipika zabeleženo da se iguman Ivirona zvao Georgije.

³⁴⁵Zna se da je bio poreklom Longobard i da je bio arhidakon crkve u Beneventu. Bio je jedan od braće vojvode od Beneventa, ne zna se tačno kog od vojvoda (krajem desetog veka se nekoliko njih smenilo, ali verovatno da se radi o Pandulfu I ili o Pandulfu III). M. Merlini "Founding a Latin monastery on Mount Athos: The challenge of Apothikon, later Amalfion", (rad sa međunarodne naučne konferencije posvećene hiljadugodišnjici prisustva Rusa na Svetoj Gori, Beograd, Srbija, 16-18 maj 2013). / Afon i Slavjanski mir, Sbornik 1, [Святая Гора Афон, Издание русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне, 2014]. str. 5-27

³⁴⁶Dom Leo Bonsall, "The Benedictine Monastery of St. Mary on Mount Athos", Eastern Churches Review 2:3 (1969), str. 263

³⁴⁷Thomas S. Brown "Byzantine Italy (680-876)" u Cambridge history of Byzantine empire (500-1492), ed. Jonathan Shepard (New York, Cambridge University Press, 2008), str. 459.

³⁴⁸Vera von Falkenhausen "Between two empires" u Byzantium in the year 1000 ed. Paul Magdolino, (Brill, Leiden, Boston, 2003), str.142 (fusnota 32).

³⁴⁹Vera von Falkenhausen "The South Italian Sources" u Byzantines and crusaders in Non-greek sources (1025-1204) ed. Mary Whitby, (New York, Oxford University Press, 2007), str. 107

³⁵⁰U 12. veku ovakva kolonija Venecijanaca brojala je oko 20 000 ljudi, u trenutku kada je Konstantinopolis imao od 800 000 do 1 000 000, a u to vreme je sama Venecija imala oko 64 000 (1170 procena).Radi poredjenja, u tom trenutku Pariz ima manje od 100 000, a Rim verovatno manje od 50 000 ljudi. preuzeto iz Deno J. Geanakoplos, Byzantine east and latin west, (New York, 1966), str. 16,17.

³⁵¹Dobar deo činovničkog aparata je ostao isti, administracija se i dalje vodi na grčkom jeziku, sveštenstvo je ostalo usmereno ka Konstantinopolisu kao duhovnom centru uprkos tome što se nakon osvajanja Normana taj deo našao pod jurisdikcijom episkopa Rima. Vera von Falkenhausen "The South Italian Sources" u Byzantines and crusaders in Non-greek sources (1025-1204) ed. Mary Whitby, (New York, Oxford University Press, 2007), str. 107.

³³⁹Dom Leo Bonsall, "The Benedictine Monastery of St. Mary on Mount Athos", Eastern Churches Review 2:3 (1969), стр. 262

³⁴⁰Sicilijančev manastir npr. i mnogi drugi. D. Papahrisantu, Atonsko monaštvo (Beograd, 2003), str. 176

³⁴¹Još prilikom osnivanja najviše pomoći Amalfićanima pružili su upravo Ivironci/ Iberijci – žitije Jovana i Evtimija i Cimiskija- D. Papahrisantu, Atonsko monaštvo (Beograd, 2003), str. 167.

³⁴²Zanimljivo je primetiti da se ni ruski, ni bugarski manastiri ne smatraju διφορων γλοσσων iako je njihovo postojanje na Atosu dokumentovano. 1169. godina ruski iguman dobija stari Sicilijančev manastir na korišćenje za 300 zlatnika, ali ne i status διφορων γλοσσων. Dakle, pre nego što će Nemanja i Sava dobiti zapušteni Hilandar. Razlog tome se takođe može tražiti u spoljnoj politici i nameri romejskih careva u vezi sa povlašćenim narodima/manastirima kao i njihovom ulogom, svrhom. Bojana Krsmanović "Značaj Atona i Ohridske arhiepiskopije u spoljnoj politici Vasilija II na Balkanu", ZRVI 49 (2012) str. 91.

³⁴³Bojana Krsmanović "Značaj Atona i Ohridske arhiepiskopije u spoljnoj politici Vasilija II na Balkanu", ZRVI 49 (2012)Georgi

Ova mesta su bila predstavništva Amalfija, služila su za pomoć i zbrinjavanje Amalfićana, ali i kao mesta kulturne i svake druge razmene. Što se tiče vizantijskih interesa, njih treba, osim u nedostatku morskog flote, pre svega potražiti u spoljnoj politici Vasilija II Bugarubice. On je pored ekspanzionističke politike usmerene ka Bugarskoj, nastojao da smanji nemire u svim drugim krajevima. Na taj način se definitivno crkvena politika vodi u skladu sa spoljnom politikom cara Vasilija II, a to je politika inkorporiranja okolnih naroda u kulturne i duhovne tekovine vizantijske civilizacije. Kao dobar model se pokazao ovaj koji je primenjen u slučaju Iberije i Amalfija, a to je između ostalog osnivanje manastira na Atosu i davanje posebnog statusa tj. priznavanje negrčke etničke strukture monaštva pomenutih manastira. Iako je zauzimala malu teritoriju ne treba potcenjivati snagu i uticaj Amalfija u Sredozemlju u 10. i 11. veku. Možda najslikovitije svedočanstvo o ovom gradu na obali Tirenskog mora krajem desetog veka pruža nam islamski putopisac Ibn Hokal 985. godine koji je zapisao: „Najbogatiji od svih gradova u južnoj Italiji, najplemenitiji, čuven po svom stanju, najobilniji i najimućniji.“³⁵²

2. Amalfi u izvorima

U arhivskim dokumentima različitih manastira nije sačuvan preveliki broj dokumenata u kojima se pominje Amalfi. Najpotpuniji pregled dokumenata koji pominju Amalfi daje nam Paul Lemerle, „Les archives du monastère des Amalfitains au Mont Athos,“ EEBS 23 (1953). U ovom tekstu on je inkorporirao i tri dokumenta koje je nešto kasnije u odnosu na ostale pronašao A. Pertusi, a koji nam dodatno pojašnjavaju sudbinu manastira Amalfi. Ovde će biti obrađeni (zbog obima rada) samo neki od tih dokumenata, a radi potpunije i jasnije slike o toku istorije svetogorske opatije izveštaje o bitnijim dokumentima ćemo staviti u širi kontekst istorijskih događanja vezanih za Amalfi.

Prvi dokument gde se pominje manastir Amalfi na Svetoj Gori potiče iz 991. godine i tu između potpisa ostalih igumana pažnju privlači potpis (najverovatnije) prvog opata Amalfija, i to na latinskom: „Johannes monachus Amalfitanus manu mea scripsi“.³⁵³

Sledeći bitniji dokument u kome se pominje benediktinska opatija jeste tipik Konstantina IX Monomaha iz 1045. godine.³⁵⁴ Pre tipika Konstantina Monomaha, postojao je i sačuvan je i Cimiskijev tipik iz 972. godine (dok tipik Vasilija II, koji se pominje u tipiku Konstantina Monomaha nije sačuvan). Međutim, kada pogledamo život na Atosu sredinom 11. veka, prethodni tipici gotovo da uopšte nisu bili poštovani. Iz tog razloga car donosi odluku da ugodni monasima i da povratni izgubljeni red na Svetoj Gori, te u tu svrhu na Svetu Goru šalje monaha Kozmu Ciciluka da u saradnji sa protom i igumanima svetogorskih manastira donese odredbe zakona koje će svi poštovati. Ono što je posebno zanimljivo jeste član br. 2 koji je podrazumevao zabranu posedovanja velikih brodova kojim bi se mogla odvijati trgovina sa Konstantinopolisom i drugim gradovima, a koja se odnosila na sve manastire³⁵⁵, ali i član br. 5 Monomahovog tipika koji se nadovezuje na član br. 2, jer se u njemu govori o pravu koje je dato manastiru Amalfi da u svom vlasništvu poseduje jedan brod preko dozvoljene nosivosti i da se njime

sme ići do Carigrada, ako treba nešto da se uveze u manastir ili ako treba da budu opskrbljeni od strane onih koji vole Hrista (reč je o amalfitanskoj parohiji-četvrti koja je verovatno redovno slala priloge, kojima je manastir izdržavan). Ovakav presedan u tekstu zakona govori o izuzetno dobrim međusobnim odnosima svetogorskih manastira, matice-Amalfija i Carigrada. Takođe, svedoči i o brojnosti i razvijenosti kako monaške zajednice Amalfićana, tako i razvijenosti četvrti unutar zidina Konstantinopolisa.

Hronološki gledano, sledeći bitan događaj bio je Veliki raskol 1054. godine. Međutim, potrebno je malo podrobnije izanalizirati pomenuti period kako bi stekli što jasniju sliku o dešavanjima u kontekstu Amalfija. Bez velikog ulaska u pitanja hrišćanske doktrine, reći ćemo samo da su neslaganja Rima i Konstantinopolisa uzele maha sredinom 11. veka. Između ostalih, razlozi za to su bili i doktrinarni prirode. Ali, ono oko čega se vodila glavna reč jeste pitanje primata, odnosno prevlasti u Crkvi. Pre svega najveći kamen spoticanja između istoka i zapada bila je crkvena jurisdikcija nad južnom Italijom (Magna Graecia), naročito u kontekstu primata u Univerzalnoj Crkvi. Kao odgovor na pritisak Normana da crkve u južnoj Italiji koje su mahom služile po istočnom obredu, pređu na zapadni, Mihailo Kerularije, carigradski patrijarh 1053. godine zatvara u Konstantinopolisu sve crkve rimskog obreda, nakon što su one odbile da pređu na istočni obred. Međutim, ključni momenat je nepojavljivanje vizantijske vojne pomoći papi u bici na polju Civitate, na reci Fortero, 17. juna 1053.,³⁵⁶ gde je papina vojska potučena do nogu. Nakon toga, papa, iako zarobljen od strane Normana, šalje tročlanu delegaciju na čijem čelu je bio kardinal Humbert, a koju su činili još dvojica crkvenih velikodostojnika - to su Frederik - kancelar Rimske Crkve i Petar - arhiepiskop Amalfija³⁵⁷, od kojih su sva trojica bili privrženi papi Lavu, zajedno su i učestvovali u gore pomenutoj bici, ali su delili i jed zbog nedolaska obećane pomoći za bitku.³⁵⁸ Ovo poslanstvo je ostalo dobro zapamćeno, jer su prekinuvši Liturgiju u Svetoj Sofiji, na prestolu ostavili bulu kojom je ekskomuniciran carigradski patrijarh, što se uopšteno uzima kao početak raskola.³⁵⁹ Manastir na Svetoj Gori je nakon raskola nastavio da funkcioniše kao sastavni deo svetogorske porodice, dakle nije se poveo za političkim momentom koji je narušio odnose u Crkvi.

Sledeći bitan momenat, hronološki posmatrano predstavlja pad nezavisnog Amalfija u ruke Normanskih osvajača. Nakon što su bili opkoljeni, Amalfićani su, nakon pregovora, otvorili kapije i pustili Normane. Ovaj događaj se odigrao 1073. godine.³⁶⁰

³⁵²John J. Norwich, Absolute monarchs-History of papacy, chapter VIII, str. 144, EPUB

³⁵⁷H. Bloch, „Monte Casino, Byzantium and the West in the Earlier Middle Age“, DOP III (1946)

³⁵⁸John J. Norwich, Absolute monarchs-History of papacy, chapter VIII, str. 144, EPUB

³⁵⁹Kada je reč o crkvenim raskolima uopšte, oni se danas uobičajeno shvataju kao konačni i nepromenjivi. Međutim, to predstavlja pre svega odraz nedostatka znanja kako o prirodi Crkve, tako i o istorijskim prilikama u kojima se Crkva tokom dugog niza vekova nalazila. Međutim, ovakvo shvatanje konačnosti i nepromenjivosti nije postojalo i u vreme raskola, kakav je npr. bio Veliki raskol iz 1054. godine, koji je i do danas ostao nezaceljen. U to doba, iako su tenzije na liniji Konstantinopolis-Rim dostigle svoj vrhunac, raskol je bilo moguće prevazići trudom i naporom obe strane. Pre svega najveći kamen spoticanja između istoka i zapada bila je crkvena jurisdikcija nad južnom Italijom, naročito u kontekstu primata u Univerzalnoj Crkvi. Baš kao što je i za vreme Fotija carigradskog patrijarha, u drugoj polovini devetog veka došlo do raskola, kada je bugarski car, kako bi se oslobodio vizantijskog uticaja zatražio od pape njegove misionare i promenu jurisdikcije, što je papa prihvati. U tom smislu, carigradskom patrijarhu Mihajlu Kerulariju je izgleda jako smetao vojni savez pape rimskog Lava devetog i cara Konstantina devetog Monomaha. Trenutak kada je ovaj raskol postao gotovo nemoguć za prevazilaženje jeste upravo krstaški pohod iz 1204. Godine, kada su krstaši Jerusalim „zamenili“ Konstantinopolisom. Ono što je nakon 60-godišnjeg Latinskog carstva na teritoriji Vizantije definitivno ostalo bio je animozitet prema Rimu i rimskom papi i upravo njega je sve do danas bilo nemoguće prevazići.

³⁶⁰Amalfićani su pokušavali da steknu nezavisnost dizanjem ustanaka, međutim svi ratni uspesi bili su kratkog daha. Konačan pad Amalfija se odigrao 1137. godine kada su Amalfi opljačkali stanovnici Pize. Amalfi nikad nije uspeo da se oporavi od ovog pustošenja.

³⁵²G. A. Loud „Byzantium and southern Italy (876-1000)“ u Cambridge history of Byzantine empire (500-1492), ed. Jonathan Shepard (New York, Cambridge University Press, 2008), str. 577

³⁵³Actes d'Iviron I: des origines au milieu du XIe siècle, Archives de l'Athos XIV, edd. J. Lefort, N. Oikonomides, D. Papachryssanthou avec collaboration H. Metreveli, Paris 1985.

³⁵⁴Byzantine monastic foundation documents, Volume I, ed. John Thomas and Angela Constantinides Hero with the assistance of Giles Constable, DOP XXXV, (Washington D.C., Dumbarton Oaks, 2000), str. 351

³⁵⁵Naime, kako su veliki manastiri imajući velike brodove počeli da redovno plovo do „kraljice svih gradova“ – Carigrada i to u svrhe trgovine robe, dakle isključivo u komercijalne svrhe, zabranjeno je svim manastirima Svete Gore da imaju velike brodove i da plovo u Konstantinopolis kako bi trgovali za svoje potrebe, već je određeno da manastiri mogu imati brodove nosivosti između 200 i 300 modija što iznosi između nekih 4,5 i 5,5 t. Sa tim manjim brodovima imali su isključivo zarad svojih potreba ići do Soluna i Emnosa. Izuzetak od ovog pravila su imali oni manastiri koji su carskom hrisovuljom dobili pravo da imaju takav brod. U tom trenutku to je bio Vatoped kome je još ranije dodeljeno takvo pravo i ono ovim tipikom nije ugroženo.

Međutim, kada pogledamo sledeći dokument, on nam zasigurno svedoči o usponu i razvoju manastira Amalfi. Naime postoji dokument iz 1081.³⁶¹ godine koji nam govori o kupovini poseda od manastira Kosmidion za 24 funte zlata, i to za vreme vlade Nikifora III Botaniatesa. Ovaj dokument nam govori da su, čak i usled šizme i ne toliko sjajnih odnosa koji su postojali između Rima i Konstantinopolisa, odnosi manastira Amalfi i dvora ostali izuzetno dobri, kao i da sam manastir nije bio ugrožen novonastalom situacijom. Ono što stvari čini dodatno zanimljivim jeste da je, i uprkos padu samog Amalfija, opatija posvećena devici Mariji „Latinskoj“ nastavila da živi svoj život neometana ovim političkim prilikama.

Manastir se razvijao verovatno nešto sporijim tempom nego najveći manastiri poput Velike Lavre, Vatopeda i Ivirona. U prilog razvoju govori činjenica da je manastir imao posede-metohe van Svete Gore, baš kao i najveći manastiri.³⁶² Činjenica da su Amalfitani koristili brod pomenute veličine za opskrbu manastira i da su nakon toga imali posede van Atosa ih svrstava svakako u manastire za koje se može reći da imaju dosta monaha, možda čak i par stotina (bratstva su tada bila brojala veliki broj monaha, uzećemo za primer Lavru koja ima 700 monaha³⁶³, ili Iviron 300). Međutim, Amalfi nikad nije postao toliko ekonomski jak i uticajan kao pomenuti manastiri, što se jasno ogleda u porastu broja monaha koji prate igumane drugih manastira na godišnju skupštinu kod drugih manastira.³⁶⁴

Poslednji dokumenti koji svedoče o manastiru kao aktivnom jesu akti manastira Hilandar br. 3 i br. 4.³⁶⁵ u kojima monah Simeon i jeromonah Sava traže od vizantijskog cara i prota Svete Gore da im se ustupi zapusteli posed manastira Vatoped – Hilandar, kako bi ga obnovili i obnovili tu monaški život. Međutim, oni idu i korak dalje, te za manastir koji tek ima da bude osnovan traže i prava kakva uživaju manastiri Amalfi i Iviron, tj. da i oni mogu da budu manastiri negrčkog etniciteta. Manastir Amalfi je upravo i pomenut u tom kontekstu kao određena vrsta uzora kako bi i Hilandar trebao da bude organizovan (i zaista je i dobio takvo uređenje i status).

3. Manastir Amalfi posle 1204. godine

Što se tiče Amalfija u periodu nakon Četvrtog krstaškog rata podataka nema: „Iz vremena posle 1204. Godine pa skoro sve do obnove Vizantijskog carstva nema ni jednog protatskog ili bilo kojeg drugog akta koji bi bio izdat od strane samih Svetogoraca.“³⁶⁶ Po rečima akademika Marijane Živojinović, taj ogroman diskontinuitet u izdavanju dokumenata sasvim sigurno ukazuje na neredovnost i vanrednost prilika koje su vladale na Svetoj Gori u ovom periodu. Sveta Gora je u ovoj preraspodeli i podeli Vizantijskog carstva pripala teritoriji Solunskog kraljevstva. U prilog ovoj vanrednosti govori i činjenica da je Sveta Gora predstavljala tačku interesa i same Svete Stolice, odnosno pape Inokentija III³⁶⁷.

³⁶¹Actes de Lavra I: Des origines a 1204, Archives de l'Athos V, edd. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, avec la collaboration de D. Papachryssanthou, Paris 1970, no. 42 i 43, str. 229-241

³⁶²Posedi Bolobsida i Ramnon u Makedoniji, blizu Krisupolisa - Rosemary Morris, Monks and laymen in Byzantium 843-1118, (Cambridge University Press, 1995), str. 200-241, mapa na str. 226.

³⁶³Byzantine monastic foundation documents, Volume I, ed. John Thomas and Angela Constantinides Hero with the assistance of Giles Constable, DOP XXXV, (Washington D.C., Dumberton Oaks, 2000), str. 357

³⁶⁴U jednom trenutku svi manastiri koji imaju pravo na monahe koji prate igumana na skupštinu, povećavaju taj broj, a broj monaha koji prati prota ostaje. Ovi manastiri su pre svega Lavra, Vatoped i Iviron, dok se Amalfi ne pominje. Oni se i u samom tekstu Monomahovog tipika nazivaju „moćniji manastiri“ (δυνατὰ τέρα μοναστηρίων). D. Papahrisantu, Atonsko monaštvo (Beograd, 2003), str. 220

³⁶⁵Actes de Chilandar I: des origines a 1319, Archives de l'Athos XX, edd. M. Živojinovic, V. Kravari, Ch. Giros, Paris 1998. no. 3, l.10-11; no. 4, l. 17, l. 30-31 (=Chil. I).

³⁶⁶Marijana Živojinović, „Sveta Gora u doba Latinskog carstva“, ZRVI 17, (1976) str. 77.

³⁶⁷Ibid, str. 78.

Dimitrije Homatijan, savremenik i arhiepiskop Ohridski nam svedoči u jednom dokumentu ohridskog sinoda da su po dolasku krstaša, podlegavši pritisku italijanskog sveštenstva Ivirci priznali papski autoritet, za razliku od ostalih manastira koji su zbog toga bili podvrgnuti „maltretiranju i raznim zlostavljanjuna i povredama imovine“. Ostali manastiri su bili primorani da to urade godinama kasnije kako bi sačuvali manastire od naleta pljačkaša. Ono što je posebno zanimljivo je da se u ovom dokumentu eksplicitno navodi samo Iviron, pa se iz tog nepominjanja Amalfija može sa sigurnošću pretpostaviti da ni on nije pristao da na bogosluženjima pominje ime Inokentije III.³⁶⁸

Naime, ako se uzme u obzir da su Normani pre više od jednog veka oduzeli nezavisnost gradu Amalfiju i da je on pod crkvenom jurisdikcijom Rima, postaje jako zanimljivo pitanje da li su oni (manastir) i u kojoj meri održavali odnose sa Rimom pre, a u kojoj posle Četvrtog krstaškog pohoda, mada se zasigurno zna da je manastir i posle raskola ostao u poslušnosti carigradskom patrijarhu.³⁶⁹ Međutim: „isto tako, nema vesti ni o Amalfitanskom manastiru...“³⁷⁰

4. Lionska unija

Pokušaj unije je još jedan u nizu događaja koji će bitno, a možda i presudno uticati na sudbinu i na ubrzanu završetak priče o jednoj endemskoj vrsti – benediktinskoj opatiji na Svetoj Gori. Radi se o pokušaju pomirenja istočne i zapadne Crkve za vreme vizantijskog cara Mihaila VIII Paleologa. Naime, on je u pokušaju da zaštiti granice tek obnovljenog carstva nakon gotovo šezdesetogodišnjeg izgnanstva iz Carigrada usled Četvrtog krstaškog pohoda. Direktna opasnost mu je pretila sa zapada (savez okupljen oko Karla Anžuskog i Balduina II – poslednjeg cara Latinskog carstva, čiji je cilj naravno bio ponovno osvajanje Carigrada), ali i od susednih Bugara. Mihailo je namerio da se od ovog saveza odbrani tako što će papa posredovati u njegovim odnosima sa Karlom. Da bi zadobio papino zalaganje morao je prihvatiti uniju, koja će biti ozvaničena u Lionu 1274. godine. Uprkos protivljenju crkvenih velikodostojnika, car se odlučuje na taj korak i smenjuje patrijarha, a dovodi Jovana Veka na tu poziciju (koji je godinu ranije bio protiv ovog poteza, ali posle određenog vremena provedenog u tamnici menja mišljenje). Ovaj pokušaj izmirenja dve crkve ja naišao na žestok otpor u narodu. Car je da bi unija zaživela u narodu primenjivao čak i nasilje. Međutim, usled neuspeha, svega nekoliko godina kasnije papa Martin IV prekida veze sa Carigradom, dok je posle smrti cara Mihaila iščezla sama i pomisao na uniju. Novi car – Andronik II je bio otvoreno anti-rimski nastrojen, tako da je za njegove vlade sazvan sabor koji je osudio kako Lionsku uniju, tako i cara Mihaila i patrijarha Jovana.

Poslednja tri dokumenta koja nam svedoče o manastiru Amalfi se datiraju u 1287. godinu³⁷¹, i pronađeni su nešto kasnije, pa ih je tek Pertusi u svom radu³⁷² sabrao. Ova tri dokumenta sadrže pismo igumana Lavre caru i patrijarhu kao i njihove odgovore, da im se dopusti da u njihovo vlasništvo prede zapusteli manastir Amalfi, jer u njemu nema nikoga ko bi mogao da se stara o njemu.

Dakle, činjenica je da je manastir kao gotovo propao i zapusteo oko 1287. godine prešao u ruke Velike Lavre, koja je za to dobila odobrenje od cara Andronika Drugog i carigradskog patrijarha Grigorija II Kipranina.

³⁶⁸Ibid, str. 78-79.

³⁶⁹Treba imati na umu da benediktinski red nije bio organizovan kao što je danas, tj. centralističko uređenje kakvo danas poznajemo je kasnijeg datuma. Dakle, u ovom trenutku nisu svi monasi određenog reda bili podređeni starešini reda, a on episkopu Rima kao prvaku Univerzalne crkve, već su bili u poslušnosti lokalnom episkopu.

³⁷⁰Marijana Živojinović, „Sveta Gora u doba Latinskog carstva“, ZRVI 17, (1976) str. 80.

³⁷¹Actes de Lavra II: De 1204 a 1328, Archives de l'Athos VIII, edd. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, avec la collaboration de D. Papachryssanthou, (Paris, 1977), no. 79, 80 i 81, str. 46-54.

³⁷²A. Pertusi, „Nuovi documenti sui Benedettini Amalfitani dell' Athos“, AEvum 27, (1953), str. 1-30.

5. Zaključak

Istorija manastira Amalfi čak i u ovako kratkim crtama pokazuje se kao izuzetno dinamična i zanimljiva. Na kraju burnog 13.veka, u potpuno različitom kontekstu u odnosu na onaj u kome je osnovan lako je naći nekolicinu razloga za nemogućnost njegovog daljeg postojanja. Pre svega, jasno je da se odnos Istoka prema Zapadu dijametralno promenio usled ratnih razaranja i pustošenja koje su se desila 1204., a zatim je takvo haotično stanje trajalo sve do 1261. godine. Moguće je da se u tom periodu znatno promenio i odnos prema manastiru Amalfićana, svkako zbog zlodela njihovih zemljaka³⁷³. Drugi razlog je činjenica da država koja je osnovala manastir Amalfi svakako ne postoji posle 1137. godine, a njeno mesto kao pomorske sile Mediterana preuzimaju Đenova i Venecija, što je svakako doprinelo tome da nema spoljnog uticaja matice koji je i bio, inicijalna kapisla za osnivanje manastira. Takođe, ono što može igrati jako bitnu ulogu jeste i pokušaj ujedinjenja sa latinskom crkvom, u vidu Lionske unije. Nakon prihvatanja iste od strane Mihajla osmog Paleologa narod burno reaguje i ne prihvata odluku ovog sabora. Smenjuju se svi učesnici, a caru nakon smrti nije služeno opelo, pa čak ni pomen, što dovoljno jasno svedoči kakvo je mišljenje vladalo o njemu. Nakon njega na presto dolazi Andronik II, čija je spoljna politika otvoreno usmerena protiv Rima, tako da je bilo kakvo obnavljanje kulturnih veza bilo nemoguće. Od tog vremena hrišćanstvo zapadnog obreda nestaje sa Svete Gore i do danas ga nema, a otišlo se čak dotle da je 1924. godine donet dokument kojim se izričito zabranjuje ponovno osnivanje benediktinske opatije na Svetoj Gori.³⁷⁴

LITERATURA

- Actes de Chilandar I: des origines a 1319, Archives de l'Athos XX, edd. M. Živojinovic, V. Kravari, Ch. Giros, (Paris 1998).
- Actes d'Iviron I: des origins au milieu du Xle siecle, Archives de l'Athos XIV, edd. J. Lefort, N. Oikonomides, D. Papachryssanthou avec collaboration H. Metreveli, (Paris 1985).
- Actes de Lavra I: Des origines a 1204, Archives de l'Athos V, edd. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, avec la collaboration de D. Papachryssanthou, (Paris 1970).
- Actes de Lavra II: De 1204 a 1328, Archives de l'Athos VIII, edd. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, avec la collaboration de D. Papachryssanthou, (Paris, 1977).
- Byzantine Monastic Foundation Documents, Volume I, ed. John Thomas and Angela Constantinides Hero with the assistance of Giles Constable, DOP XXXV, (Washington D.C., Dumberton Oaks, 2000)
- Balard, Michel. "Amalfi et byzance (Xe-XIle siecles)". Travaux et memoire 6 (1976) str. 85-956.
- Bloch, Herbert. "Monte Casino, Byzantium and the West in the Earlier Middle Age". Dumberton Oaks Papers III (1946) str. 163-224
- Bonsall, Dom Leo. "The Benedictine Monastery of St. Mary on Mount Athos". Eastern Churches Review 2:3 (1969) str. 262-267
- Brown, Thomas S. "Byzantine Italy (680-876)" u Cambridge history of Byzantine empire (500-1492), ed. Jonathan Shepard. New York, Cambridge University Press, 2008
- Falkenhausen, Vera von. "Between two empires" u Byzantium in the year 1000 ed. Paul Mogdolino. Brill, Leiden, Boston, 2003
- Falkenhausen, Vera von. "The South Italian Sources" u Byzantines and crusaders in Non-greek sources (1025-1204) ed. Mary Whitby. New York, Oxford University Press, 2007
- Geanakoplos, Deno J.. Byzantine east and latin west. New York, 1966
- Holmes, Catherine. Basil II and the Governance of Empire (976-1025). Oxford 2005
- Lemerle, Paul. "Les archives du monastère des Amalfitains au Mont Athos". EEBS 23 (1953) str. 548-566
- Loud, G. A. "Byzantium and southern Italy (876-1000)" u Cambridge history of Byzantine empire (500-1492), ed. Jonathan Shepard. New York, Cambridge University Press, 2008
- Merlini, M. "Founding a Latin monastery on Mount Athos: The challenge of Apothikon, later Amalfion", (rad sa međunarodne naučne konferencije posvećene hiljadugodišnjici prisustva Rusa na Svetoj Gori, Beograd, Srbija, 16-18 maj 2013). / Afon i Slavjanski mir, Sbornik 1, (Sveta Gora Afon, Izdanie ruskogo Svjato-Panteleimonova monastyra na Afone, 2014). str. 5-27
- Morris, Rosemary. Monks and laymen in Byzantium 843-1118. Cambridge Univerisity Press, 1995
- Norwich, John J. Absolute monarchs-History of papacy. EPUB
- Obolensky, Dimitri. The Byzantine Commonwealth, Eastern Europe, 500-1453. London 1971
- Pertusi, A. "Monasteri e monaci italiani all' Athos nell' alto Medioevo". Le millenaire du Mont Athos 963-1963, I, Chevetogne 1963, str. 217-251.
- Pertusi, A. "Nuovi documenti sui Benedettini Amalfitani dell' Athos". AEvum 27, (1953) str. 400-429
- Živojinović, Marijana. "Sveta Gora u doba Latinskog carstva". Zbornik radova Vizantološkog instituta 17, (1976) 77-92
- Krsmanović, Bojana. "Značaj Atona i Ohridske arhiepiskopije u spoljnoj politici Vasilija II na Balkanu". Zbornik radova Vizantološkog instituta 49 (2012) 87-112
- Papahrisantu, Dionisija. Atonsko monaštvo. Beograd, 2003.

³⁷³Marijana Živojinović, "Sveta Gora u doba Latinskog carstva", ZRVI 17, (1976) str. 80.

³⁷⁴Dom Leo Bonsall, "The Benedictine Monastery of St. Mary on Mount Athos", Eastern Churches Review 2:3 (1969), str. 267

SUMMARY

The paper aims to summarize the history of the monastery Amalfi on Mount Athos. Monastery existed on Mount Athos for about three centuries which are marked by the Great Schism of 1054, the fall of the Byzantine and the establishment of the Latin Empire, (as a result of IV Crusade in 1204), and the Second Council of Lyon. Recently after its founding, it became one of the largest monastic centers on Mount Athos, and even enjoyed certain privileges compared to other. Through the brief overview of preserved archival material about the monastery Amalfi, we will try to show the outline of it's existence and through examining them realize it's importance.

Ključne reči: Amalfi, Sveta Gora, benediktinci, Monomahov tipik, Četvrti krstaški rat, Lionska unija

Key words: Amalfi, Mount Athos, Benedictines, Typikon of Monomachos, Fourth Crusade, The Second Council of Lyon

DRUŠTVENA ODGOVORNOST KOMPANIJA

1. Uvod

Savremeno tržište dovodi do postavljanja pitanja mesta korporacije u uslovima globalizacije, manjka ekonomskih resursa, socijalnog raslojavanja, klimatskih promena i razvoja tehnologije.³⁷⁵ Privredni subjekti sve više postaju uključeni u društvo i pokazuju sve veću zainteresovanost za društvenu odgovornost, jer najnoviji poslovni sistemi stvaraju sve složenije odnose.³⁷⁶ Društvena odgovornost, u širem smislu označava obavezu kompanije da preduzme određene aktivnosti koje doprinose unapređenju dobrobiti celokupnog društva kao i samog poslovnog sistema, što znači da je korporacija u obavezi da zadovolji ekonomske, ali i društvene interese. Društvena odgovornost je postala poslovni imperativ i globalna ideja koju je nemoguće ignorisati.

U današnjim uslovima, previše obimnog i opterećenog sistema, potrebno je povećati odgovornost preduzeća kao i složenijih korporacijskih oblika privređivanja, upravo zato što oni svojim aktivnostima učestvuju u ekonomskom, a samim tim i u društvenom životu. Otuda bitnost društvene odgovornosti, i stavljanje akcenta na odgovornost korporacija, jer nijedno preduzeće ne učestvuje u svojim aktivnostima u nekom izolovanom prostoru, već svojim radom postaje značajan deo društva kao celine. Dakle ona se odnosi na celokupnost društva, i zato se preduzećima upućuje svojevrsan poziv da pored ostvarivanja profita i brige o svim poslovnim aktivnostima tržišnog karaktera, moraju voditi računa i o okolini u kojoj egzistiraju kao i o svim ostalim relevantnim činiocima koje društvo kao takvo identifikuje. Današnji uslovi i karakteristike globalnog poslovanja ukazuju na nužnost ostvarivanja ciljeva koji ne ukazuju na isključivo povećanje profitabilnosti, jer takvi ciljevi uključuju postizanje i zadržavanje zadovoljstva kupaca, zaposlenih radnika kao i akcionara, odnosno vlasnika kapitala. Da bi pojedinci unutar organizacije i sama organizacija uspeli u tim ciljevima, njihovi postupci i delovanje moraju se zasnivati na etičkim principima i načelima poslovanja, etičkim stavovima i uverenjima, jer će upravo organizacije koje uspevaju uskladiti i uspostaviti ravnotežu, kao i svojevrsnu simbiozu između načela profitabilnosti i etičnosti biti one organizacije koje će imati dugoročnu perspektivu rasta i razvoja. Po P. *Druckeru* „Nijedna institucija ne postoji sama za sebe i nije sama sebi cilj. Sve su organ društva i postoje radi društva. Poslovanje nije neutralno. Bilo kakva slobodna inicijativa se ne može opravdati argumentom da je dobra za poslovanje. Može se jedino opravdati time da je dobra za društvo.”

2. Razvoj društvene odgovornosti i istorijski osvrt

Ideja o društveno odgovornom poslovanju stara je koliko i samo poslovanje, jer se poslodavcima nameće osnovno pitanje-kako da uvećaju profit, a da pritom ne ugrožavaju okolinu.

U srži pojma kompanije i uopšte kapitalističkog društva je sticanje profita, i društvena odgovornost kompanija se pojavljuje kao kontrateg koji treba da napravi ravnotežu ne samo u društvenoj zajednici i konkretnoj kompaniji, nego i na tržištu.

Evropska komisija, 2001. godine je donela Zelenu knjigu koja je pojam društvene odgovornosti definisala kao postupanje na dobrovoljnoj osnovi, uz brigu o društvenim i ekološkim pitanjima. Dakle, akcenat je stavljen na prirodu dobrovoljnosti.

Već sledeće, 2002. godine Evropska komisija je dodala Zelenoj knjizi Saopštenje 347, koje se odnosilo na ulogu korporacija u postizanju tzv. održivog razvoja.

Komisija objavljuje novu Strategiju, već 2011. kako bi sprečila ekonomsku krizu da odgurne u drugi plan društvenu odgovornost kompanija. Sada, nakon Strategije iz 2011. godine, se suštinski i menja čitav concept društveno odgovornog poslovanja, jer je on ovde definisan kao “odgovornost kompanija za svoje uticaje na društvo”, za razliku od ranijeg koncepta dobrovoljne primene.

Kao jednu od značajnijih ideja treba pomenuti Forum poslovnih lidera Srbije (BLF Serbia, 2007), kao i Globalni dogovor Srbija (UN Global Compact Serbia, 2007) i realizaciju projekta u okviru Privredne komore Srbije “Uspostavljanje društvene odgovornosti u jugoistočnoj Evropi”, u kojem je učestvovalo preko 400 kompanija.

Pored svega navedenog, najveću podršku društveno odgovornom poslovanju daje Strategija razvoja i promocije društveno odgovornog poslovanja u Srbiji za period od 2010. do 2015. godine.³⁷⁷

2.1 Razvoj društvene odgovornosti u Srbiji

Zbog svog dugotrajnog procesa priključenja Evropskoj uniji, čini se da u Srbiji privredni subjekti ne posluju u skladu sa konceptom društveno odgovornog poslovanja.³⁷⁸

Međutim, približavanjem Evropskoj uniji i ulaskom multinacionalnih kompanija na srpsko tržište, ova ideja postaje sve zastupljenija.³⁷⁹

3. Koncept strategijske društvene odgovornosti kompanija

Korporacije su te koje rade analize troškova i koristi(eng.cost/benefit analiza), i na osnovu tih analiza, u svakom konkretnom slučaju određuju koji će iznos izdvojiti za društveno odgovorno poslovanje. Dakle, kompanije simultano procenjuju tražnju za korporativnom društvenom odgovornošću i troškove zadovoljavanja tražnje i onda determinišu optimalni nivo korporativne društvene odgovornosti. Na primer, “hibridna” verzija Honde Akord proizvodi manje štetnih izduvnih gasova od standardne Honde Akord. Neki potrošači su spremni da plate višu cenu za hibridni automobil, jer je društvena karakteristika manje zagađenje okoline za njih važna, a samim tim i “vredna”.³⁸⁰

Ostali oblici ulaganja u društvenu odgovornost odnose se na proces proizvodnje u kojima je fokus na obimu u kojem su metodi proizvodnje kompanije društveno odgovorni. Primer strategijske društvene odgovornosti je kada kompanija povezuje opštu dobrobit sa prodajom svojih (privatnih) proizvoda. Na ovaj način mnoge kompanije zdrave hrane etiketiraju svoje proizvode označavajući da koriste organske sastojke bez pesticida.

Jedinica analize su društveni problemi. Društveni problemi objektivno postoje pre nego što postanu društvene teme, i oni su nezadovoljene društvene potrebe i socijalne teme. Nezadovoljene društvene potrebe su socijalni problemi koji se razvijaju u društvu, ali još uvek nisu zvanično definisane ili propagirane od strane stejkholdera.

³⁷⁷M.Vasiljević, Korporativno upravljanje, Izabrane teme, Beograd, 2013, str.121-124.

³⁷⁸S.Taboroši, Društvena odgovornost kompanija, Pravni život, Beograd, 11/2005.

³⁷⁹Ibidem.

³⁸⁰Lj. Kontić, J. Kontić, Uključivanje korporativne društvene odgovornosti u strategiju banke, stručni prilozi, 2010, http://www.ubs-asb.com/Portals/0/Casopis/2010/3_4/B03-04-2010-Kontic.pdf

³⁷⁵M.Vasiljević, Korporativno upravljanje, Izabrane teme, Beograd, 2013, str 119-121.

³⁷⁶Drucker, P.: Najvažnije o menadžmentu, M.E.P. Consult, Zagreb, 2005.

Mogu se koristiti brojne tehnike za otkrivanje nezadovoljenih društvenih potreba. Medijska pokrivenost i izjave eksperata, na primer, značajni su za praćenje i predstavljaju rane signale nezadovoljenih društvenih potreba. Metod scenarija je korisna tehnika koja omogućava kompanijama da istraže buduće scenarije i da ih uzmu u razmatranje prilikom promena ponašanja potrošača, reakcija konkurencije i mogućnosti nastanka sporova. Sprovedenjem navedenih tehnika kao što su praćenje medija, analiza izjava eksperata i scenario, promene se mogu anticipirati mnogo ranije, kroz identifikaciju nezadovoljenih društvenih potreba.

Korporacije znaju da je za postizanje uspeha neophodno razmatrati problematiku korporativne društvene odgovornosti.³⁸¹

4. Pojam i značaj poslovne etike i društvene odgovornosti

Društvena odgovornost korporacija predstavlja njihov odnos prema okruženju koji se meri pisanim ili nepisanim moralnim pravilima, i prema njima se ocenjuje ponašanje privrednog subjekta. Relativno je novi poslovni pojam - nastaje početkom druge polovine prošlog veka, a podrazumeva obavezu korporacije da vrši izbor i preduzima akcije koje će doprineti dobrobiti i interesima društva i preduzeća. Društvena odgovornost preduzeća se definiše kao koncept koji nalaže komercijalnim preduzećima da brinu o svim svojim stejkholderima,³⁸² u svim aspektima svojih poslovnih aktivnosti, odnosno odgovornosti preduzeća prema društvu i ozbiljno razmatranje uticaja koji delovanje preduzeća ima na društvo.

Definisati pojam poslovne etike nije moguće bez prethodnog objašnjenja pojmova morala i etike. Moral predstavlja sistem moralnih pravila, skup nepisanih normi koje određuju čovekovo ponašanje u društvu i to prema društvu u celini, prema drugim članovima društva i prema sebi samom.³⁸³

Etika bi u tom slučaju mogla da predstavlja dalje teorijsko razrađivanje tog odnosa, a kao primenjeni deo etike proizilazi poslovna etika koja se može okarakterisati kao primena etičkih vrednosti na poslovnu praksu, pri čemu se primenjuje na sve aspekte poslovnog ponašanja, od strateških odluka do ponašanja i odnosa prema kupcima i dobavljačima. Američki autori najčešće posmatraju poslovnu etiku kao skup moralnih pravila i vrednosti koje utiču i usmeravaju ponašanje pojedinca ili grupa u odnosu na nešto što je dobro ili loše. Etika postavlja standarde prema tome šta je dobro ili loše u upravljanju ili odlučivanju.

Može se zaključiti da biti etičan uključuje preduzimanje akcija koje će osigurati da se ta praksa i pravila striktno i konstantno primenjuju u svakodnevnom poslovnim situacijama. Važno je istaći još neke poglede na pojmove poslovne etike i društvene odgovornosti. Princip dobročinstva, odnosno neke vrste milosrđa zahteva od srećnijih članova društva da pomažu manje srećnim članovima, nezaposlenim, bolesnim, starim i ostalim manje sposobnim delom stanovništva i društvene zajednice. Pomoć može biti usmerena direktno ili indirektno - kroz razne institucije, kao što su kompanije, pokreti, društva, organizacije.

Jedna od vladajućih teorija ukazuje da postoji takozvani "čelični zakon odgovornosti" koji nedvosmisleno ukazuje na to da oni koji ne koriste moć na, za društvo, odgovoran način, imaju izgleda da tu moć tokom vremena izgube. To znači da su lični interesi kompanija da budu socijalno odgovorne, ili bar da reaguju na impulse koje im društvena zajednica šalje. Napredak u društvu, u krajnjem slučaju, će biti od koristi za poslovnu aktivnost, kako ukupnu u celom društveno-ekonomskom sistemu, tako i pojedinačno na nivou manjih poslovnih sistema (preduzeća).³⁸⁴

5. Društvena odgovornost - ključni zadatak menadžmenta

Uspešne svetske i domaće organizacije postale su svesne činjenice da u konkurentskoj areni poslovna etika omogućuje rast i razvoj, povećava efikasnost i produktivnost. Etika, iako objedinjuje ideju univerzalnosti, ipak podrazumeva delovanje koje će doneti dobro i sa stanovišta socijalne jednakosti i individualnog dobra za određenu organizaciju i kao njenim interesnim grupama - kupcima, zaposlenima, akcionarima, životnoj okolini. Brojna istraživanja pokazuju da poslovna etika i profitabilnost nisu pojmovi koji se međusobno isključuju, a preduzeća koja u svoj vlastiti sistem poslovanja imaju implementiran sistem poslovne etike, pokazuju bolje rezultate od onih koji to nemaju. Moderni poslovni sistemi, zbog sve izraženije interakcije u kompleksnom, krajnje složenom i nestabilnom okruženju, šire su uključeni u društvo - oni, pored ekonomske misije, imaju i društvenu odgovornost. Pitanja društvene odgovornosti su najteža od svih sa kojima se suočava menadžment pri definisanju misije poslovnog sistema.

Opšta područja aktivnosti i društvene odgovornosti preduzeća su:

1. sprečavanje i rešavanje ekoloških problema
2. unapređivanje obrazovanja, umetnosti i zdravlja zajednice
3. doprinos rešavanju opšteljudskih i socijalnih problema i unapređivanja zajednice
4. unapređenje javne uprave omogućavanjem menadžerima i stručnjacima angažman na vladinim pozicijama.

Količina pažnje koju menadžment i društvo pridaju području društvene odgovornosti zadnjih se godina povećala i verovatno će nastaviti trend rasta. To pre svega zato što se svest i percepcija potrošača - kupaca proizvoda i usluga radikalno menja. Potrošači se više ne zadovoljavaju samo kvalitetom proizvoda i usluga, nego sve više pokazuju interesovanje za to kako se preduzeća ponašaju i šta rade izvan sfere proizvoda i usluga. Oni danas, pre svega, žele da budu sigurni da ne doprinose nekim preduzećima koja na bilo koji način štete društvu, njegovim resursima ili ljudima. Sve je više primera bojkotovanja proizvoda i usluga proizvedenih od strane društveno neodgovornih preduzeća. Zato je obaveza i dužnost korporacije da svaku važnu odluku valorizuje ne samo na temelju ekonomskih, nego i društvenih učinaka, a samim tim i da donosi odluke i preduzima samo one akcije koje u isto vreme povećavaju dobrobit i društva i organizacije.

U suštini politike društvene odgovornosti privrednog društva akcenat treba staviti na:

1. Vrednosti, načela i kodekse ponašanja:

Preduzeća koja ostvaruju uspeh i imaju dobru organizacionu šemu sistema upravljanja pa samim tim i postižu dobre rezultate. U društveno odgovornom delovanju po pravilu imaju formulisane vlastite sisteme vrednosti i načela na osnovu kojih donose kodekse ponašanja.

2. Praćenje, merenje i izveštavanje:

S obzirom na zahteve aktera za donošenje informacija i transparentnosti u porastu je broj izveštaja koje preduzeća javno objavljuju o svom poslovanju. Sve je prisitniji i trend izveštavanja koji uključuje kako ekonomsku, tako i širu, društvenu dimenziju, često sa akcentom na čovekovu okolinu.

3. Partnerstva:

Partnerstva kao oblik angažovanja raznih aktera oko zajedničkog cilja podrazumeva poverenje i odgovornost kao i otvorenost prema novim znanjima i saradnju sa različitim sektorima.

U razvijenijim zemljama sveta naglasak je uglavnom stavljen na: unapređivanje i kvalitet radnih odnosa, prenos tehnologija i znanja, podizanje etičkih standarda i normi poslovanja, osiguranje i obezbeđivanje kvaliteta proizvoda, razvoj ljudskih resursa i edukacije, jednake mogućnosti zaposlenih, suočavanje i obračun sa korupcijom, podršku razvoju civilnog društva.

³⁸¹D.Subotić, Poslovna etika i veštine komuniciranja, Beograd, 2007.

³⁸²Gower, Principles of modern Company Law, London, 1992.

³⁸³<https://nastavapreduzetnistva.wordpress.com/2012/03/01/moral-etika-i-poslovna-etika/>

³⁸⁴Ž.Vučković, Biznis i moral, Fakultet za menadžment, Novi Sad, 2003.

Dok je u zemljama u razvoju naglasak na kratkoročnijim ciljevima pre humanitarnog karaktera (donacije lekova, smanjenje cena, izgradnja lokalnih zdravstvenih kapaciteta, potsticanje javno-privatnih partnerstava, finansijske donacije...).³⁸⁵

6. Svetski pokret društveno odgovornog ponašanja

Danas društvo ima brige i interese koji nisu isključivo brz privredni rast. To su pre svega briga o kvalitetu života i zaštiti životne okoline. Upravo se u tome ponajviše uočava i svrha društvene odgovornosti preduzeća, koja podrazumeva ekonomsku uspešnost preduzeća uz istovremenu društvenu odgovornost za zaštitu prirodnih i ljudskih potencijala. Društvena odgovornost preduzeća manifestuje se putem aktivnih mera zaštite okoline, raznih društvenih donacija, razvoja ljudskih potencijala i pružanja jednakih mogućnosti svim zaposlenima, pomoću transfera znanja i tehnologije, zaštite potrošača i mnogih drugih mera usmerenih na podizanje nivoa odgovornosti prema društvu.³⁸⁶

Povećana odgovornost poslovnih sistema, za procese u društvu, pokazuje se kao nužnost ovog vremena. Samim tim, poslovni sistemi i drugi organizacijski oblici poslovanja su sve više pozvani da ostvaruju više od profita za svoje vlasnike. Oni ne posluju izolovano, oni su integralni deo društva. Svetski pokret društveno odgovornog poslovanja je zbog toga sve jači i širi. Sa pojavom brojnih pokreta i organizacija koje se bave pitanjima društvene odgovornosti, kontinuirano se povećava i društvena svest, kao i očekivanja javnosti od poslovnih sistema da svoje resurse, ogromnu moć i uticaj upotrebe za rešavanje društvenih problema, tj. za smanjenje siromaštva, zaštitu okoline, poboljšanje javnog zdravlja, obrazovanje i dr.

Sve više ljudi smatra da su privredni subjekti koji profit stiču eksploatacijom resursa društva, dužni da rade na njegovom unapređenju. Širom sveta, a u poslednjih nekoliko godina i kod nas, raste broj poslovnih sistema koji preispituju svoju strategiju društvene odgovornosti, kao odgovor na različite ekonomske i društvene pritiske, a pre svega onih koji se bave zaštitom životne i radne sredine. Takvi društveno odgovorni poslovni sistemi žele pre svega da svojim poslovnim partnerima pošalju jasnu poruku koliko im je stalo do dobrobiti čitavog društva.

Što u određenoj meri šalje pozitivne signale prema okruženju preduzeća (stejholderima). Takvim ponašanjem se u stvari investira u budućnost i jača se tržišna pozicija.

Međunarodna organizacija za standardizaciju (International Organization for Standardization-ISO) u svojim dokumentima, generalizuje pojam društvene odgovornosti, pa na taj način želi da istakne generičku prirodu standarda, važećeg za sve organizacije, a ne samo preduzeća.

Naime, ISO je pokrenuo razvoj buduće norme ISO 26000 koja će davati dobrovoljna uputstva o društvenoj odgovornosti.³⁸⁷ Namenjena je svim vrstama organizacija i u javnom i u privatnom sektoru, i u razvijenim zemljama i u zemljama u razvoju. Treba da omogući ostvarivanje dodatne vrednosti za postojeći rad na društvenoj odgovornosti time što će se:

1. razviti međunarodni konsenzus o tome šta društvena odgovornost znači i kojim se pitanjima u vezi s njom organizacije trebaju baviti,
2. dati smernice o prevodenju načela u konkretne radnje i
3. obuhvatiti najbolju praksu koja je već razvijena i proširiti je globalno za dobrobit međunarodne zajednice.

³⁸⁵P.Singer, Uvod u etiku, Novi Sad, 2004.

³⁸⁶Corporate Social Responsibility-The Imperative of Modern Management, dostupno na sajtu: http://www.meste.org/konf/Arhiva/Man_2010/pdf/1_MenadzmentProces/MilenkovicCosovicStankovic.pdf

³⁸⁷<http://www.iso.org/iso/home/standards/iso26000.htm>

7. Društvena odgovornost kao imperativ

Organizacije, grupe i pojedinci sa kojima je preduzeće u interakciji, odnosno koji imaju direktan interes kako preduzeće posluje, čine specifično okruženje preduzeća, poznato pod nazivom interesne grupe.³⁸⁸

Prema sistemskom pristupu menadžmentu i teoriji organizacije, preduzeće je namenski i otvoreni organizacioni sistem, koji se sastoji od međusobno povezanih delova ili podsistema. Efikasnost preduzeća zavisi od postignutog stepena sinergije, odnosno od stepena saradnje između delova koji čine preduzeće. S druge strane, preduzeće ne možemo posmatrati odvojeno od okruženja, jer je uticaj dvosmeran – preduzeće zavisi od okruženja i svojim aktivnostima utiče na okruženje. Shvaćeno na ovaj način, preduzeće predstavlja deo jednog većeg sistema, odnosno preduzeće je u ovom slučaju podsistem.

Organizacije, grupe i pojedinci sa kojima je preduzeće u interakciji, odnosno koji imaju direktan interes kako preduzeće posluje, čine specifično okruženje preduzeća, poznato pod nazivom interesne grupe: stalno i privremeno zaposleni, kupci koji koriste proizvode ili usluge preduzeća, dobavljači koji snabdevaju preduzeće neophodnim inputima, vlasnici koji ulažu kapital u preduzeće, država (preko svojih agencija i institucija) i društvena zajednica u kojoj posluje preduzeće.³⁸⁹

Interesi svake od navedenih interesnih grupa obično se razlikuju – npr. kupci žele kvalitetne i cenovno prihvatljive proizvode; vlasnici su zainteresovani za ostvarenje profita; dobavljači žele dugoročne poslovne odnose; zaposleni žele siguran posao i redovne zarade; lokalne zajednice pomoć u obnovi školskih zgrada.

Obaveza preduzeća da postupa na način koji će omogućiti ostvarenje sopstvenih i interesa njegovih interesnih grupa, predstavlja koncept društvene odgovornosti (odnosno korporativne društvene odgovornosti).

Iako ne postoji jedinstvena definicija društvene odgovornosti, u većini definicija ističu se ekonomske, društvene i ekološke posledice aktivnosti organizacija.

Radnje koje se smatraju društveno odgovornim vremenom se menjaju, slično normama i vrednostima, pa je tako u SAD sedamdesetih godina XX veka najveći prioritet bila ravnopravnost pri zapošljavanju; tokom devedestih (do danas) prioritet je zaštita životne sredine, pa je postalo aktuelno pitanje reciklaže otpada i smanjenje količine otpadnih materija.

8. Društveno korporativna odgovornost kompanije Minakva

Može se zaključiti da je kompanija Minakva pravi primer društveno odgovornog poslovanja, upravo zbog donacija i sponzorstava kojima pomaže čitav niz organizacija i manifestacija.

U toku 2007. godine proizvedena je milijardita boca koja je prodana na aukciji. Iznos je udvostručen, a sva sredstva su uplaćena humanitarnom fondu Socijalna pravda koji brine o starim i materijalno ugroženim stanovnicima Novog Sada.

BB Minaqua je, fondu Socijalna pravda, do sada donirala preko 7,500,000,00 dinara. U toku 2008. BB Minaqua je nastavila da inicira i učestvuje u nizu drugih akcija kao što su donacije ugroženim područjima usled nedostatka pijaće vode, podrška Zavodu za transfuziju krvi, donacije Sigurnoj kući, Svratištu za decu, donacije za pomoć deci raseljenoj sa KiM, Dečijem selu iz kao i nizu drugih humanitarnih aktivnosti.³⁹⁰

³⁸⁸B.Mašić, Metode radikalnih promena u preduzećima, 2004, dostupno na sajtu: <http://www.vps.ns.ac.rs/SB/2010/4.8.pdf>

³⁸⁹M Vasiljević, Korporativno upravljanje i agencijski problemi, I i II deo, Anali PFB, br. 1 i 2/2009, http://anali.ius.bg.ac.rs/A2009-1/sadrzaj_2009-1.htm

³⁹⁰<http://bbminakva.com/drustvena-odgovornost/>

9. Studija slučaja: Eurobank EFG

U ovoj studiji slučaja analizirana je Eurobank EFG, Beograd. Eurobank EFG Grupa je internacionalna bankarska organizacija koja nudi svoje proizvode i usluge kroz mrežu od preko 1700 filijala i prodajnih mesta. Elementi vizije i osnovni ciljevi uključeni su u bančinu strategiju na sledeći način:

Eurobank EFG Grupa zasniva svoje postojanje i liderstvo na sledećoj viziji: "Želimo da postanemo banka prvog izbora u regionu Nove Evrope, poslujući sa osećajem odgovornosti prema svojim zaposlenima, klijentima, akcionarima i društvu."³⁹¹

Vizija je usmerna na svakodnevne aktivnosti Eurobank EFG Grupe, a dinamičan razvoj bazira se na sledećim vrednostima: timski rad, kvalitet, poverenje, efikasnost, kreativnost, poštovanje ljudi i doprinos društvenoj zajednici.

Mnoge organizacije znaju da je održivost izvor konkurentne prednosti, profitabilnosti i rasta. U strategiji korporativne društvene odgovornosti Eurobank EFG Grupe prepoznato je da se rast i prosperitet banke bazira na odgovornosti i ponašanju u odnosu na društvenu zajednicu, posebno prema stejkholderima.³⁹² Stejkholderima je važno okruženje u kojem Eurobank EFG posluje i razvija se, tako da je zaštita okruženja od vitalnog značaja za opstanak banke.

Klijenti su osnovni razlog osnivanja i uslov budućeg uspeha banke. Strategija je bazirana na orijentaciji na klijentima. U cilju unapređenja odnosa sa klijentima, a u vezi sa društveno odgovornim poslovanjem, realizovane su sledeće aktivnosti:

- Prva banka koja je formirala odeljenje za odnose sa klijentima, u kojem se primaju reklamacije, sugestije, a prikupljeni relevantni podaci prosleđuju se Izvršnom odboru.
- Flajer "Zajedničko rešavanje" nalazi se usvakoj filijali da bi se informisali klijenti.
- Posebno stvorena stranica na web sajtu www.eurobankefg.rs/primedbe i "Pitajte eksperta"
- Slikarsko takmičenje dečjih radova o parkovima u Beogradu koje je održano na Trgu Republike.

Društvena zajednica: Eurobank EFG Grupa kontinuirano podržava projekte u oblasti edukacije, kulture, sporta i zaštite životne sredine. Pored toga, utiče i na svoje poslovne partnere, klijente, zaposlene i javnost da daju svoj doprinos rešavanju društvenih problema u sredinama u kojima posluju.

Eurobank EFG Grupa je objavila početak programa društvene odgovornosti usmerenog na aktivnosti u oblasti edukacije, zdravstva i zaštite životne okoline. Program je nazvan "Investiramo u evropske vrednosti", a investirano je 3 miliona evra kroz sledeće projekte:

- Eurobank EFG Školarina za najbolje studente u Srbiji
- Eurobank EFG Parkovi za rekonstrukciju gradskih parkova
- Eurobank EFG Jednakost za uključivanje osoba sa invaliditetom u normalan život
- Eurobank EFG Zdravstvo za rano otkrivanje malignih bolesti.

Od 2006. godine, Banka je odobrila 1.250 stipendija od po 1.000 evra za najbolje studente državnih univerziteta u Srbiji. Proces selekcije provodio je nezavisni američki institut "Institute of International Education".

³⁹¹<http://www.scribd.com/doc/236569979/EUROBANKA-EFG#scribd>

³⁹²Stejkholderi od engleskih reči „stake“ = interes, „holder“ = držalac, su pojedinci ili grupe koji su indirektno ili direktno zainteresovani za ostvarivanje ciljeva organizacije. Termin je nastao po ugledu na reč „shareholder“ od engleskih reči „share“ = akcija udeo, „holder“ = držalac, koja znači akcionar. U zavisnosti od toga gdje se nalaze u odnosu na organizaciju, stejkholderi se dele na interne (zainteresovane strane unutar organizacije) i eksterne stejkholdere (zainteresovane strane izvan organizacije), dostupno na sajtu: <http://www.cqm.rs/2012/cd1/pdf/39/21.pdf>

Zaštita životne sredine je jedan od osnovnih postulata Eurobank EFG Grupe. U Srbiji projekti su obuhvatili rekonstrukciju centralnih gradskih parkova u šest gradova: Beograd: Botanička bašta, Park za venčanja i Park duginih boja; Niš: Čair park; Novi Sad: Dunavski park; Požarevac: Sunčani park; Jagodina: Park Učiteljskog fakulteta; Pančevo: Narodna bašta.

Sav papir iz banke u Beogradu odnosi se na recikliranje u fabriku za reciklažu papira Umka. Reciklirani papir koristi se za izradu kesa i štampanje svih bančnih publikacija. Po istom principu, reciklira se i kompjuterska oprema. Korišćenje najmodernije opreme za održavanje video konferencija značajno je smanjilo putovanja avionom što doprinosi smanjenju emisije kerozina.

Unutar programa za zdravstvo, Klinički centar Srbije otvorio je PET centar, centar za djagnozu i tretman malignih bolesti, prvi u ovom regionu. Donacija od milion evra i dodatnih 3 miliona plasiranih kroz povoljan kredit omogućići će PET centru najmoderniju opremu.

U 2007. godini Eurobank EFG i Narodna banka Srbije inicirale su osnivanje Globalnog Dogovora u Srbiji.³⁹³

Ovaj projekat se bazira na zaštiti životne okoline, konsultacijama i kooperaciji sa akcionarima i zaštiti ljudskih prava.

³⁹³<http://www.ungc.rs/2015/05/14/globalni-dogovor-u-srbiji-podrška-kompanija-u-vanrednim-situacijama/>

10. Zaključak

Korporacije svoje poslovanje treba da usmere na zadovoljenje ekonomskih, ali i društvenih ciljeva, jer su korporacije, kao i mala i srednja preduzeća, na koje je proširen koncept društveno odgovornog poslovanja, učesnici u ekonomskom, ali i u društvenom životu. Još jedan od bitnih razloga zašto bi ih trebalo više uključiti u društveno odgovorno poslovanje je to što su oni ti koji eksploatišu društvene resurse, pa bi prema tome trebalo da vode računa o okolini, kako u društvenom, tako i u ekološkom smislu.

Korporativna društvena odgovornost preduzeća predstavlja pragmatičan odgovor kompanija na pritiske potrošača i civilnog društva u uslovima svetske ekonomske krize. Brojna istraživanja pokazuju da potrošači sve više počinju da obraćaju pažnju na to kako se preduzeća ponašaju. Sve multinacionalne kompanije su postale svesne da društveno odgovorno poslovanje vodi maksimizaciji profita. Ti pritisci su uglavnom bili fokusirani na smanjenje troškova kompanija, što značajno ograničava dalji poslovni razvoj. Međutim, svest o korporativno društvenoj odgovornosti treba da bude konstanta od koje ne treba odustati ni u uslovima svetske krize. Upravo zbog ovoga je začajna Strategija Komisije iz 2011.godine, jer na neki način to sprečava tako što se njenim tekstom prvi put društvena odgovornost formuliše kao "odgovornost kompanija za svoje postupke". Međutim, kada je društvena odgovornost u pitanju, nije preporučljivo smo ispunjavati zakonske naloge, u smislu "odgovornosti", već treba ići korak dalje, i ulagati i više nego što je zakonom propisano.

Korporativna društvena odgovornost i pravednije i humanije globalno poslovno okruženje se međusobno ohrabruju i dopunjuju. Naime, u globalnoj ekonomiji su prisutni impulsi koji kompanijama sugerišu da napuste ograničenu nacionalnu perspektivu i da međunarodno poslovanje usklađuju sa normama društvene odgovornosti putem bilateralnih i multilateralnih dogovora i propisa između nacija.

Korporacije nikako ne bi trebalo da dozvole da načelo profitabilnosti dođe u sukob sa načelom etičnosti, koje u ovom smislu predstavlja društvenu odgovornost. Efektivno i efikasno liderstvo, zahteva od korporacija da se bave etikom i društvenom odgovornošću, što podrazumeva da poslovni sistem koji ne vodi računa o ambijentalnim i društvenim posledicama svojih poslovnih odluka može biti uspešan samo u kratkom roku, jer će dugoročno njegova sposobnost ostvarivanja profita opadati pre svega, zato što je tržište postalo osetljivo na probleme ispravnog ponašanja i društvene odgovornosti.

Zemlje u razvoju, poput Srbije, i preduzeća koja dolaze iz ovog dela sveta, ukoliko žele da uspešno posluju moraće snažno da prihvate sve zahteve globalnog tržišta, od kojih jedan sve više postaje – društvena odgovornost. Ključni zagovornici širenja ideje o korporativnoj društvenoj odgovornosti u Srbiji su kompanije ogranci multinacionalnih korporacija. Stoga multinacionalne korporacije mogu svojim primerom ohrabriti i podstaći mala i srednja preduzeća u primeni pomenutog koncepta. Naime, neka od malih i srednjih preduzeća još uvek imaju izvesne dileme u pogledu sopstvene društvene odgovornosti. Prednosti malih i srednjih preduzeća prilikom uvođenja korporativne društvene odgovornosti su te što ona generalno bolje razumeju lokalni kulturni i politički kontekst, imaju više veza sa lokalnim civilnim društvom i mnogo veću posvećenost poslovanju u određenom regionu.

LITERATURA

- M.Vasiljević, Korporativno upravljanje, Izabrane teme, Beograd, 2013, str 119-121.
- Drucker, P.: Najvažnije o menadžmentu, M.E.P. Consult, Zagreb, 2005.
- S.Taboroši, Društvena odgovornost kompanija, Pravni život, Beograd, 11/2005.
- Lj. Kontić, J. Kontić, Uključivanje korporativne društvene odgovornosti u strategiju banke, stručni prilozi, 2010.
- D.Subotić, Poslovna etika i veštine komuniciranja, Beograd, 2007.
- Gower, Principles of modern Company Law, London, 1992.
- <https://nastavapreduzetnistva.wordpress.com/2012/03/01/moral-etika-i-poslovna-etika/>
- Ž.Vučković, Biznis i moral, Fakultet za menadžment, Novi Sad, 2003.
- P.Singer, Uvod u etiku, Novi Sad, 2004.
- M Vasiljević, Korporativno upravljanje i agencijski problemi, I i II deo, Anali PFB, br. 1 i 2/2009, http://anali.ius.bg.ac.rs/A2009-1/sadržaj_2009-1.htm
- B.Mašić, Metode radikalnih promena u preduzećima, 2004.
- http://www.meste.org/konf/Arhiva/Man_2010/pdf/1_MenadzmentProces/MilenkovicCosovicStankovic.pdf
- http://www.ubs-asb.com/Portals/0/Casopis/2010/3_4/B03-04-2010-Kontic.pdf
- <http://www.iso.org/iso/home/standards/iso26000.htm>
- <http://www.iso.org/iso/home/standards/iso26000.htm>
- <http://bbminaqua.com/drustvena-odgovornost/>
- www.vps.ns.ac.rs/SB/2010/4.8.pdf
- <http://www.scribd.com/doc/236569979/EUROBANKA-EFG#scribd>
- <http://www.ungc.rs/2015/05/14/globalni-dogovor-u-srbiji-podrska-kompanija-u-vanrednim-situacijama/>

SUMMARY

Business entities are increasingly integrated into society, and companies have the obligation to take on responsibilities, because they operate as part of society.

Although the essence of capitalist society is maximization of profits, and the opposite is the company, that is not harming the environment, and also increases profits.

The European Commission has adopted in 2011 the Strategy of introducing the social responsibility as the obligation of companies, moving their actions from voluntarily to the zone of responsibility for their actions. The fact is that consumers pay more attention to the behavior of the company, and today social responsibility leads to profit maximization.

Ključne reči: društvena odgovornost kompanija, društvena odgovornost korporacija, društveno odgovorno poslovanje, društveno-korporativna odgovornost kompanije Minakva, uticaj kompanija na društvo.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Socially Responsible Business, Corporate Social Reporting, Company Law, Social Responsibility Of The Company Minakva.

PRAVO NA ZAŠTITU PRIVATNOSTI I KRŠENJE AUTORSKIH PRAVA, SA OSVRTOM NA NAKNADU NEIMOVINSKE ŠTETE, SLUČAJ: SEVERINA VUČKOVIĆ

„Mali umovi raspravljaju o ljudima, srednji o događajima, veliki o idejama.“
- *Eleonora Ruzvelt,*
prva predsednica Komiteta UN-a za ljudska prava

1. Uvod

Interesovanje za tuđu privatnu sferu i potreba da se u nju zadire sastavni je deo malograđanštine. Ipak, sve do početka 21. veka ta pojava je ostajala u skromnim okvirima tračeva i nepouzdanih priča dostupnih relativno malom broju zainteresovanih. Danas, u digitalnoj eri informaciono-komunikacionih tehnologija, zadiranje u privatnu sferu pojedinca poprimilo je nezamislive razmere, što je uslovalo donošenje odgovarajućeg međunarodnog okvira i reakcije zakonodavca.

Imali smo prilike da budemo svedoci kršenja prava na privatnost ne samo javnih funkcionera poput narodnih poslanika, već i privatnih lica poput učiteljica osnovnih i srednjih škola.³⁹⁴ Međutim, imajući u vidu da je slučaj neovlašćenog objavljivanja audio-vizuelnog zapisa eksplicitnog sadržaja Severine Vučković i Milana Lučića pokrenuo lavinu sudskih procesa i u Hrvatskoj i u Sloveniji i u Srbiji, smatramo da bi analiza konkretnih reperkusija bila veoma korisno štivo stručnoj javnosti, kako pravnicima, tako i psiholozima, sociolozima i politikolozima., u neprestanoj borbi za osnovna ljudska prava i slobode.

2. Pravo na zaštitu privatnosti

„Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske“ – Član 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima

Iako Evropski sud za ljudska prava sa sedištem u Strazburu ponavlja da je suštinski cilj člana 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima zaštita pojedinca od abitarnih aktivnosti državnih organa, pored toga postoje pozitivne obaveze države koje su svojstvene stvarnom poštovanju privatnog i porodičnog života. Tu razlikujemo dve situacije. Prva, koja se sastoji od određene normativne delatnosti nacionalnog zakonodavca koje će predstavljati platformu na osnovu koje će se pružiti zaštita. Druga, koja podrazumeva da država mora da obezbedi odgovarajuću i efikasnu zaštitu tih prava od napada koji dolaze od drugih privatnih lica.³⁹⁵ Evropski sud je istakao da svaki pojedinac, a time i javna ličnost, mora imati „opravdano očekivanje“ da će njegov privatni život biti poštovan.

2.1 Pojam privatnosti

Pojam privatnosti jeste jedan vrlo kompleksan termin koji pravnici definišu ad hoc, odnosno od slučaja do slučaja. Nepostoji u pozitivno-pravnom sistemu definicija privatne zone, već se to prepušta doktrini i često se nalazi u obrazloženju presuda. Ipak, presude u našoj ne predstavlja izvor prava.

Evropska komisija za ljudska prava je u svom izveštaju povodom predmeta Van Ostervik protiv Belgije iz 1979. godine bliže odredila domen privatnog života rečima da „pravo na poštovanje privatnog života jeste pravo na privatnu sferu, pravo čoveka da živi kako želi, zaštićen od javnosti,“ a „do izvesne mere obuhvata i pravo na uspostavljanje i negovanje odnosa sa drugim ljudskim bićima, naročivo u emocionalnoj sferi, radi razvijanja i zadovoljavanja sopstvene ličnosti“.

2.2 Građanskopravna i krivičnopravna zaštita privatne zone

Zadiranje u privatnu sferu je dopušteno isključivo onda kada je to predviđeno zakonom. U svim ostalim slučajevima, prodiranje u sferu privatnosti je nelegalno i pravni sistem je mora sankcionisati.

Kod krivičnopravne zaštite prava na privatnost, za razliku od nekih drugih zaštitnih objekata, krivično pravo se ne koristi kao sredstvo za dominaciju, za vladanje elite nad ostalim članovima društva, već se štite dobra koja su od značaja za sve članove zajednice. Stoga legitimnost krivičnopravne zaštite prava na privatnost nije sporna, već je sporno u kojoj će meri, obimu i slučaju krivično pravo štiti privatnost. U Srbiji privatnost se štiti sa 17 različitih krivičnih dela utvrđenih Krivičnim zakonikom.³⁹⁶

Za potrebe ovog rada, posebno je važno istaći krivično delo neovlašćenog objavljivanja i prikazivanja tuđeg spisa, portreta i snimka (čl. 145 KZ) ima za cilj da zaštiti pravo na poštovanje privatnog života. Za postojanje ovog krivičnog dela neophodno je da se sa objavljivanjem osetno zadrlo u lični život tog lica. Ovaj uslov uglavnom isključuje mogućnost da se ovim delom smatra objavljivanje fonograma nekog lica načinjenog na javnom mestu. Ipak, krivično pravna zaštita je u svojoj suštini supsidijarna i fragmentarna, što znači da pre pružanja krivičnopravne zaštite, zaštitu prava na privatnost treba pokušati ostvariti kroz druge grane prava, kao i to da krivično pravo deluje kao ultima ratio – štiteći privatnost ne od svih oblika napada, već samo od onih najtežih koji često podrazumevaju umišljaj.³⁹⁷

Kod građanskopravne zaštite prava na privatnost, tužba podrazumeva zahtev da se prestane sa uznemiravanjem privatnosti, zabranu ponavljanja tog konkretnog slučaja prodiranja u privatnu sferu i naknadu prouzrokovane štete.

Krivičnopravna zaštita u pojedinim slučajevima povrede ličnosti nije moguća zbog nepostojanja elemenata krivičnog dela u preduzetim radnjama učinioaca, a u slučajevima u kojima je moguća - ne pruža uvek punu satisfakciju. Zato oštećeni sve čeće traže zaštitu povređenih prava u građanskom sudskom postupku.³⁹⁸

2.3 Sudska praksa i prodiranje u privatnu sferu u slučaju Vučković

U konkretnom slučaju Severine Vučković i neovlašćenog upada u njenu intimnu sferu, ona je 2004. podigla privatnu tužbu protiv vlasnika internet portala index.hr Opštinskom sudu u Zagrebu.

³⁹⁴Nataša Zanuttini, Poseg v zasebnost Primer Sevirine Vučković, diplomski rad, Ljubljana 2005, str. 2

³⁹⁵Ivana Krstić, Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, Beograd, Beogradska inicijativa za osnovna prava, 2006 Beograd: Dosije, str 14.

³⁹⁶Žarko Sindelić, doktorska disertacija, Beograd 2012

³⁹⁷Isto.

³⁹⁸Isto.

Tužbeni zahtev je bio usmeren protiv tuženog PRVE STRANICE DOO, pravnog lica na koga je registrovan domen index.hr. Vlasnik PRVE STRANICE DOO je bio Matija Babić, koji je videvši u kom se smeru odvija sudski spor fiktivno prodao domen index.hr svojoj firmi INDEKS PROMOCIJA DOO koja nije imala gotovo nikakva sredstva na račun, sa kojeg bi se tužilja i oštećena mogla namiriti.³⁹⁹

3. Kršenje autorskih prava

Objektivno autorsko pravo pruža pravnu zaštitu autoru i autorskom delu; autoru direktno i neposredno, a delu posredno preko zaštite autora. Na osnovu normi objektivnog autorsko prava, stvaracu pripada subjektivno autorsko pravo u kojem su sjedinjene ličnopravna i imovinskoppravna komponenta sastavljene od različitih ovlašćenja. Imovinskoppravna ovlašćenja omogućavaju nosiocu autorskih prava da ekonomski iskorišćava svoje delo i njime raspolaže. Moralnopravna ovlašćenja mu garantuju pravo da bude priznat kao autor.⁴⁰⁰

Osim kategorije ovlašćenih korisnika, postoje i subjekti koji su zainteresovani za određene vidove iskorišćavanja autorskog dela, ali za to nemaju saglasnost autora – reč je o tzv. „piratima“. Protiv neovlašćene upotrebe i ekspanzije autorskih ovlašćenja stvoren je čitav sistem pravne zaštite.

3.1 Pojam autorskog dela

Da bi se pružila autorskoppravna zaštita prvo je potrebno utvrditi da je odnosno delo - autorsko delo.

Prema srpskom ZASP⁴⁰¹ iz 2009. godine – autorsko delo je originalna duhovna tvorevina autora, izražena u određenoj formi, bez obzira na njegov umetničku, naučnu ili drugu delatnost, njegovu namenu, veličinu, sadržinu i način ispoljavanja, kao i dopuštenost javnog saopštavanja njegove sadržine.

3.2 Zaštita autorskih i srodnih prava u digitalnom okruženju

Osnovni preduslov da se pojedina informacija ili autorsko delo upotrebi jeste doći do informacije, odnosno pristupiti joj. S novim informaciono-komunikacionim tehnologijama, naročito pristupu internetu, problem pristupa informacija i savladavanje fizičke distance između autorskog dela i korisnika gotovo da ne postoji, ali zato se javlja druga vrsta problema: kako zaštititi informacije od nesavesnih uživalaca. Zbog toga, a s ciljem zaštite integriteta informacija i legitimnih interesa autora, sve više se razvijaju tehnologije za kontrolu pristupa i upotrebe zaštićenih dela, poput registrovanja domena i servera.⁴⁰²

3.3 Sudska praksa i kršenje autorskih prava

Severina Vučković je podnela novu tužbu, ovaj put pred Trgovačkim sudom u Zagrebu, zbog kršenja autorskih prava na odnosnom snimku. Međutim, Trgovački sud je odbacio tužbu, jer je uvidom u audio-video zapis utvrdio da ne sadrži elemente autorskog dela, te da ne uživa pravnu zaštitu, uz obrazloženje da se delo ne može kvalifikovati kao originalno, da tužilja nije imala nameru da audio-vizuelni zapis smatra autorskim delom, kao i da je njen doprinos neznatan s obzirom na to da je ona samo isključila kameru kojom je zapis zabeležen. U drugom stepenu tu presudu je potvrdio i Visoki Trgovački sud u Zagrebu 2008. godine.

³⁹⁹<http://www.politikaplus.com>; <http://www.politikaplus.com/novost/94638/severina-daleko-od-pobjede-nad-babicem-nije-postala-vlasnica-domene-index.hr>, od 25.5.2015.

⁴⁰⁰Vidoje Spasić, Autorska dela u digitalnom okruženju, Niš: SVEN 2011, str. 101

⁴⁰¹Zakon o autorskim i srodnim pravima [“Sl. Glasnik RS” br. 104/2009]

⁴⁰²Vidoje Spasić, Autorska dela u digitalnom okruženju, Niš: SVEN 2011, str 126

4. Naknada neimovinske štete

Jasno je da je nemoguće egzaktno odrediti novčani ekvivalent ljudske patnje. Međutim svrha naknade nematerijalne štete se ogleda u satisfakcija koja oštećenom omogućava da pribavljanjem određenih materijalnih i duhovnih dobara kompenzuje fizički i duševni bol, odnosno strah, koje je pretrpeo ili će ih pretrpeti u budućnosti.⁴⁰³

4.1 Veštačenje prouzokovane neimovinske štete usled povrede prava ličnosti, časti i ugleda

Sporovi koji se vode po ovom vidu nematerijalne štete, nisu čest predmet veštačenja, jer sudija svoje mišljenje može zasnivati na oceni iskaza stranaka u postupku, koristeći pravo slobodne ocene dokaza i slobodnog sudijskog uverenja. U slučaju da se predmet da na veštačenje, najprikkladniji profil veštaka jeste psiholog, s obzirom na to da je predmet veštačenja u okvirima psihologije ličnosti i socijalne psihologije.⁴⁰⁴

Prilikom veštačenja i ocene nivoa nanete štete potrebno je razjasniti osnovno pitanje: da li je to posledica kratkotrajnog afektivnog stanja ili nečeg drugog. Potrebno je utvrditi motivaciju za ovakvo postupanje - da li je to želja da se prikupi protivpravna imovinska korist ili akt obesti, zatim struktura ličnosti i kategorija nanetih patnji i duševnih bolova, kao i izgubljena dobit za vreme perioda duboke potresenosti.⁴⁰⁵

4.2 Novčana naknada neimovinske štete i nemogućnost naturalne restitucije

Obaveza oštećenog u sudskom postupku, posle podnete uredne i blagovremene tužbe, jeste da dokaže:

1. da se dogodila povreda ličnosti,
2. da je ta povreda prouzrokovala štetu,
3. da postoji uzročna veza između preduzete radnje i nastale posledice.⁴⁰⁶

Neimovinska šteta se nanosi oštećenom putem povrede prava na privatnost poput neovlašćenog objavljivanja podataka iz privatnog života. Zakon o javnom infomisanju daje pravo oštećenom da protiv odgovornog urednika glasila zahteva propuštanje objavljivanja zapisa, predaju, uklanjanje ili uništenje objavljenog zapisa i naknadu materijalne i nematerijalne štete i objavljivanje presude.

4.3 Sudska praksa i neimovinska šteta

U slučaju Severine Vučković, tužilja nije dala pristanak da se objavi video zapis iz njenog privatnog života na kojem je zabeležen intiman odnos, niti je tužilja primila bilo kakvu naknadu za objavljeni zapis, na koji način bi se smatralo da je posredno dala pristanak na objavljivanje. Tužilja je pretrpela duševne bolove, kako je Severina Vučković navela – to joj je najveći stres i trauma u životu posle smrti njenog oca. Pet meseci posle neovlašćenog objavljivanja snimka nije se pojavljivala u javnosti, što se odrazilo i na otkazivanje niza zakazanih koncerata i dovelo do izgubljene dobiti.⁴⁰⁷

⁴⁰³Svičević, Kovačević, Kolundžić, Veštačenje nematerijalne štete, Beograd: Birografika, 2010. str 47

⁴⁰⁴Isto.

⁴⁰⁵Isto., str 106

⁴⁰⁶Isto.

⁴⁰⁷<http://www.blic.rs>, www.blic.rs/Zabava/Vesti/317543/Severini-27000-evra-odstete-zbog-porno-snimka, od 25.5.2015.

Županijski sud u Zagrebu odlučujući po žalbi u drugom stepenu je potvrdi prvostepenu presudu i dosudio Severini Vučković novčanu naknadu neimovinske štete prouzorkovane povredom prava ličnosti u iznosu od 100.000 kuna, iako je tužbeni zahtev bio usmeren na sumu od 125.000 kuna. Sa pratećim kamatama, taj iznos je prošle godine dostigao sumu od 27.000 evra na teret dužnika – PRVE STRANICE DOO.

Imajući na umu da je pravno lice PRVA STRANICA DOO insolventno, Severina Vučković je pokrenula izvršni postupak u kojem je Državni zavod za intelektualnu svojinu Republike Hrvatske, na osnovu pravnosnažne presude kao izvršne isprave, preneo vlasništvo nad žigom index.hr na izvršnog poverioca.. Na taj način je Severina Vučković postala vlasnik žiga br. Z20062392.⁴⁰⁸ Ipak, hosting je ostao pod kontrolom Babića idalje povezan za domenom index.hr, te je on iskoristio priliku i na dan izvršenje presude objavio na svom sajtu da će registrovati i nov domen SEVERINdEX.hr i da će ga dostaviti svojoj novoj šefici.

5. Zaključak

U ovakvim ekstremnim slučajevima zadiranja u privatnu sferu, kao u slučaju Severine Vučković, možemo da zaključimo da on za sobom povlači brojne kposledice, počevši od građanskih parnica za naknadu štete koje se graniče sa krivičnom odgovornošću, preko utvrđivanja autorskih prava i njihovog kršenja, do ugrožavanja prava dece i trećih lica. Srpski tabloid „Kurir“ ne samo da je neovlašćeno ekonomski eksploatisao dat zapis, već je slike ekspicitnog sadržaja objavio na naslovnoj stranici što je učinjeno protivno Zakonu o javnom infomisanju, i to bez upozorenja za maloletnike.

Epilog priče jeste da je portal index.hr zahvaljujući neovlašćenom objavljivanju snimka intimnog odnosa čime su povrećena osnovna ljudska prava na privatnost zagarantovana čl. 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima protivpravno pribavio imovinsku korist koja se meri u milionima kuna, a da je novčano kažnjen sa svega 100.000 kuna. Ovakva sudska praksa stvara dodatne podsticaje nesavesnim odgovornim urednicima glasila da nastave sa bezobzirnim i drskim upadom u sferu privatnosti, narušavajući osnovna ljudska prava i slobode gde je oštećenima ili žrtvama krivičnog dela gotovo trajno narušen ugled u društvu, što novčana satisfaksija ne može kompenzovati.

⁴⁰⁸www.jutarnji.hr, <http://www.jutarnji.hr/severinina-osveta-ovrsila-logotip-i-zig-portala-index-i-prodat-ce-ga-na-javnoj-draz-bi/1152445/>, od 25.5.2015.

LITERATURA

- Nataša Zanuttini, Poseg v zasebnost Primer Severine Vučković, diplomski rad, Ljubljana 2005,
- Ivana Krstić, Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, Beograd, Beogradska inicijativa za osnovna prava, 2006 Beograd: Dosije,
- Žarko Sindelić, doktorska disertacija, Beograd 2012,
- Vidoje Spasić, Autorska dela u digitalnom okruženju, Niš: SVEN 2011,
- Svičević, Kovačević, Kolundžić, Veštačenje nematerijalne štete, Beograd: Birografika.

SUMMARY

The right to privacy is undoubtedly a basic human right. Today, in the era of ICT, it has never been more threatened. The Severina Vučković case just proves how drastic the effects of invading the privacy zone can be. In this case, not only did it concern the right to privacy, but also intellectual property law. Severina's case, since her being an international public figure, draw attention not only to the human rights fighters, but also to the broad audience as well. Several law suits were filed, and the privacy violator got away with just a symbolic penalty in form of compensation for damages. It is our duty as responsible citizens to protect the right to privacy by our own voice, if the institutions fail.

Keywords: Right to privacy, Severina Vučković, human rights, intellectual property.

Ključne reči: Pravo za zaštitu privatnosti, Severina Vučković, ljudska prava, autorska prava.

REPRESIVNI SISTEMI VLASTI U ROMANU “DERVIŠ I SMRT” MEŠE SELIMOVIĆA

1. Uvod

U romanu Derviš i smrt postoje dva modela ograničavanja slobode – jedna je religijska i ona je prikazana kao unutrašnje načelo po kojem postupaju Ahmed Nurudin i druga je sudska, onaj manjak slobode koji je odgovoran za smrt njegovog brata. Kroz delo se te dve ravni su u neprekidnom sukobu, da bi na kraju sa scene religijska bila velikim delom istisnuta.

Da bismo tumačili odnos slobode i neslobode u ovom delu, moramo da se osvrnemo na područje u kojem se radnja odigrava. Sredina u kojima se nalaze likovi je pripada orijentalnom svetu. Još uvek to nije moderno društvo u kojem je uobičajena sumnja na politički poredak.

Gramši je načinio korisnu analitičku distinkciju između civilnog i političkog društva, prema kojoj je civilno društvo načinjeno od dobrovoljnih (ili bar racionalnih i neprisilnih) afilacija kakve su škole, porodice i udruženja, a političko od državnih institucija (vojske, policije, centralne administracije), čija se uloga u državnoj zajednici sastoji u direktnoj dominaciji. (Said, 2000: 16)

U takvom poretku, Ahmedu Nurudinu je bilo nemoguće da se izbori za bratovljeva prava. Iako je pomoć tražio i od crkvenih i od svetovnih vlasti, niko nije želeo da se meša u rad vrhovnih organa, konstituišući time sliku jednog totalitarnog uređenja u kojem su se nalazili.

Pojavljivanje lika begunca Ishaka produbljuje podele koje se odvijaju u Nurudinu. On se nalazi između između svojih religijskih i političkih principa. On svoj problem sa beguncem prebacuje na Mulu Jusufa, pokazujući time da još uvek nije dovoljno zreo da se suoči sa spoljašnjim svetom. Kao pripadnik derviškog reda, svoje misli je posvetio filozofskim i moralnim principima na kojima počiva svet. On u prvom delu romana ne poznaje dovoljno sistem na kojem počiva društveno uređenje kojem pripada.

2. Dva principa vlasti u romanu Derviš i smrt

Između sudske i verske vlasti, postoje razike u pristupu moći. Verska vlast je ona koju predstavlja muftija – u diskursu moći, ta vlast bi mogla da se karakteriše kao vlast za Boga. On je čovek koji se dosađuje u svojoj sredini i koji nije zainteresovan za dešavanja u svojoj sredini. On ne pruža konkretne odgovore na Ahmedova pitanja i njegova razmišljanja ne iskazuju stav duhovnog vođe, kako bi u načelu trebalo da bude. Nedostatak empatije i muftijine duhovne svesti pokazuje da je društvena klima takva da državna vlast vrši represiju koja istiska svaku potrebu za kritičkim duhom. Uticaji iz verske sfere nisu toliko jaki – ovakav vid sekularizma koji se javlja samo je predstava potpune potčinjenosti državnim uređenjem. Za razliku od tekovina zapadne civilizacije, orijentalno uređenje u romanu iskazano je piramidom državne moći koja ima apsolutnu moć nad pojedincima.

Onaj ko bi trebalo da bude njegov antipod, kadija Ajni-Efendija, opisan je kao zastrašujuće biće koje ima mrtvački izgled (Selimović, 2008: 135). On ne samo ponašanjem, nego i zastrašujućim fizičkim izgledom predstavlja jedan deo lanca totalitarne sudske vlasti.⁴⁰⁹

⁴⁰⁹ *Ne znam koliko sam tako sjedio, bio je sumrak, pa mrak, iz njegova krila žarile su se fosforne oči. Začudo i njegove, ili mi se tako činilo, imao je četiri svetluca oka, onda su unijeli svijeće, i bilo je još gore, obespokojavao me njegov mrtvački osmeh, plašio me njegov mrtvački izgled, plašila me tama iza njegovih leđa i sjenka na zidu, uznemiravalo me tiho šuškanje, kao da su pacovi puzali oko nas. (Selimović, 2008: 135)*

Kadija u svojim odgovorima se poziva na reči iz Kurana:

-Koji vjeruju u Boga i sudnji dan, ne drže prijateljstvo sa neprijateljima Alaha, i poslanika njegova, makar to bili očevi njihovi, ili njihova braća, ili rođaci njihovi. (Selimović, 2008: 135)

Kadijina je instrumentalizovao reči iz religijskih tekstova, da bi opravdao legitimnost postupaka koje izvršava sudska vlast. On je primer vlasti od Boga. U ovakvom poretku vlasti, ne postoji dublja upitanost o prirodi zločina. Prema Fukou, ovakav pristup je bio normalan u sistemima koji su vladali u 17. veku.

Zbog toga se nikada do kraja 17. veka nije stvarno postavljalo pitanje o prirodi zločinca. Ekonomija moći je bila takva da to pitanje nije trebalo postavljati, ili bolje, ono je marginalizovano, na šta vas uzgred upozoravam. (Fuko, 2001: 109).

Pre susreta sa kadijom, prvi susret sa državnim vlašću bio je sastanak sa muselimom. Fizički opisi muselima i kadije imaju velike sličnosti. Oči i pogledi su im bili hladni i nedostupni.

U jednom trenutku, dok sam gledao njegove odbojne oči, što su čekale da mi presude, osjetio sam se kao krivac. Stajao sam između njega i počinjenog nepoznatog zločina, i on me je gurao od sebe, bliže prestupniku. (Selimović, 2008: 82)

Muselim nije prihvatio Nurudinovu milost za brata. On je prikazan kao čovek strogih, poslovnih načela, kojeg ne interesuju stvari koje nisu činjenice vezane za zločin. Tada je u Nurudinu još uvek jak osećaj božije pravde i uverenja da će sve biti u redu sa njegovim bratom.

Ako muselim i kadija pripadaju jednom poretku moći, a muftija drugom, uviđamo podređenost verske moći državnoj. Primer za to je i sam Ahmed Nurudin, derviš koji svojim angažovanjem za brata urušava sopstveni ugled u društvu.⁴¹⁰

3. Pitanje krivice u romanu

Pitanje krivice u kulturi 18. veka nije se tumačila kao u savremenom društvu. Današnje pravo poznaje pretpostavku nevinosti, koja u svetu Ahmeda Nurudina nije bila moguća. Čekanje konačne presude koje se prenelo na Nurudina imalo je značaj velikog psihološkog pritiska, na kojem su počivali politički sistemi takvog uređenja.

Sumnja je ujedno bila i dokazni element za sudiju, i određeni stepen krivice za osumnjičenog, i ograničeni vid kazne u okviru kaznenih mera. Ako bi osumnjičeni samo ostao sumnjiv,, on ipak ne bi bio proglašen nevinim, već bi bivao delimično kažnjen. (Fuko 1997: 51)

Refleksija Nurudinove krivice oličena je u Ishaku, beguncu koji se sakrio od stražara. Iako kroz delo, ne možemo da se uverimo da taj lik zaista postoji ili je plod Ahmedove podsvesti, on igra veoma važnu ulogu u njegovim samopreispitivanjima. On oličenje ljudske savesti i za razliku od njega, poseduje drčnost i odlučnost u svojim iskazima. Vlast koja juri begunca je oličena u stražarima, fizička je i njena prisutnost je neposredna. Ovaj događaj, smešten na početku romana, prikazuje svojevrstan sažetak odnosa pojedinca i vlasti u takvom uređenju. Ahmed mora da se oslobodi svog duhovnog bića da bi se suočio sa vlašću, zato mu u ovoj situaciji pomaže Mula Jusuf.

Događaj sa beguncem veoma je važan u odnosu Nurudina i vlasti. On, kao odlučnost koju Ahmed ne poseduje, prožima se u trenucima kada on ima problema sa ljudima koji poseduju neku vlast.

Institucije su pobedile čoveka u njemu, pobedeni Nurudin ostaje da sačeka kraj sopstvene sudbine.

4. Razvojni put Ahmeda Nurudina

Na početku dela, Ahmed Nurudin ne zna zbog čega su osudili njegovog brata. On tek kasnije to saznaje od svog prijelja Hasana. To mučno stanje i zarobljenost u neznanju, gone Nurudina da prespita svoje stavove i načela. Na nekoliko mesta, on se oseća okrivljenim za zločin koji nije učinio. Ovo je rezultat posrednog psihološkog pritiska koje je uzrokovano pritiscima vlasti na njega.

Osim psiholoških pritisaka, Nurudina napadaju i fizički. U sedmom poglavlju ga upozorava čovek da se okane svoga brata, a u devetom ga prebijaju. Saznanjem da su mu ubili brata, u Nurudinu se nagomilava mržnja koju Ahmed usmerava ka pozitivnim stvarima.

Od početka do kraja romana, on ima svoj razvojni put u spoznaju sveta oko sebe. Prelazi put između duhovne mudrosti i lukavosti, ali i on i kada sam postaje vlast, ima probleme da odstupi od svojih etičkih principa. On ipak ne odstuplja od svoje volje i sopstvenog viđenja stvari.⁴¹¹

Ahmed Nurudin ne želi da se prilagodi sistemu koji mu je ubio brata, duhovni principi mu ostaju najvažniji u promišljanjima. Na kraju, roman se završava mislim degradiranog čoveka – njegove misli zaokružuju jedanu sliku osobe koju je sistem pobedio i uništio.

⁴¹⁰Otac je živio u naivnom uvjerenju da sam ja bratu moguća zaštita svojim prisustvom i svojim ugledom, a nisam htio da mu pomem da bratu moje prisustvo nije pomoglo a da je moj ugled doveden u pitanje. Kako bi mogao shvatiti da je dio bratovljeve krivice pao i na mene. (Selimović, 2008: 75).

⁴¹¹Jedna unutarnja volja ovde je u sukobu sa realnošću orvorenih društvenih igara, igara u kojima političke igre zauzimaju važno mesto. (Pervić, 1978: 131)

5. Zaključak

Slične motive vezane za krivicu i samu pretpostavku nevinosti imao je u svojim delima i Franc Kafka. Ako bismo poredili likove Jozefa K. i Ahmeda Nurudina iz prvog dela knjige, uvideli bismo određene paralele. Vlast oličena u tvrđavi, nedostižna je iz aspekta običnog građanina kao i vlast koja je prikazana u Kafkinim delima *Proces i Zamak*. Kafkin roman *Proces* i Selimovićev *Derviš i smrt*, oslikavaju dva totalitarna društva u različitim periodima. Oba društva počivaju na spregama vrhovne i izvršne vlasti, fizičkim i psihičkim pritiscima na obične građane i neupistnosti sopstvenih postupaka.

Derviš i smrt je delo koje prikazuje sistem funkcionisanja totalitarnog društva, i to na način koji se može primeniti u svim razdobljima, utoliko je značaj ovog dela veći.

LITERATURA

- Pervić, 1978: Pervić, Muharem. Pripovedanje i mišljenje, vidovi savremenog jugoslovenskog romana, Beograd, SKZ
- Said, 2000: Said, Edvard. Orijentalizam, sa engleskog prevela Drinka Gojković, Beograd, Biblioteka XX vek
- Selimović 2008: Selimović, Meša. Derviš i smrt, Beograd: Štampar Makarije;
- Fuko, 2001: Fuko, Mišel. Nenormalni, Predavanja na Kolež de Fransu 1974-1975, prevela sa francuskog Milica Kozić, Novi Sad, Svetovi
- Fuko 1997: Fuko, Mišel. Nadzirati i kažnjavati, Rođenje zatvora, prevela sa francuskog Ana. A. Jovanović, Beograd, Prosveta

SUMMARY

This work represents analysis of different power systems, presented through state authorities. Important fields of representing power are religion and state. Question of guilty was observing through character`s inner suffer, mostly about interaction between ethics and emotions. Behind that, work offers comparative analysis with other world-famous literature works.

Ključne reči: represija, mučenje, literatura, krivica

Keywords: repression, torture, power, literature, guilt

POLITIČKI I EKONOMSKI ODNOSI SRBIJE I NEMAČKE OD 5. OKTOBRA 2000. GODINE

1. Uvod

Godina 2015. teče u znaku srpsko-nemačke saradnje koje je započeta pre 15 godina, odmah nakon demokratskih promena u Srbiji koje su se dogodile oktobra 2000. U radu ću pokušati da iskažem veliki značaj i interes za Srbiju u saradnji sa Nemačkom, kao i važnost pomoći i uticaj Nemačke na put Srbije ka članstvu u Evropskoj uniji.

Istraživanje je sprovedeno maja 2015. godine na teritoriji Republike Srbije, a korišćena metodologija istraživanja je analiza pretežno medijskih članaka, relevantnih tekstova i dokumenata, i polustrukturisanog intervjua.⁴¹²

2. Razvoj srpsko-nemačkih odnosa

Srpsko-nemački odnosi imaju svoje korene duboko u istoriji. Međutim, odnosi ove dve zemlje nisu uvek bili dobri. Naročito u 20. veku, nakon Prvog i Drugog svetskog rata, slika o Nemcima kao narodu bila je u svetu, pa tako i u Srbiji, opravdano praćena raznim stereotipima podstaknuta strahovima da se ne ponovi prva polovina 20. veka. Činjenica je da Nemci više od pola veka prilično uspešno rade na popravljajući sliku o sebi, međutim, građani Srbije nemaju potpunu svest o ulozi Nemačke i značaju njenih donacija. Iako je Nemačka najviše donirala Srbiji od svih zemalja Evrope, i dalje vlada svest o značajnijoj pomoći Rusije.⁴¹³

Korene ovakve situacije možemo tražiti u prošlosti, u kojoj su obe zemlje imale zajednička, čak i slična iskustva, ali i u činjenici da su u svesti ovih naroda pohranjeni duboki antagonizmi, koji nastaju iz različitih interpretacija istorijskih dešavanja.

Temelji saradnje ove dve zemlje se nalaze u shvatanju različitosti ovih interpretacija, prevazilaženja razlika i pomirenja sa istorijom.

Ono što je se ne može osporiti je činjenica da je Nemačka jedna od najznačajnijih država u Evropi, i da saradnja sa njom Srbiji može doneti samo prosperitet, pogotovo u uslovima globalizacije, sve veće međuzavisnosti i kretanja Srbije ka Evropskoj uniji. Bez podrške Nemačke, i saradnje sa njom, Srbija ne može napredovati ka članstvu, a samim tim će teže ostvariti ekonomski oporavak i razvoj. Zbog toga je nakon ratova u bivšoj Jugoslaviji moralo doći do omekšavanja stavova i unapređenja odnosa između dve zemlje, ali i poboljšanja slika jednog naroda o drugom odnosno shvatanja spoljne politike moderne Nemačke, koja kroz međunarodnu saradnju i pomoć, ostvaruje sopstvene interese.⁴¹⁴

Demokratske promene u Srbiji 5. oktobra otvorile su mogućnost da se promene odnosi između dve zemlje, da se prebaci fokus na zajedničke projekte i saradnju, a da se neslaganja i razlike potisnu u drugi plan.

Od tada Srbija uživa podršku od strane Nemačke po pitanjima ekonomske obnove i razvoja, kao i evropskih integracija.⁴¹⁵ Saradnja sa Nemačkom svakako je u interesu Srbije s obzirom na to da je ona jedna od najvažnijih država u Evropskoj uniji i njen odnos prema potencijalnim kandidatima, i insistiranje na razvoju EU, može pomoći Srbiji da što pre i što efikasnije reši neke od glavnih problema, kako u spoljnoj, tako i u unutrašnjoj politici.

Saradnja Srbije i Nemačke se odvija u mnogo pravaca, dok prednjače politički i ekonomski. Međutim, s obzirom na neslaganja oko nekih političkih stavova srpskih i nemačkih predstavnika, a sa druge strane uspon privredne saradnje, može se doći do zaključka da je ekonomska saradnja na višem nivou od političke.

3. Uticaj Nemačke u Evropskoj uniji i politički odnosi

Nemačka je zemlja koja ima najveći uticaj u Evropskoj uniji, posebno kada se uzme u obzir da je ona od osnivanja Evropske unije usklađivala i ugrađivala sopstvene interese u tokove kojim se Evropska unija kretala, što je dovelo do toga da se u javnosti interesi Evropske unije percipiraju kao interesi Nemačke. Kada se uzme u obzir geopolitički položaj Nemačke, nije ni čudno što se ona toliko zalaže da opravda i zadrži titulu centra Evrope. Ipak, ovaj položaj joj omogućava da proširi svoju industriju na nova tržišta, ali i da proširi vrednosti demokratije, mira i vladavine prava. Zato Nemačka ulaže toliko u razvoj Evropske unije, 'finansira' ekonomska i politička stabilizovanja država koje pretenduju na članstvo.⁴¹⁶

Najvažniji uslovi koji su postavljeni Srbiji zarad ostvarivanja napretka u procesu evropskih integracija su: isporučivanje optuženih za ratne zločine Međunarodnom tribunalu u Hagu, uspostavljanje dobrosusedskih odnosa u regionu, unutrašnje reforme, usklađivanje zakonodavstva, stvaranje pravne države, borba protiv korupcije i kriminala i još mnogi.⁴¹⁷

Kao što je već pomenuto SR Nemačka je najvažniji bilateralni partner Republike Srbije u prethodnih 15 godina. Republika Srbija je sa SR Nemačkom potpisala 9 bilateralnih sporazuma, čija primena doprinosi razvoju ekonomskih odnosa (tehnička saradnja i pomoć, uzajamna zaštita i podsticanje ulaganja, izbegavanje dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu, i dr; angažovanje stručne radne snage iz Srbije; međudržavne Komisije sa nekim nemačkim opštinama).⁴¹⁸ Ključni element nemačke spoljne politike ka Srbiji je pružanje podrške i za političku i ekonomsku reformu. Ciljevi ove saradnje jesu da se promoviše i ubrza proces demokratizacije društva i uvede vladavina prava.⁴¹⁹

Odnosi između Srbije i Nemačke prošli su kroz nekoliko faza od 2000. godine:

1. Prvu fazu obeležio je premijer Zoran Đinđić, koji je imao privilegovane odnose sa nemačkom političkom elitom. U ovoj fazi dolazi do poboljšanja do tad, iz mnogih razloga, hladnih odnosa između dveju zemalja. Ova faza trajala je od 2000. do 2003. godine i ubistva premijera Đinđića. Ovo je bila faza pomirenja i ponovnog uspostavljanja bliskih odnosa.
2. Druga faza trajala je od 2004. do 2008. godine. U ovoj fazi dolazi do stabilizacije odnosa i unapređenja saradnje. U toku ove faze dogodile su se prve bitna dešavanja kao što su razne nemačke investicije u Srbiji i prezentacije Srbije i Crne Gore u Nemačkoj. Međutim, 2008. godine dolazi do ponovnog zaoštavanja odnosa zbog različitih stavova povodom proglašenja nezavisnosti Kosova i Metohije.⁴²⁰

⁴¹²Intervju sproveden sa Tatjanom Vrtunić, finansijskim savetnikom na programu „Rehabilitacija sistema daljinskog grejanja u Srbiji“

⁴¹³http://europa.rs/files/201412_Opinion_poll.pdf sajtu pristupljeno 1.6.2015.

⁴¹⁴Bacej Jurij, Jovanović Nikola, Milenović Nenad, Nikolić Goran, Veljović Dragan, 2012, Srpsko-nemački odnosi: stvarno i moguće, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, 12.

⁴¹⁵<http://www.nspm.rs/savremeni-svet/srpsko-nemacki-odnosi-od-podozrenja-do-poverenja.html> sajtu pristupljeno 26.5.2015

⁴¹⁶<http://www.nspm.rs/savremeni-svet/srpsko-nemacki-odnosi-od-podozrenja-do-poverenja.html> sajtu pristupljeno 26.5.2015

⁴¹⁷http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/serbia/key_document/saa_en.pdf sajtu pristupljeno 1.6.2015.

⁴¹⁸<http://www.pks.rs/Predstavnistva.aspx?id=6&t=4&jid=1> sajtu pristupljeno 1.6.2015.

⁴¹⁹<http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/01-Laender/Serbien.html> sajtu pristupljeno 26.5.2015.

⁴²⁰Pribičević, Ognjen, 2010. Srbija i svet, Beograd: Evropski pokret, 31.

3. Ipak, i pored ovih zaoštavanja, dve zemlje uspele su da očuvaju diplomatske i političke odnose i da nastave da ih razvijaju u punom kapacitetu nakon avgusta 2008. kada je započela treća faza odnosa, koja traje do danas.

3.1 Nemački stav po pitanju Kosova

Nakon jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova, kao i priznavanja te nezavisnosti od strane Nemačke, dolazi do zahlađivanja odnosa. Prilikom osvrta na nemačku istoriju, može se doći do zaključka da je i ova zemlja imala sličan problem nasilnog oduzimanja teritorija nakon Drugog svetskog rata. Međutim, ta činjenica nije podstakla empatiju niti kreiranje stava vođenog emocijama, kada je stav prema Kosovu bio u pitanju, već su Nemci veoma pragmatično gledali na ovaj problem. Nemačka politička elita smatrala je da je proglašenje nezavisnosti Kosova cena za izazvane ratove i vođenje pogrešnih politika.⁴²¹ Stoga su podsticali ispitivanje i suočavanje sa prošlošću, poučeni sopstvenim iskustvom, odnosno činjenicom da im je pomirenje sa prošlošću omogućilo da se distanciraju od vođenja pogrešnih politika i posvete demokratizaciji društva, preispitaju konstalacije moći u državi, i izgrade normalizovanu političku kulturu i sisteme vrednosti. Međutim, srpska javnost, niti političke elite nisu delile (niti dele) ovakvo mišljenje i čvrsto stoje iza stave da teritorija Kosova i Metohija pripada Republici Srbiji po međunarodnom pravu.

Različiti stavovi povodom ovog pitanja, viđenje sudbine i statusa Kosova i Metohije, su najkomplikovanija prepreka međusobnoj saradnji, ali i evropskom putu Srbije. Na razne načine je pokušavano da se dođe do normalizacije odnosa između Beograda i Prištine, međutim, najveći broj tih pokušaja je odbijan ili od jedne, ili od druge strane. Kao jedno od rešenja predložen je model „dve Nemačke (SR I DR Nemačke) - Ostpolitik“ iz 1972. Vilija Branta. Prema ovom modelu, rešenje problema se vidi u normalizaciji odnosa bez prihvatanja nezavisnosti, približavanje kroz saradnju, očuvanje mira, rešavanje sporova mirnim putem, delanje u skladu sa Poveljom OUN...⁴²² Moraju se, ipak, uzeti u obzir razni faktori koji su sprečavali povlačenje paralele između pitanja SR i DR Nemačke i pitanja odnosa Srbije i Kosova- različit spoljnopolički kontekst; ista, u slučaju dve Nemačke, odnosno, različita etnička pripadnost u slučaju Srbije i Kosova; u slučaju Srbije i Kosova ne radi se o dve (formalno) nezavisne države, itd. Prihvatanje ovog modela značilo bi potpuno redefinisavanje spoljne politike Srbije, odnosno, donošenje odluke u kom će se pravcu ona voditi nadalje. To bi značilo da Srbija mora da se opredeli ili za Kosovo ili za Evropsku uniju, a izabrali bilo šta od ta dva nosi sa sobom velike probleme, unutrašnju destabilizaciju ili rizikovanje spoljnopoličke pozicije, i srpski predstavnici su u više navrata naglasili da ne žele da čine ovakav izbor.⁴²³

Jasno je da problem Kosova neće biti lako rešen, da će morati doći do odricanja i pravljenja kompromisa sa obe strane, naročito kada se uzme u obzir insistiranje Evropske unije da se ovom problemu da prioritet u rešavanju.

4. Ekonomska saradnja

Značajnija trgovinska razmena između Srbije i Nemačke počinje tek krajem 19. veka. Do burnih devedesetih godina 20. veka ovi odnosi su tekli bez većih komplikacija. Nakon ukidanja embarga devedesetih, a naročito nakon 5. oktobra 2000. godine, dolazi do intenziviranja ekonomskih odnosa između ove dve zemlje.⁴²⁴

SR Nemačka je četvrta ekonomija sveta, najjača ekonomija u Evropi i jedno od najvećih tržišta na ovom kontinentu (po vrednosti ostvarenog BDP u 2011. godini u iznosu od 3.570 milijardi USD Nemačka je na četvrtom mestu u svetu). Nemci svoju ekonomiju globalno orijentišu i žele da uspostave slobodnu trgovinu sa svetom. Tržište je otvoreno za sve oblike privredne saradnje, a trgovina sa svetom i ulaganja su osnove nemačke privrede i pokretači njenog rasta. Težnja Nemačke je da u okviru Evropske unije ojača trgovinsku razmenu, investicije u inostranstvu i konkurentnost pri ulasku na nova tržišta.⁴²⁵

Od 2000. godine, Nemačka je vodeći partner Srbije u svim sektorima privrede, a od 2011. predstavlja najvažnijeg spoljnotrgovinskog partnera Srbije u Evropskoj uniji. Takođe, Nemačka saraduje sa Srbijom i po pitanju prometa u slobodnim zonama, prenosa visokih tehnologija, edukacije srpskih stručnjaka, doniranja i humanitarne pomoći.⁴²⁶

Robna razmena između Srbije i Nemačke trenutno iznosi preko 3 milijarde evra, dok je izvoz Srbije u tu zemlju 1,3 milijarde evra.⁴²⁷ Ova cifra je prilično mala kada se uzme u obzir da zemlje sa manjim brojem stanovnika ostvaruju znatno bolje rezultate (npr. Hrvatska je u 2014. Godini ostvarila robnu razmenu sa Nemačkom u iznosu od preko 9 milijardi evra⁴²⁸). To se može pripisati deficitu i malim izvoznim kapacitetima srpske privrede.⁴²⁹

Kao što je već pomenuto, Nemačka je jedan od najznačajnijih investitora u Srbiji, a najveće nemačke investicije su: Štada, Metro, Meser tehnogas, Henkel, Nordcuker... Najveće interesovanje nemačkih firmi za ulaganja, nalaze se u oblastima infrastrukture, proizvodnje auto-delova, rudarstva, energetike, poljoprivrede i zaštite životne sredine. Srbija je važan partner Nemačke zbog prirodnih resursa, strukture privrede i tehnološke povezanosti.⁴³⁰

Nemačka Savezna Vlada je, u cilju približavanja Evropskoj uniji, jačanju privrede kao i njene efikasnosti, i poboljšanja životnog standarda građana, nakon demokratskih promena 5. oktobra 2000. godine, a do danas, za Srbiju izdvojila više od 1,6 milijardi evra za privrednu saradnju i razvoj. To Nemačku čini najvećim i najvažnijim evropskim bilateralnim donatorom.

Sredstva za saradnju sa Srbijom dolaze, najvećim delom, iz budžeta Saveznog ministarstva za privrednu saradnju i razvoj (BMZ) i usmerena su ka cilju da se na zapadnom Balkanu uspostavi mir, blagostanje i stabilnost, a sprovode ih dve organizacije- Nemačka razvojna Banka zadužena za investicione projekte (KfW) i Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju (GIZ).

⁴²⁴Bacej Jurij, Jovanović Nikola, Milenović Nenad, Nikolić Goran, Veljović Dragan, 2012, Srpsko-nemački odnosi: stvarno i moguće, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, 36.

⁴²⁵<http://www.pks.rs/Predstavnistva.aspx?id=6&t=2&jid=1> sajtu pristupljeno 30.5.2015.

⁴²⁶<http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=46&p=1&pp=0&> sajtu pristupljeno 30.5.2015.

⁴²⁷http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2015&mm=05&dd=28&nav_id=997723 sajtu pristupljeno 30.5.2015.

⁴²⁸<http://www.vecernji.hr/hrvatska/hrvatski-izvoz-porastao-87-posto-63-robe-ide-u-zemlje-eu-983379> sajtu pristupljeno 30.5.2015.

⁴²⁹Pribičević, Ognjen, 2010. Srbija i svet Beograd: Evropski pokret, 31

⁴³⁰Bacej Jurij, Jovanović Nikola, Milenović Nenad, Nikolić Goran, Veljović Dragan, 2012, Srpsko-nemački odnosi: stvarno i moguće, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, 37.

⁴²¹Bacej Jurij, Jovanović Nikola, Milenović Nenad, Nikolić Goran, Veljović Dragan, 2012, Srpsko-nemački odnosi: stvarno i moguće, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, 25.

⁴²²Bacej Jurij, Jovanović Nikola, Milenović Nenad, Nikolić Goran, Veljović Dragan, 2012, Srpsko-nemački odnosi: stvarno i moguće, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, 27.

⁴²³Bacej Jurij, Jovanović Nikola, Milenović Nenad, Nikolić Goran, Veljović Dragan, 2012, Srpsko-nemački odnosi: stvarno i moguće, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, 32.

4.1 Poslovni savet Srbija- Nemačka

Važnu ulogu u srpsko-nemačkim ekonomskim odnosima ima Poslovni savet Srbije i Nemačke, koji radi na intenziviranju bilateralne ekonomske saradnje, učvršćivanju privrednih veza dve zemlje i povećanju direktnih stranih investicija u najvažnijim sektorima privrede.

Osnovan je 29. oktobra 2003. godine prilikom posete tadašnjeg kancelara Gerharda Šredera, i osim istaknutih političara i predstavnika privrede, čine ga i velike nemačke kompanije kao što su Siemens, Deutsche Bahn i Aquamundo.

Savet za poslovnu saradnju čini 5 radnih grupa:

- Bankarstvo i finansije
- Energetika
- Saobraćaj
- Komunalne delatnosti
- Poljoprivreda

Moderatori ovih radnih grupa su predstavnici resornih ministarstava, institucija ili preduzeća iz Srbije i Nemačke. Održavaju se redovni sastanci na kojima se predstavljaju dosadašnje i buduće aktivnosti svake radne grupe, ali i projekti radnih grupa.

Nemačka ovakav tip saveta ima i sa drugim evropskim zemljama. U praksi se pokazalo da ovakav vid partnerske saradnje doprinosi unapređenju privrednih bilateralnih odnosa i povećanju investicija u najvažnijim sektorima privrede.⁴³¹

4.2 GIZ

Nemačka međunarodna saradnja započela je svoje delovanje u Srbiji odmah nakon demokratskih promena u Srbiji 2000. godine, od kada i ima sopstveno predstavništvo u Beogradu sa 165 zaposlenih.

Srbija je u toku poslednje decenije prolazila, a i dalje prolazi, kroz proces veoma zahtevnih reformi koje su nastupile nakon godina regionalnih sukoba i međunarodne izolacije. Neki od glavnih problema sa kojima se Srbija suočava su velika nezaposlenost, korupcija, slab pravni sistem, itd. Ti problemi stoje na putu težnjama ka članstvu u Evropskoj uniji. Zbog toga BMZ posredstvom GIZa pruža podršku Srbiji u sprovođenju i implementaciji ovih reformi i približavanju Evropskoj uniji, kao i u ojačavanju ekonomije i konsolidaciji demokratskih struktura.

Sfere u kojima GIZ najviše deluje su sledeće:

- Održivi ekonomski razvoj i (ne)zaposlenost
- Demokratija, civilno društvo i javna uprava
- Infrastruktura (energetika i voda)

⁴³¹<http://www.belgrad.diplo.de/Vertretung/belgrad/sr/05/Aussenwirtschaftsfoerderung/Wirtschaftsinformationen.html> sajtu pristupljeno 30.5.2015.

Bitno je naglasiti da projekti GIZa nisu fokusirani isključivo na Srbiju, već se zalažu i za regionalnu saradnju u raznim sferama (razvoj turizma u regionu Dunava, sprečavanje trgovine ljudima na Balkanu, osnivanje Regionalnog Fonda za polja pravne reforme, prekogranične trgovine, modernizaciju opština, energetska efikasnost i obnovljive izvore energije), a samim tim i uspostavljanju boljih odnosa na jugoistočnoj Evropi. Takođe, projekti koje sprovodi GIZ pružaju podršku i u vidu raznih obuka eksperata u oblastima evropskih integracija, održivog ekonomskog razvoja, obnovljive energije i drugo.⁴³²

4.3 Razvojna banka Nemačke- KfW

Razvojna banka pomaže nemačkoj Vladi u sprovođenju razvojnih politika i međunarodne razvojne saradnje više od 50 godina. Ispred Saveznog ministarstva za privrednu saradnju i razvoj, finansira i podržava projekte i programe koji uključuju javni sektor u zemljama u razvoju i rastućim ekonomijama. Cilj KfWa je da pomogne partnerskim zemljama u borbi protiv siromaštva, održavanja mira, zaštiti prirodne sredine...⁴³³

Nemačka razvojna banka KfW podržava Srbiju na njenom putu ka Evropskoj uniji. Prioritet KfWa je da pomogne Srbiji u ostvarenju ciljeva dogovorenih sa Evropskom unijom u oblastima energije, vodosnabdevanja i otpadnih voda, zaštite životne sredine... Takođe, daje kredite malim i srednjim preduzećima i opštinama, zarad održivog ekonomskog razvoja.⁴³⁴

Zajmovi koje nemačka razvojna banka odobrava Srbiji imaju nekoliko karakteristika:

1. to su "meki" zajmovi, tzv. razvojni zajmovi. To znači da su uslovi pod kojima se odobravaju povoljni - period otplate je između 10 i 12 godina u okviru kojih je 3-4 godine grejs period
2. Provizija na nepovučena sredstva zajma iznosi 0,25% godišnje, plaća se polugodišnje
3. Sredstva se ne prenose na korisnike već samo na pravo na njihovo korišćenje. Plaćanja se vrše direktno, prema ugovorenim procedurama, isporučiocima robe tj. izvršiocima usluga sa kojima korisnici imaju potpisane ugovore.
4. Pravni osnov za nabavke koje se vrše u okviru ovih projekata predstavljaju "Smernice KfW za nabavku robe, radova i odgovarajućih usluga u okviru finansijske saradnje sa partnerskim zemljama" (što je i u skladu i sa našim Zakonom o javnim nabavkama). Važno je napomenuti da, za razliku od nekih drugih kreditora, KfW ničim ne favorizuje nemačke proizvođače/izvođače radova već se nabavke vrše na otvorenim međunarodnim tenderima.⁴³⁵

⁴³²<http://www.giz.de/en/worldwide/303.html> sajtu pristupljeno 30.5.2015. 31.5.2015.

⁴³³<https://www.kfw-entwicklungsbank.de/International-financing/KfW-Development-Bank/Tasks-and-goals/> sajtu pristupljeno

⁴³⁴<https://www.kfw-entwicklungsbank.de/International-financing/KfW-Development-Bank/Local-presence/Europe/Serbia/> sajtu pristupljeno 31.5.2015.

⁴³⁵Saznato iz intervju sa Tatjanom Vrtunić, finansijskim savetnikom na programu „Rehabilitacija sistema daljinskog grejanja u Srbiji“

Zaključak

Saradnja Srbije i Nemačke se, od kad je započeta pre 15 godina, iz godine u godinu intenzivirala. U ovom radu pokušala sam da objasnim najvažnije primera saradnje, da pokažem koliko su oni važni za oporavak i razvoj najbitnijih struktura društva i ekonomije, poboljšanja života građana i pripremanja institucija Republike Srbije za ulazak u Evropsku uniju. Iz navedenog može se zaključiti da će Republici Srbiji i ubuduće biti potrebna pomoć SR Nemačke, kako u političkom, kroz deljenje iskustava i primera dobre prakse i insistiranja na reformama u raznim oblastima, tako i u ekonomskom smislu, kroz investicije, još planiranih donacija, projekata za podršku i razvoj srpske ekonomije, ali i tehnička pomoć u mnogim drugim oblastima. Zbog toga je za Srbiju veoma bitno da nastavi da gradi sliku o sebi kao državi koja je spremna da se reformiše i prihvati evropske vrednosti.

LITERATURA

- http://europa.rs/files/201412_Opinion_poll.pdf
- Bacej Jurij, Jovanović Nikola, Milenović Nenad, Nikolić Goran, Veljović Dragan, 2012, Srpsko-nemački odnosi: stvarno i moguće, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung
- <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/srpsko-nemacki-odnosi-od-podozrenja-do-poverenja.html>
- http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/serbia/key_document/saa_en.pdf
- <http://www.pks.rs/Predstavnistva.aspx?id=6&t=4&jid=1>
- <http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/01-Laender/Serbien.html>
- Pribičević, Ognjen, 2010. Srbija i svet, Beograd: Evropski pokret
- <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=46&p=1&pp=0&>
- http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2015&mm=05&dd=28&nav_id=997723
- <http://www.vecernji.hr/hrvatska/hrvatski-izvoz-porastao-87-posto-63-robe-ide-u-zemlje-eu-983379>
- <http://www.belgrad.diplo.de/Vertretung/belgrad/sr/05/Aussenwirtschaftsfoerderung/Wirtschaftsinformationen.html>
- <http://www.giz.de/en/worldwide/303.html>
- <https://www.kfw-entwicklungsbank.de/International-financing/KfW-Development-Bank/Tasks-and-goals/>
- <https://www.kfw-entwicklungsbank.de/International-financing/KfW-Development-Bank/Local-presence/Europe/Serbia/>
- Intervju sa Tatjanom Vrtunić, , finansijskim savetnikom na programu „Rehabilitacija sistema daljinskog grejanja u Srbiji“

SUMMARY

In the past, relations between Serbia and Germany have been very complex. This cooperation has not always been positive or productive, but for the last 15 years, since the democratic changes in Serbia in 2000, it has been improving. Serbia is a key country in the Western Balkans and it is aiming for European Union membership. Since 2000, Germany has been the most important strategic partner to Serbia, and one of its biggest donors. Germany helps Serbia through the difficult Reformation process and its many problems and shortcomings. Germany is supporting Serbia's efforts to implement certain reform measures and to become a member of the European Union.

Ključne reči: Srbija, Nemačka, saradnja, razvoj, GIZ, KfW, ekonomija, politika

Key words: Serbia, Germany, cooperation, development, GIZ, KfW, economy, politics

BIOGRAFIJE STUDENATA/KINJA STUDENTS' BIOGRAPHIES

ALEKSANDAR VUKSANOVIĆ

BIOGRAFIJA

Student četvrte godine politikologije na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, rođen 15.12.1992. godine u Prokuplju.

BIOGRAPHY

Student of the fourth year of the Faculty of political science at the University of Belgrade, born at 15.12.1992. in Prokuplje, Serbia.

ALEKSANDRA ALBIJANIĆ

BIOGRAFIJA

Aleksandra Albijanić rođena je 1992. u Beogradu. Student je Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu na smeru Turizam i hotelijerstvo. Član plesnog studija "Ris" i studija glume "Maska" u okviru koga je na više predstava radila kao asistent režije i koreograf. Član pobedničkog tima na međunarodnom studentskom takmičenju ASIC za inovativni hotelski koncept. Svira klavir i govori engleski jezik.

BIOGRAPHY

Aleksandra Albijanic, born in 1992. in Belgrade. A student of the Faculty of Economics, University of Belgrade, Tourism and hospitality module. A member of dancing studio "Ris" and an amateur theatre "Maska" where she has worked as assistant director and choreographer. She has participated in the international Adria Student Innovation Contest as a member of the winning team. Plays piano and speaks English.

DANICA MISOJČIĆ

BIOGRAFIJA

Danica Misojčić rođena je u Beogradu 18. 12. 1992. Završila je Osnovnu muzičku školu Vladimir Đorđević, na odseku violine, Petu beogradsku gimnaziju sa odličnim uspehom, a nakon toga upisuje Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, gde je trenutno završna godina kao redovan student na smeru Međunarodnog prava. Učestvovala je u nekoliko simulacija modela Ujedinjenih nacija. Bavila se pisanim novinarstvom u redakcijama nekoliko beograskih novina u okviru beogradske i sportske rubrike. Sa ekipom Pravnog fakulteta osvojila je medalje poslednje dve godine u najvišem rangu studentskog takmičenja u odbojci, koju je trenirala poslednjih 10 godina. Studentkinja je dvadeset druge generacije Naprednih dodipomskih studija Beogradske otvorene škole, što ceni kao dragoceno iskustvo.

BIOGRAPHY

Danica Misojicic was born in Belgrade 18. 12. 1992. She finished elementary music school Vladimir Đorđević, department of violins, Fifth Belgrade High School with honors, and then enrolled Faculty of Law, University of Belgrade, where she is currently a final year, with major in International Law. Danica has participated in several models of United Nations. As young journalist, have been writing in several Belgrade newspapers in sport and city column. She also plays volleyball. With the team of the Faculty of Law, she won several medals in the highest ranks of the students volleyball competition for the last two years. Student of the twenty-second generation of Advanced Studies of Future Belgrade Open School.

DANIJELA GRUBNIĆ

BIOGRAFIJA

Danijela Grubnić je studentkinja međunarodnih odnosa na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu. Rođena je 1992. u Kninu, Republika Hrvatska. Osnovnu i srednju školu završila je u Smederevu. Član je Društva za međunarodne studije, Beograd. Tokom studija, učestvovala je na mnogobrojnim seminarima i konferencijama. Bila je student XXI generacije jednogodišnjeg programa "Primenjena diplomatija". Takođe, bila je student XXII generacije Odeljenja za napredne dodiplomske studije, Beogradske otvorene škole. Oblasti interesovanja su joj studije mira, diplomatija i odnosi sa javnošću.

BIOGRAPHY

Danijela Grubnic is a student of international relationships at Faculty of Political Science, University of Belgrade. She was born in 1992. in Knin, Croatia. She finished her elementary and high school in Smederevo. She is a member of International Studies Society Belgrade. During her studies she participated in many seminars and conferences. She was part of XXI generation of students in one year program "Diplomacy in Practice". Also, she was a student of XXII generation at Department of Advanced undergraduate studies at Belgrade Open School. Her areas of interest are the study of peace, diplomacy, public relations.

DUNJA VILIĆ

BIOGRAFIJA

Dunja Vilić, student četvrte godine osnovnih akademskih studija Ekonomskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu. Učesnik mnogobrojnih međunarodnih konferencija i seminara u sferi ekonomije i međunarodne politike. Polaznik XXII generacije Odeljenja za napredne dodiplomske studije Beogradske otvorene škole u Beogradu. Stažista u Ekonomskom institutu. Uže oblasti istraživanja - računovodstvo, revizija i finansijsko upravljanje.

BIOGRAPHY

Dunja Vilic, student of the fourth grade of basic academic studies of Faculty of Economy in University of Belgrade. She participated in various international conferences and seminars regarding international politics and economy. She attended XXII generation of Department of Advanced undergraduate Studies (DAUS) in Belgrade Open School. She had an intership at Economic insitute. Areas of interest- accounting, auditing and financial management.

GALA BAJIĆ

BIOGRAFIJA

Gala Bajić, apsolvant Pravnog fakulteta Univeziteta u Beogradu. Student XXII generacije Naprednih dodiplomskih studija Beogradske otvorene škole. Od aprila 2014. angažovana u okviru UNDP projekta jačanja kapaciteta Pravosudne akademije. Trenutno obavlja stručnu praksu u Tužilaštvu za ratne zločine u oviru Posebnog odeljenja Višeg suda u Beogradu.

BIOGRAPHY

Gala Bajić, candidate for a degree at The Faculty of Law of Belgrade University. Student of XXII generation at the Department for Advanced Undergraduate Studies of the Belgrade Open School. Since April 2014. engaged on the UNDP project of strengthening capacities of the Judicial Academy. Currently performing professional practice at the Office of the War Crimes Prosecutor within Specialised department of The Higher Court in Belgrade.

GORDANA BOJANIĆ

BIOGRAFIJA

Gordana Bojanić, studentkinja novinarstva i komunikologije na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu. Trenutno je angažovana u Britanskom Savetu. Bavila se istraživačkim novinarstvom u oblasti korupcije u zdravstvu i bila PR na projektu o obrazovnoj inkluziji romske dece u nevladinoj organizaciji „Srbija u pokretu“. Pisala je nekoliko analitičkih tekstova o umetnosti i fotografiji za „Centar za razvoj fotografije“ i „Udruženje novinara Srbije“. Bila je novinar na radiju „Studio B“. Oblasti interesovanja su joj bihevioralna ekonomija, sociologija i psihologija. Studentkinja je XXII generacije naprednih dodiplomskih studija u okviru Beogradske otvorene škole.

BIOGRAPHY

Gordana Bojanić, a student of journalism and comunicolgy at the Faculty of Political Science, University of Belgrade. Currently engaged in the British Council. Work experience in investigative journalism in the area of healthcare corruption and PR on the project about inclusive education of Roma children in non-governmental organisation „Serbia on the move“. Published few articles about arts and photography for „Center for Photography Development“ and „Journalist Association of Serbia“. Journalist on the radio Studio B. Interested in behavioral economics, sociology, psychology and political theory. Student of the 22nd generation of Department for Advanced Undergraduate Studies within Belgrade Open School.

JELENA ĐUKIĆ

BIOGRAFIJA

Jelena Đukić, studentkinja četvrte godine Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, smer međunarodni odnosi. Učesnica mnogobrojnih konferencija i seminara u oblasti diplomatije, međunarodne politike i evropskih integracija. Polaznica XXII generacije Odeljenja za napredne dodiplomske studije (DAUS) Beogradske otvorene škole u Beogradu. Do nedavno stažistkinja u Centru za evropske integracije Beogradske otvorene škole. Uže sfere interesovanja obuhvataju geopolitiku, upravljanje konfliktima i Latinsku Ameriku.

BIOGRAPHY

Jelena Đukić, a fourth year student of Faculty of Political Sciences at University of Belgrade, department of International Relations. She participated in numerous conferences and seminars related to diplomacy, international politics and european integration. As a student of XXI generation she attended classes of Belgrade open school, Department for Advanced Undergraduate Studies (DAUS). Until recently she has been an Intern at Center for European Integrations of Belgrade open school. Areas of interest include geopolitics, conflict management and Latin America.

JELENA JELIĆ

BIOGRAFIJA

Jelena Jelić je rođena 1992. godine u Požarevcu. Završila je Filološku gimnaziju u Beogradu, smer Španski jezik i književnost. Studentkinja je četvrte godine poslovnopravnog smera Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Od školske 2014/2015 godine uređuje Studentsku reviju za privredno pravo, prvi časopis tog tipa u Srbiji. Član je Evropskog udruženja studenata prava (ELSA) i volontira u Komitetu pravnika za ljudska prava (YUCOM). Govori engleski i španski jezik. Trenira judo.

BIOGRAPDY

Jelena Jelic was born in 1992 in Pozarevac. She completed the Philological High School in Belgrade, majoring in Spanish language and literature. She is student of the fourth year of the Law Faculty, University of Belgrade, department of business law. Since the school year 2014/2015 she is governing the Student magazine in corporate law, the first magazine this type in Serbia. She is member of the European Law Students Association (ELSA) and volunteers at the Lawyers' Committee for Human Rights (YUCOM). She speaks English and Spanish. She trains judo.

KATARINA VUČKOVIĆ

BIOGRAFIJA

Katarina Vučković rođena je 14.6.1992. u Novom Sadu, gde je završila osnovnu školu i gimnaziju 'Isidora Sekulić' kao i osnovnu muzičku školu odsek klavir i odsek solo pevanje. Student je četvrte godine Fakulteta političkih nauka, smer novinarstvo i komunikologija. Bila je član studentske organizacije AIESEC u timu za odnose sa javnošću. Trenutno vodi studentsku emisiju Javna odbrana na Studio B. Tečno govori engleski i služi se nemačkim jezikom. Oblasti interesovanja su joj mediji, politička teorija i socijalna psihologija.

BIOGRAPDY

Katarina Vuckovic was born 14.6.1992. in Novi Sad, where she finished elementary and high school "Isidora Sekulic, and the primary music school, piano department and the department of solo singing. She is student of the fourth year of the Faculty of Political Sciences, department of Journalism and Communication. She was a member of the student organization AIESEC in team for public relations. She currently leads the student show Public defense on Studio B. She speaks English fluently, and she also knows German. Her areas of interest are media, political theory and social psychology.

KRISTINA ANĐELKOVIĆ

BIOGRAFIJA

Kristina Anđelković, rođena je u Beogradu 1991.godine. Završila je osnovnu školu Svetozar Marković u Beogradu i potom XIV Beogradsku gimnaziju. Svira klavir i igra tenis. Polaznica je 22. generacije odeljenja za napredne dodiplomske studije (DAUS) Beogradske Otvorene Škole. Trenutno je studentkinja četvrte godine studija na Pravnom Fakultetu Univerziteta Union u Beogradu i stažira u NKO advokatskoj kancelariji, Beograd, Srbija.

BIOGRAPHY

Kristina Andjelkovic, she was born in Belgrade in 1991. She finished primary school Svetozar Markovic in Belgrade and then XIV Belgrade High School. She plays piano and tennis. She attended XXII generation of Department of Advanced Undergraduate Studies (DAUS) in Belgrade Open School. She is currently a student of 4th year of study - Faculty of Law, Union University in Belgrade and she is doing an internship in NKO law office, Belgrade, Serbia.

KSENIJA FILIPOVIĆ

BIOGRAFIJA

Ksenija Filipović, rođena 4.5.1992. u Kragujevcu, živi u Beogradu. Trenutno je četvrta godina Fakulteta političkih nauka, na smeru međunarodna politika. Svoje prvo iskustvo u Beogradskoj otvorenoj skoli stekla je kao student 22. generacije DAUS-a, Odeljenja za napredne dodiplomske studije.

BIOGRAPHY

Ksenija Filipovic, born 04.05.1992. in Kragujevac, lives in Belgrade. She is currently the fourth year of the Faculty of political Sciences, department of International politics. Her first experience in Belgrade Open School she acquired as a student of 22nd generation of DAUS, Department for Advanced Undergraduate Studies.

MILAN TRAJKOVIC

BIOGRAFIJA

Milan Trajković je rođen 1991. godine u Beogradu. Završio je Šestu beogradsku gimnaziju posle čega upisuje Fakultet političkih nauka. Diplomirao je 2014. godine na odeljenju za Međunarodnu politiku. Bio je stipendista Grada Beograda, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja kao i Fonda za mlade talente – „Dositeja“. Interesuju ga pitanja međunarodne bezbednosti i spoljnopolitičke analize. Trenutno stažira u Beogradskom centru za bezbednosnu politiku.

BIOGRAPHY

Milan Trajkovic was born in 1991 in Belgrade. He finished Sixth Belgrade Grammar School, after which he entered the Faculty of Political Sciences. He graduated in 2014, at the Department for International Policy. He was a scholar of the City of Belgrade, Ministry of Education, Science and Technological Development, and also of the Fund for Young Talents - "Dositeja". He is interested in the issues of international security and foreign policy analysis. He is currently an intern at the Belgrade Centre for Security Policy.

MIHAJLO KOPANJA

BIOGRAFIJA

Mihajlo Kopanja rođen je u Zrenjaninu 1993.godine, gde je završio osnovnu školu i srednju ekonomsku školu. Trenutno je treća godina Fakulteta bezbednosti u Beogradu, Govori engleski, a služi se francuskim i poznaje osnove japanskog jezika. Oblasti interesovanja su mu politička teorija, odnosi države i društva, međunarodni odnosi ali i obrazovna politika i razvoj obrazovanja U slobodno vreme voli da čita fantastiku (lepsku i naučnu) i da se bavi sportom.

BIOGRAPHY

Mihajlo Kopanja was born in 1993 in Zrenjanin, where he finished elementary and high school. Currently he is finishing the third year of the Faculty of Security in Belgrade. He speaks English and has a knowledge of French and Japanese language. Areas of interest: political theory, international relations, and policy development and education. Leisure: likes to read epic fiction and to engage in sports.

MILICA VUKOSAVIĆ

BIOGRAFIJA

Milica Vukosavić rođena je 01.09.1991. u Beogradu, gde je završila osnovnu školu „20. Oktobar“, a potom Petu beogradsku gimnaziju. Trenutno student završne godine Fakulteta političkih nauka, Univerziteta u Beogradu, na modulu međunarodna politika. Učestvovala je na više projekata u nevladinom sektoru posvećenim kulturi dijaloga, toleranciji i ljudskim pravima kao što su “CreArting common Europe”, “Developing youth participation and democratic citizenship through ICT” , „Media Sapiens-Esential Communication Tools in Youth Work“. Godinu dana radila u SKONUS-ovom PR timu. Radila kao prevodilac-posmatrač na parlamentarnim izborima održanim 2014 u Srbiji. Oblasti interesovanja: ljudska prava, ekonomija, mediji.

BIOGRAPHY

Milica Vukosavic was born on 01.09.1991. in Belgrade, where she finished elementary school. “20th October”, and then the Fifth Belgrade High School. She is currently a final year student of the Faculty of Political Science, University of Belgrade, the module international politics. She has participated in several projects in the NGO dedicated to the culture of dialogue, of tolerance and human rights such as “CreArting common Europe”, “Developing youth participation and democratic citizenship through ICT”, “Media Sapiens-Esential Communication Tools in Youth Work”. One year worked in SKONUS’s PR team. She worked as a translator observer in the parliamentary elections held in 2014 in Serbia. Areas of interest: Human rights, economics, media.

NENAD ZEKAVICA

BIOGRAFIJA

Nenad Zekavica rođen je u Bajinoj Bašti. Apsolvent na Pravoslavnom bogoslovskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Polaznik 22. generacije Odeljenja za napredne dodiplomske studije Beogradske otvorene škole. U okviru ovog programa proveo 6 meseci na stažiranju u Vizantološkom institutu SANU. Trenutno stažira u Biblijskom institutu Pravoslavnog bogoslovske fakulteta. Interesovanja: biblijstika i patristika sa posebnim osvrtom na ulogu Svetog Pisma i egzegetskih pristupa u delima Otaca Crkve, crkvena istorija Vizantije.

BIOGRAPHY

Nenad Zekavica was born in Bajina Bašta. Currently on last year on Faculty of Orthodox Theology at Belgrade University. Also a student of the 22nd generation of the Department of Advanced Undergraduate Studies at Belgrade Open School. While on this program he worked as an intern at the Byzantine Institute SASA (Serbian Academy of Science and Arts) for 6 months. At the moment he is working as an intern at Biblical Institute at Faculty of Orthodox Theology. Fields of interest: Bible study and patristics with special emphasis on the role of Scripture and exegetical approach in the works of the Fathers of the Church, ecclesiastical Byzantine history.

NIKOLA PETROVIĆ

BIOGRAFIJA

Nikola Petrović rođen je 24.12.1991. godine u Beogradu, gde je završio Osnovnu školu “20. oktobar” i Pravno-poslovnu školu “9. maj”. Student je Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu na međunarodno-pravnom smeru. Kao aktivan član Studentskog parlamenta Univerziteta i Studentske asocijacije za međunarodnu saradnju organizovao je više svečanih manifestacija akademskog karaktera. Pohadao je kursve i seminare iz oblasti ekonomije, prava i politike. Učestvovao je u radu više modela UN, EU i simulacija suđenja. Dobitnik je višestrukih nagrada na takmičenjima iz besedništva, kao i stipendije Fonda za mlade talente “Dositeja”. Alumnista je Evropskog foruma Alpbah, program Primenjene diplomatije, Aspajer akademije i dodiplomskih studija Beogradske otvorene škole. Osnivač je organizacije Učimo za Srbiju i potpredsenik OpenLink grupe.

BIOGRAPHY

Nikola Petrovic was born on 24.12.1991 in Belgrade, where he finished elementary school “20 October and Legal and business school “9. maj”. Today he is a student of the Law Faculty, University of Belgrade on the international law studies. As an active member of the Students’ Parliament of the University and the Student Association for International Cooperation, he has organized several manifestations of academic character. He attended courses and seminars in the field of economics, law and politics. He participated in numerous models of UN, EU and moot court competitions. He has won multiple awards in competitions in rhetorics and he is a holder of Fund for Young Talents’ scholarship named “Dositej”. Also, he is a part of alumni of the European Forum Alpbach, the program Applied Diplomacy, Aspire Academy and undergraduate studies of Belgrade Open School. He is the founder of the organization Teach for Serbia and vicepresident of OpenLink Group.

PAVLE ŽIVKOVIĆ

BIOGRAFIJA

Pavle Živković je apsolvent komparativne književnosti na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Učesnik raznih seminara i tribina vezanih za savremeno tumačenje književnosti. Polaznik 22. generacije Odeljenja za napredne dodiplomske studije Beogradske otvorene škole. Jedan je od urednika Portala mladi i pomaže pri uređivanju srednjoškolskog portala Mingl. Pisao je za brojne portale, blogove i časopise koji se bave kulturom, umetnošću i društvenim pitanjima. Povremeno organizuje književne tribine u Studenskom kulturnom centru u Beogradu. Interesuje ga književnost, umetnost, filozofija i novinarstvo.

BIOGRAPHY

Pavle Zivkovic is advanced university student of comparative literature, Faculty of Philology, Belgrade. Also, he was participator in different grandstands and seminars about contemporary literature and attendant of 22th generation Department for progressive undergraduate studies, in Belgrade open school. Pavle Zivkovic is one of the editors in Portal Mladi and assistant in redaction highschool portal Mingl. He was writting for many portal, blogs and magazines about culture, art and social networks. Periodically, he is organizing grandstands in Students cultural centre of Belgrade. He is interested in literature, art, philosophy and journalism.

TAMARA ARSIĆ

BIOGRAFIJA

Tamara Arsić rođena je 1993. godine u Prištini. Osnovnu i srednju školu završila je u Beogradu, a trenutno je studentkinja treće godine na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu, na smeru Međunarodna politika. Godine 2014. upisala se u Odeljenje za napredne dodiplomske studije Beogradske otvorene škole u Beogradu. Poslednje 4 godine volontira u organizaciji za razmenu srednjoškolaca (Youth for Understanding). Stažirala u Nemačkoj organizaciji za međunarodnu saradnju. Zainteresovana za oblasti međunarodne bezbednosti i saradnje.

BIOGRAPHY

Tamara Arsic was born in 1993. in Pristina. She has finished elementary and high school in Belgrade, and now she is studying International relations on Faculty of Political Sciences, Univeristy of Belgrade. In 2014. she got into Department for Advanced Undergraduate Studies in Belgrade Open School. For the last four years she has been a volunteer in organization for students exchange (Youth for Understanding). She was an intern in German governmental organization for international cooperation (GIZ). Areas of interest: international security and international cooperation.

Beogradska otvorena škola
Beograd, Masarikova 5, Palata Beograd, XVI sprat
Tel: +381 11 30 65 800
Faks: +381 11 36 13 112
Imejl: bos@bos.rs
www.bos.rs
www.facebook.com/bos.rs